

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 5

JORDI BRUGUERA

INTRODUCCIÓ A L'ETIMOLOGIA

BARCELONA

2008

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 5

JORDI BRUGUERA

INTRODUCCIÓ A L'ETIMOLOGIA

BARCELONA

2008

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

5

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA, 5

JORDI BRUGUERA

INTRODUCCIÓ A L'ETIMOLOGIA

BARCELONA
2008

Bruguera i Talleda, Jordi

Introducció a l'etimologia. — (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 5)

Bibliografia

ISBN 9788492583126

I. Societat Catalana de Llengua i Literatura II. Títol

III. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 5

1. Llenguatge i llengües — Etimologia 2. Català — Etimologia
801.54

© Jordi Bruguera

© 2008, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2008

Tiratge: 700 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31.
08210 Barberà del Vallès

ISBN: 978-84-92583-12-6
Dipòsit Legal: B. 49962-2008

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

PRÒLEG	9
1. CONCEPTE I HISTÒRIA	11
1.1. Definició d' <i>etimologia</i>	11
1.2. Ambigüïtat del terme <i>etimologia</i>	12
1.3. L'etimologia en la història	13
1.3.1. Els hebreus	13
1.3.2. Els indis	14
1.3.3. Els àrabs	14
1.3.4. Els grecs	14
1.3.5. Els romans	15
1.3.6. L'edat mitjana	16
1.3.7. De l'humanisme a l'època moderna	17
1.4. L'etimologia moderna	20
1.4.1. Escoles i tendències	20
1.4.2. Una etimologia integral	26
1.4.3. L'etimologia al domini català	28
2. FONTS HISTÒRIQUES	30
2.1. El llatí, base fonamental de l'origen de la llengua	30
2.1.1. Mots patrimonials o hereditaris i mots cultes	30
2.1.2. Creació constant de nous termes cultes o neologismes	33
2.2. D'altres fonts	34
2.2.1. Substrat preromà	34
2.2.2. Superstrat germànic	36
2.2.3. Superstrat àrab	37
2.2.4. Adstrats	40
2.2.4.1. Occitanismes	40

2.2.4.2.	Castellanismes	41
2.2.4.3.	Gallicismes	43
2.2.4.4.	Italianismes	44
2.2.4.5.	Sardismes en l'alguerès	44
2.2.4.6.	Anglicismes	45
2.2.5.	Vocabularis especialitzats	49
2.2.5.1.	Neologismes científics i tècnics	49
2.2.5.2.	Tecnicismes professionals	50
2.2.5.3.	Argot	50
3.	PROBLEMES I MÈTODES	51
3.1.	La fonètica, primer fonament de l'etimologia	51
3.2.	L'evolució semàntica	52
3.3.	La geografia lingüística	56
3.4.	El testimoniatge documental	59
3.5.	La interpretació etimològica	63
3.5.1.	Interpretacions difícils i controvertides	63
3.5.2.	Etimologies incertes o desconegudes	66
3.5.3.	Etimologies noves	67
3.6.	L'etimologia popular	68
3.6.1.	Homonimització formal	69
3.6.2.	Homonimització semàntica	69
3.6.3.	Homosemització	70
3.7.	La formació de mots	71
3.7.1.	L'etimologia i les lleis de formació de mots	71
3.7.2.	Intuïció de mots simples i mots derivats. Derivats populars, derivats cultes, derivats anòmals	71
3.7.3.	Etimologia dels diversos elements formatius	72
4.	UNA ETIMOLOGIA PARTICULAR: LA DE L'ONOMÀSTICA	74
4.1.	Característiques i problemes especials de la toponímia	74
4.1.1.	Topònims entenedors	75
4.1.2.	Topònims enganyosos	76
4.1.3.	Valor especial del testimoniatge documental	77
4.1.4.	Topònims llatins	79

4.1.5. Topònims preromans	79
4.1.5.1. Preindoeuropeus	80
4.1.5.2. Indoeuropeus	80
4.1.6. Topònims germànics	80
4.1.7. Topònims àrabs	81
4.1.8. Altres topònims	81
4.1.9. Un document molt important per a l'etimologia dels topònims catalans	82
4.1.9.1. Preromans	82
4.1.9.2. Llatins	82
4.1.9.3. Romànics	82
4.1.9.4. Obscurs	83
4.2. L'antroponímia	83
4.2.1. Antropònims llatins	83
4.2.2. Antropònims germànics	84
4.2.3. Antropònims àrabs	86
4.3. Projectió de l'onomàstica en la lingüística	86
5. APÈNDIX: ELS DICCIONARIS ETIMOLÒGICS	89
EPÍLEG	91
BIBLIOGRAFIA	92

PRÒLEG

Aquesta part o aquest aspecte de la lingüística, tan important, que anomenem *etimologia* ha suscitat sempre l'atracció —per no dir fins i tot la fascinació— de lingüistes i no lingüistes: una tafeanera però sana curiositat de saber l'origen dels nostres mots, sobretot, moltes vegades, d'alguns ben concrets. Gosaria dir, a més, que entre els catalano-parlants, si més no mitjanament cultes, sempre s'ha manifestat un gran interès per tots els problemes de llengua, tant en la seva manifestació viva i quotidiana, com en publicacions. Dit en unes altres paraules, qüestions i problemes de normativa lingüística solen provocar tot sovint polèmica entre parlants. Llibres sobre llengua, com gramàtiques i diccionaris, es fan atractius i tenen bona sortida a les llibreries.

Dins de l'àmbit de tota la Romània s'ha publicat moltíssim sobre temes d'etimologia: estudis monogràfics i diccionaris etimològics, alguns de gran envergadura, excel·lents i imprescindibles. Però, curiosament —que jo sàpiga—, disposem de pocs textos de caràcter sintètic que tractin orgànicament de teoria, problemes i mètodes de l'etimologia.¹ No en tenim cap, si no m'erro, en català. En les mateixes universitats no sol tractar-se de l'etimologia com a matèria o assignatura específica de la ciència lingüística.

Per això, a la Societat Catalana de Llengua i Literatura va sorgir la idea d'organitzar, l'any 2008, un curset amb la pretensió d'intentar una síntesi de l'*etimologia* des de l'òptica preferent de la llengua catalana, que té, però, una afinitat absoluta amb les altres llengües romà-

1. Per exemple, els magnífics manuals de GUIRAUD (1964, 1972); PISANI (1967); ZAMBONI (1988); MALKIEL (1996); PFISTER (2001), que són a la base d'aquesta exposició.

niques. S'introduïa amb una pregunta estimuladora: *L'etimologia, part de la lingüística o ciència autònoma?* Perquè alguns realment s'ho han plantejat així o amb paraules semblants. I mereix de prendre-ho en consideració.

Intentar qualsevol síntesi sempre sol ser una tasca útil i atractiva. I també arriscada, per no dir perillosa. És fàcil d'incórrer en simplismes falsejadors. Però també en el nostre cas valia la pena de fer-ne la prova. El resultat, després de fer-hi alguns retocs i complements, voldríem que fos un epítom o un compendi o un promptuari —per donar-li un títol més modest encara que el de manual— que servís d'introducció a l'etimologia per als interessats en qüestions de lingüística, sobretot els nostres universitaris. Tant de bo els pogués ser d'utilitat.

1. CONCEPTE I HISTÒRIA

1.1. Definició d'etimologia

Intentant de fer-ho en la forma més precisa i concisa, podem definir així l'*etimologia*: l'estudi de l'origen dels mots. Això vol dir que estudiar l'origen, la procedència, d'un mot implica de relacionar-lo amb una altra unitat lingüística més antiga que pot explicar-lo. Cal que glossem aquest intent de definició.

Quan diem que algun mot prové d'un altre, podem parlar de fenòmens diferents: *pa*, per exemple, ve del llatí PANIS, per una simple alteració fonètica; *negar* ve del llatí NECARE 'matar', per una alteració fonètica, però també per una alteració restrictiva del significat; *pidolaire* és un derivat directe del català *pidolar*.

L'etimologia, és doncs, l'explicació de les paraules per l'estudi de les seves relacions amb altres paraules. L'etimologia té per objecte la cronologia i la relació entre una forma primitiva i el seu derivat morfològic o semàntic. Té per primer objectiu d'establir la gènesi o l'origen del mot arrel bàsic, amb la consignació de la data de la seva entrada a la llengua. L'etimologia exigeix la història completa del mot amb totes les seves derivacions de formes i de sentits.

En tractar d'etimologia, podem considerar-hi tres tendències que suposen enfocaments i mètodes diferents:

- 1) Una etimologia purament lingüística que pretén d'establir l'origen de les formes d'una llengua i de definir les lleis i regles del seu estudi.
- 2) Una etimologia històrica que intenta d'estudiar les realitats històriques (socials, culturals, científiques) des de la perspectiva de la llengua que les vehicula.
- 3) Una lingüística comparada que es proposa determinar l'origen de les llengües, la filiació, els parentius entre elles, que és tributària de

l'estudi de l'origen dels mots i participa de les dues altres modalitats d'etimologia (GUIRAUD, 1972: 6-7; MALKIEL, 1975: 256; ZAMBONI, 1988: 10).

L'etimologia es manifesta com una disciplina o forma d'investigació complexa, auxiliar i deutora alhora d'altres coneixements humans, que pot ser prou individualitzable i autònoma, després d'haver superat altres enfocaments contrastats amb què ha estat considerada com a ciència o com a art. Però per molta personalitat i autonomia que li puguem reconèixer, l'etimologia, per totes les vies en què es manifesta, sempre serà un tipus d'investigació que apareixerà com una modalitat importantíssima de la lingüística històrica, una de les seves branques fonamentals (GUIRAUD, 1972: 7; ZAMBONI, 1988: 10).

Probablement, si s'han escrit pocs tractats específicament dedicats a la teoria, els mètodes i els problemes de l'etimologia, ha estat perquè la lingüística històrica, diacrònica, en períodes i escoles diferents, ha actuat amb procediments absolutament etimològics, tan evidents, que ha pogut semblar que no calia especular-hi i teoritzar-hi: l'evolució fonètica i morfològica dels mots, els canvis semàntics, les migracions lèxiques, els manlleus, la formació de mots, tot contribueix a la història dels mots i, doncs, al coneixement de l'etimologia.

I potser aquesta ha estat també la raó que a les universitats, entre les diverses càtedres o assignatures de la lingüística, no n'hi hagi cap d'etimologia, atès que cada una ja se'n serveix prou segons que li convé (GUIRAUD, 1972: 7).

1.2. *Ambigüïtat del terme etimologia*

A final del segle XVIII comença a donar-se el nom d'*etimologia* al mot primitiu, antic, que és l'origen d'un altre. Així, sol dir-se, per exemple, que el llatí *TABULA* 'post' és l'etimologia de *taula*. Amb aquest ús es produeix una mena d'esllavissament semàntic des de la relació com a tal entre dos mots fins al mot més antic i desconegut d'aquesta relació. Per desfer aquesta ambigüïtat, els lingüistes preferiren d'aplicar al mot originari que n'explica un altre de posterior el terme *ètim*. Els lingüistes comparatistes i els neogramàtics de la fi del se-

gle XIX reservaren el terme d'*etimologia* per a designar només l'estudi de l'origen dels mots amb tota la seva possible complexitat (ZUMTHOR, 1958: 890-891).

Aquest desplaçament semàntic que hem vist en el terme *etimologia* es produeix també actualment en altres termes científics o tècnics. Així sol dir-se: *L'efecte hivernacle provoca el canvi de la climatologia* (en lloc de *clima*). *Les freqüents alteracions de la meteorologia* (en lloc de *condicions meteorològiques* o *atmosfèriques*). *L'aparició constant de noves patologies* (en lloc de *malalties*) o *tecnologies* (per *tècniques*). *Passejar-se per tota la geografia d'un país* (en lloc de *les seves terres*). *Haver-hi molta química entre dues persones* (en lloc d'*afinitat*), etc. Tot plegat és un exponent de la major atracció que el llenguatge figurat sol exercir en els parlants, més que l'exigència de la propietat i la precisió en l'ús dels termes.

Abans de glossar i corroborar la definició d'etimologia, que hem apuntat, vegem-ne la seva evolució històrica, començant per l'origen del mateix terme.

1.3. *L'etimologia en la història*

Per als grecs, concretament els estoics, l'*etimologia* era la recerca del sentit «veritable» (grec *étymos*) o fonamental dels mots, el que en revela la veritable natura, partint de la idea que les formes lingüístiques corresponen tot naturalment als objectes que designen. L'etimologia era l'estudi de la natura de les coses mitjançant una interpretació de la llengua (BLOCH-WARTBURG, 1968: VII [MEILLET]; BATTISTI-ALESSIO, 1950-57: VII).

Però, si el nom d'etimologia és grec, la preocupació per a esbrinar el sentit i l'origen dels mots no fou pas patrimoni dels grecs. L'especulació sobre les paraules en l'antigor va lligada no pas a una mentalitat històrica i científica, sinó a una interpretació magicoreligiosa o, a tot estirar, filosòfica de la natura i del llenguatge humà.

1.3.1. *Els hebreus*. — Els hebreus ja demostren en la Bíblia interès per aquests problemes interpretatius de la llengua, concretament pel

valor dels mots. Els textos bíblics manifesten una mena d'obsessió per la motivació dels noms propis sobretot o pel caràcter augural de molts d'ells (com també els llatins dirien en un joc de paraules: *nomen est omen* 'el nom és un auguri'). És el cas de tants noms compostos amb *-el* 'déu' (*Daniel, Rafael, Miquel, Emmanuel*) i tants d'altres com *Adam, Eva, Moisès, Jesús, Jerusalem, Pasqua*, etc., per no dir tots. Aquesta recerca d'una motivació en els noms revela un afany etimologista.

1.3.2. *Els indis*. — Els indis demostraren un gran interès per l'estudi de la llengua i aprofundiren en l'estructura de la gramàtica i el lèxic. En aquest darrer camp saberen aïllar el concepte d'arrel, d'afix, de flexió i de desinència amb què posaren les bases lingüístiques més segures per a l'estudi de la formació de mots, fonament de l'etimologia científica moderna, que arrenca amb la gramàtica comparada de les llengües indoeuropees al segle XIX. Amb tot, els indis encara es mouen entre les tendències filosoficoreligioses en la reflexió sobre el llenguatge i la distinció o la connexió entre noms i coses, entre sentit original de les paraules, sovint difícil de conèixer, i sentit usual i comú; entre valor etimològic i valor convencional de les paraules.

1.3.3. *Els àrabs*. — Els àrabs designen l'especulació etimològica amb el nom de *derivació*, aplicada sobretot a la derivació de paraules d'arrels triconsonàntiques mitjançant afixos, però són deficients també en la concepció històrica del llenguatge.

1.3.4. *Els grecs*. — Els grecs, creadors del nostre mot *etimologia*, amb l'intent de penetrar en la natura de les coses a través dels mots que les designen, recorren, si poden, a una filiació onomatopeica, és a dir, per imitació d'un so natural, o bé relacionen els mots amb d'altres que presenten semblances vagues de forma. En el diàleg *Cràtil* de Plató, Sòcrates, conversant amb Hermògenes, ridiculitza la interpretació faceciosa de certs noms, concretament el del déu Dionís (*Diónysos*) per *didoùs tôn oînon* 'el qui dóna el vi', dit *Didoínysos* en broma.

L'etimologia és concebuda com una ciència històrica, cultivada per historiadors i geògrafs preocupats per establir l'origen de les poblacions i dels pobles i per dotar-los, si és possible, d'un heroi epò-

nim, és a dir, que els designa i representa. També hi recorren els filòsofs i els juristes per definir i legitimar llurs doctrines.

Més endavant, els pensadors presenten el llenguatge com un reflex del món conceptual extern. Descobreixen un sistema formal, integrat de significants i distint del significat extern, d'allò que és real, però que n'és el reflex, com fa veure la distinció platònica entre llenguatge, creat per designar allò que és real, i les mateixes coses reals, és a dir, la realitat conceptual preexistent a aquest llenguatge. Si el significat, això és, la paraula, és creat en funció d'un significat que volem expressar, aquest, que s'identifica amb la idea o realitat conceptual, és un objecte privilegiat de la consideració lingüística. D'aquí ve el valor de la paraula *etimologia* 'recerca del sentit veritable dels mots', que vèiem al començament.

El diàleg *Cràtil* de Plató es planteja decididament el problema del llenguatge: la seva adequació a la realitat, és a dir, la possible relació de necessitat entre el signe lingüístic i el referent o cosa concreta designada, com sosté Cràtil, seguidor d'Heràclit, o bé la procedència dels noms de les coses d'una convenció o un acord social, com manté Her mògenes, de l'escola de Parmènides.

En el *Cràtil* podem observar l'interès per remuntar-se fins a les formes antigues de la llengua; la recomanació de servir-se del testimoniatge dels dialectes; la introducció de la noció de *préste*c de llengües estrangeres i el recurs a la fonètica.

En la teoria platònica del discurs convergeixen consideracions lingüístiques i consideracions lògiques, amb la distinció entre el que és real i el símbol. Els pensadors posteriors, com els estoics, fan en aquest últim la primera distinció entre *significant* i *significat*, a més de la cosa externa referida, i revelen una distinció més clara entre l'estudi lògic i el gramatical de la llengua. El convenciment que la llengua és una convenció no exclou la necessitat d'una connexió natural, històricament, entre els sons i les coses significades, cosa que justifica la recerca de les formes originals, arrels o *ètims*, i l'establiment de l'etimologia sobre bases orgàniques.

1.3.5. *Els romans*. — Entre els romans, Marc Terenci Varró (116 aC - 27 aC) és el gran representant dels estudis gramaticals, que assu-

meix dels autors grecs, especialment els estoics. En la seva obra *De lingua latina* dona lloc preeminent al problema de la relació entre les paraules i les coses, que anomena també *etimologia*, disciplina que esbrina per què les paraules són el que són i d'on procedeixen, i intenta de trobar les paraules originàries amb particular atenció a l'estudi dels significats. Quant al coneixement de l'ètim o origen primer dels mots, Varró té en compte quatre nivells: 1) el del sentit comú, fruit de l'experiència dels parlants, basat en l'evidència; 2) el que requereix nocions gramaticals; 3) el que reclama un coneixement filosòfic apte per a interpretar mots comuns, sovint no transparents de sentit, i 4) el que exigeix alhora saber filosòfic i gramàtica per a poder isolar els mots primigenis. Varró, a més, estableix distincions entre paraules indígenes, manlleus i mots obsolets, i concedeix un especial relleu al fenomen de la derivació, necessari per a organitzar les famílies dels mots i pròxim al concepte més modern d'arrel. D'altra banda, en la tradició llatina, atès que el terme *etimologia* se sent com estranger,² s'usen també mots equivalents com *origo* 'origen', *proprietat verborum* 'propietat dels mots' (Quintilià), *notatio* 'designació', *veriloquium*, calc d'*etimologia*, *symbolum* (Ciceró), *nominis interpretatio* 'interpretació del nom' (Macrobi), mots que expressen la recerca de l'*argumentum nominis* o la *vis verbi* 'contingut del nom, força de la paraula' (ZAMBONI, 1988: 39-40).

1.3.6. *L'edat mitjana*. — A l'edat mitjana l'etimologia representa un aspecte particular de la cultura de l'època, té la semàntica i la retòrica com a fonament. Assumint tècniques i teories de la tradició clàssica llatina, es converteix més aviat en metàfora i artifici retòric i desemboca en l'actitud al·legòrica general, característica de l'època medieval. Sant Isidor de Sevilla (560-636) és el gran representant dels etimòlegs medievals, dins una visió enciclopedista, plasmada en la seva obra monumental *Originum sive Etymologiarum libri XX*, repertori crític i interpretatiu de tot el saber humà, amb una concepció i un enfocament que es manifesten en aquesta sentència: «*Vis verbi*

2. Com deixa veure el mateix Varró: «*illam partem, ubi cur et unde sint verba scrutantur, Graeci vocant etymologiam*» (*De lingua latina*, 5,2).

vel nominis per interpretationem colligitur... Nam dum videris unde ortum est nomen, citius vim eius intellegis» ‘La força d’un mot o d’un nom s’adquireix per interpretació... Ja que, quan veus d’on ha sorgit un nom, tot seguit en comprens la força’ (CURTIUS, 1976, II: 694).³

1.3.7. *De l’humanisme a l’època moderna.* — En el període de l’humanisme, i fins pràcticament al segle XVIII, els interessos lingüístics dels estudiosos se centren sobretot en les llengües modernes, però sempre en funció del llatí, que continua proporcionant els models gramaticals. En el camp de l’especulació etimològica no apareixen tendències gaire diferents de les experimentades fins aleshores. Sobretot durant el període humanístic té encara un influx notable la figura de Dante Alighieri (1265-1321), considerat precursor de l’humanisme, que en la *Vita nova* fa un joc de misticisme enigmàtic sobre el nom de Beatriu, com també en altres llocs, sempre respecte a la interpretació dels noms propis. A més, Dante, en el *De vulgari eloquentia*, expressa unes intuïcions sobre les relacions genètiques de les llengües d’Europa, que en fan un precursor de les doctrines modernes.

El plantejament històric, preocupat per la necessitat de justificar la noblesa de les llengües modernes respecte a les llengües històriques de cultura, llatí, grec i la que molts consideraven la mare sagrada de totes les llengües, l’hebreu, condicionava la pràctica etimològica, sense gaires fonaments científics. Però a poc a poc va apareixent la idea de l’existència, en l’evolució lingüística, d’unes certes regles o normes determinades. Les comparacions entre les llengües vulgars i les llengües que en poden ser l’origen suggereixen la idea que les paraules sofreixen alteracions amb el pas del temps que per diverses causes fan desaparèixer o modificar algunes «lletres», tenint en compte que llavors els estudiosos confonen els sons o fonemes d’una llengua amb les corresponents representacions gràfiques o lletres. Un representant notable d’aquesta tendència fou el francès Gilles Ménage (1613-1692), autor d’uns *Principes de l’art des étymologies* i de diccionaris etimolò-

3. Sobre l’etimologia a l’edat mitjana, vegeu ben especialment l’extens i magnífic tractat de KLINCK (1970).

gics francesos i italians, que parla ja clarament de «canvi, addició, supressió i transposició de lletres» en la història de les paraules.

El segle XVII és important per les seves tendències especulatives en lingüística, des de l'aproximació empírica de l'escola anglesa (Bacon) fins a la racionalista dels francesos (Descartes, l'escola de Port-Royal) i dels alemanys (Leibniz). L'anglès Francis Bacon (1561-1626), basant-se en un cert escepticisme sobre la racionalitat intrínseca del llenguatge humà i la seva conformitat espontània amb les coses, critica la ciència etimològica i en denuncia els límits: l'etimologia no pot ser un instrument absolut en la recerca de les «causes dels noms», és a dir, de la seva racionalitat. Si la relació semàntica té en les diverses llengües una motivació diversa, atès que el nom és un instrument per a conèixer les coses segons la seva natura, la investigació etimològica només pot ser vàlida dins de cada llengua. La concepció lingüística de Bacon va lligada totalment a la semàntica i no té en compte el desenvolupament de les formes, és a dir, dels significants, que poden canviar de significat.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) creu normal la historicitat de la llengua, referint-se a les famílies lingüístiques, i considera l'etimologia com a indagació històrica dins de cada una d'elles. Les llengües, els monuments més antics dels pobles, anteriors a l'escriptura i a les arts, fan veure l'origen dels parentius i les migracions d'aquells pobles. Per això, les etimologies poden ser interessants i fiables, si observen alhora les llengües de molts pobles i s'hi confia quan es donen molts indicis coincidents. La «naturalesa», com un substrat comú a tots els homes, i la recerca d'una llengua «natural» impliquen el progrés d'una orientació descriptiva de la lingüística, d'altra banda marcada per l'esperit classificador del segle. D'aquí ve també la tendència a relacionar la multiplicitat de les llengües conegudes amb una llengua original, universal i comuna, «natural». Les semblances que es poden veure en el mecanisme de les diverses llengües, comparades, en revelen una natura comuna i una múltiple evolució. D'aquesta reclamada llengua comuna han anat sorgint totes les llengües històriques.

Aquest mecanicisme del llenguatge, amb unes regles que es poden estudiar com qualsevol objecte físic, es troba en l'escriptor i polític francès Charles de Brosses (1709-1777), interessat pels problemes de la formació de les llengües, en el seu *Traité de la formation méchani-*

que des langues et des principes physiques de l'étymologie (1765), mena d'història natural de la paraula, basada en els principis de la fonètica, on l'enquesta sistemàtica el duu a reconèixer «arrels primitives» universals.

L'obra de Brosses influí en el saber lingüístic del segle XVIII, manifestat àmpliament en l'*Encyclopédie*, sobretot per obra de l'economista i escriptor francès Anne-Robert-Jacques Turgot (1727-1781), particularment interessat per la lingüística, que redactà precisament l'article *Étymologie* de l'*Encyclopédie*. Les idees de Turgot són sorprenentment d'una gran modernitat: tot i partir del principi que l'etimologia és la investigació de l'origen de les paraules i que aquestes estan íntimament lligades a allò que expressen per convenció social i històrica, també cal acceptar el principi de la mutació lingüística. La recerca de l'origen de les paraules es fonamenta en la semblança fonètica, en l'analogia del significat i en la història dels pobles que les tenen per pròpies. L'etimologia, com a art conjectural que intenta reconstruir fets lingüístics històrics, té un fonament probabilístic, tant més gran com més perfectament s'harmonitzin les diverses hipòtesis i circumstàncies. Turgot subratlla, a més, la necessitat de recórrer no sols a la llengua dels escriptors, sinó també a la popular, amb totes les seves variants i dialectes, sense oblidar els préstecs per motius històrics ni les restes del substrat.

En el segle XIX es produeix el trànsit de la concepció sistemàtica i mecanicista de l'estudi de les llengües al seu enfocament històric, d'acord, d'altra banda, amb el caràcter historicista de tot el pensament de l'època romàntica. Sorgeix la visió genealògica de les llengües, agrupades en famílies i referides a alguna font comuna, amb una consideració orgànica dels sistemes lingüístics i classificats segons homologies internes, visió que dona lloc a la lingüística comparatista indoeuropea, impulsada sobretot per Rasmus Rask (1787-1832), Franz Bopp (1791-1867) i August Friedrich Pott (1802-1887). Aquest mètode historico-comparatiu iniciat en el camp de les llengües indoeuropees, així com l'iniciat per Jakob Grimm (1785-1863) en el de les llengües germàniques, foren aplicats a les llengües neolatines per Friedrich Diez (1794-1876), pare de la lingüística romànica. Assistim al naixement de la lingüística històrica i evolutiva, amb una tendència «mentalista»,

deguda a Karl Wilhelm von Humboldt (1767-1835), que subratlla la facultat creadora de la llengua, i amb una altra, deguda a August Schleicher (1821-1868) i els altres anomenats neogramàtics,⁴ de tendència naturalista i positivista, que concep la llengua com un organisme natural en evolució, sotmès a unes lleis fonètiques estrictes, base primordial de l'etimologia moderna (TAGLIAVINI, 1973: 49-57; ZAMBONI, 1988: 58-59; PFISTER, 2001: 45).

1.4. *L'etimologia moderna*

1.4.1. *Escoles i tendències.* — La lingüística moderna assumeix, afinant-la qualitativament, la concepció antiga de l'etimologia com a recerca del valor intrínsec de les paraules o signes lingüístics. Però també és conscient que el caire conjectural i força intuïtiu en què s'ha de moure l'etimologia ha pogut fer que alguns estudiosos la consideressin una disciplina no gaire científica, sinó més aviat un art.

Però ja el mateix Ferdinand de Saussure (1857-1913) afirmava que l'etimologia no és ni una disciplina distinta ni una part de la lingüística evolutiva; és solament una aplicació especial dels principis relatius als fets sincrònics i diacrònics. L'etimologia remunta el passat de les paraules fins a trobar alguna cosa que les explica. L'etimologia és, doncs, abans de tot l'explicació de les paraules per la investigació de les seves relacions amb altres paraules. Si explicar, en general, significa 'desplegar, desenvolupar el sentit d'una cosa, reduir-lo a termes coneguts', en l'etimologia explicar una paraula és relacionar-la amb altres que en puguin donar raó. Ja que no hi ha relacions necessàries entre el so i el sentit, ço que constitueix el principi de l'arbitrarietat del signe lingüístic. L'etimologia no s'accontenta d'explicar paraules aïllades; fa també la història de famílies de paraules, com la fa dels elements formatius, prefixos, sufixos, etc.

Com la lingüística estàtica i l'evolutiva, l'etimologia descriu fets, però la seva descripció no és rígidament metòdica, ja que no es fa en

4. August Leskien (1840-1916), Hermann Paul (1846-1921), Hermann Osthoff (1847-1909), Karl Brugmann (1849-1919).

cap direcció determinada. A propòsit d'una paraula presa com a objecte d'estudi, l'etimologia pren els seus elements d'informació alternativament de la fonètica, la morfologia, la semàntica, etc. Per a arribar als seus fins, se serveix de tots els mitjans que la lingüística posa a la seva disposició, però sense aturar l'atenció en la natura de les operacions que es veu obligada a fer (SAUSSURE, 1945: 301-303).

Aquestes reflexions del gran lingüista suís expressen en síntesi tot el que és i fa l'etimologia moderna. Potser el que han fet d'altres estudiosos o podem fer-hi de més és tan sols glossar-ne o il·lustrar-ne alguns aspectes.

La relació o connexió que una paraula pot tenir amb una altra que la pugui explicar pot ser múltiple. Pot ser directa —hereditària o patrimonial—, per evolució fonètica des d'una llengua més antiga (llatí, germànic, àrab), o per derivació morfològica —afixació, composició—, segons l'estructura pròpia de la llengua. Pot ser també per via de manlleu d'una altra llengua, sobretot en èpoques més modernes, a causa de la seva interferència cultural o política, i amb una major o menor adaptació fonètica a les característiques del propi sistema.

La síntesi d'un procés d'investigació etimològica d'un mot ha de fonamentar-se en una crítica rigorosa i completa de totes les dades, internes i externes, que l'envolten. Un bon estudi etimològic no pot prescindir de cap dels aspectes de la lingüística, i menys de la lingüística històrica. Al capdavant, la gramàtica històrica d'una llengua és el resultat sintètic i orgànic d'una sèrie llarga d'estudis etimològics i comparatius. I val la pena, crec, de subratllar aquest darrer adjectiu, perquè tot lingüista conscient i convençut no sap deixar mai, en cap cas, de fer lingüística comparativa (VENY, 1980b: 584).

Tot i la importància de les dades externes de les paraules, començant pel mateix objecte o referent que representen i que n'és necessàriament la motivació i la base del significat, en última anàlisi només l'evidència lingüística fonètica pot fonamentar una etimologia i fer-ne la prova. La fonètica, amb els seus criteris, els seus mètodes i les seves lleis, és la primera base segura de l'estudi etimològic d'un mot, la que permet de reconstruir la història de la seva forma fònica, datar-la i localitzar-la. I això, també, no cal dir-ho, amb el reforçament dels testimoniatges textuals, filològics. Per a Friedrich Diez (1869, XXII):

«L'etimologia té el seu fonament científic en la fonètica; a cada pas que fa l'etimòleg l'ha de tenir ben present».

Un cop consolidat el problema fonètic, no es pot menystenir en absolut la consideració de l'aspecte semàntic, significatiu, dels mots, amb la seva evolució possible i freqüent. Els mots, amb el temps, canvien de sentit o adquireixen accepcions secundàries. Potser unes tres quartes parts dels mots d'una llengua són presos en un sentit secundari. L'etimologia, doncs, és també la dimensió diacrònica de la semàntica d'una llengua, una semàntica històrica, que pot fer comprendre millor els fenòmens de l'anomenada *etimologia popular*, que veurem després. Aquesta consideració de l'aspecte semàntic dels mots en l'estudi de l'etimologia, a més del fonètic, tingué en Hugo Schuchardt (1842-1929) un dels primers i més importants defensors i propulsors, i fou la base de l'escola alemanya del final del segle XIX, anomenada *Wörter und Sachen* 'Paraules i coses', iniciada per Rudolf Meringer (1859-1931), que juntament amb Wilhelm Meyer-Lübke (1861-1936) fundà el 1909 la revista del mateix nom (TAGLIAVINI, 1973, 67-68; PFISTER, 2003: 313-314).

Les circumstàncies històriques en què un mot ha nascut n'expliquen l'origen. Malgrat el principi del caràcter arbitrari del signe lingüístic —en última instància i formalment parlant—, tot mot és motivat per una relació amb la cosa designada, sigui aquesta un objecte, una persona, una noció abstracta, un terme científic, un fenomen històric, etc. El mot és motivat per la naturalesa de la cosa designada. Però en el curs de la transmissió i de l'evolució d'aquest mot la relació amb la cosa tendeix a modificar-se i desaparèixer. D'aquí que l'estudi de les condicions en què el mot ha estat inicialment associat a la cosa pot permetre de retrobar aquesta motivació i, així, d'aclarir alhora el mot i la cosa. El mètode de *Wörter und Sachen* aclareix també l'estudi dels manlleus lèxics, mots que ens solen arribar de fora amb la cosa que representen.

Gairebé al mateix temps que aquest mètode esmentat, neix en l'àmbit de la lingüística romànica la *geografia lingüística*, gràcies al lingüista suís Jules Gilliéron (1854-1926), que del 1902 al 1912 publica el seu famós *Atlas Linguistique de la France*. Els estudis de Gilliéron suposaren una veritable renovació per a l'etimologia. Situa en pri-

mer pla els conceptes d'homofonia i etimologia popular i proporciona una solució definitiva a la qüestió dels dialectes i de les fronteres entre dialectes, demostrant que no hi ha límits precisos, sinó tan sols confins de fets lingüístics individuals, que fan arbitrari de definir un dialecte partint d'una sola característica. Els mètodes de Gilliéron tingueren ressonància immediata en figures importants de la lingüística romànica com Karl Jaberg, Jakob Jud, Gerhard Rohlfs, Max-Leopold Wagner, Matteo Bartoli, autors d'atles lingüístics i de rellevants treballs de geografia lingüística (TAGLIAVINI, 1973: 71-81). Per a les propostes etimològiques, especialment en mots de substrat i superstrat, el suport geogràfic d'una forma lèxica té un paper decisiu. Per això, avui són preliminars indispensables de la tasca etimològica tant l'aplegament cronològic de proves com també la comprovació de l'expansió geogràfica, l'elaboració de les anomenades *isoglosses*. Així, per exemple, l'anomenada *lingüística espacial* o *neolingüística*, desplegada per Matteo Bartoli (1925), i la panoràmica geografia lingüística romànica de Gerhard Rohlfs (1971) mostren la importància d'aquesta innovació metodològica per als estudis etimològics. Walther von Wartburg (1931: 141) deia que «l'expansió geogràfica d'un mot és, de fet, un dels recursos metodològics més importants per a la investigació etimològica». El mètode de la geografia lingüística deixa veure que els problemes d'etimologia no es poden resoldre, si l'enfocament que se'n fa resta limitat a una sola llengua romànica (ZAMBONI, 1988: 137-138; PFISTER, 2003: 314).

La conjunció de l'aspecte fonètic i el semàntic en l'etimologia fa comprendre que aquesta és una veritable història de les paraules i que, realment, cada paraula té la seva història.

L'etimologia no té sempre disponibles totes les dades per a l'estudi d'un mot i, per això, ha d'actuar per via d'inducció, conjectural, partint del que disposa per anar reconstruint les diverses etapes fins arribar a l'estadi primitiu.

L'etimòleg no endevina una etimologia, sinó que la determina mitjançant testimoniatges expressos sobre el passat dels mots o gràcies al mètode comparatiu, que permet de suplir, en part, l'absència de testimoniatges. Sense els procediments comparatius, la història dels mots fóra molt deficient, si no ja impossible, en la majoria de casos.

En el seguiment de la història de cada mot, sigui aquesta llarga o breu, l'etimòleg més exigent, en tant que és possible, procura de no tractar-lo d'una manera aïllada, sinó tenint present, estructuralment, tots els sistemes possibles de relacions on pot entrar: fonètic, morfològic i semàntic.

Hugo Schuchardt (1928: 105) fou un dels primers d'adonar-se del vincle entre investigació etimològica i història dels mots: «Allò que anomenem una etimologia no és altra cosa que una més o menys reduïda història de la paraula». També Walther von Wartburg, el 1922, deia al començ del prefaci del seu *Französisches etymologisches Wörterbuch*: «Des de fa uns vint anys, també en el camp de la lingüística romànica, la *història del mot* ha esdevingut objecte d'una atenció sempre creixent. Si abans habitualment hom es quedava tranquil quan es podia establir l'origen d'un mot, avui l'estudiós vol, en canvi, reconèixer també quin camí ha fet aquest mot i quins destins diversos hi ha trobat. La paraula *etimologia*, amb la qual se solia definir aquell tipus més antic de recerca, no semblava ja prou adequada al ram científic, que s'ampliava ràpidament, i caigué en descrèdit. Al seu lloc entrava la *història del mot*». I en un altre indret també deia Wartburg (1931: 222-235): «L'estudi de l'arrel d'un mot o d'un grup de mots avui ja no és l'única tasca de l'etimologia. Aquesta ha de seguir el grup de mots observat en les seves múltiples ramificacions i amb totes les seves relacions amb altres grups durant tot el temps de pertinença a una llengua, sense renunciar mai a la formulació de l'etimologia».

Kurt Baldinger (1959: 239) divideix el concepte d'etimologia en dues definicions: *etimologia-origen* i *etimologia-història del mot*, a les quals Pierre Guiraud (1972: 86) fa correspondre respectivament *etimologia fonohistòrica* i *etimologia lexicohistòrica*. La primera, en el sentit fonètic, tradicional, del segle XIX; la segona, en el sentit semàntic, modern. Una semblant distinció metodològica entre *etimologia* i *història del mot* no exclou que, en el futur, diccionaris etimològics d'una sola llengua concedeixin més pes a la representació històrica de la paraula. En aquest sentit, Baldinger afirma que «l'etimologia, en sentit modern, és, doncs, la biografia de la paraula» (PFISTER, 2001: 146-148). El naixement del mot, de què tan sols s'ocupava l'antiga etimologia, no és més que el punt de partença. Aquest desplaçament d'interès —par-

ticularment sensible entre els romanistes, que tenen la sort de poder comptar amb una tradició literària de més de dos mil anys— ha estat la conseqüència inevitable d'un moviment molt més ampli: els horitzons lingüístics, des del 1900, s'han eixamplat en totes les direccions, a partir de la base fonètica establerta curosament al segle XIX. A l'interior d'aquest moviment, la història del mot ha reclamat el seu lloc. Fer l'etimologia d'un mot és fer-ne la història entre dues dates. El que és essencial en un diccionari etimològic és determinar les vies que han seguit els mots, indicar-ne on i quan se n'han realitzat les derivacions i remarcar-ne les condicions històriques dels canvis (BALDINGER, 1959: 240; BLOCH-WARTBURG, 1968: VIII-IX [MEILLET], XX; MALKIEL, 1970: 39-41; MIGLIORINI, 1974: V; COLÓN, 2005: 269).

Max Leopold Wagner (1943: 15; PFISTER, 2001: 148) feia una lluminosa descripció sobre l'ideal de la recerca etimològica: «L'ideal fóra de poder delinear una història possiblement completa de cada paraula o de la seva família, en lloc de simples etimologies. Això significa seguir una paraula des dels inicis a través del temps, delimitar-ne la difusió i les ramificacions geogràfiques, constatar i explicar els significats secundaris que es desenvolupen del significat original, estudiar-ne la convivència amb paraules de sentit anàleg i els múltiples encreuaments fonètics i conceptuals de les paraules que en deriven i captar-ne de tant en tant, amb mesura, el contingut espiritual, el valor afectiu. I encara no n'hi ha prou: volem saber també per què una paraula s'ha perdut, per què ha estat substituïda per una altra, quines són les condicions que han ajudat la paraula concurrent a vèncer, i d'on ha pres inici la innovació. En un mot, l'etimologia hauria d'esdevenir història de la paraula: en lloc de cada article etimològic, de les notes i postilles, s'haurien d'introduir veritables monografies sobre les paraules. En aquesta direcció ja hi ha un principi, i aquestes mostres previsoros es troben en nombrosos estudis entre els de Schuchardt, Meyer-Lübke, Gilliéron, Jud, Jaberg, en els apèndixs relatius a la història de la paraula de cada article del FEW de von Wartburg, en els estudis sobre les plantes de Bertoldi, etc.».

D'altra banda, la recerca etimològica ha adquirit una *orientació estructural*, seguint l'evolució general de la lingüística. La llengua és un sistema, principi experimentat per Gilliéron, aplicat després d'ell i

justificat teòricament per Saussure. El possible canvi de significació d'un mot s'explica pel seu entorn. La història d'un mot implica evolució de sistema. El trànsit de l'etimologia-origen a l'etimologia-història té per conseqüència l'orientació estructural de la recerca etimològica. Aquesta orientació estructural es produeix en totes les direccions. L'accent de la recerca es posa en una o una altra —segons la realitat lingüística i la mena de problema present— sense que es puguin negligir les relacions i les interdependències múltiples que enllacen els diferents sistemes, tant en el pla sincrònic com en el pla diacrònic. Quan dues famílies de mots s'acosten o s'oposen, sia per les seves formes, sia per les seves significacions, es presten a embolics, a interpretacions formals o semàntiques (BALDINGER, 1959: 248).

A les dues remarcables dimensions noves de l'etimologia, la històrica i l'estructural, se n'hi ha afegit una altra, no menys important: la de la unió entre *història del mot* i *història de l'home*, que podem anomenar *aspecte humà o sociològic* de l'etimologia (BALDINGER, 1959: 255). Dimensió de la relació existent entre la investigació etimològica i la història de la cultura, tal com expressava Jakob Jud (1911): «M'adono cada vegada més que la simple descoberta d'un ètim no pot i no deu ser la nostra meta principal, sinó que hem d'atènyer més profundament, per les nostres nocions sobre la vida de la llengua i de la cultura, les dades universalment formatives que resulten de la recerca sobre la paraula. Només un estret lligam entre la història de la cultura i l'etimologia, que en la meva opinió ha estat practicada massa temps de forma exclusiva, assegurarà a la història de la paraula la participació a la història universal de l'esperit, que en temps de Grimm li havia estat reconeguda sense objeccions i que nosaltres durant algun temps potser hem descurat massa». D'altres lingüistes, com Rohlfs, Wartburg, Bertoldi, Baldinger, remarquen en els seus estudis que la història de la paraula ha de ser entesa com un «estudi lingüístic sobre la base cultural». (BERTOLDI, 1951: 26; PFISTER, 2001: 151; MIGLIORINI, 1974: IX; MALKIEL, 1970: 65-66).

1.4.2. *Una etimologia integral*. — Després d'haver vist, ni que sigui tan sintèticament, l'evolució que ha anat fent el concepte i la història de l'etimologia, podem concloure que aquesta disciplina és tin-

guda avui com la quinta essència de la lingüística històrica, com la manifestació d'aquesta ciència en cerca de la vida dels mots, des del seu origen, i a través de totes les seves vicissituds. L'etimologia, per dir-ho així, treu cada mot del seu aïllament i el situa enmig d'una xarxa complexa de relacions, en dos plans diferents: el lingüístic i l'humà. En el pla lingüístic li confereix una orientació estructural, i en el pla humà l'incorpora a la vida de l'home, subjecte històric, social i cultural. Situant l'estudi del mot en aquesta apassionant dialèctica, el filòleg, ara més que mai, ja no en té prou de no moure's del seu laboratori fonètic, sinó que es veu sol·licitat per una sèrie d'exigències i de requisits, que posen a prova el seu tremp i les seves capacitats d'investigador. L'estudi de l'etimologia de certs mots obliga sovint l'etimòleg a dilatar els horitzons dels seus estudis i coneixements fins a haver de tocar, ni que sigui superficialment, els dominis més variats de la cultura humana: ciències naturals, arqueologia, història general i eclesiàstica, dret, filosofia, teologia, tot el conjunt d'activitats humanes d'on pot sorgir la història del lèxic.⁵ En la seva versatilitat, com la mateixa manifestació de la vida humana, de la creativitat de l'esperit humà, l'etimologia moderna exigeix alguns requisits en el lingüista que s'hi dedica: coneixements de lingüística general i de lingüística romànica (amb coneixement indispensable del llatí!), de gramàtica històrica (amb un domini especial de la fonètica), dialectologia, formació de mots, història de la llengua (per a descobrir sobretot les vies i etapes de desenvolupament i penetració dels diversos mots), cultura popular, sociolingüística, formació filològica (per al maneig paleogràfic i hermenèutic dels textos que són testimonis fonamentals de la transmissió dels mots). Sense oblidar el foment d'una certa imaginació, controlada per raons científiques, i l'acceptació humil de la limitació humana, que no sempre ho pot resoldre tot (BALDINGER, 1959: 263-264; GUIRAUD, 1964: 122; MALKIEL, 1970: XV-XVI; MARTÍ I CASTELL, 1990: 44-47; COLÓN, 2003b: 23-24; 2005: 269; VENY, 1997b: 32; 2007: 29, 32-33; DCEC, I, X-XI).

5. Pot ser un bon exemple d'un treball etimològic que toca una gran vastitud de camps semàntics la magnífica obra de Hans Rheinfelder (1928) sobre el mot *persona* (cf. també Rheinfelder, 1929-30, 1933, 1951, 1955).

Gerhard Rohlfs (1968: 197-198) té un interessant article on su-bratlla i il·lustra com l'etimologia moderna, més que continuar tan sols subjecte al dogmatisme fonètic dels neogramàtics, reconeix que cada problema lèxic pot tenir les seves fonts, les seves condicions i els seus aspectes especials, que han de ser examinats individualment i sense esquemes. I introdueix aquest estudi amb tres lemes, un dels quals és de Goethe, i diu així: *Ein Blick ins Buch und zwei ins Leben*. 'Un cop d'ull al llibre i dos a la vida'. Aquesta sentència, amb la intenció que deixa veure, me n'ha fet recordar una altra de semblant del famós teòleg protestant suís del segle passat, Karl Barth, que repetia sovint: «Per fer bona teologia calen la Bíblia i el diari». En etimologia no podem abandonar els valors bàsics precedents, però els hem de confrontar, validar i enriquir amb la realitat proteïforme de la vida de cada dia, si volem fer bona etimologia.

1.4.3. *L'etimologia al domini català*. — Podem dir que la primera obra seriosa sobre etimologia al domini català és la de Josep Balari (1844-1904), *Orígenes històrics de Catalunya* (Barcelona, 1899), on recull una sèrie de topònims de textos medievals i n'estudia l'etimologia. Al començament del segle xx, els coneguts com els tres becaris de la Diputació de Barcelona, Manuel de Montoliu (1877-1961), Pere Barnils (1882-1933) i Antoni Griera (1887-1973), foren enviats a Alemanya a ampliar estudis de filologia romànica, que donaren com a resultat, entre altres, alguns treballs sobre etimologia de valor molt desigual i, en general, molt defectuosos. Amb els treballs d'Antoni M. Alcover (1862-1932) i Francesc de B. Moll (1903-1991), sobretot el magnífic *Diccionari Català-Valencià-Balear*, s'aferma el conreu de l'etimologia a Catalunya, que culmina amb l'obra gegantina de Joan Coromines (1905-1997), tant els seus estudis, com els seus esbalaidors *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i *Onomasticon Cataloniae*. En l'actualitat tenim encara molts filòlegs que continuen treballant en el camp de l'etimologia i la història lèxica del català: Joan Bastardas, Antoni M. Badia i Margarit, Germà Colón, Joan Veny, Joan Martí i Castell, Josep Moran, Emili Casanova, Antoni Ferrando, Jordi Colomina, Lluís Gimeno Betí, Joan Miralles, Jaume Corbera, etc. Sense oblidar els filòlegs estrangers que han mani-

festat un interès tot particular per problemes etimològics del català: Bernard Schädcl, Wilhelm Meyer-Lübke, Leo Spitzer, Fritz Krüger, Karl Salow, Oiva J. Tallgren, Gerhard Rohlfs, i els actuals Rolf Eberenz, Michael Metzeltin, Beatrice Schmid, Joseph Gulsoy (*DECat*, I: Prefaci, X; COLÓN, 2003e; VENY, 2007: 30-31). Malgrat que en els darrers temps sorgeixen investigadors més interessats per temes de lingüística sincrònica, generativisme i sociolingüística, la quantitat ingent de textos antics que encara esperen als arxius que algú s'hi interessi i altres obres ja conegudes i de gran importància per a la història de la llengua catalana deixen marge suficient a l'esperança que l'etimologia, al nostre domini, encara pot tenir vida ufanosa per molts anys.

2. FONTS HISTÒRIQUES

2.1. *El llatí, base fonamental de l'origen de la llengua*

Qualsevol investigador d'etimologia catalana —com d'una altra llengua romànica— sap prou bé amb què se les ha d'haver d'entrada. Sap que el fons bàsic del seu lèxic és, en la major part, el del llatí vulgar, evolucionat sense solució de continuïtat a la nostra terra. El llatí vulgar, és a dir, el parlat pel poble, en oposició al llatí escrit dels prosistes i poetes que tant prestigi atorgaren a la seva llengua literària o clàssica. I és conscient que gaudeix d'un avantatge tot particular respecte als etimòlegs d'altres llengües, com les germàniques o eslaves: disposa d'un corpus documental extraordinari, impensable en altres famílies lingüístiques.

2.1.1. *Mots patrimonials o hereditaris i mots cultes.* — L'etimòleg té, encara, un altre avantatge: el major nombre de mots llatins que constitueixen la base lèxica més fonamental de cada llengua romànica, uns dos milers de mots, han estat, des de ja fa temps, ben identificats etimològicament en català.

Entenem per mots d'origen patrimonial o hereditari aquells que tenen per ètims mots llatins que han evolucionat per desgast fonètic popular segons condicions i lleis pròpies de cada territori.

En general, són d'origen llatí en totes les llengües romàniques —i, per tant, en català— els mots gramaticals: pronoms, numerals, preposicions, conjuncions.

Ho són també la majoria de verbs: AUDIRE, SENTIRE, VIDERE, MANDUCARE, VENIRE, SCRIBERE, CURRERE, CREDERE.

Semblantment passa amb els adjectius: RUBEUS, DULCIS, FRIGIDUS, MINUTUS, GRANDIS, CRASSUS.

Els substantius han tingut un destí més variat segons les vicissituds dels objectes que designaven. Però tots aquells que es refereixen a nocions, a camps semàntics, fonamentals, corrents en la vida quotidiana, s'han mantingut més inalterats i generalitzats.

a) Parts del cos: AURICULA, BARBA, CAPUT, CORPUS, MANUS, OCULUS.

b) Parentiu: PATER, MATER, FRATER, FILIUS, AVUNCULUS, NEPOS.

c) Habitatge: CASA, FENESTRA, CLAVIS.

d) Animals: ASINUS, BOS, CABALLUS, CANIS, CATELLUS, LUPUS, OVICULA, TAURUS, APICULA, PEDUCULUS.

e) Ocupacions i objectes agrícoles: ARARE, SEMINARE, CAMPUS, ARATRUM, ORDEUM, PALEA, SPICA, LENTICULA, LACTE.

f) Oficis i objectes diversos: ARGENTARIUS, FERRARIUS, MOLINARIUS, ACUCULA, FURCA, GALLETA, VASUM.

g) Vegetals: ARBOR, HEDERA, HERBA, PERSICUS, PINUS, ULMUS, URTICA.

h) Fenòmens naturals: LUMEN, GELU, PLUVIA, VENTUS.

Al costat dels mots d'origen hereditari, la llengua té un contingent encara més gran de mots d'origen llatí culte. Cal tenir present que, durant els llargs anys de la seva transformació en llengües romàniques, el llatí continuà essent la llengua de la cultura, des del clàssic fins al medieval. Són cultismes aquells mots que no han sofert l'evolució fonètica segons les lleis de la pròpia llengua a causa de procedir d'un ús litúrgic, jurídic, administratiu o tècnic, que els han fet poc usuals entre el poble. En aquests casos han experimentat tan sols una mínima acomodació a la pronúncia romànica: VOLUNTATE > *voluntat*, TITULU > *títol*, CAPITULU > *capítol*, CATHEDRA > *càtedra*, EVANGELIU > *Evangeli*.

Els semicultismes són mots de la mateixa procedència, que han sofert parcialment l'influx transformador popular, sense arribar del tot a l'evolució fonètica normal a causa del fre del context culte: MIRACULU > *miracle*, SPATULA > *espatlla*, REGULA > *regla*.

Molts mots llatins han donat lloc als anomenats *doblets* o *allòtrops*, formes dobles, una popular i una altra culta, amb matisacions o diferenciacions semàntiques: RADIU > *raig*, *radi*; CATHEDRA > *cadira*, *càtedra*; MIRACULU > *mirall*, *miracle*; REGULA > *rella*, *regla*; LAICU >

llec, laic; ODIARE > *ujar, odiar*; IGNORARE > *enyorar, ignorar*; REPUDIARE > *rebutjar, repudiar*; DELIRIUM > *deler, deliri*; INDAGARE > *enagar, indagar*. També una mateixa arrel etimològica ha pogut donar un mot popular, un de semiculte i un de culte: *mirall, miracle, miraculós; rella, regla, regular* (BRUGUERA, 1985c: 29; MIGLIORINI, 1974: XI-XII; COLÓN, 1976a: 453).

Cal remarcar que la major part del vocabulari d'ordre intel·lectual és integrat per aquests mots d'origen culte o semiculte. Es donen casos en què, al costat de verbs conservats en formes preses de la llengua llatina parlada, hi ha els noms d'acció i d'agent corresponents que provenen de la llengua escrita, culta. Tenim *llegir*, però *lectura* i *lector*; *rebre*, però *receptió, receptor, receptacle*; *vèncer*, però *victòria*; *deure*, però *dèbit, debitori*. D'altra banda, l'influx del llatí culte ha tingut alguns efectes inversament sorprenents: alguns mots d'evolució popular han passat a ser arcaics, pràcticament fora d'ús, si no és literari, i al seu lloc usem les formes cultes. És el cas de l'antic *túixec* 'metzina' < TOXICU, suplantat pel cultisme *tòxic*; o de *frèvol* 'mancat de forces' < FLEBILE 'afligit; desvalgut; dèbil', substituït pel duplicat *feble*, més pròxim formalment a l'ètim llatí (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIV-XVI [MEILLET]).

En la consideració etimològica dels cultismes de la llengua hem de tenir també molt en compte l'aportació que hi féu el cristianisme, que assumí molts mots llatins als quals donà una nova significació o matisació doctrinal, que han passat així a català. Bé que alguns d'ells formalment no puguin ser considerats cultismes, els podem tenir tots per tals des del punt de vista semàntic: SALVATOR, GRATIA, AEDIFICATIO, BREVIARIUM, CAPELLA, CARITAS, CELEBRARE, COMMUNIO, COMMUNICARE, CONFESSIO, CULTUS, DEVOTIO, FIDES, MINISTERIUM, PASSIO, PECCARE, PERDONARE, VIRTUS, etc.

Un bon nombre de mots llatins d'un ús inicialment cristià han donat lloc a mots catalans amb un sentit sovint ja deslligat de la connotació religiosa en la consciència dels parlants: LAVABO, PREFATIO, VIGILIA. La reforma cultural de Carlemany (768-814) contribuï a afirmar molts d'aquests cultismes i semicultismes eclesiaístics.

També el feudalisme repercutí en la creació de tot un vocabulari especialitzat que, si bé no pot ser considerat tot ell culte, atenant a l'e-

etimologia dels termes, ho pot ser en certa manera pel caràcter tècnic que revesteix. Molts d'aquests termes, d'un significat ben precís en l'època en què van néixer, han persistit en català modern amb sentits molt aproximats o amb interessants variacions semàntiques: BACCALLARIUS, *batxiller*; BAIULUS, *batlle*; BANNUM, *ban*; BENEFICIUM, *benefici*; CABALLARIUS, *cavaller*; COMES, *comte*; CONDUCTUM, *conduit*; CURIA, *cúria*; CURTIS, *corts*; FEVUM, *feu*; HOMINATICUM, *homenatge*; *MANSIONATA, *mainada*; MANUMISSOR, *marmessor*; MISSATICUS, *misatge*; OSTATICUM, *ostatge*; PEDATICUM, *peatge*; SENIOR, *senyor*; USATICUS, *usatge*; VICARIUS, *veguer* (BRUGUERA, 1985c: 29-31; CASANOVA, 1983).⁶

2.1.2. *Creació constant de nous termes cultes o neologismes.* — La progressiva consolidació de les llengües romàniques en tots els àmbits de l'expressió i de la comunicació i la necessitat de formular nous conceptes, nascuts amb els avenços de la cultura, provoquen el recurs constant a la llengua llatina —sentida com una llengua ja distinta, però connatural— per suplir les deficiències d'expressió de les llengües vulgars, que en sortiran enriquides. El fenomen és comú a totes les llengües romàniques. El llenguatge científic, amb la seva major exigència d'univocitat i d'exactitud significativa, fa ús constant de la neologia o creació de nous termes, recurrent al llatí i al grec. En aquests casos l'etimòleg, com és comprensible, no sol trobar tantes dificultats en la seva comesa.

Cal, però, tenir en compte de distingir entre els mots savis de creació moderna amb recurs a elements grecs o llatins o els manlleus directes de mots grecs ja formats o a través de la seva forma llatina. Perquè el català té una quantitat enorme de mots d'origen grec. I una gran part ja li provenen del mateix llatí, que degué molts dels seus

6. La distinció entre mots hereditaris i mots cultes, amb tot, no sempre es manifesta prou nítidament. Certs mots poden acusar la doble i contraposada força de la tendència culta, eclesiàstica, d'una banda, i de la tendència popularitzant, d'una altra. És el cas dels reflexos del mot llatí LEGENDA, de gran ressò en l'àmbit eclesiàstic, sobretot en el castellà (*leyenda, leenda, lienda*), italià (*landa, landra, lienda, lianda, le-jenna*) i català: *legena, llegena*. La forma culta, *llegenda*, usada constantment en la predicació, es va imposar en les llengües romàniques (COLÓN, 1976a: 276-296).

mots al grec, tant per via de manlleu com per via de calc. L'abundor de manlleus des dels orígens de la literatura romana en manifesten la diversitat de les vies d'accés. N'hi ha de molt antics, que pertanyen a la llengua quotidiana i foren usuals en la llengua del poble i per ell foren també transmesos a les llengües romàniques. D'altres aparegueren en un nivell més culte. Per conèixer els hellenismes existents ja en el llatí cal recórrer a fonts llatines clàssiques o medievals. Han estat abundantament productius en tots els camps semàntics del català: *aire, astre, pedra, esplugu, cànem, oliva, oli, escorpí, ostra, porpra, pop, cranc, caràcter, talent, braç, cirurgia, bany, espasa, rellotge, àncora, orgue, arquitecte, història, música, poeta, teatre, escola, zona*, etc.

El llatí dels cristians, en general, seguí les mateixes vicissituds de la llengua comuna pel que fa a l'ús dels préstecs grecs. Aquests hellenismes designen gairebé exclusivament institucions i coses concretes de la vida i de la ideologia cristianes novelles, nascudes amb la nova fe i adoptades amb els mateixos noms grecs que les revestiren ja a l'inici (tinguem present que el Nou Testament fou redactat en grec): *Bíblia, Crist, Evangeli, bisbe, prevere, catòlic, monjo, diòcesi, església, basílica, litúrgia, calze, batejar, apòstol*, etc.

Finalment, tenim en català una bona quantitat d'hellenismes d'època medieval, conseqüència de les llargues relacions comercials de la corona catalanoaragonesa per la Mediterrània, que pertanyen sobretot al vocabulari marítim, i foren especialment estudiats per Joan Coromines (BRUGUERA, 1985c: 31-37).

2.2. D'altres fonts

2.2.1. *Substrat preromà.*⁷ — Si l'etimologia dels mots catalans de base llatina, sobretot els patrimonials, és pràcticament resolta de ja fa temps, no podem dir el mateix dels que se suposa que provenen d'un

7. Entenem per *substrat* (terme creat per Graziadio Isaia Ascoli) aquella llengua que, en un territori determinat, és substituïda per una altra a conseqüència d'una conquesta o colonització; els elements d'aquella, incorporats a la nova llengua sobrevinuda, en són també substrat (HUBSCHMID, 1982: 29; 1960a, 1960b, 1960c; KONTZI, 1982; PFISTER, 2001: 72-78).

substrat preromà. Perquè l'estudi d'aquest substrat representa un dels problemes més complexos i dificultosos en la història de totes les llengües romàniques i, potser encara més, de les ibèriques. La dificultat és comprensible, si tenim en compte que ens les hem d'haver amb una particular escassetat de documentació, per no dir mancança quasi absoluta, amb una imbricació d'influxos lingüístics diversos en èpoques molt reculades i poc conegudes, i amb la necessitat d'haver de comptar, com poques vegades, amb el concurs de l'arqueologia i l'etnologia, les quals no sempre semblen anar d'acord amb les afirmacions, les hipòtesis o els postulats de la lingüística. Una síntesi etimològica del substrat preromà català, doncs, necessàriament ha de resultar difícil, insuficient i insatisfactòria.⁸

Un etimòleg que es troba davant un mot que suposa amb fonament que no és de base llatina, si intueix —si més no per la seva presumpta antigor— que pot ser preromà, pot atribuir-li una base preindoeuropea o indoeuropea. En el primer cas, el mot —segons interpretacions proposades— podria tenir una certa correspondència amb el basc i ser a) d'origen euroafricà: *carrasca*, *garric*, *coscoll*, *carabassa*; b) d'origen hispanocaucàsic: *quer*, *garrotxa*, *soca*, *sàrria*; c) d'origen desconegut: *morro*, *tossa*, *barranc*, *barraca*, *lleganya*, *mugró*, *esquerre*, *isard*, *socarrar*. El mot també podria no tenir cap correspondència basca, i ser d'origen ibèric o oriental: *timba*, *llogigó*, *buirac*, *argelaga*, *bruixa*, *gerd*. En el cas de tenir una base indoeuropea, el mot podria procedir a) del poble no celta de la cultura dels camps d'urnes o *Urnenfelder*, denominat també per alguns *precelta* o *parcelta*,⁹ o b) del celta: *llosa*, *borni*, *bresca*, *artiga*, *dalla*, *galta*, *bedoll*, *brossa*, *bruc*, *ble*, *llicorella*, *rusc*, *banya*, *trençar*. Però cal admetre que molts ètims preromans ens continuen deixant en el dubte.

8. Per a tota la problemàtica del substrat preromà, així com de totes les altres fonts del lèxic català, em permeto de remetre el lector a l'exposició més àmplia de BRUGUERA, 1985, que aquí cal resumir. Vegeu també BRUGUERA, 2001: 251-253.

9. Joan Coromines (1965, I: 95; DCEC, IV: 1081, s.v.), tot i trobar acceptable el terme *parcelta*, ha intentat d'introduir els neologismes *sorotapte* i *sorotàptic* (del gr. *sóros* 'urna funerària' i *thaptós*, adj. verbal del verb *táphein* 'enterrar') per designar aquest poble i la seva llengua, proposta no acceptada i criticada per la majoria de lingüistes (COLÓN, 2003: 373; VENY, 2007a: 14).

Sobre els topònims d'origen preromà en parlarem quan tractem de l'onomàstica.

2.2.2. *Superstrat germànic*.¹⁰— El nombre d'elements germànics en el català és força considerable en conjunt. Però resulta molt complex i problemàtic de poder dilucidar quins ens han pervingut per les diverses vies possibles de penetració. Alguns existien ja en el llatí vulgar, a causa dels contactes mantinguts entre els pobles germànics i el poble romà durant els segles I-v. D'altres foren propagats per mitjà del baix llatí. Uns altres foren transmesos directament pels mateixos nous invasors. Uns altres, finalment, existents ja en una llengua romànica veïna, passaren d'aquesta a la nostra. Es fa també difícil d'identificar netament els dialectes germànics que han donat origen als diversos elements, si no provenen ja, alguns, d'un fons germànic comú.

El nombre de mots germànics incorporats ja al llatí vulgar degué ser considerable, però no es pot assegurar de tots, llevat d'aquells testificats com a tals en escriptors llatins: ARINGUS 'areng', BANDUM 'bandera', BRADO 'braó', BURGUS 'burg', CARPA 'carpa', COFIA 'còfia', HARPA 'arpa', SAPO 'sabó', VANGA 'fanga'. Al grup de mots que segurament devien existir ja en llatí vulgar de bona hora, tot i no tenirlos-hi documentats, pertanyen els referents als colors: BLANK 'blanc', BLAO 'blau', BRUN 'bru', FALW 'falb', i també FRISK 'fresc', RAUBON 'roba', WERRA 'guerra'.

Entre els que ens vingueren a través dels mateixos invasors, en tenim d'origen gòtic i d'origen fràncic, no sempre fàcils de distingir. Alguns són també representats en altres llengües romàniques, com l'occità, que ens n'ha fet de transmissor, com passa segurament en el cas de *senescal*, *mariscal*, *marca*, *alou*, *feu*.

Una bona prova de la dificultat a dilucidar els germanismes del català és l'extensa discrepància que hi manifesten dos dels etimòlegs més competents en aquest tema, Ernst Gamillscheg i Joan Coromines.¹¹

10. Entenem per *superstrat* (terme creat per Walther von Wartburg) aquella llengua que, en un territori determinat, s'ha introduït àmpliament dins l'àrea d'una altra i, sense arribar a substituir-la, hi ha deixat algunes traces (HUBSCHMID, 1982: 29; KONTZI, 1982; PFISTER, 2001: 72-78).

11. Vegeu-ne el detall a BRUGUERA 1985: 48-50 i n. 25-29.

En resum, el contingent de mots catalans d'etimologia germànica, de diferents procedències, i a través de diverses vicissituds, és notable i abasta molts camps semàntics: adjectius i verbs diversos: *fresc, ric, ranc, lleig, boig, guerxo; arrear, rapar, llogotejar, trescar, bleixar, gratar, guarir, guarnir, fornir, guanyar*; parts del cos: *braó, melsa, anca, esque- na*; sentiments: *marrít, orgull, escarnir, recar, ardit*; vida domèstica: *sabó, grapa, adobar, amanir, tap, tapa, llesca, sala, banc, bugada, jar- dí*; vestuari: *còfia, roba, randa*; vida rural: *conrear, brotar, botó, fang, parra, sàrria, estaca, esquella, garba, buc, grípia*; animals i cacera: *areng, teixó, carpa, ganta, moca, marta, esparver, agró, òliba*; dret i costums feudals: *ban, guardó, reng, alou, feu, senescal*; àmbit militar: *bandera, guerra, guàrdia, banda, espia, guaita, estrep, treva, esperó, elm*; mots di- versos: *arpa, gana, alena, bord, esmalt, estona, guisa*. Sobre els noms propis d'origen germànic en parlarem quan tractem de l'onomàstica.¹²

2.2.3. *Superstrat àrab*. — L'àrab és la darrera de les llengües que ha fet una aportació important al lèxic català a l'època de l'estructuració definitiva de la llengua. Com la féu al lèxic de les altres llengües iberoromàniques, gràcies a la llarga durada de vuit segles de domina- ció a la Península, acompanyada de la superioritat cultural dels nous dominadors. Amb tot, l'influx àrab no s'ha manifestat amb un mateix ritme, ni amb la mateixa amplitud, ni amb les mateixes característi- ques en totes les llengües iberoromàniques. L'estada dels nous ocu- pants àrabs a la Catalunya Vella fou relativament breu i poc estable. Poc influx hi pogueren exercir en el romanç naixent. Però els contactes de la Catalunya comtal amb els musulmans veïns, les emigracions de mossàrabs valencians cap al nord, a causa de les convulsions internes d'aquells territoris, les relacions amb la Sicília musulmana i amb paï- sos de la Mediterrània oriental mitjançant les croades constituïren

12. Podem dir que el superstrat germànic ha actuat en català només en el lèxic. Però en altres llengües romàniques, com el francès, el llarg domini dels invasors ger- mànics ha exercit un influx fins i tot gràfic (i segurament també fonètic) en alguns mots d'origen llatí. Si el llatí *altus* ha donat el francès *haut*, diferentment d'*alter*, que ha originat *autre*, és perquè en el període de domini franc, *altus* ha experimentat l'in- flux d'un germànic amb *h*, com el *hoch* de l'alemany i el *high* de l'anglès (BLOCH- WARTBURG, 1968: XIII-XIV [MEILLET]).

vies de penetració d'arabismes a la Península i al català que abasten, en proporció diferent, però amb generositat, tots els camps semàntics: objectes domèstics: *gerra, albúrnia, safata, setrill, tassa, catifa, mata-làs, sofà, màrfega, arracada, barnús*; agricultura, menjars i begudes: *sèquia, sinya, cotó, carxofa, garrofa, síndria, safrà, llimona, taronja, xarop, escabetx*; construcció: *rajola, jàssera, safareig, tafona, magatzem, atzucac, barri, alcova, ràfec, racó*; marina i meteorologia: *drassana, atzaura, garbí, llebeig, xaloc, ratxa*; administració: *alcalde, algutzir, raval, alqueria*; comerç i mesures: *tarifa, albarà, tanda, duana, arrova, quintar, quirat*; química: *química, alcohol, elixir, mesc, sucre, aiguanaf, quitrà, càmfora, mangra, talc*; àmbit militar: *almirall, barbana, adalil, almogàver, alcaid, atzagaia, talaia, genet, ronda, alcàsser*; conceptes diversos: *afalagar, mesquí, alcavot, albixeres, gatzara, almanac, atzar*.

Així com els àrabs foren transmissors a l'Occident de molts aspectes culturals de l'Orient, també ens transmeteren arabitzats molts mots d'altres llengües orientals; del grec: *arròs, alquímia, alambí, algeps, llebeig*; del llatí: *alcàsser*, i, a través del grec: *albercoc*; del persa: *albergínia, tambor, escacs, alfil, alfals*; del sànscrit: *càmfora*.¹³

Un dels principals problemes amb què s'ha d'enfrontar l'etimòleg quan s'ocupa d'arabismes és la diferència de tractament que n'ha pogut fet el català i el castellà i que a vegades el poden confondre. S'ha solgut afirmar que el nombre d'arabismes del català és menor que el del castellà. Els lingüistes s'han deixat potser desorientar sovint per l'absència de l'article àrab *al-* en molts arabismes catalans, que es manté aglutinat preferentment en els arabismes castellans: *carxofa-alcachofa, càmfora-alcanfor, garrofa-algarroba, gatzara-algazara, cotó-algodón, quitrà-alquitrán, tramús-altramuz, barnús-albornoz, magatzem-almacén, mesc-almizcle, raval-arrabal, sèquia-acequia, sucre-azúcar, talaia-atalaya*, etc. Però també tenim mots de la mateixa estructura en català i castellà: *almirall-almirante, alcaid-alcáide, alcàsser-alcázar, alcalde-alcalde, agutzil-alguacil, alcova-alcoba*,

13. Alguns exemples ben il·lustradors de la ruta aventurera d'alguns arabismes són els mots *murtat* (COLÓN, 1979b: 151-159), *tarifa* (COLÓN, 1967b: § 63), *ragatxo* (COROMINES, 1977, III: 176-177).

alforja-alforja, aixovar-ajuar, albercoc-albaricoque, alambí-alambique, alcohol-alcohol, albarà-albarán. D'altra banda, és veritat que el català sembla que ofereix una certa resistència a préstecs àrabs que han tingut fortuna, en canvi, en castellà: *agulla de cap-alfiler, baladre-adelfa, bleada-acelga, esquírol-ardilla, fins-hasta, marmessor-albacea, oli-aceite, porc senglar-jabalí.* Amb tot, l'influx àrab en el lèxic català és prou important i considerable perquè sigui menysvalorat, i presenta una problemàtica més complexa que cal tenir molt en compte en abordar l'estudi dels arabismes de la llengua, com remarcà i exposà en detall G. Colón (1976a: § 5.3; 1979a: vegeu també: COLÓN, 1999c: 131-139; VENY, 2007a: 14). També cal tenir ben present, en la consideració de la característica dels arabismes catalans de l'absència, en la majoria de mots, de l'article *al-*, que aquesta absència, però també presència en d'altres casos, ve condicionada pel tractament de la *l* de l'article àrab davant les consonants anomenades «solars» o «lunars», com també ja va subratllar J. M. Solà-Solé (1968: 275-285; vegeu també sobretot NOLL, 1996a; 1996b). Sobre els noms propis d'origen àrab en parlarem quan tractem de l'onomàstica.

Cal fer una precisió sobre el concepte de parla *mossàrab* i *mossarabisme* (revisant BRUGUERA, 1985: 61, § 76). Des de fa uns quants anys, importants arabistes han denunciat les teories abusives sobre l'anomenada llengua romànica mossàrab que haurien parlat els cristians sotmesos al domini musulmà, pretesament única i uniforme a tota la península Ibèrica. Segons tota probabilitat, a l'època de la reconquesta, els anomenats mossàrabs i la seva parla romànica arabitzada ja no existien pràcticament. No és pot negar que molts mots catalans presenten algunes característiques fonètiques particulars d'influx àrab també particular. Però ben probablement molts anomenats mossarabismes han de ser tinguts simplement per modalitats d'arabismes, propis de gent no àrab que parlaven malament l'àrab, tot i que per una certa comoditat terminològica es pugui concedir de conservar-los encara una denominació tradicional que s'ha de tenir per superada (COLÓN, 1993c: 1994c; 1999c; VENY, 2007a: 14; RUBIERA, 1993: 301-317; BARCELÓ, 1999: 119-132; vegeu, però: COLÓN, 1971b: 125-133; VENY, 1989a: 463-475).

2.2.4. *Adstrats*.¹⁴ — 2.2.4.1. *Occitanismes*. — La interferència lèxica de la llengua occitana en la catalana és probablement el cas més antic del fenomen d'adstrat experimentat per la nostra llengua. La penetració d'occitanismes en el català fou notablement facilitada per l'estreta vinculació política i cultural entre Occitània i Catalunya a la baixa edat mitjana, sense tenir ja en compte la intrínseca afinitat lingüística entre totes dues llengües. Cal recordar: a) el pes del prestigi de la lírica trobadoresca occitana, que en la nostra literatura arribà a produir el fenomen de l'ús de dues llengües: l'occità per a la poesia (fins a Ausiàs March) i el català per a la prosa; un veritable bilingüisme literari (gairebé diglòssia); b) el domini feudal de la Corona Catalanoaragonesa a Occitània, amb les estretes relacions comercials que s'hi mantingueren; c) l'emigració d'occitans a Catalunya després de la desfeta de Muret (1213) com a conseqüència de les persecucions antialbigeses, i d) la participació d'un bon contingent d'occitans en la conquesta i el repoblament de Mallorca en temps de Jaume I.

Amb tot, cal admetre que alguns dels occitanismes segurs o presumptes del català medieval —molts ja arcaics i obsolets— podrien ser plasmacions també de la llengua catalana, paral·leles a les de l'occitana, llengües, d'altra banda, molt afins, però irreductibles a una unitat (BASTARDAS, 1995: 66, 71). Joan Coromines era particularment refractari a acceptar interferències de l'occità en el català. En diverses ocasions solia inclinar-se gairebé sempre a interpretar els possibles occitanismes més aviat com a arcaïsmes, antics dialectalismes o paral·lelismes catalans, especialment respecte als possibles occitanismes de les *Homilies d'Organyà*. Però em sembla haver pogut contribuir a relativitzar aquest recel amb els meus estudis sobre aquest text venerable, on crec que, a més d'alguns occitanismes gramaticals, n'hi podem trobar algun de lèxic (*garenza* 'garantia' i *poxeule* 'prec, instància') (BRUGUERA, 1985b: 256; 1985c: 62-65; 1987: 39, 46; 2002: 255-257).

14. Entenem per *adstrat* (terme creat per Marius Valkhoff) aquella llengua que determina una influència parcial sobre una altra llengua o un dialecte veïns, provoca per un període de contacte o convivència més o menys llargs dels seus parlants en un mateix territori o en territoris contigus. Modernament, a causa dels mitjans de comunicació, l'adstrat no suposa necessàriament només contigüïtat geogràfica, sinó també política i econòmica, encara que sigui de països allunyats.

Alguns exemples d'occitanismes medievals, ja arcaics: *aizina* 'ocasió', *baudor* 'alegria', *conjausir* 'fer bona acollida', *màjement* 'majorment', *marrit* 'trist', *mifeu* 'escarn', *paire* 'pare', *maire* 'mare', *fraire* 'germà', *tuit* 'tots', *d'arlot* 'a galop', *asaut* 'agradable', *aur* 'or', *tresaur* 'tesor', *gabar* 'lloar', *gint*, *gent* 'delicadament', *lasset* 'cansament', *pretz* 'honor', *sau* 'salvat', *toset* 'nen', etc. (BRUGUERA, 1999: 35-39)

En català actual tenim una respectable quantitat d'occitanismes segurs o probables: *al·lot*, *ambaixada*, *bacallà*, *balada*, *ballar*, *batalla*, *bell*, *bordell*, *bosc*, *cancell*, *canonge*, *capellà*, *capitell*, *cascavell*, *correu*, *despatxar*, *eina*, *enutjar*, *estoig*, *faisà*, *faràndula*, *faristol*, *flauta*, *foraster*, *frare*, *gai*, *gavatx*, *gris*, *heretge*, *homenatge*, *hostal*, *missatge*, *monjo*, *perfil*, *refrany*, *rossinyol*, *salvatge*, *solaç*, *torxa*, *ufana*, *verger*, *viola*, etc. (BRUGUERA, 1985c: 62-65).

2.2.4.2. *Castellanismes*. — No ha de costar pas gaire de convèncer ningú del fet que, per causes geogràfiques, històriques, polítiques, culturals i socials, el castellà és la llengua que, per un fenomen d'adstrat, ha produït una interferència lèxica més constant i intensa en el català. D'aquí, n'ha sortit un nombre, el més elevat, de manlles que s'han anat integrant ja als diccionaris normatius. En els castellanismes convé distingir entre manlles lexicals, produïts al llarg de la història, des d'èpoques més o menys reculades, que han acabat per ser admesos com a tals, i barbarismes o mots castellans que han proliferat més o menys, segons el temps i fins en l'actualitat, que sovint han estat sentits com a tals fins pels mateixos parlants —àdhuc com a vulgars castellanades—, que han tingut o tenen una fortuna diversa i que són encara susceptibles d'eradicació. Per això, si parlants no lingüistes sovint identifiquen fàcilment certs mots com a castellans, amb més raó pot resultar més fàcil a l'etimòleg l'estudi de l'origen de mots castellans.¹⁵

15. Una bona majoria de castellanismes es fan palesos per la seva mateixa estructura lingüística, és a dir, per trets fonològics i morfològics que no pertanyen al sistema lingüístic català; per exemple: 1) el fonema corresponent a la *j* castellana: *bandeja*, *despejar*; 2) els diftongs *ie*, *ue*: *rienda*, *fiera*, *cuento*, *puesto*; 3) la terminació *-o* en molts mots: *faro*, *gesto*, *tabaco* (vegeu, però, COROMINES, 1971: 197-209); 4) els sufixos *-illa*: *bombilla*, *pesadilla* (són admesos, però, *faldilla*, *forquilla*, *pastilla*, *quartilla*, *taquilla*); *-on*: *reventón*, *buzón*; *-in*: *botiquín*; *-ez*: *invalidéz*, *rapidez*; *-ura*, en molts mots: *blancura*, *frescura*; *-is*, en el singular de mots cultes d'origen grec: *crisis*, *anàlisis*, *tesis* (BADIA, 1955d).

Però també cal tenir present que en el castellà i el català es poden donar també solucions lèxiques comunes que cal tenir en compte.

Sembla ben provat que no trobem castellanismes en textos catalans abans de la segona meitat del segle XIV. I molts dels primerencs que trobem a partir d'aquesta data solen ser justificats extrínsecament per l'entorn on apareixen. En aquest aspecte és especialment representatiu el text del *Llibre dels fets* o *Crònica* de Jaume I, en el qual se suposà l'existència de nombrosos castellanismes. Crec que vaig poder aclarir aquesta apreciació exagerada i força errònia sobre aquest text en la seva versió més antiga conservada, del 1343. Un cop eliminats una quarantena llarga de mots presumptament castellans, els castellanismes o aragonesismes confirmats o dubtosos que s'hi troben (*alardo, apelido, así, bando, begua, casar, casament, celosia, cerca, cercar, descargar, escalera, galego, Jayme, Lérida, merino, moço, osar, recenes, rénder, sobrino, trebeyl*), llevat d'alguna rara excepció, solen ser condicionats per uns interlocutors o uns ambients de parla aragonesa o castellana, constatació que confirma el condicionament circumstancial, en general, de l'ús d'alguns castellanismes primerencs.

Alguns castellanismes que ens apareixen entrada ja la segona meitat del segle XIV són *almorzar, coixo, coça, entregar, xarnego, fondo*.

Al segle XV, amb l'adveniment de la dinastia castellana dels Trastàmara, el nombre de castellanismes anà en augment, sobretot a causa del prestigi social que anà adquirint la llengua cortesana. D'aquesta època tenim mots com *boda, amo, despedir, despedida, cego, mentira, tartamut, medir, calvo, sombrero, caldo*. A partir d'aquí l'allau de castellanismes no cessa fins a l'època actual.¹⁶

El castellà té bastants mots procedents de famílies ameríndies, o *indoamericanismes*, que ha traspassat també al català. Per a la nostra llengua, per etimologia immediata, són manlleus castellans. Però convé saber-ne l'origen remot per a interpretar-los amb justesa.

Del *taïno-arauac* (Antilles): *canoa, huracà, sabana, barbacoa, hamaca, cacic, moniato, caoba, miraguano*.

16. Vegeu-ne una generosa exemplificació, distribuïts cronològicament, a BRUGUERA, 1985c: 67-73; 2002c: 259-261).

Del *carib* (Antilles del Sud, Veneçuela, Guaianes): *canibal, piragua, caiman, colibrí, butaca, lloro, mico*.

Del *nàhuatl* (Mèxic): *xicra, petaca, xocolata, xiclet, tomàquet, cacau*.

Del *quítxua* (Perú, Equador, nord de Xile, nord-oest de l'Argentina): *llama, vicunya, alpaca, puma, còndor, papa (patata), coca (cocaina), quina (quinina)*.

Del *tupí-guaraní* (Brasil, Paraguai): *gautxo, jaguar, tauró, tapioca, ananàs, petúnia* (BRUGUERA, 1985c: 89-90; 2002: 264).

2.2.4.3. *Gallicismes*. — La gran reputació des de sempre de la cultura i la llengua franceses han influït molt en totes les llengües romàniques i no romàniques. En el català la penetració de gallicismes començà a l'edat mitjana, s'intensificà en el segle XVIII amb la dinastia borbònica, i no ha cessat en els nostres temps, si bé, més modernament, amb la forta competència de l'anglès. Es fa difícil de poder precisar les vies de penetració de tots els gallicismes. A l'edat mitjana els manlleus són més aviat directes, llevat d'alguns casos d'intervenció transmissora de l'occità. Més tard ja, els manlleus poden ser indirectes i ens poden haver arribat molts d'ells a través del castellà. Alguns de més recents ens podrien venir per via més directa. Caldria sempre un estudi analític de cada mot.

Els gallicismes medievals, dels segles XIII-XIV es refereixen sobretot, com és comprensible, als vocabularis feudal, guerrer, cavalleresc i cortesà: *arnès, palafre, jardí, llinatge, pavelló, baluard, peatge, estendard, entremès, farratge, claraboia, xemeneia, dard, fletxa, corser, trotar, galop, maleta, aliar, batxiller, dansar, joia*, etc. Al *Llibre dels fets* de Jaume I trobem ja aquests gallicismes: *caravana, cocha* (embarcació), *duch, esmaiar, sire, torneig* i el mot ben viu de *vianda* i precisament en el sentit més comú que ha tingut sempre de 'menjar, provisions en general'.

A partir del segle XV van succeint-se els gallicismes, en tan gran nombre, que caldria renunciar fins i tot a fer-ne una tria: *xamfrà, jaqueta, tamboret, bateria, equipatge, marxar, bufet, bitllet, paquet, bisturí, finança, pantalon, sofà, etiqueta, galeta, comitè, cabina, rutina, camió, tren, toaleta, xalet, xampany*, etc.

El francès, alhora amb l'anglès, és la llengua que més elements forneix al català en règim de substitució o canvi de codi, és a dir, l'ús dins

la pròpia llengua de mots o expressions d'una altra, generalment cultes, que tothom sol entendre i no necessiten presentació: *à la page, ça va sans dire, chapeau!, déjà vu, enfant terrible, épatant, gauche divine, laissez faire, malgré tout, mêlée, ménage, mise au point, prêt à porter, savoir faire, soi-disant, souvenir, tour de force, vis-à-vis*, etc.

És remarcable que gairebé la totalitat de gallicismes que s'han anat registrant al llarg del temps han arrelat en català, diferentment dels castellanismes (BRUGUERA, 1985c: 74-77; 2002: 261-262; BARRI, 1999).

2.2.4.4. *Italianismes*. — Els manlleus de l'italià, no tan nombrosos com els d'altres llengües, tenen també explicació en les relacions contínues de Catalunya amb la península Italiana, ja des del segle XIII a causa de la seva expansió comercial per la Mediterrània, pel seu domini dels territoris meridionals a partir del segle XVI i per l'influx cultural de l'humanisme i el renaixement italians.

Ja des del segle XIV fins ara han anat incorporant-se al català manlleus italians dels diversos camps semàntics, amb un bon nombre de corresponents als àmbits de la marina, militar, comercial i artístic, sobretot musical. Al *Llibre dels fets* de Jaume I tenim ja aquests italianismes de l'àmbit de la marina: *bonança, galea, gómena, nautxer, orça, regatar, tramuntana*. Després van apareixent els nombrosos que tenim, dels quals esmentaré els que figuraven ja admesos al diccionari Fabra, com a italianismes explícits: *adàgio, allegro, andante, andantino, bravo, brio, camerino, cantàbil, cantata, canterano, capritx, casino, cavatina, cicero-ne, confetti, crescendo, decrescendo, esbirro, fiasco, fumarola, messana, presto, saldo, scherzo, soprano, tessitura, trèmol*.

Alguns italianismes, directes o indirectes (a través del sard), han passat també a l'alguerès (BRUGUERA, 1985c: 78-80; 2002: 262-263).

2.2.4.5. *Sardismes en l'alguerès*. — La presència minoritària, però persistent, de la comunitat de parla catalana a l'Alguer, a partir de la segona meitat del segle XIV, donà lloc a un notable influx de la llengua sarda en el peculiar dialecte català alguerès. El reduït marc geogràfic de Sardenya és on el català ha exercit un influx més notable en una altra llengua romànica i on, al seu torn, en una de les seves modalitats, n'ha rebut també un de més profund d'una altra llengua, fins i tot en

la seva estructura fonètica i morfosintàctica, molt més potser de la que hagi pogut rebre, en el curs de la història, de les dues altres llengües veïnes: l'occità i el castellà.

Els nombrosos mots d'origen sard que figuren en l'alguerès no han sobrepassat els límits d'aquest dialecte per poder influir en la resta del domini català. Els únics reculls extensos que en teníem fins fa uns quants anys eren els d'A. Ciuffo i A. Griera. Però no en justificaven la procedència. Molts d'aquests mots eren més aviat italianismes, en darrera etimologia, que calia destriar dels autèntics sardismes. D'altres tenien origen català o castellà. Fa uns anys vaig intentar de dilucidar i ordenar l'etimologia d'aquests mots. Però de tots ells resulta difícil de voler donar-ne dates d'aparició en l'alguerès, ja que els documents dels arxius de l'Alguer que en podrien donar testimoni són escrits en català literari.

A causa dels innombrables manlleus del sard i de l'italià que té l'alguerès, així com dels moltíssims (uns quatre mil) catalanismes del sard, i per l'interès més local que té la parla de l'Alguer, renuncio a donar-ne exemples (vegeu-ne el detall a BRUGUERA, 1985c: 81-88; 2002: 263-264).

2.2.4.6. *Anglicismes.* — La interferència lèxica de l'anglès en el català és la més intensa i contínua després de la del castellà. Però comença més tard, no abans del segle XVIII, com en moltes llengües romàniques. D'aleshores ençà el pes de la cultura anglosaxona en tots els àmbits ha originat una veritable allau creixent d'anglicismes lexicals de natura diversa en català i en altres llengües. I podem preveure que aquesta dinàmica perduri i augmenti des que, en els darrers anys, l'anglès és, de fet, considerat mundialment *la* llengua internacional, la segona llengua d'ensenyament obligatori a la majoria de països.

Molts anglicismes comencen a penetrar en català a través sobretot del francès o també, més tard, del castellà. Per això la denominació d'anglicisme aplicada a molts mots ha de ser ben sovint referida a l'ètim últim, no l'immediat. Però màximament després de la segona guerra mundial es produeix una entrada directa d'anglicismes a la península Ibèrica, particularment de l'anglès dels Estats Units. Més recentment, els moderns mitjans de comunicació de masses s'han fet els

principals responsables de la difusió de nous mots de procedència anglesa.

Una bona majoria de mots anglesos han trigat a ser admesos als diccionaris normatius, de Fabra i de l'Institut, tot i que alguns són emprats profusament tant en la llengua parlada com en l'escrita. A causa de la flexibilitat fonològica del català en la distribució dels fonemes en qualsevol posició dins els mots, molts d'aquests préstecs no han sofert encara un procés de catalanització, si més no en la grafia. Quant al manteniment de la pronunciació anglesa dels mots, ja no podem generalitzar tant. És el cas de moltíssims mots com *clergyman*, *copyright*, *gentleman*, *hippy*, *hobby*, *night club*, etc. El nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (*DIEC*), seguint el diccionari Fabra, ha incorporat molts anglicismes, alguns sense catalanitzar (llevat potser de l'aplicació d'un accent gràfic) i d'altres catalanitzats.

Alguns mots, d'ètim últim divers, ens han pervingut molt probablement a través de l'anglès i els tenim formalment invariables o bé catalanitzats: *quimono* (japonès), *tòtem* (algonquí), *gong* (malasi), *mocassí* (algonquí), *tobogan* (algonquí), *pijama* (hindustànic), *tabú* (polinesi), *biquini* (polinesi), *xampú* (hindustànic), *kàrate* (japonès). Alguns anglicismes formals són amb tota probabilitat de creació francesa, amb resultats lexicals paradoxalment no existents en el mateix anglès, si més no d'idèntic sentit: *pàrquing*, *esmòquing*, *càmping*, *dàncing*, *autoestop*, *fúting*.

La interferència lèxica de l'anglès s'ha manifestat també en el pla semàntic de molts mots, que no es poden detectar fàcilment com a anglicismes en el pla formal. Són mots tradicionalment catalans, usats en l'actualitat amb significats nous per influx del significat que tenen els seus parònims anglesos. La comunitat d'ètim últim de la majoria amb mots castellans facilita la possibilitat que les noves accepcions hagin estat influïdes per l'ús castellà. Heus ací, entre molts d'altres possibles, uns quants exemples d'anglicismes semàntics paronímics: *administració* 'govern', *agenda* 'ordre del dia', *apartament* 'pis petit', *àrea* 'zona, sector', *ascendent* 'predomini moral', *audiència* 'públic', *balanç* 'saldo', *cicle* 'sèrie o conjunt', *clima* 'ambient', *complex* 'terme de psicologia o d'indústria', *confrontació* 'fricció o xoc armat', *educació* 'ensenyament', *emergència* 'urgència', *espectacular* 'aparatós', *firma*

‘casa comercial’, *hàbit* ‘costum’, *incident* ‘succés’, *informal* ‘sense formes cerimonioses’, *moció* ‘proposta parlamentària’, *model* ‘maniquí vivent’, *perspectiva* ‘circumstància’, *primitiu* ‘incivilitzat o salvatge’, *temperamental* ‘violent’, *tràfic* ‘trànsit’, etc.

També s’han produït alguns calcs semàntics, és a dir, traduccions de mots anglesos amb els quals no hi ha relació etimològica directa: *accent* ‘èmfasi’ (*stress*); *as*, en els esports (*ace*); *cadena* ‘agrupació d’establiments’ (*chain*); *canal*, en televisió (*channel*); *conjunt*, referit a música i ràdio (*group*); *exercici*, referit a l’any fiscal (*exercise*), etc.

Un bon nombre de mots, formalment romànics (de base llatina o grecollatina), neologismes pel contingut semàntic i les dates d’aparició, són veritables anglicismes neològics de creació moderna. Cal, però, no oblidar la dificultat a disposar de proves intrínsecament lingüístiques que permetin d’identificar-los. Sovint només podem disposar de criteris negatius: una forma enregistrada repetidament en els mitjans de comunicació, però que manca en els repertoris lexicogràfics importants, és molt probable que sigui un neologisme. Com ho són una sèrie de llatinismes d’ús modern: *àlbum*, *aquàrium*, *auditòrium*, *currículum*, *fòrum*, *linòleum*, *mèdium*, *memoràndum*, *mínimum*, *quòrum*, *referèndum*, *estatus*, *symposium*, etc.

D’altres mots, formalment compostos o derivats, tenen una semblança total d’estructura entre el terme anglès i el català, sovint amb la mínima adaptació ortogràfica per a catalanitzar-los: *acrílic*, *aerosol*, *analgèsic*, *astronàutica*, *biodegradable*, *clímax*, *desodorant*, *detergent*, *digital*, *estereofonia*, *extradició*, *genocidi*, *helicòpter*, *hipertròfia*, *liofilitzar*, *míssil*, *nostàlgia*, *orgasme*, *prospecte*, *reversible*, *síndrome*, *supersònic*, *tecnocràcia*, *telèfon*, *televisió*, *transistor*, *veredicte*, etc.

Tenim molts anglicismes en la derivació de mots, per prefixació o sufixació, segons model anglès, però amb base lèxica autòctona: *antiaeri*, *antisemitisme*, *autodeterminació*, *coproducció*, *desqualificar*, *disfunció*, *hipersensible*, *infraestructura*, *interurbà*, *microfilm*, *multinacional*, *postgraduat*, *prenatal*, *superpotència*, etc. Notablement productius són els prefixos *mini-*, *para-* i *super-*: *minibàsquet*, *minicadena*, *minifaldilla*, *miniestadi*, *minigolf*, *miniordinador*; *paraconformitat*, *paraestatal*, *paramilitar*, *paramorfisme*, *paranormal*, *parapsicologia*, *parasíntesi*; *supercrític*, *supereminent*, *superíndex*, *supermercat*, *supernumerari*, *su-*

perpoblació, superproducció, etc. Els sufixos verbals *-itzar, -ificar*: *agilitzar, canalitzar, mentalitzar, traumatitzar, visualitzar; desqualificar, descodificar, tipificar*. El sufix productori d'adjectius *-al*: *arquitectural, educacional, emocional, intencional, lexical, medical, opcional, operacional, preferencial, residual, sectorial, vocacional*; una majoria, malgrat l'existència d'altres adjectius de la mateixa arrel, però amb altres terminacions: *arquitectònic, educatiu, emotiu, lèxic, mèdic, optatiu, operatiu, preferent*. Els sufixos *-isme, -ista*: *abolicionisme, abolicionista, maximalisme, maximalista*. Afegim-hi la gran tendència a derivar verbs postnominals a partir de substantius acabats en *-ció, -sió*, al marge de verbs a vegades ja existents que en són la base etimològica: *distorsionar, erosionar, pressionar, promocionar*.

Un bon nombre de mots compostos i locucions traeixen el manlleu anglès, tant per l'estructura sovint apositiva com pel contingut semàntic: *ciutat dormitori, sector pesca, ciutat jardí, situació límit, hora punta, pes mosca, reunió cim, cine club, ciència ficció, gas ciutat, oferta aniversari, any llum, gratacels, fora borda, caixa negra, taula rodona, llarga distància, tercer món, complex d'inferioritat, cap de setmana*, etc.

Molts de tots aquests anglicismes tenen un gran rendiment de freqüències, sobretot en el llenguatge polític i periodístic dels nostres dies. Molts ja figuraven al diccionari Fabra, i no han solgut ni solen suscitar recels ni dubtes d'acceptació, especialment perquè almenys no plantegen problemes de caràcter formal, i el mateix índex de freqüències d'ús revela que cobreixen necessitats expressives, si més no de matís, que han anat sorgint en els nostres temps. En tot cas, si fóra difícil de plantejar objeccions de naturalesa a molts d'ells, no és sobrer de prevenir contra un possible abús que se'n pugui fer amb marginació sistemàtica d'altres formes més genuïnament catalanes. Adquirir aquesta consciència i sensibilitat en el conflicte entre genuïtat lèxica pròpia i acceptació indiscriminada d'estrangerismes és també un bon fruit de la investigació etimològica.

Hi ha una bona quantitat d'anglicismes en circulació normal actualment que no han estat admesos en el nou diccionari de l'Institut, i ben encertadament, perquè tots tenen encara fàcil i normal equivalent en català, si els parlants —malgrat la humana inclinació per les solucions més fàcils i gregàriament generalitzades— es prenen amb il·lusió

l'esforç de fixar-s'hi i usar-los: *airbag* / coixí de seguretat, *bafle* / alta-veu, *boy-scout* / escolta, minyó de muntanya, *casting* / repartiment, elenc, *catering* / servei d'àpats, *check-up* / revisió mèdica, *container* / contenidor, *fast-food* / menjar ràpid, *full-time* / temps o servei complet, *hall* / vestíbul, *hi-fi* / alta fidelitat, *hobby* / afició, *holding* / grup d'empreses, *jacuzzi* / hidromassatge, *jet-set* / alta societat, *kleenex* / mocador de paper (com tovalló de paper), *living* / sala d'estar, *lunch* / àpat fred, *mass media* / mitjans de comunicació (de massa), *music-hall* / revista, (espectacle de) varietats, *new-look* / nova moda, nova imatge, *overbooking* / excés de reserves, *parafernàlia* / pompa, aparat, faramalla, *partner* / parella, company, soci, *privacitat* / privadesa, intimitat, vida privada, *self-service* / autoservei, *sex-appeal* / atractiu sexual, *sexy* / amb atractiu sexual, *staff* / equip assessor o directiu, *stage* / estada, concentració, *standing* / nivell, categoria, qualitat, *thriller* / pel·lícula de suspens, policíaca, *top secret* / confidencial, absolutament secret, *vip* / personalitat, persona molt important, *walkie-talkie* / transceptor portàtil, etc. (BRUGUERA, 1985c: 91-96; 2002: 264-269).¹⁷

2.2.5. *Vocabularis especialitzats.* — 2.2.5.1. *Neologismes científics i tècnics.* — El caràcter específic, d'origen modern, de creació constant i d'ús sovint restringit, que presenten els neologismes científics i tècnics no excusa de parlar-ne en estudis sobre història del lèxic i d'etimologia, molt més quan molts han passat o acaben passant al llenguatge comú. Els neologismes es formen per alteració semàntica de mots ja existents, que adquireixen noves accepcions, o bé per generació de mots nous mitjançant diversos procediments. En tots dos casos, fins en els termes d'estructura grecolatina, ha exercit també un paper molt important la llengua anglesa, com ja hem vist abans.

Un procediment molt productiu per a crear termes nous és el de la formació per derivació i composició, mitjançant afixos, elements prefixats o sufixats, de què parlarem àmpliament més endavant. Remarquem només aquí que una sèrie d'afixos d'origen grec o llatí, cor-

17. Una consideració particular mereixen els anglicismes consagrats en la parla menorquina, conseqüència de la dominació anglesa a Menorca durant el segle XVIII (BRUGUERA, 1985c: 96; BADIA, 1953; ORTELLS, 1983).

rents en el llenguatge científic, solen ser comuns en totes les llengües de cultura, la qual cosa facilita d'establir una relació anàloga per al català. La sufixació analògica ofereix un altre procediment per a la formació de termes nous. Sufixos existents ja en alguns mots són emprats per a produir-ne d'altres, a vegades fins i tot separant arbitràriament els elements d'un mot ja existent: *fosforescència* ha originat *fluorescència* i *luminescència*, mitjançant *-escència*; *aqüeducte* i *viaducte* han donat lloc a *gasoducte* i *oleoducte*, mitjançant *-ducte*; d'*electró* han sorgit *neutró*, *positró*, *ciclotró*, *magnetró*, *ignitró*; *ió* ha influït en *pro-^{to}*, *mesó*, *nucleó*, *fermió*, *leptó*, *bosó*, etc.

2.2.5.2. *Tecnicismes professionals*. — No podem tractar ací en detall dels vocabularis propis de les diverses tècniques professionals i laborals. En molts aspectes es veuen afectats pel que ha estat dit en el paràgraf anterior. Molts termes d'aquests vocabularis tenen tradició autòctona i antiga en la llengua, sobretot els que pertanyen a certs oficis manuals. El coneixement i l'ús d'aquests vocabularis solen quedar restringits als professionals.

2.2.5.3. *Argot*. — No parlarem ací en detall d'aquells vocabularis que poden constituir un argot, és a dir, segons definició del diccionari de l'Institut, un «llenguatge propi d'una determinada professió, d'un estament, d'una categoria de persones». Els argots professionals, que cal no confondre amb els vocabularis tècnics específics, no solen transcendir l'àmbit dels qui els utilitzen i, per tant, rarament han arribat a fer aportacions al lèxic comú. En canvi, els argots, entesos en el sentit de maneres de parlar distintes de les comunes a tots els usuaris d'una llengua, propis de certes categories socials o de grups marginats, sia per la seva mateixa naturalesa, sovint jocosa o ridiculitzant, sia pels contactes d'aquests grups amb les classes populars, han trobat una via més fàcil de penetració en la parla comuna. Alguns mots d'argot fins han arribat a ser admesos en el diccionari normatiu, bé que de nivell col·loquial o familiar, com els següents d'origen caló o gitano: *calé*, *cangrí*, *cangueli*, *catipén*, *endinyar*, *ful*, *halar*, *paio*, *pirar*, *taro*, *xaval*. I els següents d'origen popular autòcton: *banau*, *clapar*, *clissar*, *garjola*, *pencar*, *pispar* (BRUGUERA, 1985c: 97-99).

3. PROBLEMES I MÈTODES

3.1. La fonètica, primer fonament de l'etimologia

Si la intenció principal de l'etimologia és de descobrir la forma primitiva de qualsevol mot, la fonètica —com ja apuntàvem en presentar l'etimologia moderna (§ 1.4.1.)— és la primera base segura de l'estudi històric dels mots.

El pare de la lingüística romànica, Friedrich Diez, ja deia al prefaç del seu *Etymologisches Wörterbuch* (1869, VII): «Al contrari del mètode acrític [el que fonamenta l'etimologia en meres semblances externes], el mètode crític se sotmet obertament als principis i les regles descobertes de la fonètica, sense apartar-se'n ni un pam, fora que no hi hagi excepcions clares i reals que obliguin a fer-ho. S'esforça de seguir el geni de la llengua en les seves petjades, de descobrir-ne els secrets. Jutja atentament el valor de cada lletra i procura de descobrir el valor que cal atribuir-li en cada posició».

La consideració de les lleis d'evolució fonètica del llatí en el trànsit a les llengües romàniques és indispensable per a l'etimologia dels mots. Un exemple clàssic: el català *esquena* té paral·lels en francès (*échine*), occità (*esquina*), italià (*schiena*), castellà (*esquina*, en un sentit diferent). Si en cercàvem, en principi, l'ètim en el llatí, ens trobaríem amb la dificultat que, a més de no trobar-lo documentat en el llatí clàssic, el so *k + i* llatí es palatalitza (*k > ts > s*). Si el fenomen de palatalització es produeix al segle III dC, el mot *esquena* ha de ser posterior, i pot fer pensar en un manlleu d'un germànic **skina* 'barreta de fusta o metall espinada' (GUIRAUD, 1972: 58).

Les lleis fonètiques serveixen per a la lingüística comparada de diferents llengües i per a datar-ne l'aparició de les formes. Expliquen, per exemple, que tres ètims llatins diferents hagin produït en català

tres homònims, segons les pròpies normes, i mots diferents en altres llengües germanes, segons les pròpies respectives. Es tracta del cat. *poll* ‘pollet’ (< PULLUS), *poll* ‘insecte’ (< PEDUCULUS) i *poll* ‘pollancre’ (< POPULUS, ll. vg. *POCLUS), que donen respectivament en oc. *pol*, *pe-solh*, *píbol*; fr. *poule*, *pou*, *peuplier* (ant. *peuple*); it. *pollo*, *pidocchio*, *pioppo*; cast. *pollo*, *piojo*, *chopo* (ll. vg. *PLOPPUS, *CLOPPUS).¹⁸

Malgrat les insuficiències que els etimòlegs trobaren més tard en les lleis fonètiques dels neogramàtics, cal reconèixer que l’anàlisi a què donen lloc continua essent el fonament segur de tota etimologia. Es pot admetre que els estudis etimològics que recolzen només en les lleis fonètiques tenen tan sols la meitat de valor. Però els que en prescindeixen del tot no en tenen cap (GUIRAUD, 1972: 58-60; PFISTER, 2001: 101).

3.2. L’evolució semàntica

Després de la sòlida estructuració del sistema de lleis fonètiques a què arribaren els neogramàtics, els filòlegs es van adonar que una llengua no és tan sols un esdeveniment natural, sinó també una manifestació de la capacitat expressiva de l’home, sobre la qual no hi pot haver lleis mecàniques sense excepcions. Es tracta de l’àmplia possibilitat creativa del llenguatge figurat, amb metàfores, metonímies, sinècdques, jocs de paraules, dobles sentits humorístics i maliciosos. En una paraula, de tot allò que representa l’àmbit il·limitat de la semàntica (PFISTER, 2001: 98, n. 37).

L’atenció dels etimòlegs passava també a fixar-se no sols en el canvi de la forma dels mots, és a dir, el significat, sinó també en el del seu contingut, el significat. Perquè la mutabilitat imparabile del signe lingüístic, una de les seves característiques més essencials, es dóna en els seus dos components, però d’una manera autònoma: pot canviar l’un i no l’altre, i per procediments diferents, i també es poden influir recí-

18. Vegeu, tractats àmpliament, alguns exemples del joc que pot donar la interpretació de les lleis fonètiques a VENY, 1986; 1988a; 1989b; 1993d: 222-224; MALKIEL, 1970: 32.

procament. No pot ser que els filòlegs ignoressin que els mots estaven subjectes al canvi semàntic, i no el tinguessin en compte. Girant els ulls directament al lèxic llatí veien prou que aquesta mutabilitat ja s'hi havia donat també de bona hora, i per diverses raons: 1) Per restricció de sentit: COLLOCARE 'col·locar' – 'anar al llit'; LEVARE 'alleujar' – 'aixecar, treure'; MITTERE 'enviar' – 'posar'; PENSARE 'pesar' – 'pensar'; COGNATUS 'parent' – 'cunyat'; PULLUS 'cria d'animal' – 'pollet'; PAGANUS 'pagès' – 'no combatent, civil' – 'no cristià'. 2) Per ampliació de sentit: LAXARE 'afluixar' – 'deixar'; SEDERE 'seure' – 'quedar-se, estar' – 'ser'; STARE 'estar dret, immòbil' – 'estar'. 3) Per transferència de sentit: FOCUS 'llar de foc' – 'foc' (que suplantava IGNIS); PAPILO 'papallona' – 'tenda, pavelló'; TESTA 'atuell, test' – 'cap'. 4) Per trànsit de l'abstracte al concret: INGENIUM 'talent' – 'invenció, artifici'; MANCIPIUM 'cosa adquirida amb la mà' – 'cosa apropiada, esclau' (BRUGUERA, 1985: 20).

Per no parlar ja de la mutabilitat o precarietat extrema de certs mots fins a la desaparició total i la suplantació per d'altres a causa de tenir poca entitat física, poca expressivitat, de provocar confusió per homonímia o d'oferir dificultats a causa d'irregularitats morfològiques: IRE – VADERE, AMBULARE; FERRE, GERERE – PORTARE; LOQUI – PARABOLARE; SCIRE – SAPERE; LUDERE – JOCAR; VELLE – VOLERE; POSSE – POTERE; FLERE – PLORARE, PLANGERE; EMERE – COMPARARE; CANERE – CANTARE; EQUUS – CABALLUS; URBS – CIVITAS; VIR – HOMO; AGER – CAMPUS; OS – BUCCA; CAPUT -TESTA; ITER -VIA, CAMINUS; RES – CAUSA; MAGNUS – GRANDIS; OMNIS – TOTUS; PARVUS – MINUTUS; AEGER, AEGROTUS – MALE HABITUS; PULCHER – FORMOSUS, BELLUS; AURIS – AURICULA; OVIS – OVICULA; VETUS – VETULUS, VECLUS, etc. (BRUGUERA, 1985: 19-20).

Una mutabilitat que no es donà tant o gens en tots aquells mots que es refereixen a nocions fonamentals, corrents en la vida quotidiana, que s'han mantingut més inalterats i generalitzats en la majoria de les diverses llengües romàniques, com els esmentats ja a 2.1.1. Però fins aquests no han estat o són exempts de possibles alteracions semàntiques, quan són susceptibles de poder adquirir algun nou sentit figurat.

Si, malgrat tot, els etimòlegs fins aleshores havien passat de puntetes davant dels problemes semàntics de la història dels mots era probablement pel dubte, més o menys conscient, que el seu esperit

científic els provocava que poguessin arribar a estructurar els significats dels mots amb el mateix rigor objectiu amb què s'havien pogut estructurar les altres parts de la lingüística: la fonologia i la morfosintaxi. Potser intuïen que els canvis de significat no es podien sotmetre a unes lleis preestablertes, perquè els factors sobretot psíquics que els produïen no es poden reduir a un esquema rígid. Formen la part més íntima de les persones, i aquestes no són sistematitzables.

Com apuntàvem abans, hi ha segurament ben pocs mots que no hagin experimentat alguna mutació o altra del significat del seu ètim. No crec que hi hagi gaire gent que pensi, quan *arriba* en un lloc, que és com si aconseguís d'atracar en una *riba* o costa o platja de mar (*ARRIPARE < RIPA). Però ara s'han multiplicat els llocs on metafòricament es pot *arribar* i se n'ha perdut el sentit marítim etimològic.

En català, *vinya* (de l'adjectiu llatí VINEUS, VINEA 'de vi, referent al vi') vol dir 'la planta d'on es fa el vi' i també 'el camp on se'n cultiva'. Aquesta homonímia provocà l'aparició d'un nou mot que diferenciés la planta. A algú se li acudí, per facècia, d'aplicar-li el nom de *cep* (llatí CIPPUS 'fita clavada en terra; estaca o tronc brancat colgat en terra pels soldats per entrebancar la marxa de l'enemic', d'on sorgí el sentit de 'soca emergent de terra, especialment la de la vinya'. Després el mot s'ha aplicat figuradament a altres menes de paranyes (d'un pres, d'un vehicle) i a una mena de bolet senzill, potser per la seva semblança amb un tronquet.

Alguns mots han sofert una evolució semàntica ja arran del mateix ètim. El llatí NEBULA vol dir 'boira', però ja prengué en l'època tardana el sentit metafòric de 'pasta de full finíssim'. El mot català hereditari que en sorgí, *neula*, mantingué el valor de 'boira' fins al segle XVI, en què començà a tornar-se antic. Però el sentit de laminadura de pasta finíssima, ara caragolada i especialment nadalenca, se'ns ha conservat des del segle XI fins ara. Un gran veterà venerable del nostre lèxic.

El verb *menar* (*menar un ramat, un cotxe, les terres, una fàbrica*) en català oriental s'ha vist perjudicat pel seu homòfon *manar* 'ordenar'. I segurament molts parlants l'hi confonen, sense pensar que prové del llatí vulgar MINARE, clàssic MINARI 'amençar', de l'ús que en feien els pastors que escridassaven com amb amenaces els ramats per guiar-los, conduir-los, *menar-los* (BASTARDAS, 1986: 25-26; 1995: 122).

Els llatinistes estan d'acord a afirmar que la llengua de Roma era una llengua de pagesos. Però un nombre important de mots de sentit general, propis del món rústic, han generat després accepcions de caràcter abstracte: COLERE 'cultivar' > 'habitar, residir', PUTARE 'podar' > 'pensar, distingir', CERNERE 'cerndre, garbellar' > 'distingir, separar, discernir' (provinent de DISCERNERE, derivat de *cernere*), DECRETUM (de DECERNERE) > 'decret, decisió', RIVALIS (derivat de RIVUS 'rierol') 'el qui comparteix una riba' > 'contrincant', FELIX 'fètil' > 'feliç', EGREGIUS 'el que sobresurt del ramat (GREX)' > 'egregi, insigne, distingit', LABOR 'fatiga, sofriment' > 'labor, treball', TRIPALIUM 'supplici, patíbul' > 'treball', *TRIPALIARE 'turmentar' > 'treballar' (ZAMBONI, 1988: 91-92; PFISTER, 2001: 112-115).

Dins de la romanística hi ha alguns exemples de canvis i desplaçaments de significat que han esdevingut clàssics. El verb FERIRE significava pròpiament 'pegar, agredir', VULNERARE significava 'causar una ferida'. Cap al segle v, FERIRE va anar envaint el sentit de VULNERARE (que, d'altra banda, no va passar a la Romània) i fou al seu torn substituït per BATTUERE (> *batre*) i PERCUTERE (> *percutir*). En algunes llengües romàniques (italià, sard, castellà, català) el reflex de FERIRE va conservar encara un temps el sentit de 'pegar, atacar' (*Firam en ells, que no són re!* Jaume I). En francès, FERIRE i VULNERARE foren substituïts pels germanismes *navrer* (< NARWA) i *blessar* (<BLETTIAN) respectivament. El català també va adoptar *nafrar*.

El mot FEMUR 'cama' es va convertir en homònim de FIMUS 'fems' per influx de STERCUS 'id.', i fou substituït per COXA 'cuixa'. El seu buit fou omplert pel germanisme *HANKA. De COXA tenim it. *coscia*, fr. *cuisse*, port. *coxa*, cat. *cuixa*; però també de HANKA fr. *hanche* i cast. i cat. *anca*, reservat més aviat als animals.

El verb EDERE 'menjar' tenia algunes formes comunes amb el verb ESSE 'ésser' i, per evitar-ne la confusió, es preferencià el verb derivat COMEDERE 'menjar-ho tot' i el verb popular MANDUCARE 'mastegar, menjar com un golafre', que és l'origen del fr. *manger*, it. *mangiare*, cat. *menjar*, mentre que COMEDERE s'ha conservat en el cast. i port. *comer*. El buit deixat per MANDUCARE fou omplert per MASTICARE (del gr. *mastázo*), d'on sortiren it. *masticare*, fr. *mâcher*, cast. *masticar* (i *mascar*), port. *mastigar* (i *mascar*), cat. *mastegar*. I ara, per contrast,

el llenguatge popular ressuscita alguna vegada la forma llatina, *manducar*, i n'usa també un postverbal, *manduca* (*És hora de manducar! Si demà voleu fer aquell sopar, no tenim prou manduca*).

Quan el llatí FEMINA 'femella' fou substituït per un seu derivat tardà FEMELLA, pogué passar a significar també 'dona', que en llatí, el significava MULIER. De FEMINA tenim el fr. *femme*, cat. ant. *femna* i *fembra* 'dona', cast. *hembra*, port. *femea*. El llatí MULIER 'dona' conserva el seu significat inicial en el cast. *mujer*, port. *mulher*, però pren el d' 'esposa' en el cat. *muller*, it. *moglie*, i també en cast. i port. En conjunt, han estat unes veritables migracions lèxiques a causa, sobretot, dels canvis de significat (WARTBURG, 1951: 189-200; BADIA, 1953a).¹⁹

3.3. *La geografia lingüística*

Podríem dir que, després de la més especial consideració de l'aspecte formal, fonètic, de les paraules, és a dir, del significat, i del seu aspecte material, semàntic, és a dir, del significat, la geografia lingüística posa un particular èmfasi en l'estudi de la manifestació viva, concreta, d'aquestes paraules en les varietats dialectals. La geografia lingüística és un aprofundiment i una elaboració de l'anàlisi històrica en el seu doble enfocament: la fonètica comparada i la doctrina del mot i de la cosa. L'anàlisi històrica dels mots es troba inevitablement amb les seves variants locals, que són els dialectes, i que poden arribar a constituir sistemes lingüístics més o menys diferenciats, entre els quals hi ha relacions, intercanvis, filiacions. El desenvolupament de

19. La qüestió de la primacia de les lleis fonètiques o de la semàntica en l'etimologia va provocar entre els anys 1899 i 1903 una apassionada i interessant polèmica entre dos colossos de la lingüística romànica, Antoine Thomas (1899; 1902) i Hugo Schuchardt (1899; 1902; 1903; 1907), en ocasió de la discussió etimològica del francès *trouver*, segons que es basés sobre *turbare* o sobre **tropare*. La controvèrsia va implicar d'altres il·lustres filòlegs, com Ernst Tappolet (1905: 81), Gaston París (1909: 624 s.), Leo Spitzer (1925: 143). Amb tot, la llarga confrontació serví per a confirmar l'imparable i progressiu convenciment general dels lingüistes que tota etimologia ha de satisfer tant les lleis fonètiques com els fets semàntics. Ha de tenir en compte tant el canvi fonètic com el canvi semàntic (PFISTER, 2002: 119-124. Vegeu-hi l'exposició i la bibliografia minuciosament detallades de tota la llarga controvèrsia).

la dialectologia facilita les extraordinàries aportacions de la geografia lingüística a la investigació etimològica. La reconstrucció d'una base llatina de mots romànics assoleix més probabilitat com més extens pugui ser el material comparable en romànic, és a dir, com més varietats romàniques es puguin comparar amb criteris geogràfics. El mètode de la geografia lingüística palesa que els problemes etimològics no poden ser resolts, si la investigació resta limitada a una sola parla. L'assentament geogràfic d'un lexema pren una importància decisiva per a l'etimologia, sobretot si es tracta de formes provinents del substrat o del superstrat. L'ordenació cronològica de les documentacions i la constatació de la difusió geogràfica dels mots, el mètode i l'elaboració de les isoglosses són actualment indispensables per a la investigació etimològica (GUIRAUD, 1972: 69; PFISTER, 2001: 124; 2003: 314).

La geografia lingüística es basa en la confecció d'atles on, en diversos mapes, són estudiats els diferents noms de les coses en les seves característiques fonètiques i lèxiques. Aquests mapes evidencien l'enorme varietat dialectal que poden revestir els mots. Amb la geografia lingüística el dialectòleg observa les diverses situacions concretes, sovint complexes, que envolten la vida dels mots, i ho fa treballant en contacte directe amb interlocutors mateixos de la llengua estudiada, a la mateixa terra i sobre fets i circumstàncies propis. No fa una tasca de laboratori, més aviat teòrica, com passa en altres estudis lingüístics (GUIRAUD, 1972: 68-71).

Les condicions geogràfiques en què es presenten els fets lingüístics són per elles mateixes demostratives d'altres fets. Els treballs de Gilliéron, fundador de la geografia lingüística, van obrir un nou camí a l'etimologia moderna i van revelar molts problemes absolutament desconeguts fins llavors que pertorbaven el criteri de l'evolució normal i mecànica de la llengua. Gilliéron posa en primer pla del seu estudi de l'etimologia el concepte d'*homofonia* com a font d'alteracions lèxiques. I en dóna, entre d'altres, un exemple, esdevingut ja clàssic: en gascó, el mot llatí GALLUS 'gall' havia de donar **gat*, tenint en compte que la *ll* llatina final hi evoluciona en *t*. Però el llatí CATTUS 'gat' tenia el mateix resultat. En la lluita per a desfer l'homonímia confusional, va vèncer el felí. El poble, amb sentit de l'humor, donà al

gall els noms de *azâ* ‘faisà’ i *biguèy* ‘vicari’ (BALDINGER, 1958: 60; VIDOS, 1973: 50; TAGLIAVINI, 1973: 78-79).²⁰

Un altre cas, aquesta vegada en francès, és el de la coincidència en una mateixa forma *moudre* (a través d’una fase intermèdia *molde*) del llatí *MOLERE* ‘moldre’ i *MULGERE* ‘munyir’. Una homofonia que afectava dos significats d’activitats bàsiques de la vida rural, que provocà la desaparició del *moudre* ‘munyir’ i fou substituït per *traire* < *TRAHERE* i, més tard, per *tirer* < **TIRARE* ‘estirar els mugrons de la vaca per extreure’n la llet’.

És interessant de fer notar, crec, que en català el cas d’homonímia triple de *poll* ‘menut d’un ocell’, *poll* ‘insecte paràsit’ i *poll* ‘arbre’ no ha provocat cap enrenou d’eliminacions i substitucions. En la pràctica, per als ocells, la gent parla més de *pollets* que de *polls*; per a la mena d’arbres, més de *pollancre*s que de *polls*; amb la qual cosa els *polls* han quedat reservats als paràsits.

Una projecció o aplicació de la geografia lingüística fou l’anomenada *neolingüística*, transformada més tard en *lingüística espacial*, apareguda el 1925 per obra de Matteo Bartoli (1873-1946). Aquest corrent se serveix de la geografia lingüística per a establir una sèrie de *normes areals*, que deriven de la posició de la paraula en l’espai. Com la geografia lingüística, fa veure de quina manera la història lingüística deixa les pròpies empremtes a l’espai. El seu mètode pot prestar bons serveis en establir les relacions cronològiques entre diversos fenòmens lingüístics. La lingüística espacial estableix cinc normes respecte a les relacions cronològiques entre les paraules:

20. El mateix Gilliéron (*Études de géographie linguistique d’après l’Atlas linguistique de la France*, París, 1912, p. 128) explica: «Fou necessari de cercar al gall del galliner un nom que no li suscités un adversari gaire immediat i perillós. Hi degué haver alguna vacil·lació per a escollir aquest nom, i alguna diversitat: finalment s’arribà a fer del gall, ambiciosament, un ‘faisà’ o, humorísticament, un ‘vicari’, cosa sempre preferible a deixar-lo a mercè del gat. És possible, d’altra banda, que les parles haguessin trobat una certa diversió en aquestes denominacions anormals i s’haguessin complagut a pagar-les». G. Rohlfs (*Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Tübingen, Niemeyer, 1977, p. 232, § 419) precisa que l’expressió metafòrica i faceciosa sembla que s’aplicà al gall a causa de la caputxa de cresta o de l’escarapella vermella com la cresta d’un gall, portada una vegada pel *veguer* ‘magistrat de justícia’ (H. POLGE, «Romania», núm. 91 (1970), p. 104).

1) Quan, de dues fases cronològiques d'un mot, l'una es troba en una àrea aïllada o allunyada del centre d'irradiació i de difícil accés, aquesta sol ser la més antiga. Fases llatines més antigues, DOMUS, MAGNUS, AGRESTIS, IANUA, donen en sard: *domo*, *mannu*, *arèste*, *giànnna*; fases més recents, CASA, GRANDIS, SILVATICUS, PORTA, donen en italià: *casa*, *grande*, *selvatico*, *porta*.

2) Si, de dues fases cronològiques, l'una apareix en àrees laterals i l'altra en una àrea central, la primera és la més antiga. El llatí més antic FERVERE es troba representat en castellà *hervir*, portuguès *ferver* i romanès *a fierbe*; el més modern BULLIRE, en català *bullir*, occità *boulhir*, francès *bouillir*, friülà *bòli*, italià *bollire*.

3) Quan, de dues fases cronològiques, l'una apareix en un territori més extens que l'altra, la més àmpliament difosa sol ser la més antiga. Els mots llatins més antics CAUSA, FRIGIDUS, FINDERE han donat *cosa* en català, castellà, italià, *chose* en francès; *fred* en català, *frío* en castellà, *froid* en francès, *freddo* en italià; *fendre* en català, *hender* en castellà, *fendre* en francès, *fendere* en italià.

4) Territoris romanitzats més tard solen conservar una fase més antiga que Itàlia. Els mots més antics COMEDERE, AVUNCULUS, LINGULA es troben en castellà *comer*, francès *oncle*, romanès *lingura* 'cullera'; els més moderns MANDUCARE, THIUS, COCHLEARIUM es troben en l'italià *mangiare*, *zio*, *cucchiaio*.

5) De dues fases, la desapareguda o menys vital sol ser la més antiga. El llatí antic IGNIS ha desaparegut; el modern FOCUS s'ha conservat a totes les llengües romàniques: italià *fuoco*, castellà *fuego*, català *foc*, francès *feu*, romanès *foc*.

En resum: les àrees aïllades o allunyades, laterals, més extenses, romanitzades més tard o desaparegudes són les més arcaïques. Cal remarcar, però, que es donen força excepcions (BARTOLI, 1925; 1945; VIDOS, 1973: 76-79; TAGLIAVINI, 1973: 92; ZAMBONI, 1988: 137-138).

3.4. *El testimoniatge documental*

En conjunt, el lèxic més general i bàsic del català —com de qual-sevol llengua romànica—, que s'ha transformat tot simplement i na-

turalment del llatí, és ben conegut i indiscutit. Ha estat tan profusament documentat des dels orígens, que els etimòlegs no han tingut motius de dubte sobre els ètims d'aquests mots de la llengua comuna.

Però no podem dir el mateix de tants altres mots que encara no han estat identificats etimològicament. I no hi hauria res de menys científic que pretendre que l'etimologia ha de poder conèixer i interpretar sempre la història de qualsevol mot (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIII [MEILLET]).

En tot cas, a part de les regles fonètiques que la lingüística ha anat descobrint, que regeixen la història dels mots, és extraordinàriament important per a l'etimòleg de poder comptar amb testimoniatges documentals que corroborin les seves interpretacions. Davant d'un mot que cal estudiar, és fonamental de començar per seguir-ne la història en la transmissió filològica coneguda i amb les possibles dades dialectològiques. Semblantment, cal assegurar la correcció de les lliçons dels testimoniatges manuscrits. Són molts els exemples que es poden adduir com a prova d'aquestes afirmacions, exposats en estudis magistrals.

Joan Veny (1981: 77-93) va aclarir les etimologies dels mots *borderdissot* i *paratjal*, noms de menes de figues. En el primer cas en confirma com a ètim, documentalment i dialectalment, el topònim valencià *Burjassot*, que ja proposava hipotèticament el DCVB. En el segon cas, que tenia variants dialectals i poca documentació medieval, aconseguí nous documents, i amb dades dialectals assegura de poder assignar a *paratjal* l'ètim *paratge* 'ascendència noble'.²¹

Germà Colón (1979a: 63-80) va descobrir un fals *anedó* 'aneguet' de la *Crònica* de Ramon Muntaner, que havia passat per alt a altres edicions i als DCVB i DEC*at*, resultat d'una falsa lectura que l'edició prínceps de València de 1558 féu del text dels millors manuscrits, que, al lloc de *anedó*, duen *una dou* (*dou*, allomorfe de *deu* 'font d'aigua' < llatí *DUCE* 'conductor'). L'esmena d'aquest error serveix, a més, per a fornir-nos un testimoniatge més que no teníem de l'etapa anterior del mot *deu*, documentat al 1441 (com *vou* / *veu*, *crou* / *creu*).

21. La majoria de treballs de Joan Veny, com de Germà Colón, citats selectivament a la bibliografia pel que fa a etimologia, són particularment exemples modèlics de fonamentació documental etimològica. Resultaria prolix i pesat de comentar-los i subratllar-los tots.

El verb *buscar* ha estat considerat un castellanisme documentat des del 1666. Però la medievalista Lola Badia (1980: 65-68) va descobrir en una poesia catalanooccitana dels anys 1320-1350, continguda en l'anomenat *Cançoneret de Ripoll*, una forma *busch* (*ses qu'altr'amor no serch ni busch*) que indubtablement és del verb *buscar*, amb la qual cosa es retarda de molt la data de documentació del mot i se'n podria relativitzar l'origen del castellà.

Al *Llibre dels fets* de Jaume I apareix el mot *desama* al ms. H bàsic, de Poblet, que fóra un hàpax. El Diccionari Aguiló i el *DCVB* l'enregistren amb el significat de 'paraula malagradosa'. El *DECat* només el cita. Tots fan referència a Jaume I. Però en el seu context el mot en qüestió no fa cap sentit. Els altres mss. tenen la variant *desayna*. Podria tractar-se d'un derivat de *aïna* 'ocasió favorable', que en significaria l'antònim, 'ocasió desfavorable'. El ms. de Poblet permet la interpretació de *desama* per *desaina* o *desaïna*, tenint present que en el ms. és corrent la semblança i confusió de les grafies *m* i *n*. Llavors *desaïna* fóra un hàpax molt interessant. I aquesta interpretació sí que lliga amb el context (BRUGUERA, 2008: 54-55).

Els testimoniatges documentals són d'una importància cabdal per a la investigació etimològica. Però a vegades, tenint-ne al davant, no ens ajuden a interpretar algun mot que, de tota evidència, ha de ser molt interessant. És el cas, per exemple, del mot medieval *es*, que fou estudiat per Joan Bastardas (1984: 29-32). Tan sols és documentat en disset textos de caràcter jurídic anteriors al segle XII. Pels contextos en què apareix, ha de tenir el significat de 'impediment legal'. Com diu Bastardas, és «enigmàtic perquè no sembla fàcil de precisar la relació de parentiu que pugui tenir amb altres mots pertanyents a les llengües romàniques pròximes, cosa que dificulta l'establiment d'una etimologia que sigui plenament satisfactòria». Bastardas assumeix la proposta d'ètim del mot que féu Eulàlia Rodon: substantivació de l'infinitiu llatí *esse*, acceptable fonèticament, però sense una explicació semàntica que satisfaci, perquè manquen casos d'un procés semàntic paral·lel. El mot devia ser ben conegut a tota la Catalunya Vella, perquè la major part dels documents on apareix s'escampen des del Comtat de Barcelona fins al Rosselló, passant per l'Urgell i el Pallars. No consta si el mot era usat també en accepcions no jurídiques.

La informació documental prèvia a l'estudi de tota etimologia no pot excusar-se ni en el cas de mots moderns, tant si corresponen a referents cultes com més comuns. Altrament, la simple intuïció pot causar males passades.

Al *DECat* (III, 30a25), al mot *dard*, surt com a derivat *dardera*. Coromines el defineix així: «monja de certa congregació: sens dubte, perquè anaven a cuidar a domicili, doncs, traslladant-se d'ací d'allà». L'explicació resulta francament penosa. És com si diguéssim que *benedictí* es diu així d'uns monjos perquè dediquen molt de temps a *beneir* Déu, passant per alt el fet històric d'haver estat fundats per sant Benet (*Benedictus, benedictinus*). Les *darderes*, realment, són una congregació de monges infermeres, les Germanes Franciscanes Missioneres de la Nativitat de Nostra Senyora, que reberen aquesta denominació del nom del metge Francesc Darder, que el 1731 creà a Barcelona amb els seus béns la Causa Pia Darder, associació de dones seglars per a l'atenció de malaltes pobres de l'hospital de la Santa Creu. El 1883 esdevingué congregació religiosa afiliada al Tercer Orde Franciscà, de la qual fou fundadora i primera superiora Isabel Ventosa (1876-1895). Aquí podríem dir que el nom propi Darder és l'ètim pròxim de *dardera*, i *dard* n'és el remot.

Un altre cas semblant: Coromines (*DECat*, IX, 553b58), dedica també un llarg article al mot modern *xiruca* 'mena de calçat campes- tre'. Tot reconeixent que l'objecte és d'aparició recent i el nom, d'origen incert, intenta demostrar-ne recaragoladament el possible origen basc. Doncs, bé: *xiruca* és del gallec *Chiruca*, una marca registrada escollida pel seu fabricant català, Esteve Fontfreda. El mot és el diminutiu de Mercè en gallec, títol d'una obra de teatre del gallec Adolfo Torrado (1904-1958), molt representada els anys 1941-1942, fins a Barcelona. El fabricant usà el nom com a marca en honor de la seva dona Mercè. Segons una altra versió, foren els germans Fontfreda que escolliren el nom en honor de la seva mare Mercè. *Quandoque bonus dormitat Homerus!* Com tothom —ai las!— de tant en tant.²²

22. Com remarca A. Meillet (BLOCH—WARTBURG, 1968: XII-XIII), la majoria de mots tenen un origen tradicional, conegut o desconegut. Pocs són de creació arbitrària. I cita el cas del mot francès *gaz* 'gas', degut al químic flamenc J. B. van Helmont

3.5. La interpretació etimològica

Prenent en consideració els puntals de l'etimologia que hem vist fins ara, és a dir, el coneixement precís de la fonètica, l'amplitud creativa de la semàntica, la manifestació viva i concreta de les paraules en les varietats dialectals i la garantia dels testimoniatges filològics, hauríem de poder fer bona etimologia. I els bons etimòlegs ho han solgut fer.

Metodològicament, el procés investigador sol seguir aquest ordre: 1) Davant d'un mot a estudiar ens servim primàriament de la intuïció (procediment legítim i vàlid de coneixement directe de les realitats, sense inferències o raonaments) per a avançar, com a hipòtesi de treball, la possible identificació de l'origen del mot: el llatí, una altra llengua, un ètim popular, un derivat, una onomatopeia, etc. Intuïció que, evidentment, caldrà confirmar o no amb criteris científics. 2) Recull de les possibles fonts documentals que puguin informar-nos de l'existència del mot, de la seva localització, de les seves possibles etapes de variació, de les vies de penetració, amb les datacions corresponents.²³ Naturalment, aquí entra l'estudi dels manuscrits en els mots més antics. 3) Estudi fonètic. 4) Estudi semàntic. 5) Confrontació dialectal. 6) Exposició del resultat interpretatiu, amb remarca, si escau, de les dificultats que ha presentat la investigació, o dels problemes pendents de millor solució en mots d'origen obscur o incert.

3.5.1. *Interpretacions difícils i controvertides.* — Fer etimologia, evidentment, no és una tasca fàcil. Les diverses dimensions que exigeix de tenir en compte la seva pràctica comporten sovint dificultats múltiples i greus, i creen motius de controvèrsia entre els estudiosos. Només cal fullejar amb deteniment el *Diccionari etimològic* de Joan Coromi-

(1577-1644), que es va inspirar en el llatí *chaos* per donar un nom a la noció particular de «substància subtil unida als cossos». La pronúncia flamenca de la *g* de *gaz*, com la *ch* de *chaos*, és aspirada (v. també el *DCEC* de Coromines, II, 703, *s.v. gas*). De fet, també modernament es creen mots arbitràriament, intencionadament, com molts termes tècnics, com tants mots d'origen comercial, marques registrades, que acaben incorporant-se a la llengua comuna.

23. Sobre la importància de les datacions dels testimoniatges documentals per a intentar d'aclarir moltes etimologies, vegeu COLÓN (1994b).

nes per adonar-se del nombre enorme de propostes etimològiques subjectes a discussió. Afegim-hi també els molts estudis monogràfics sobre etimologies que presenten problemes ells mateixos o amb relació a opinions de Coromines exposades en el seu diccionari o que explícitament en denuncien errors evidents. Vegem-ne alguns exemples:

L'estudi de Germà Colón (1964a; 2003e) sobre el mot *segó* té importància per a l'aclariment d'etimologies d'abast general, com la del francès *son*. L'origen del mot ha estat molt discutit ja des de Friedrich Diez, passant per Tobler i Jud. L'estudi del català *segó* afavoreix l'ètim llatí *SECUNDUM*, que alludeix inequívocament al procediment de mòlta del blat una primera i una segona i fins d'altres vegades. L'estudi de Colón exposa els problemes d'ordre fonètic, semàntic i històric que han propiciat la controvèrsia.

Un altre treball de Germà Colón (1978a; 2003b, 26) sobre *manvés* 'tot seguit', desmunta la proposta etimològica de J. Coromines tant per raons fonètiques com morfològiques (a aquestes darreres, precisament, dona Coromines una especial importància, fonamentant-se en l'opinió d'Antoine Meillet (*DECat*, I, 522b14, *s.v.* *àvol*; VI, 844b40, *s.v.* *pua*). L'argumentació és reblada amb raons semàntiques basades en testimoniatges d'altres llengües, fins no romàniques. L'estudi és un bon exemple de la necessitat i el profit de la filologia comparada.²⁴

En un article d'etimologia onomàstica, Joan Veny (1980b) presenta i discuteix les raons fonètiques, cronològiques i geogràfiques en pro i en contra del possible origen germànic o àrab del cognom *Gamundí* o *Gamundi*, per acabar inclinant-se per la segona possibilitat.

Per a la recta interpretació etimològica d'alguns mots cal tenir presents algunes mutacions que s'escapen de certes tendències regulars i n'afecten tan sols alguns. Una d'aquestes mutacions és l'anomenada «equivalència acústica», un error d'audició que produeix la confusió d'un fonema amb un altre d'afinitat acústica o articulatòria. Aquest fenomen, concretament l'equivalència acústica B = G, que afecta un bon nombre de mots, sobretot dialectals (del tipus *nivol* / *nigul*, *dues* / *du-*

24. En la mateixa línia dels treballs esmentats, vegeu també de G. COLÓN particularment: 1971a (2000b); 1985a; 1986b (1992b); 1986c (1999d); 1991b; 1995a; 1995b (1997g); 1997h.

gues, *llúdria* / *llúdriga*) fou àmpliament estudiat per J. Veny (1989b) sobre més de dos-cents exemples, amb les seves corresponents formes dialectals. Les consideracions exposades ajuden també l'aclariment particular de dos mots d'etimologia poc clara, *bolerany* i *boixac*.²⁵

La bona intenció d'intentar la solució d'alguns problemes d'interpretació etimològica pot induir a errors lamentables, sobretot si la intuïció de l'etimòleg no és frenada o conduïda per la raó més objectiva. Joan Coromines, tant al *DCEC* (I, 519, *s.v.* *brigola*) com al *DECat* (II, 235, *s.v.* *brigola*), volent justificar la seva proposta d'etimologia del mot *brigola* 'màquina de guerra', que surt al *Llibre dels fets* de Jaume I (174.25), postula la possibilitat d'un influx del mot català *biga*, basant-se en el fet que una forma *bigola* apareix una vegada a Jaume I, és a dir, la citació abans esmentada. Doncs, bé: el ms. H de Poblet presenta en aquest lloc *b'gol's*. La primera titlla es tracta com d'una petita *s* volada, signe paleogràfic habitual per a abreujar *-er-* (*dix'en* 'dixeren', *v'gonya* 'vergonya'), *-re-* (*p'sem* 'presem') o *-ri-* (*esc'vans* 'escrivans'). La segona titlla, com un apòstrof, és el signe per a abreujar sovint la *e* (*d'* 'de', *l' s* 'les'). Per tant, cal llegir sens dubte a la citació esmentada *brigoles*, com a totes les altres citacions. De fet, tots els altres mss. coneguts duen també només *brigola*. No existeix a Jaume I cap forma *bigola*. Amb tota versemblança, els autors del *DCVB* i el *DECat* van recórrer a l'edició del *Llibre dels fets* de Marià Aguiló, que llegí *brigoles* al ms. No així, en canvi, l'edició de J. M. de Casacuberta, de l'editorial Barcino.

Un altre cas: també al *Llibre dels fets* hi ha la frase següent: *dos mília azembles carregades e dos mília hòmens d'armes que les tocaven* (423.5). Coromines, parlant del verb *talaïar* (*DECat*, VIII, 221-223, *s.v.* *talaia*), aprofita l'avinentesa per a fer una correcció textual categòrica a aquesta forma verbal, que proposa així: *l'esco<l>caven*. Dóna com a raó que s'ha de tractar del verb *escolcar* 'espïar', que postula en l'article del diccionari *escorcollar*. Però el gran etimòleg cau, en aquest cas, en la mateixa flaca de moltes altres vegades, de forçar un possible

25. En la mateixa línia dels treballs esmentats, vegeu també de J. VENY particularment: 1958-60: § 20 (2007b, 46), 1957; 1968; 1977; 1979a; 1985; 1986; 1988a; 1988b; 1989a; 1992; 1993d; 1996b; 1998a; 1998b.

argument filològic per demostrar alguna seva il·lusionada intuïció etimològica. Com en el cas anterior de *brigola* / *bigola*. Però, en primer lloc, d'un punt de vista textual, al ms. H només es pot llegir clarament *les tocaven*, igual que en dos altres casos (187.12-14 i 425.8) en què apareix el mateix verb en un context igual, aplicat a *azembles*. En cap altre ms. no hi ha discrepàncies textuais. Però, a més, Coromines força tres punts de lectura en *les tocaven*: una confusió de *t* per *c*; una epentètica per provocar un verb *escolcar*; una falsa separació i alteració de mots, amb un pronom singular sense cap referència. A Coromines li convenia assegurar l'existència en català d'un verb *escolcar*, basat en un germànic *skulkan*, per a explicar l'etimologia d'*escorcollar* (*DECat*, III, 550, *s.v.* *escorcollar*). Però el mot no és enregistrat enloc del *DCVB* ni consta en cap altre document fins ara, que jo sàpiga (BRUGUERA, 1999: 195-197).

3.5.2. *Etimologies incertes o desconegudes*. — Hem vist que hi ha etimologies difícils, complexes, fins amb alguns errors, però que, malgrat tot, han pogut arribar a un resultat satisfactori. Però n'hi ha moltes d'incertes, obscures, totalment desconegudes, com per a fer practicar la virtut de la humilitat als etimòlegs (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIII [MEILLET]). I ho són perquè, en aquests casos, les dades externes que les haurien d'envoltar són incompletes; perquè, normalment, allà on podem reconstruir del tot i amb precisió la història del mot i de la cosa la relació lèxica és en general evident. Però en els casos en què la forma, el sentit, la cronologia i les diferents circumstàncies no poden ser totalment ni clarament elucidades, la reconstrucció esdevé molt fràgil (GIRAUD, 1972: 110). En els cedularis del *FEW*, el nombre de mots de cappare desconegut, classificats per matèries, puja a més de 200.000 fitxes (COLÓN, 2005: 274; BALDINGER, 1959: 263). Cal esperar que molts d'aquests mots rebels, estímulo per a noves investigacions, podran arribar a ser aclarits amb el temps.²⁶

26. De fet, molts mots han estat revisats i rectificats en les seves etimologies, per exemple, en el *DCVB*: *avalot*, *aldà*, *barquera*, *fadrí*, *sofrimar*, *encatxar*, *barbatxo* (VENY, 2007b: 35-36); *artèsà* (COLÓN, 1963-1966: 175-176). Tants d'altres poden ser també revisats i dilucidats.

Com a mostra de mots que en els darrers temps han desvetllat l'interès particular dels estudiosos i han hagut de quedar encara prudentment en la penombra del dubte citaria els casos de *boixart* (COLÓN, 1998a), *savastre* (COLÓN, 1993a), *tuàntem* (BASTARDAS, 1989a), *galidansa* (BRUGUERA 1985a), alguns mots de la Bíblia catalana medieval, com *aycme*, *escamollat*, *fiterada*, *rauta*, *rotejar*, *stabio* (BRUGUERA, 2007: 23-32).

Un cas tot particular de mots d'origen incert o desconegut és el d'aquells mots anomenats «fantasmes». És a dir, aquells mots sense realitat lingüística històrica, que en general han estat producte en altres temps d'errors de còpia o de transcripció de manuscrits i fins i tot d'errates d'impremta. I, malgrat això, els parlants, sense malfiança, els han tingut per autèntics i genuïns (BASTARDAS, 1961: 1; VENY, 2007a: 13). En el diccionari Fabra i en el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (*DIEC*), que segueix molt el Fabra, tenim uns quants mots amb totes les aparences de tractar-se de mots fantasmes. Són els següents: *antullar* 'endollar', *borrell* 'forat de la bóta', *botallol* 'ràim negre de gra gros', *bracal* 'primera llet de les vaques després de parir', *bricallaire* i *bricaller* 'revededor d'ous, aviram, etc.', *brivant* 'brivall', *broixina* 'vent fred', *brufol* 'bufec', *brufolar* 'fer bufecs', *dotzavat* 'que té dotze costats o cares', *escadús* 'escadors', *reginjolat* 'reinxolat', *ruminat* 'que presenta solcs', *tàbac* 'cop de puny'. De tots aquests, *antullar* i *botallol* només surten al Fabra. La resta, també al *DIEC*. El *DCVB* només conté *bricallaire*, *bricaller* i *tàbac*. El *DECat* esmenta *brivant*. Però cap dels dos diccionaris no hi aventura cap explicació etimològica, i el *DECat* considera explícitament fantasmes *reginjolat* i *tàbac*.

3.5.3. *Etimologies noves*. — Si els molts del lèxic comú han estat ja pràcticament tots identificats etimològicament, certs vocabularis més especialitzats quedaven encara en gran part per estudiar. Coromines (*DCEC*, X) ja ho remarcava fa anys dels noms de plantes, peixos, ocells, mineria, equitació, medicina popular, oficis (VENY, 1988a: 1073; 1997: 9-21). Joan Veny ha arribat a ser actualment l'especialista en l'estudi etimològic de noms d'ictiologia, ornitologia i botànica (VENY, 1977; 1979a; 1980d; 1981; 1985; 1986; 1988a; 1988b; 1989a;

1992; 1993b; 1993c; 1993d; 1994; 1997a; 1997b; 1998a; 1998b). Són també una bona mostra d'estudi de mots nous els que va fer G. Colón sobre *medó* (1988b: 199-203) i *malenconi* (1997c: 27-37).

J. Coromines ha anat aclarint una sèrie de mots al seu *DECat*, com *abassegar*, *bombolla*, *barnilla*, *biot*, *bogal*, *dele*, *estugós*, *esvoranc*, *llacor*, *pastrim*, *sacsar*, *torb*, *juliola*, *lladriola*, *refatjaire*, *refatcho*. I ha subratllat la particularitat d'alguns mots o significats específics, exclusius del català: *vora* (preposició), *taiüjà*, *aldarull*, *esgarrijar-se*, *caramull*, *maldar*, *dropo* (VENY, 2007: 12-13).

L'edició crítica de la Bíblia catalana medieval ha posat també en relleu alguns mots nous, com *envellesar*, *esquetjós*, *fitònic*, *formatge* 'massa compacta', *lladre* 'maó', *rauta* 'lira', *rotejar* 'tocar la lira' (BRUGUERA, 2007: 23-32).

3.6. *L'etimologia popular*

Amb aquesta expressió, creada pel germanista Ernst Wilhelm Förstemann (*Volksetymologie*, 1852), entenem un procediment de creació de mots pel qual els parlants, fonamentant-se en certes semblances formals, relacionen inconscientment o conscientment una forma lingüística amb una altra amb la qual no tenia cap parentiu originari. Els mots afectats per aquesta atracció formal o paronímica acaben per assemblar-se en el pla semàntic.

L'etimologia popular no sol actuar més que en condicions particulars i sol afectar sobretot les paraules rares, tècniques o estrangeres, que els parlants solen assimilar imperfectament. Ve a ser com una tendència de l'esperit humà a defensar-se contra la impressió d'arbitrari produïda per una paraula una mica rara —és a dir, mancada de motivació aparent—, que, per això, és relacionada amb una altra més familiar i tinguda per més antiga amb la qual s'encreua i en resulta contaminada. Si l'etimologia científica és una interpretació de fets lingüístics, que intenta d'aclarir allò que els homes i el temps han complicat, tot cercant la motivació dels mots, l'etimologia popular és un fenomen i un procés lingüístic en ella mateixa, propi predominantment de gent poc cultivada, el qual més aviat embolica l'estructura

dels mots i n'enfosqueix la motivació originària amb unes altres motivacions irrealmentals.

L'etimologia popular pot manifestar-se, segons Joan Veny (1990; 2001: n. 20), d'acord amb els tres tipus següents:

3.6.1. *Homonimització formal.* — Atracció formal o per homonímia de mots sense afinat ni influència de significat: el mot *urçol* (< ll. HORDEOLU 'ordiet') 'granet de la parpella', per comparació amb un gra d'ordi, fou atret pel nom de *mussol*, que l'ha substituït habitualment per designar l'afecció ocular. Si es diu *fel sofregit*, en lloc de *fel sobreixit*, és pel desús del verb *eixir* i *sobreixir* en bona part del domini català. Es diu *enciamada* (d'*enciam*) per *ensaïmada*, sobretot a Barcelona, per desconeixement del *saiim* 'llard', ingredient bàsic del pastís típicament mallorquí.

Entraria aquí el fenomen anomenat *malapropisme*,²⁷ això és, la confusió còmica d'un mot amb un altre de fonètica semblant, però de significat molt diferent. És un fenomen ocasional i individual de creació de parònims, que no formen part del lèxic habitual, per ignorància dels parlants del significat precís de certs mots, sobretot cultes o estrangers: *implacable* per *impecable*, *informe* per *uniforme*, *ingènit* per *higiènic*, *neuròtic* per *eròtic*. D'una manera semblant, *xarrupet* per *sorbet*, ultracorrecció pel fet de creure que *sorbet* és un derivat del castellà *sorber*, quan és un italianisme (*sorbetto*) d'origen turc, provinent de l'àrab.²⁸ O els eufemismes, recurs a parònims per modificar intencionadament un mot considerat massa cru, directe o poc delicat: *tinyeta* per *punyeta*, *puça* per *puta*, *cordons* per *collons*, *Cavall Bernat* per *Carall Bernat*.

3.6.2. *Homonimització semàntica.* — Atracció formal de mots provocada per influx del significat: *ferroll* (i *forroll*, *forrellat*) per *verroll*

27. És un anglicisme no incorporat al diccionari oficial: *malapropism*, de *Malaprop*, personatge de la comèdia *The Rivals* (1775), de Richard Brinsley Sheridan (1751-1816), dramaturg irlandès. De *malapropos* 'inapropiat, inoportú', i aquest, del francès *mal à propos* 'inoportunament, sense raó'.

28. Turc *şerbét*, de l'àrab vulgar siriana *şarbât* 'llimonada', de la mateixa arrel de *xarop*, àrab *şarâb* 'beguda, xarop'.

‘pany’, per influx de *ferro* amb què es fan els panys; el mallorquí *xue-ta*, probable derivat regressiu de *xuetó*, *juetó*, diminutiu de *jueu*, per relació popular del mot amb el consum ostentós de *xuia* ‘cansalada’ que feien els jueus conversos per demostrar que eren realment cristians; *majordona*, creació popular sobre el masculí *majordom*, del llatí MAJOR DOMUS ‘el més gran de la casa’, que, per pèrdua de l’ús i sentit de *dom* ‘casa’, fou interpretat com si fos *d’hom* ‘d’home’, d’on el femení *major-dona*.

3.6.3. *Homosemització*. — Atracció formal de mots que provoca un acostament de significats o continguts: el topònim *l’Apareguda* era originàriament *la Peraguda*, del llatí PETRA ACUTA ‘pedra aguda’, que, per enfosquiment del sentit del primer element, fou sentida com *l’Apareguda*, amb la consegüent interpretació fantasiosa del mot.

Vistos els diversos casos possibles d’etimologia popular, podríem distingir entre *etimologia popular de parla*, de caràcter ocasional i individual, que és inconscient, si és fruit de la incultura o la ignorància, i és conscient i intencionada, quan per humorisme els parlants fan jocs i bromes de paraules; i *etimologia popular de llengua*, que afecta expressions lèxiques incorporades a l’ús general dels parlants. Aquestes modalitats d’etimologia popular, ni que enfosqueixin la motivació primitiva de molts mots amb altres motivacions sobreafegides i pretesament més satisfactòries, revelen al capdavant la força creativa del llenguatge humà (WARTBURG, 1925; ORR, 1954; BERTOLLOTTI, 1958; BALDINGER, 1965; 1973; PISANI, 1967: 147-160; MALKIEL, 1970: 78; LADRÓN DE CEGAMA, 1988; ZAMBONI, 1988: 146-161; MARTÍ I CASTELL, 1990: 48-49; PFISTER, 2001: 163-173; BRUGUERA, 2002b; 2002c).²⁹

29. Segurament la naturalesa *sui generis* de l’etimologia popular ha promogut una notable diversitat de propostes de títols per a denominar-la: *etimologia popular*, *etimologia associativa*, *etimologia segona*, *etimologia estàtica*, *etimologia falsa*, *etimologia creuada*, *paretimologia*, *analogia lèxica*, *assimilació foneticosemàntica*, *atració paronímica* (VENY, 1990: 92; ZAMBONI, 1988: 148, n. 1; PFISTER, 2001: 164, n. 260).

3.7. La formació de mots

Totes les llengües tenen la capacitat de poder augmentar el lèxic amb la creació o formació de mots nous a partir dels ja coneguts, segons recursos propis de la seva estructura. Els mitjans més habituals són, sobretot, la *derivació* i la *composició*.

La derivació és un dels procediments de formació de mots més productius, realitzat a partir d'altres mots ja existents a la llengua, afegint-hi partícules o *afixos* al final (*sufixos*), al mig (*infixos*), al davant (*prefixos*) o combinant també l'addició d'aquests elements (*parasíntesi*). El sistema de formació de mots del català és també continuador del sistema llatí: les partícules derivatives són bàsicament llatines. Transmeses a través de mots llatins, aquestes partícules han pogut ser després aplicades analògicament a altres mots bàsics per formar-ne també altres derivats.

3.7.1. *L'etimologia i les lleis de formació de mots.* — La condició fonamental per a la formació d'un nou mot per derivació és l'existència ja d'un mot primitiu a la llengua, que es constitueix en *radical* del nou mot derivat, i que pot rebre un o més d'un afix derivatiu, segons els casos, fins a poder constituir tota una família de mots amb un parentiu amb el significat bàsic del radical. No hi fa res que aquest radical pugui ser un mot de creació moderna i fins i tot un manlleu d'altres llengües. El que importa és que la formació es faci aplicant-hi correctament les regles de derivació. A l'hora de considerar etimològicament la possible estructura d'un mot derivat, cal tenir present que la derivació per afixos constitueix com un veritable universal etimològic, que es realitza segons models recurrents i regulars (BRUGUERA, 2006: 9-18; ZAMBONI, 1988: 85-86; PFISTER, 2001: 101-109).

3.7.2. *Intuïció de mots simples i mots derivats. Derivats populars, derivats cultes, derivats anòmals.* — L'etimòleg ha d'intentar identificar de bon començament si té al davant un mot simple o un mot derivat o compost. I la qüestió no és tan simple, si ha de distingir clarament elements bàsics i elements derivatius que a vegades, a més, poden presentar complicacions dialectals. En una mateixa famí-

lia de mots podem trobar derivats d'un primitiu català i derivats d'un primitiu llatí, generalment presos ja així construïts, que se solen anomenar *pseudoderivats*. En aquests apareixen algunes alternances fonètiques que en traïxen la procedència culta: *amable*, però *amabilitat*; *angle*, però *angular*. A vegades l'etimòleg ha de reflexionar si el mot derivat ho és d'un mot català o bé ja prové construït com a tal del llatí: *constitució* és un derivat amb *-ció* format sobre *constituïr* o bé ens prové del llatí *CONSTITUTIO*? Anàlogament podem considerar derivats anòmals o particulars, però derivats al capdavant: 1) Els formats sobre mots catalans antics: *mainada*, *mestall*, *desori*, *empudeïr*, *nedejar*, *denejar*. 2) Els formats sobre variants lingüístiques o dialectals o sobre bases expressives: *bravada*, *cuclejar*, *bransolejar*, *gargall*, *birbillejar*. 3) Els manlleus d'altres llengües amb una estructura paral·lela a la catalana, sobretot pel que fa als afixos derivatius: *armilla*, *cúpula*, *nunciatura*, *garatge*. 4) Els formats amb sufixos fòssils, d'origen llatí o preromà, però de rendiment escàs o nul en la parla actual. En aquests derivats el radical bàsic no hi és sempre evident, si més no amb una visió purament sincrònica del mot en qüestió. En mots amb presumptes sufixos fòssils pot ser que trobem bases lèxiques clares encara actuals i bases lèxiques, plenes o reduïdes, que tan sols poden ser reconegudes etimològicament: *fullac*, *fredolec*, *artiga*, *badoc*, *manyoc*, *pèrdua*, *fredeluc*. En aquesta estimació de les bases primitives de les formes de derivació es poden donar casos dubtosos o discutibles, naturalment, sobretot per un error subjectiu en l'apreciació de la major o menor transparència que hom hi pugui descobrir. Amb tot, tractant de la derivació de mots, és important de recalcar que hem de considerar derivat tot mot que procedeix d'una base lèxica primitiva (transparent o no, de la pròpia llengua o d'una altra, antiga o moderna) per l'adjunció d'algun afix. Una observació particular sobre els derivats anomenats *postverbals* o *regressius*, formats amb la sola arrel del verb: *plec*, per exemple, es considera derivat postverbal de *plegar*. I per què no al revés? L'etimologia ho pot resoldre: en llatí no existia un substantiu *PLICU*, però sí el verb *PLICARE* 'doblegar'. Ergo?

3.7.3. *Etimologia dels diversos elements formatius*. — La majoria d'afixos formatius de derivats són d'origen llatí; en tenim uns quants,

fòssils, d'origen preromà. Els formants de compostos moderns de terminologia culta, científica, són d'origen grec o llatí. Cada element requereix l'atenció etimològica: per exemple, el sufix *-dor* és del llatí *-TOR* o bé *-TORIUM*? Els sufixos *-antia*, *-ança* tenen el mateix ètim? (BATTISTI-ALESSIO, 1950-57: X, XVI-XIX; MALKIEL, 1970: 60; MIGLIORINI, 1974: VI).

En l'estudi etimològic dels derivats i compostos, sobretot dels cultes i savis d'origen grec, és també molt important la consideració de les vies de penetració, que solen ser sovint a través d'altres llengües (VENY, 2007a: 11).

4. UNA ETIMOLOGIA PARTICULAR: LA DE L'ONOMÀSTICA

«L'estudi dels noms de lloc és una de les coses que més han desvetllat la curiositat dels erudits i àdhuc la del poble en general. És natural que sigui així. Aquests noms s'apliquen a l'heretat de què som propietaris, o a la muntanya que enclou el nostre horitzó, o al riu d'on traiem l'aigua per regar, o al poble o la ciutat que ens ha vist néixer i que estimem per damunt de totes les altres, o a la comarca, el país o l'estat on està emmarcada la nostra vida col·lectiva. Com fóra possible que l'home, que, des que té ús de raó, es pregunta el perquè de totes les coses que veu i que sent, no cerqués el d'aquests noms que tots tem contínuament als llavis?»

Amb aquestes paraules comença Joan Coromines la seva magistral *Introducció a l'estudi de la toponímia catalana* (1965, I: 7-30). És evident que l'il·lustre filòleg tracta de noms de lloc en aquest treball, però el que se'n pot dir és també aplicable a l'antroponímia, que estudia els noms propis de persona, i que amb la toponímia integren l'onomàstica, branca de la lingüística que estudia els noms propis en general.³⁰

4.1. *Característiques i problemes especials de la toponímia*

L'estudi etimològic de qualsevol mot té un caràcter eminentment històric. Però podríem dir que l'etimologia d'un topònim, d'un nom propi de lloc, encara necessita més la història. Per a investigar l'origen

30. Malgrat la brevetat i concisió exigides per una col·lecció d'articles de suport a la docència («*El que sabem de...*»), vegeu MORAN, 2006, una síntesi programàtica clara i reeixida d'*etimologia i onomàstica*.

dels mots comuns, l'etimòleg en disposa de la forma fonètica i del significat. Si la primera ens falla, el segon ens pot dur a bon terme. En canvi, molts noms de lloc solen ser opacs de sentit, i només podem comptar amb el revestiment fonètic que duen. Per això, l'etimologia toponímica, ja de bon començament, necessita ben sovint la història per a conèixer les formes antigues dels noms. Només resseguint-ne la forma, a partir del testimoniatge més antic que en tinguem, i a través d'altres posteriors on els puguem retrobar amb possibles modificacions, podrem arribar a comprendre'n la forma actual (COROMINES, 1965, I: 8).

No cal, però, que semblen pessimistes, tot just començar, com si en toponímia tot fos obscur, per no dir negre.

4.1.1. *Topònims entenedors*. — Entre la infinitat de noms de lloc catalans n'hi ha una enorme quantitat que són plenament transparents i entenedors. Es refereixen als objectes geogràfics més diversos, la flora, la fauna, les activitats humanes, les persones.

Heus ací uns pocs exemples de diversos referents:³¹

1) Noms geogràfics amb un apel·latiu clarament identificador: *Mont (Munt), Puig, Vall, Font, Vila: el Mont, Montserrat, la Vall, Sa-font, les Fonts, Entrevalls, Puigdomènec, Viladecans, la Font del Faig, Sant Llorenç del Munt*.

2) El relleu. Plans i altiplans: *Planoles, Terradets*. Cims: *Pica d'Estats, Penyalba*. Eminències: *Rocacorba, Peratallada*. Depressions: *Collpregon, Congost, el Clot*. Cingles, costes: *el Cinglall, Costabona, Ribesaltes*. Exposició al sol: *la Solana, Solanell, l'Obaga*.

3) L'aigua. Aigües corrents: *Aiguaviva, Aigüestortes, Riucorb, Riudoms*. Aigües no corrents: *Estanyol, Aiguamolls*. Estat de l'aigua: *la Font Pudosa, Caldes, les Escaldes*.

4) El terreny. Roques i pedres: *Roquetes, Pedralbes, Puigpedrós, Tarter, les Codines, les Lloses, Guixers, Vallferrera, Balsareny*.

31. Segueixo en aquest apartat Enric Moreu-Rey (1965: 18-110), que dóna una rica informació sobre aquesta mena de topònims, molt ben classificats. Hi remeto el lector perquè completi els exemples que aquí dosifico a tall d'orientació.

5) La flora. Arbres: *Pineda, la Verneda, Figueres, la Noguera, la Maçana, Lloret, l'Avellanosa, el Bruc, Balaguer, la Jonquera*. Plantes i herbes: *Cardó, Llinars, coll de Panissars, Esparreguera*.

6) La fauna. Animals domèstics: *Collsacabra, Viladecavalls, Colomers*. Animals salvatges: *la Guineueta, les Guilleries, Llobera, coll de Teixó, Aguilera, Corbera, Tordera*,

7) L'home i les activitats humanes. Casa: *Casadevall, Casadessú, Cal Cisteller, les Masies de Roda, Maspujols, Cabanabona, Portaferriça, Finestrelles*. Relacions institucionals: *les Franqueses, Vilafranca, la Bisbal, el Priorat, Molins de Rei, la Baronia, el Maestrat*. Agricultura: *els Camps, les Quarterades*. Ramaderia: *Prades, el Fener*. Meteorologia: *Puig Ventós, Puig Neulós*. Indústria: *Fornells, Vallferrera, la Ferreria, Rasos de Peguera, la Molina*. Comerç: *es Mercadal, Sitges, Banyeres*. Elements bèl·lics: *Castell..., Palau d'Anglesola, Rocafort, Torrelles, la Torrassa, la Tor de Querol, la Guàrdia, el Farell, Ciutadella*. Religió: *Portvendres, el Pont del Diable, el Pla de les Bruixes, Sant..., Santa..., la Seu, Monistrol, Sant Pere de les Puelles, la Sagrera, el Miracle, els Josepets, Montsant*. Vies de comunicació: *l'Estrada, la Travessera, Cruïlles, grau d'Escales*. Noms de persona: *Castellar de n'Hug, la Farga de Moles, Maspujols, la Cendrosa*.

4.1.2. *Topònims enganyosos*. — Malgrat el bon nombre de noms de lloc que semblen entenedors, n'hi ha —i no pocs— que ens poden induir a un fàcil error d'interpretació, a falses etimologies. És el cas, ja citat per Coromines (1965, I: 11-12), de *Ullastret*, que algun redactor llatí interpretà erròniament OCULO STRICTO 'ull estret', sense sentit, aplicat a un poble. La base etimològica autèntica és *ullastre* 'olivera borda', però no amb el sufix diminutiu *-et*, sinó amb el formador de 'substantius col·lectius de plantes' (llatí *-ETUM*: ARUNDINETUM 'canyissar', OLIVETUM 'oliverar', OLEASTRETUM 'bosquet d'ullastres o oliveres bordes'): *canyet, Espinalbet, freixenet, gespet, gramenet, olivet, vinyet, Poblet*.

Un altre exemple és *Fonteta*, que explica molt bé Joan Bastardas (1980, 2: 3-9): «Sense la documentació antiga, mai no s'hauria pogut establir l'etimologia d'un nom d'aparença tan transparent com el de *Fonteta* (Baix Empordà), que no vol dir 'font petita', sinó 'font que

brolla'. Tenim, en efecte, molt ben documentat el topònim en diplomes del segle IX que designen la població amb el nom de FONS EDICTUS. Cal partir, però, de la forma femenina FONTE EDICTA. Coromines (*DECat*, IV, 107a5) diu que és cosa sabuda que el nom del poble *Fonteta* al Baix Empordà procedeix de *fonte tecta* 'font coberta'. Potser és un simple lapsus. Però d'això en podem treure una lliçó: no em sembla dubtós que l'etimologia FONTE TECTA és més versemblant (i potser des del punt de vista fonètic i morfològic més satisfactòria) que l'etimologia FONTE EDICTA, i tanmateix la forma documentada en els antics diplomes ha de ser sempre la preferida. Que *Fonteta* era FONS EDICTUS és cosa que ha obtingut una certa difusió. Fins i tot a Fonteta hi ha una inscripció que diu que FONTSEDICTUS (per FONSEDICTUS) era el nom del poble en el segle IX. Sembla que en el domini del català moltes fonts porten el nom de *Fonteta*; en cada cas caldrà examinar si es tracta d'una font petita o d'una font coberta o d'una font que brolla». Semblantment, sense documentació antiga no hauríem descobert els orígens de *Núria* (*Annuria*, 1170), *la Muga* (*Sambuca*, s. IX), *Montmell* (*Montem Macellum*, 974).

Més casos: *Bellmunt* és possiblement una deformació del nom germànic *Veremund*. En els noms *Puigsacalm*, *roc de la Calma*, *pic de la Calma*, *pla de la Calma*, *Sant Hilari Sacalm* no hi ha cap referència a la calma 'tranquil·litat', sinó que es tracta del llatí CALMIS 'altiplà erm i rocós', probablement d'origen celta, confós, a més, amb *camp* al cim *Camp Ramonet* d'Andorra la Vella. La ignorància del significat del mot ha provocat aquestes tautologies.

4.1.3. *Valor especial del testimoniatge documental*. — Els exemples precedents, entre la gran majoria de noms de lloc, fan veure la necessitat de la comprovació històrica de l'etimologia dels topònims. També per als més transparents convé la consulta documental per a comprovar-ne l'origen suposat i conèixer-ne, si més no, les datacions. En la història dels topònims cal tenir present també la dialèctica, aparentment contradictòria, entre la immutabilitat i la mutabilitat que F. de Saussure atribueix al signe lingüístic. És immutable per inèrcia col·lectiva a tota innovació lingüística: la llengua és herència d'una etapa anterior. La solidaritat amb el passat frena la llibertat de

canvi. Un cop un mot ha pres un significat no pot ser canviat així com així a voluntat d'alguns parlants: fóra atemptar contra la mateixa comunicació humana. Pel que fa als topònims, a més, no són mots sotmesos a un ús tan constant i repetit com passa amb els mots comuns, que pot arribar a provocar-ne el desgast. Aquell desgast que ocasiona el temps, que ho altera tot i fa que el signe lingüístic sigui també mutable. El principi de l'alteració es fonamenta en el principi de continuïtat i en la possible dissociació progressiva entre significat i significat.

Així, doncs, la gran majoria de topònims s'han conservat des de l'època més antiga. Però d'altres, com tots els mots de la llengua, han sofert en el transcurs dels segles una evolució fonètica que els ha deformats considerablement i, en la forma actual, ens priva de reconèixer-ne l'ètim (BRUGUERA, 1999: 11-113; MORAN, 2002a: 133; COROMINES, 1965, I: 8). D'altres vegades, a part de l'evolució fonètica, hi ha pogut haver alteracions parcials per causes diverses. Per exemple, els habitants de *Viladasens* insisteixen a escriure i accentuar així el nom del seu poble en lloc de *Viladàsens*, com li correspondria, segons els documents antics que coincideixen a escriure *Villa de asinis*. Un nom, al capdavant, com *Viladecans*, *Viladecavalls*, *Viladellops*, *Vilademuls*. Però als de *Viladàsens* els molestava la possible connotació maliciosa d'aquest nom. Com molesta als de *Caça de la Selva* la grafia amb ç, per si una interpretació errònia de la lletra donés lloc a una lectura ridiculitzant del nom. Per això insisteixen a escriure'l amb ss, *Cassà*. Ja hem vist abans la grafia OCULO STRICTO, error de l'escrivent. Amb el que hem vist i molt més que podríem adduir, veiem la importància que tenen els documents antics per a aclarir etimologies que, altrament, ens costaria de dilucidar. Però, a la vegada, ens adonem que els documents han de ser consultats també amb esperit crític i sentit comú. No es pot fer cas sempre de les formes isolades, com a testimoniatge, que podrien ser resultat d'alguna corrupció, com un error de còpia. Un sol exemple, en un sol document, de MONTI SCATANI, per error de separació de paraules, pogué enfosquir la recta interpretació etimològica, MONTIS CATANI, del topònim *Montcada* 'muntanya del càdec'. És recomanable d'aplegar sèries de topònims d'una mateixa terminació, o d'un mateix element inicial, i provar d'atribuir una etimologia sem-

blant a altres noms desconeguts que es presentin amb els mateixos elements.

4.1.4. *Topònims llatins.* — És el cas dels noms de lloc d'origen llatí acabats en -à. Es va demostrar que alguns d'aquests noms provenien d'adjectius llatins acabats en -ANUS, -A, -UM 'el que es refereix o pertany a', derivats de noms de persona: CORNELIANUM (CORNELIUS), *Cornellà*; ROMANIANUM (ROMANUS), *Romanyà*; LUCIANUM (LUCIUS), *Lluçà*; MARTIANUM (MARTIUS), *Marçà*; ALBINIANAM (ALBINUS), *Albinyana*; PRISCIANAM (PRISCUS), *Preixana*; TIBERIANAM (TIBERIUS), *Tiurana*. Anàlogament s'aclariren: FLACCIANUM (FLACCUS), *Flaçà*; SERENIANUM (SERENUS), *Serinyà*; JULIANUM (JULIUS), *Juià*; SARRIANUM (SARRIUS), *Sarrià*; PAULINIANUM (PAULINUS), *Polinyà*; SEVERIANAM (SEVERUS), *Siurana* (COROMINES, 1965, I: 13-14; BRUGUERA, 1985c: 28; MEYER-LÜBKE, 1923: 28-31; MOREU-REY, 1965: 123-134).

Un altre exemple d'agrupament serial és el següent, de noms de llocs que es troben prop de precipicis o penya-segats: *l'Espà*, *Sant Salvador de les Espases*, *Torre de l'Espasa*, *Castellsespasa*, *Espades*, *barrenc de l'Espada*, *Comalespada*, *serra d'Espadà*. Hi trobem, amb variants, el sentit d'*espadat*, llatí SPATHA 'espasa' (COROMINES, 1965, I: 17-18).

Hi podríem afegir els collectius de noms de plantes en -et, que hem vist al començ de 4.1.2.

4.1.5. *Topònims preromans.* — Les relíquies de topònims preromans, tant preindoeuropeus com indoeuropeus, són tan copioses, sobretot en comparació amb els mots comuns de la mateixa procedència, que no es pot pretendre d'abastar-los tots amb seguretat i menys en un resum. És extrema la dificultat que presenta l'estudi etimològic dels topònims preromans pel desconeixement que tenim de les llengües preromanes i la documentació deficient de què disposem. Només cal llegir els estudis de J. Coromines (1965, I: 67-217) per fer-se'n càrrec. Aquí només puc pretendre d'oferir una breu síntesi dels principals topònims preromans generalment acceptats com a tals.

4.1.5.1. *Topònims preindoeuropeus*. — La majoria de topònims preromans, sobretot bascoïdes, es troben al llarg de l'àmplia faixa pirinenca, especialment occidental i central: Vall d'Aran, Erts, Arinsal, Llorts, Solden, Bixessarri, Artedó, Bascaran, Bastanist, Dorres, Er, Llessui, Urtx, Urgell, Cotlliure, Tossa, Artés, Cardona, Tarragona, Tàrrega, Blanes, Queralbs, Queralt (GULSOY, 1996a). Noms acabats, en *-eja*, *-uja*, *-barre*: Sareja, Enveig, Gorguja, Aguja, Sanaüja, Oluques, Estavar, Isavarre (BRUGUERA, 1985c: 41).

4.1.5.2. *Topònims indoeuropeus*. — Sense distingir entre celtes i paraceltes. Noms acabats en *-acum* (equivalents als llatins acabats en *-anum*): Cuguçac, Vulpellac, Reixac; en *-dunum*: Besalú, Verdú, Boldú, Salardú;³² en *-briga*: Vall-llobrega, Ballabriga. I també: Ardenya, Durban, Durfort, Pení, Llierca, Onyar, Torelló, Arbeca, Talarn, la Pobla de Segur, Salàs, Navàs, Navès, Navel. Amb tot, sobre l'origen celta de tots els topònims en *-acum*, català *-ac*, Paul Aebischer ja va manifestar algunes reserves, atès que molts presenten una data d'aparició molt tardana i podrien deure el seu origen a una importació occitana durant l'edat mitjana (BRUGUERA, 1985c: 43; MOREU-REY, 1965: 135-144).

4.1.6. *Topònims germànics*. — A les comarques pirinenques hi ha tota una sèrie de noms en *-riu*, que corresponen a noms de persona germànics en *-rik*, a través del llatí en cas genitiu pel fet de aparèixer sovint com a determinants de noms comuns genèrics (*villa*, *pagus*, *mons*). El fet que la desinència llatina del genitiu *-ci* dona normalment *-u* en català, explica tots aquests noms: HARDARICI (HARDARIK), Arderiu; WITIRICI, Guitarriu; ASCARICI, Escariu; LANGURICI, Llongarriu; TOLORICI, Toloriu; amb el terme genèric explícit: MONTEM SIGERICI, Montsoriu; VILLA EURICI, Boloriu (ant. Veloriu); PODIUM UDALRICI, Pujolriu; VILLA HILPERICI, Vilopriu.

Semblantment, una sèrie de topònims en *-reny* (en documents antics en les variants *-sèn* o *-rèn*), que provenen de la terminació germà-

32. Cal advertir que actualment s'ha relativitzat molt —per no dir negat— l'atribució al cèltic de topònims catalans medievals o moderns, especialment el nom de *Besalú* (COLÓN, 2002a: 343; UNTERMANN, 1999: 185; cf. COROMINES, 1961a; POKORNY, 1948).

nica *-sind*, a través del llatí *-sindi*: GISCLASIND, *Gisclareny*; ATHALASIND, *Castell de l'Areny*; GOMESIND, *Gombreny* (ant. *Gomsèn*); BERTHISIND, *Bastareny*; STILISIND, *Estelareny*; TROCTISINDIS, *Truitarens* (COROMINES, I: 9-16, 31-65; BRUGUERA, 1985c: 52-53).

4.1.7. *Topònims àrabs*. — Els topònims àrabs són nombrosíssims, amb proporció creixent, com és comprensible, de nord a sud del domini de parla catalana i a les Balears, amb escassíssima representació al territori corresponent a la Catalunya Vella: *Rama, Jafre, Marata, Gallifa*. Fóra interminable de multiplicar aquí els exemples de topònims àrabs i d'interpretar-ne el significat. Molts presenten algunes característiques morfològiques que els fan fàcils de reconèixer, com els que tenen els prefixos *Al-* (l'article àrab) o *Vin-*, *Beni-*, *Bini-*, (indicadors de parentela: IBN 'fill'): *Gelida, Calaf, Masquefa, Alfarràs, Almenara, Butsènit, Altafulla, Calafell, Vimbodí, les Borges, Margalef, Miravet, Vinaixa, Alcoletge, Almacelles, la Pobla de Mafumet, Bràfim, Benissanet, Beseit, l'Aldea, els Alfacs, la Ràpita, Benicarló, Vinaròs, Benicàssim, Alcalà de Xivert, Albalat, Almassora, Albufera, Russafa, Alzira, Benidorm, Valldemossa, Binissalem, Alfàbia, Randa, Alcúdia, Albocàsser*. L'estudi de la toponímia àrab té una importància especial per a la història de Catalunya, perquè, seguint-ne la distribució dels noms, podem veure les zones i comarques on la dominació sarraïna exercí una influència més profunda. (BRUGUERA, 1985c: 60-61; vegeu àmpliament COROMINES, 1965, I: 265-272; MOREU-REY, 1965: 111-122).

4.1.8. *Altres topònims*. — Algunes poques restes púniques semblen segures en els topònims baleàrics *Eivissa, Tagomago* i *Maó*. I les gregues *Empúries* i *Roses* (BRUGUERA, 1985c: 45, 29). Si l'existència de vestigis mossàrabs en el lèxic comú és actualment desestimada (v. 2.2.3), hom admet la possibilitat de restes d'aquesta parla en alguns noms de la toponímia, sobretot valenciana i mallorquina: *Carraira, Petra, Campello, Puçol, Bunyola, Muro, Campos, Santanyi, Llutxent, Quatretonda, Penàguila, Andratx, Felanitx, Fornalutx, Favàritx, Pàndols, Amposta, Morella, Peníscola, Morvedre, Castalla, Xixona, Santa Ponça, Pollença, Santuïri, Montuïri, Foios, Jaraco, Alombo, Pego, Gorgos, Llombo* (BRUGUERA, 1985c: 61).

4.1.9. *Un document molt important per a l'etimologia dels topònims catalans.* — Si la investigació o corroboració de l'etimologia dels topònims requereix la consulta de documents que ens la pugui garantir, n'hi ha un de capital importància per la seva naturalesa, la seva antiguitat i la quantitat d'informació que ofereix. Es tracta de l'*Acta de consagració de la catedral d'Urgell* (819 / 839),³³ que conté en poc espai un material riquíssim, molt sovint de pobles encara existents, en una forma tan antiga, que el reconeixement d'aquests noms de lloc és tasca essencialment més fàcil i segura que la que suposen aquells noms la forma antiga dels quals manca (MEYER-LÜBKE, 1923). Com que en la dotació de la catedral participaven les parròquies d'Urgell, Cerdanya, Berga, Pallars, Ribagorça i Andorra, que són enumerades en el document, la quantitat de noms és molt considerable. L'estudi de Meyer-Lübke agrupa aquests noms per procedències (preromans, llatins, visigòtics, romànics) i en dona la forma en què apareixen en el document llatí i la interpretació moderna. En dono uns quants de cada classe, els més coneguts:

4.1.9.1. *Preromans.* — *Ordino, Canillo, Osseja, Barguja, Andorra, Esterri d'Àneu, Asnurri, Arcavell, Adrall, Arsèguel, Estamariu, Odèn, Tuixén, Otobesa, Valldan, Josa, Ur, Àreu, Alós, Lladurs, Olvan, Tavascan, Pardines, Nargó, Telló, Solsona, Madrona, Bar, Queralbs.*

4.1.9.2. *Llatins.* — *Frontanyà, Alinyà, Calvinyà, Organyà, Prullans, Meranges.*

4.1.9.3. *Romànics.* — *Castellar de n'Hug, Castellar del Riu, Guàrdia, Sant Julià de Lòria (Lauredia), Cerdanyola, Gironella, Carmeniu, Vilanova, Vilella, Vilamitjana, Vilada, Vilosiu, Cabrils, Palomera, Ortó, Pallerols, Encamp, Noves, Cercs, Banyeres, Ferrera, Cerqueda, la Pobla de Lillet, Llinars, la Massana, la Nou, la Móra, Saldes, Espinalbet, Car-*

33. Publicada per P. Pujol a «Estudis Romànics», núm. 2, ps. 92-115. Reproduïda a *Catalunya Romànica*, VI, *Alt Urgell. Andorra* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992), ps. 316-317, amb versió del text llatí. Vegeu també pel seu interès sobre fonts de topònims: BADIA, 1951a; 1961, 1962.

dós, Tentellatge, Gavarrós, Canyelles, la Selva, Sallent, la Baells, Joval, Puig-reig, la Pedra, Esplugu, el Pla de Sant Tirs, Conflent, Rialb, Estaon.

4.1.9.4. *Obscurs.* — *Aristot, Besora, la Quar, Cortals, Fígols, Girona, Alins, Caboet, la Llena, Llívia, Les, Merola, Sallagosa, Toses, Tost, Tremp.*

4.2. *L'antroponímia*

El que hem dit sobre les característiques i els problemes de la toponímia, ho podem mantenir i aplicar a l'estudi dels antropònims o noms de persona. Ens hi és també imprescindible l'ajut de la història. Però, si per als topònims preromans, malgrat l'escassetat de documentació, encara podem comptar amb algunes bases, referències o indicis històrics, pel que fa a antropònims, no en trobem d'abans de la colonització romana.

4.2.1. *Antropònims llatins.* — Són molt nombrosos els antropònims llatins que han perdurat en català, sobretot perquè foren cristianitzats i aplicats en el baptisme. Molts d'aquests noms no han sofert el procés fonètic popular, a causa de l'influx eclesiàstic i administratiu. No cal pas traduir-los: MARCUS, MARCELLUS, SILVIA, AEMILIUS, MARIUS, CLAUDIUS, POMPEIUS, SERGIUS, IULIANUS, ROMANUS, ANTONIUS, AURELIUS, JULIUS, FELIX, CAECILIA, VICTOR, MARTINUS. O aquests, llatinitzats, però d'origen grec: CYPRIANUS, EUGENIUS, EULALIA, EUSEBIUS, GREGORIUS, HILARIUS, SEBASTIANUS. O d'origen bíblic: DANIEL, ANNA, IOACHIM, MARIA. Alguns, que es feren més populars, s'escaparen de la tendència fonètica conservadora: AUGUSTINUS, *Agustí*; LAURENTIUS, *Llorenç*; PAULUS, *Pau, Pol*; PETRUS, *Pere*; STEPHANUS, *Esteve*; GEORGIUS, *Jordi*; IOHANNES, *Joan*. Alguns es degueren fer més populars i freqüents, ja que han perdurat també en molts topònims: *Julia, Sadurní, Adrià, Martí, Romà*.

Molts antropònims han cristallitzat també com a cognoms actuals: AEMILIANUS, *Melià*; AMATUS, *Amat*; FORTUNIUS, *Fortuny*; IANUARIUS, *Gener*; IUSTUS, *Just*; VITALIS, *Vidal*.

Semblantment, noms de referències molt diverses, no antropònims, han passat a ser cognoms actuals: CASA, CASALIS, *Cases, Casal, Casals*; PALATIUM, *Palau*; ESTRATA, *Estrada*; VILLA, *Vila, Vilar, Capdevila, Mitjavila, Vilanova*, CAMPUS, *Camps*; PLANA, *Plana, Planes*; PRATUM, *Prat*; VALLIS, *Valls*; PODIUM, *Puig, Pujol*; SERRA, *Serra*; SOLANUS, *Solà, Soler*; FONNS, *Font, Fontanals*; PUTEUS, *Pou*; RIVUS, *Riu, Rius*; FRAXINU, *Freixa, Freixes*; ILICINA, *Alzina*. També noms d'oficis: MERCATARIUS, *Mercader*; LABORATOR, *Llaurador*; VACCARIUS, *Vaquer*; COLUMBARIUS, *Colomer*; MARINARIUS, *Mariner* (BRUGUERA, 1985c: 2728).

4.2.2. *Antropònims germànics*. — Els mots germànics tenen una representació abundant en l'antroponímia del català actual i, encara més, del medieval. Amb tot, la munió de noms personals germànics a l'edat mitjana no és cap indicatiu d'un determinat nivell demogràfic de procedència germànica. La proliferació de noms personals germànics al nostre territori, com a la resta de la Península, s'ha d'atribuir més aviat a una mena de moda social, prolongada durant alguns segles, ocasionada pel prestigi dels nous dominadors a les antigues províncies romanes, que es veié incrementat nostàlgicament en temps de la reconquesta. Una bona majoria d'antropònims germànics usats fins als segles x-xi a la Marca Hispànica tenen un caràcter gòtic. Però també aquí hi hagué un predomini de l'antroponímia fràncica a causa precisament de la llarga vinculació de Catalunya amb l'imperi carolingi. En principi es pot afirmar que un nom medieval de Catalunya és d'origen fràncic quan no es troba documentat en els cartularis del regne asturleonès. Al segle x encara es troben bon nombre de noms gòtics en oposició majoritària als fràncics. S'hi troben els elements d'aquesta parla germànica occidental següents: -BALD (*Eribald*), -BARD (*Isimbardo*), -BERT (*Guir-bertus*), -GAR (*Leode-garius*), -GARD (*Ermen-gardis*), -HARD (*Bern-ardus*), -HELM (*Wili-elmo*), -LIND (*Trasen-lenda*), -WIN (*Ted-uino*). Encara se'n poden trobar d'altres, exclusius de Catalunya, provinents de les Gàl·lies, que en el segle XII, ja van marginant els noms gòtics: *Arn-aldus, Art-aldus, Beren-garius, Bert-randus, Ger-aldus, Guill-elmus, Guila-bertus, Hen-ricus, Ode-garius, Rai-mundus, Ric-ardus, Rich-elmus, Adel-aida, Ma-falda, Elic-sendis*,

Ermen-gardis. Noms semblants manquen en la tradició visigòtica del nord-oest de la Península i en la documentació més antiga (segles IX i X) de la Marca Hispànica. També falten a Catalunya patronímics en *-z*, consolidacions dels sufixos *-ez*, *-iz* castellans d'origen preromà, refermats pels genitius gòtics llatinitzats en *-RICI* > *-riz*: *Roderici*, *Gunterici*.

Els noms germànics solen ser compostos de dos elements lèxics comuns (*Teodo-ric* 'poble poderós'), d'un de sol (*Teoda*) i d'un mot i un sufix (*Teod-ila*). Els primers són els més corrents. Molts elements poden fer la funció tant de primer terme del compost com de segon (*Senda-miro*, *Gondo-sendo*); uns altres només apareixen en el primer lloc del compost (*Rodo-rigus*, *Erme-sinda*). No sempre resulta clara la forma d'interpretar la significació dels noms germànics en funció dels elements que els componen. Són possibles el tipus de composició determinatiu (determinant + determinat): *Teodo-redo* 'consell del poble'; el copulatiu: *Ber-ulfo* 'ós + llop'; i el de doble interpretació possible: *Sege-fredo* 'pau de la victòria' (determinatiu) o bé 'pau i victòria' (copulatiu). Alguns casos escapen fins i tot a una fàcil interpretació lògica: *Frede-gundia* 'pau + lluita' (nom femení).

Alguns exemples de noms germànics, particularment d'aquells que continuen vigents encara avui en català com a noms de pila o cognoms, amb distinció dels elements constitutius: germ. *BERÔN, gòt. *BAÍRA 'ós', *Bera*, *Bere-mundo*, *Beren-guer*; germ. *WULFA 'llop', *Golfa-rigo*, *Wulf-ila*, un dels elements germànics més freqüent com a segon component, alhora amb *-rico* i *-miro*: *Ata-ulfo*, *Rand-ulfo*, *Ad-ulfo*; gòt. ARA, fr. *ARN 'àguila', *Arn-aldus*, *Arn-ulfo*; gòt. *HILDI 'lluita', *Ilde-fonsus*; germ. *WIGAZ, gòt. *WEIG 'combat', *Gui-mera*, *Wi-fredus*; gòt. *RANA 'morro de senglar', *Ra-mirus*; gòt. SIGIS 'victòria', *Sig-fredo*; germ. *FRITHU 'pau', *Al-fredo*; germ. *MUNDÔ, gòt. *MUNDA 'protecció', *Rai-mundo*; gòt. *HRÔTHS, fr. *HRÔD 'fama', *Rod-ulfus*, *Rode-gario*, *Rod-ger*, *Rode-richo*, *Rod-bertus*; gòt. *FUNS 'prompte', *Ilde-fonsus*; gòt. *MÊREIS 'famós', *Mir*, *Miro(nis)*, *Baldo-miro*, *Arge-mir*; gòt. *ERMANA 'gran', *Ermen-gildus*, *Ermen-gol*; germ. *BALTHA 'audaç', *Balde-rico*, *Baldo-miro*; germ. *ATHA 'noble', *Adal-berto*, *Al-berto*, *Al-fredus*; germ. *BERTH 'brillant', *Bert-andus*, *Bert-ario*, *Berta*; gòt. WILJA 'voluntat', *Wil-elmo*, *Guil-elmo*, *Guila-berto*; gòt. SUNJA 'veritat', *Suni-fredus*, *Suni-arius*; gòt. *REIKS (RECC, RIC) 'poderós',

Reca-redus, Rik-ardus, Arge-rico, Albe-rico, Balde-rico, Aime-rico, Rode-rico; ant. alt alemany HERI ‘exèrcit’, *Eri-berto, Arge-miro*; germ. *AUTH ‘riquesa, sort’, *Od-ilo, Od-o, Ott-o* (BRUGUERA, 1985c: 51-52; KREMER, 1969-1970; MOREU-REY, 1986: 29-37; 1991: 11-66; BOLÓS-MORAN, 1994; BAGUÉ, 1975).

4.2.3. *Antropònims àrabs*. — Els noms de persona que han perviscut com a cognoms en català representen una mínima proporció, comparats amb els d’origen llatí i germànic, i solen provenir de llinatges valencians o mallorquins: *Alcàntara, Atzeneta, Barnús, Belda, Melis, Binimelis, Bennàsser, Maimó, Massot, Rafecas, Ràfols*.

4.3. *Projecció de l’onomàstica en la lingüística*

Per a un estudi eficaç i fiable de l’etimologia onomàstica —al capdavant, com de tota etimologia— hem vist que cal un coneixement seriós de lingüística històrica, dialectologia, llatí, grec, llengües preromanes, germàniques, àrab, geografia, història. Però, de retop, l’onomàstica, tan exigent, es torna agraïda i es fa beneficiosa per al millor coneixement de la nostra llengua, la nostra història i la nostra geografia històrica.

Comencem per una constatació, entre moltes que podríem fer. Hi ha alguns noms que d’una manera particular han estat productius en l’onomàstica: els noms dels dies de la setmana i els noms d’arbres fruiters. Els primers, els trobem en documents d’abans del segle XI, en llatí i també ja alguna vegada en català, com a noms propis de bous i vaques: *Marzola, Mercorina, Venrella, Sabadono*. Després, trobem aplicats a persones, amb cronologia diferent: *Sabatella, Sabadella, Sabbatellus, Sabadel, Sabbato, Sabado, Venrellus, Venrel*. Després es propaguen a la toponímia: *Collsabadell, collo de Sabadel, collum de Sabbatello, in termino de Sabadello; ante Venrel, in Venrello* (BASTARDAS, 1970: 225-236; 1988: 203-217).³⁴

34. En la reproducció ampliada de l’article citat de J. BASTARDAS, de 1970, publicada a 1995, a la p. 253, n. 26, s’esmunyí un *quid pro quo*. Diu que *Quasimodo* és l’al-

En el domini català hi ha nombrosos llocs (indrets, masies, municipis) que duen noms de fruits d'arbres: *l'Ametlla, l'Aranyó, les Avellanès, l'Avellana, la Castanya, la Cirera, el Codony, Lledó, el Lledó, la Móra, la Nou, l'Oliva, la Maçana*. Alguns d'aquests topònims existeixen també com a cognoms, tenint en compte que molts cognoms catalans procedeixen de noms de masies.³⁵ L'existència en català antic d'un mateix nom (sense diferenciació de gènere) per a designar un arbre fruíter i el seu fruit (del tipus *oliva / oliva*) és un fenomen propi del català, existent ja en llatí, que donà peu a J. Bastardas (1988: 203-217) a fer un estudi modèlic sobre l'evolució de l'estructura del lèxic català. El tipus d'oposició *olivus / oliva* (masculí per a l'arbre, femení per a la fruita), que és la base del sistema castellà i toscà, no era del tot desconegut i deixà en català dialectal alguns rastres (*oliu / oliva, cirer / cirera*). Però la nostra llengua resolgué l'eliminació d'homonímies enutjoses, amb la introducció del sufix *-arius -aria* per a distingir els noms dels arbres. Gràcies a la toponímia, tan conservadora, coneixem el sistema català antic. Segons la documentació dels segles IX, X i XI, el sistema de diferenciar el nom dels arbres amb el sufix *-arius -aria* és antiquíssim, però no es generalitza fins als segles X i XI.

Gràcies a la toponímia coneixem l'existència de molts mots ja desapareguts o arcaics que només se'ns han conservat fossilitzats en els noms de lloc: *quer* 'roca', *calm, calma* 'pla en un cim', *cerc* 'alzina', *buada* 'volta de mig punt', *fou* 'cova', *toron* 'font', *sallent* 'cascada', *tena* 'botiga, taverna', *flix* 'corba', *sentiu* 'esbarzer', *llong* 'llarg' (COROMINES, 1965, I: 17; BASTARDAS, 1980, II: 3-9).

L'onomàstica ens facilita la retrodatació d'alguns mots comuns, que com a tals són enregistrats amb una data determinada en diccio-

tre nom de la *Dominica in albis* (octava de Pasqua), i correspon als mots inicials del gradual de la dominica (*Quasi modo geniti infantes...*). No es tracta del gradual, sinó de l'*introït* o cant d'entrada. A més, en temps pasqual el cant del gradual és substituït per un altre *alleluia*.

35. És una característica de la patronímia catalana el gran nombre de cognoms que procedeixen de noms de cases i especialment de masies: *Coll, Bosc, Roure, Garriga, Quer, Junyent, Albereda, Pèlec, Rovira, Vendrell, Serra, Vilaró*. Encara actualment, sobretot a pagès, moltes persones són conegudes entre el veïnatge i les amistats amb el cognom de la masia on viuen més que amb el seu propi cognom, ni que ja no tinguin lligams de sang amb la família originària.

naris com el *DCVB* i el *DECat*, i, en canvi, en forma de topònims els trobem documentats molt abans: *balç* ‘cingle’, *balma* ‘cavitat sota roca’, *alforí* ‘dipòsit de gra’. Semblantment, en l’antroponímia trobem també testimoniatges d’antics noms comuns usats com a cognoms o motius o malnoms: *Astruc* ‘feliç’, *Fabra* ‘menestral’, *Fiveller* ‘fabricant de sivelles’. I alguns amb datacions més antigues que les que tenim dels mateixos noms com a apel·latius: *Espígol*, *Porcell*, *Company*, *Bessó*, *Amargós*, *Estruç*, *Estremer*, *Xoriguer*, *Alegre*, *Alegret*, *Morrut*, *Geperut*, *Cadell*, *Bec*, *Rull*, *Cuc*.

Els testimoniatges de la toponímia ens han fet veure el més gran rendiment, a l’època més reculada de la llengua, d’alguns sufixos, com el sufix *-et*, formador de derivats que signifiquen collectius de plantes (v. 4.1.2.): *Aladernet* (aladern), *Alberet* (àlber), *Aranyonet* (aranyó), *Argelaguet* (argelaga), *Avellanet* (avellaner), *Becet* (beç ‘bedoll’), *Cagnet* / *Canyet* (cana / canya), *Cardet* (card), *Cassanet* (*CASSANOS ‘alzina’), *Castanyet* (castanya), *Cegudet* (ceguda ‘cicuta’), *Cercet* (*CERCUS ‘alzina surera’), *Ceret* (CERASIETU ‘lloc de cirerers’), *Esclet* (AESCULETU, ‘roureda’, AESCULUS ‘roure’). O el sufix *-oi*, diminutiu o afectiu, en els topònims *Puntoies*, *Joanoies*, i encara més en els antroponímics *Jaumoi*, *Cintoi*, *Mudoi*, *Peroi*, *Xicoi*, *Santoi*, *Junoy*, i els motius *Catalinoi*, *Parrussoi*, *Bonicoi* (VENY, 1980a; 1996b: 24-40).

5. APÈNDIX: ELS DICCIONARIS ETIMOLÒGICS

L'interès per la investigació etimològica ha tingut sempre com a fita ideal la plasmació dels seus fruits en una exposició màximament exhaustiva, ordenada i il·lustrada de l'origen i la història dels mots d'una llengua, és a dir, un diccionari etimològic. Són molts els diccionaris etimològics de diverses llengües existents actualment. En l'àmbit de les llengües romàniques n'hem de distingir i remarcar uns quants per la seva particular importància.³⁶

Friedrich Diez fou l'autor del primer diccionari etimològic romànic: *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* (1853 = *EWR*), concebut en la línia més pura dels neogramàtics. Diez no hi personalitzà encara el català. Ja ho féu W. Meyer-Lübke en el seu *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (1911 = *REW*),³⁷ que continuà i millorà el de Diez, amb una certa tendència a l'obertura que caracteritzaria els etimòlegs posteriors. Francesc de B. Moll (1928) publicà un important suplement català a aquest diccionari, que corregia i completava moltes entrades de l'il·lustre filòleg suís. El *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (1922-2003 = *FEW*) de W. von Wartburg és el més important diccionari etimològic de la Romània, per extensió i informació, concebut i realitzat ja amb la visió plenament integral de l'etimologia moderna. D'una orientació semblant són el *Dizionario etimologico sardo* (1960-1964 = *DES*) de M. L. Wagner i el *Lessico etimologico italiano* (1979... = *LEI*) de M. Pfister. Tots aquests ens són

36. El lector podrà consultar a M. PFISTER (2001: 183-276, 298-306) una amplíssima descripció crítica de tots els principals diccionaris etimològics romànics, amb extenses comparacions textuais, i una bibliografia general que n'enclou cent deu de majors, menors i especialitzats. Vegeu també ZAMBONI (1988: 256-273, 297-298).

37. En la seva obra del 1925, *Das Katalanische*, exposà ja netament la plena autonomia del català entre les llengües romàniques.

també importants per valuoses informacions que, ça i lla, ens forneixen sobre la llengua catalana.

Afecten de ple la nostra llengua el *Diccionari català-valencià-balear* (1926-1962 = *DCVB*) de F. de B. Moll i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-2001 = *DECat*) de J. Coromines, que a tots ens són molt més familiars per les consultes constants que hi hem de fer. Semblantment el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957 = *DCEC*) de J. Coromines, i el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991 = *DCECH*) de J. Coromines i J. A. Pascual, amb explícites i nombroses referències al català. Sense oblidar l'*Onomasticon Cataloniae* (1989-1997) diccionari etimològic d'onomàstica, també de J. Coromines.³⁸

38. L'obra esmentada de M. PFISTER (2001) aporta en notes bona part de crítiques als diccionaris que recensionen, molt importants per a tenir-ne una major comprensió i fer-ne un millor ús. Convé afegir-hi per al *FEW*: WARTBURG, 1954; COLÓN, 2005. Per al *DES*: WAGNER, 1958. Per al *DCEC*: COROMINES, 1947-1948; MALKIEL, 1956a; BALDINGER, 1998. Per al *DECat*: COLÓN, 2003: 372-374.

L'interès que pot tenir una persona no especialista en lingüística de conèixer, ni que sigui sintèticament, l'etimologia dels mots ha fet considerar a molts autors i editors de diccionaris sincrònics i generals l'oportunitat d'incorporar-hi breus indicacions etimològiques a cada entrada o lema. L'intent, innegablement fruit de la millor bona voluntat didàctica, té les seves dificultats i els seus riscos, que poden acabar, però, essent menors que els seus aspectes positius. Vegeu sobre aquesta qüestió les extenses consideracions crítiques de Casanova (2002).

EPÍLEG

A l'inici d'aquesta síntesi sobre l'etimologia acceptàvem la pregunta: *és part de la lingüística o ciència autònoma?* Val a dir ara, però, que aquesta pregunta, no la podíem considerar tot ingènuament. Era més aviat com una pregunta socràtica, maièutica. Cal dubtar de la resposta? Després d'haver exposat —no sé si hi he reeixit prou— que l'etimologia necessita primeríssimament la fonètica, i després la morfologia, i la lexicologia, i la semàntica, i la dialectologia, i tota una antropologia; i que tota la gramàtica històrica i la història de la llengua no s'han pogut fer sense recórrer a l'etimologia, després de tot podem dubtar de la resposta? Si en tot fet lingüístic no sols evoluciona el signe formalment isolat, sinó que aquest n'arrossega tota l'estructura que l'envolta, l'etimologia és la descripció històrica general d'aquest procés evolutiu, que es pot anar identificant amb les diverses especialitzacions. No podem separar l'objecte formal de l'etimologia del de la lingüística històrica general. La resposta a la pregunta que ens ocupa és, doncs, crec: l'etimologia, no sols és part de la lingüística, sinó que és tot u amb ella. És la lingüística en acte, en moviment, a la recerca de la realització de la seva pròpia existència. Viure la dinàmica de la lingüística és ser etimòleg.

BIBLIOGRAFIA

- AEBISCHER, Paul (1928a): *Études de toponymie catalane*, dins *Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1, ps. 125-287.
- AEBISCHER, Paul (1928b): *Essai sur l'onomastique catalane du IXe au XIIe siècle*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», núm. 1, ps. 43-118.
- AEBISCHER, Paul (1930): *Le catalan turo et les dérivés romans du mot prélatin taurus*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 18, ps. 193-216.
- AEBISCHER, Paul (1931): *Toponymie et épigraphie: L'origine du nom Perpignan et le gentilice Perperna*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 19, ps. 1-18.
- AEBISCHER, Paul (1934): *Deux noms de lieu catalans d'origine religieuse: Madremanya et Marquixanes*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 22, ps. 36-58.
- AEBISCHER, Paul (1943): *Autour de l'origine du nom de Catalogne*, dins *Miscellània Fabra: recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, Buenos Aires, Conti, ps. 1-26.
- AEBISCHER, Paul (1948a): *Estudios de toponimia y lexicografía románica*, Barcelona, CSIC.
- AEBISCHER, Paul (1948b): *Par quelle voie bosque est entré en espagnol*, «Estudis Romànics», núm. 1, ps. 69-74.
- AEBISCHER, Paul (1968): *Sur quelques noms de parenté en catalan*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 13-25.
- AGUILÓ, Cosme (1997): *Un nom català de filiació llatina ben documentat: Es Camp Cucurutx (Ariany, Mallorca)*, dins *Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny, I*, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 451-457.
- AGUILÓ, Cosme (2002): *Toponímia i etimologia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ALART, Bernard (1881): *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*, París.

- ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1926-1969): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca = DCVB.
- ALESSIO, G. (1938): *Deformazione ed etimologia popolare nei dialetti dell'Italia meridionale*, «Rendiconti del Reale Istituto Lombardo di Scienze e Lettere», núm. 71, II.
- ALESSIO, G. (1960): *L'etimologia. Storia, problemi e metodo dell'indagine etimologica*, Nàpols.
- ALONSO, Dámaso (1962): *Temas y problemas de la fragmentación fonética peninsular*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Suplemento, Madrid, CSIC, 215 ps.
- ALVAR, Manuel (1972): *Ictionimia y geografía lingüística*, «Revista de Filología Española», núm. 33, ps. 155-224.
- ALVAR, Manuel / MARINER, Sebastià (1967): *Elementos constitutivos del español: Latinismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 3- 49.
- ÁLVAREZ VIVES, Vicente (2007): *A propòsit de catalanismes en Romania cantat: «Els darrers dies» de Joan Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 291-298.
- AMIGÓ, Ramon (1999): *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- ANDERSEN, K. G. (1899): *Über deutsche Volksetymologie*, 6 ed., Leipzig.
- ANGUERA, Tià (2008): *La mentula llatina, ha deixat descendència catalana?*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 249-254.
- ANTTILA, R. (1972): *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*, Nova York, Mac Millan.
- ARBÓS GABARRÓ, Santi (2007): *La singularitat dels cognoms aranesos: 25 llinatges d'Aran*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 29-42.
- ASÍN PALACIOS, Miguel (1940): *Contribución a la toponimia árabe de España*, Madrid, Maestre.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1949): *MAL 'roca' en la toponímia pirenaica catalana*, dins *Actas de la 1ª reunión de toponímia pirenaica (Jaca, agosto 1948)*, Saragossa, Instituto de Estudios Pirenaicos (CSIC), ps. 35-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951a): *Aspects méthodologiques de la contribution de la botanique à la toponymie*, dins *Actes et Mémoires du III Congr. Intern. de Top. et d'Ant. (Bruxelles, 15-19 juillet 1949)*, Lovaina, Centre Intern. d'Onomastique, ps. 525-546.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951b): *L'extension du toponyme pré-romain NAVA dans la Péninsule Ibérique*, dins *Mélanges de linguistique offerts à Albert Dauzat*, Paris, Ed. d'Artrey, ps. 33-39.

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951c): *Los complementos pronominalo-adverbiales derivados de IBI e INDE en la Península Ibérica*, «Revista de Filología Española», Anejo XXXVIII, 281 ps.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1952): *Le suffixe -úi dans la toponymie pyrénéenne catalane*, dins *Mélanges de Philologie Romane offerts à M. Karl Michaëlsson*, Göteborg, ps. 31-37.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1953): *Anglicisms in the Catalan Language of Menorca*, dins «English Studies [Eugen] Dieth Anniversary Number: 1893-1953», núm. 34, ps. 279-282.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954a): «Alcalde». *Difusión de un arabismo en catalán*, dins *Homenaje a Millàs-Vallcrosa*, I, Barcelona, CSIC, ps. 67-82.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954b): *Hispanoamericano ojalá 'aunque'*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 223-228.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954c): *Más sobre la aportación de la toponimia al «Camino de Santiago» y su justificación histórica*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 212-223.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954d): *Sobre algunos nombres de plantas en aragonés. (A propósito de un reciente libro de J. Ségu)*, «Via Domitia», I, Toulouse, ps. 31-40.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954e): *Sobre los extranjerismos léxicos en el aragonés de Juan Fernández de Heredia*, dins *Homenaje a Fritz Krüger*, II, Mendoza, Universidad Nacional de Cuyo, ps. 193-197.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954f): *Toponymie et histoire dans le «Chemín de Saint Jacques» en Espagne*, dins *Actes et Mémoires du IV Congr. Intern. de Sciences Onomastiques (Uppsala 1952)*, Lund, ps. 143-158.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955a): *Les dérivés phonétiques et sémantiques du lat. FERIRE en ibéroroman*, dins «Revue de Linguistique Romane», núm. 19, ps. 39-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955b): *Ramificacions semàntiques del català «bregar»*, dins *Miscelània Filològica dedicada a Mons. A. Griera*, I, Institut Miguel de Cervantes (CSIC), ps. 39-54.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955c): *Toponimia de Barcelona*, dins *Actas y memorias del VII Congr. Intern. de Ling. Románica (Barcelona 1953)*, II, Abadía de Sant Cugat del Vallès.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955d): *Fisiognómica comparada de las lenguas catalana y castellana. Discurso leído el día 27 de noviembre de 1955 en la recepción pública de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Barcelona*. Versió catalana reduïda, amb el títol: *El català entre*

- Gallo-Romània i Ibero-Romània*, dins *Llengua i Cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62, ps. 31-52.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1956): *Precisiones sobre las concordancias léxicas entre gascón y catalán*, dins *Actes du II Congr. Intern. d'Études Pyrénéennes (Luchon-Pau, 21-25 septembre 1954)*, VIII, Tolosa, Union Intern d'Études Pyrénéennes / Union Intern. de Est. Pirenaicos, ps. 23-40.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958a): *El catalán y los verbos románicos que significan «subir» (al. «hinaufsteigen»)*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlf*, Halle (Saale), Niemeyer, ps. 14-25.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958b): *Les dénominations catalanes de la «coqueluche»*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 43-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958c): *L'acte de reconnaissance de propriété au monastère de Sant Joan de les Abadesses (an 913) et son importance pour l'onomastique catalane*, dins *Cinquième Congrès Intern. de Toponymie et d'Anthroponomie (Salamanca, 12-15 avril 1955). Actes et Mémoires*, Col. Acta Salmanticensia. Filosofía y Letras, XI, 1, Salamanca, ps. 357-376.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1961): *Toponymie de l'acte de reconnaissance de propriété du Monastère de Sant Joan de les Abadesses (an 913)*, dins *Actes et Mémoires du VI Congr. Intern. de Sciences Onomastiques (München, 24-28 August 1958)*, II [*Studia Onomastica Monacensia*, III], ps. 93-100.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962): *Els termes de la Roca del Vallès a la llum de l'Acta de Consagració de la seva església parroquial, de l'any 932*, «*Analecta Montserratensia*», núm. IX. *Miscellània Anselm M. Albareda*, Montserrat, ps. 275-295.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966a): *Els noms de lloc catalans «Maçana» (i afins) a la llum de la documentació llatina medieval*, «*Estudis Romànics*», núm. VIII. *Estudis de llatí medieval i de fil. romànica dedicats a Ll. Nicolau d'Olwer*, I (1961), ps. 157-174.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966b): *De nouveau à propos des noms de lieux catalans «Maçana», «Maçanes», «Maçanet»*, dins *Proceedings of the VIII Intern Congr. of Onomastic Sciences (Amsterdam 1963)*, The Hague / Paris, Mouton & Co., ps. 6-17.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966c): *Galicismos*, dins *Enciclopedia de la Cultura Española*, III, Espartero-Leiva, Edit. Nacional, ps. 341-342.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966d): *Y a-t-il un dérivé de «Lugdunum» (cf. Lyon) en Catalogne?*, «*Travaux de Linguistique et Littérature*», núm. IV. *Mélanges de Linguistique et de Philologie Romanes offerts à Mgr. Pierre Gardette*, ps. 51-58.

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1969): *Els verbs «entregar» i «lliurar»: de la Comissió de textos litúrgics a la història i a l'estructura de la llengua*, «Serra d'Or» (juny), ps. 41-43.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1972): *Toponímia regional bilingüe en Cataluña*, dins *Coloquio sobre top.* (Madrid, 21-23 mayo 1969), Asociación Española para el progreso de las ciencias, ps. 55-75.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1975): *Por una revisión del concepto de cultismo en fonética histórica*, dins *Homenaje a Rafael Lapesa*, Madrid, ps. 138.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1976): *La llengua*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. — Important i complet recull bibliogràfic comentat sobre els diversos camps de l'estudi de la llengua catalana. Vegeu especialment, pel que fa a etimologia i història de la llengua, les ps. 87-120, 139-160.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1979): *Petita disquisició sobre el lleidatà «prou / prouta» (estructura i analogia)*, dins *Homen. a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona, Bibliograf, ps. 59-63.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981a): *Toponímia hidrotermal*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. VI, ps. 22-23.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981b): *Toponímia històrica de la Garrotxa*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. VI, ps. 23-24.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1985): *Toponímia basca i morfologia romànica. A propòsit dels derivats d'Urtx*, «Veleia. Revista de prehistòria, història antiga, arqueologia y filología clásicas». *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario Oblatae*, Vitòria-Gasteiz, anejo núm. 1, ps. 735-739.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1987): *Topònims àrabs i topònims mossàrabs a la Catalunya Nova*, dins *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes*, III, Madrid, Gredos / Universidad de Oviedo, ps. 593-600.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1988a): *Hagiotoponímia i història*, dins *Homenagem a Joseph M. Piel, por ocasião do seu 85 aniversário*, Tübingen, Niemeyer, ps. 11-19.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1988b): *L'hagiotoponímia i la romanització. Una contribució no prou evident*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 119-133.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1989): *Toponímia de la conquesta de Borriana segons la Crònica de Jaume I*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 3-16.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1989): *Toponímia i relat històric. Noms de lloc catalans i occitans dins la Crònica de Ramon Muntaner*, dins *Actes*

- del vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988)*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 47-84.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1991): *Els «nomina actionis» dins el Diccionari General de Pompeu Fabra. Situació i suggeriments*, dins *Homenatge a Josep Roca-Pons. Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat /Indiana University, ps. 23-42.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (ed.) (2006): *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença*, Barcelona, IEC.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. i SOLÀ, Joan (eds.) (2008): *Joan Coromines, vida y obra*, Madrid, Editorial Gredos.
- BADIA, Lola (1980): *El verb «buscar» documentat a mitjan segle XIV*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I. *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 1, ps. 65-68.
- BAGUÉ, Enric (1975): *Noms personals de l'edat mitjana*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- BAILLY, A. (1963): *Dictionnaire grec-français*, 26e édition, París, Hachette.
- BAKEL, J. van (1968): *Transformational Etymology*, «Orbis», núm. 17, ps. 435-458.
- BALARI I JOVANY, Josep (1899): *Orígenes històrics de Cataluña*, Barcelona.
- BALDINGER, Kurt (1957): *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks*, «Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Vorträge und Schriften», núm. 61, ps. 19-21.
- BALDINGER, Kurt (1958): *Vom Affektwort zum Normalwort*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 59-94.
- BALDINGER, Kurt (1959): *L'étymologie hier et aujourd'hui*, «Cahiers de l'Association Internationale des Études Françaises», núm. 11, ps. 233-264.
- BALDINGER, Kurt (1965): *La pesadilla de los etimólogos*, «Revista de Filología Española», núm. XLVIII, ps. 95-104.
- BALDINGER, Kurt (1971): *Semasiologie und Onomasiologie im zweisprachigen Wörterbuch*, dins *Interlinguistica Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*, Tübingen, ps. 384-396.
- BALDINGER, Kurt (1971): *Walther von Wartburg (1888-1971), Beiträge zu Leben und Werk, nebst einem vollständigen Schriftenverzeichnis*.
- BALDINGER, Kurt (1973a): *À propos de l'influence de la langue sur la pensée. Étymologie populaire et changement sémantique parallèle*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 37, ps. 147-148, 241-273.

- BALDINGER, Kurt (1973b): *Zum Einfluss der Sprache auf die Vorstellungen des Menschen: (Volksetymologie und semantische Parallelverschiebung)*, vorgetragen am 11. November 1972, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, 2, Heidelberg, Winter.
- BALDINGER, Kurt (1991): *Walther von Wartburg und die Sprachwissenschaft des 20. Jahrhunderts, Discours étymologiques*, dins *Actes du colloque international organisé à l'occasion du centenaire de la naissance de Walther von Wartburg, Bâle, Freiburg i. Br., Mulhouse, 16-18 mai 1988*, éd. par Jean-Pierre Chambon et Georges Lüdi, avec la collaboration de Hans-Martin Gauger, Tübingen, Niemeyer, ps. 7-28.
- BALDINGER, Kurt (1995..): *Altfranzösisches Etymologisches Wörterbuch. Dictionnaire étymologique de l'ancien français*, Quebec, Presses de l'Univ. Laval.
- BALDINGER, Kurt (1998a): *Los dos nuevos diccionarios de Corominas para el español y el catalán (DECH y DCAT). Reflexiones críticas*, dins *Estudios de lingüística y filología españoles. Homenaje a Germán Colón*, Madrid, Gredos, ps. 85-113.
- BALDINGER, Kurt (1998b): *Etymologien, Untersuchungen zu FEW 21-23 (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie)*, vol. I, Tübingen, Niemeyer, ps. XV-607; vol. II. Tübingen, Niemeyer, ps. XI-666.
- BALLESTER, Xaverio (2007): *Moix y otros étimos hespéricos*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 299-316.
- BARCELÓ, Carmen (1997): *Mozárabes de Valencia y «lengua mozárabe»*, «Revista de Filología Española», núm. 77, ps. 253-279.
- BARCELÓ, Carmen (1999): *El mozárabe en la obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 119-132.
- BARRI MASATS, Montserrat (1998): *«Carrota» i «carlota», dos gallicismes del català*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny, II*, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 587-600.
- BARRI MASATS, Montserrat (1999): *Aportació a l'estudi dels gallicismes del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BARTOLI, Matteo (1925): *Introduzione alla neolingüística. Principi. Scopi. Metodi*, Ginebra, Olschki.
- BARTOLI, Matteo (1945): *Saggi di lingüística spaziale*, Torí.
- BASTARDAS, Joan (1956): *Antropónimos condicionados por topónimos*, «Revista de Filología Española», núm. 39, ps. 61-79.
- BASTARDAS, PARERA, Juan (1960): *El latín de la Península Ibérica: El latín medieval*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 251-269.

- BASTARDAS, Joan (1961): *Mots fantasmes en el llatí medieval de Catalunya*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 1-8. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1970): *Els noms dels dies de la setmana en l'onomàstica catalana*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 225-236. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1980): *Nota sobre la toponímia catalana en els documents anteriors al segle XII*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. II, ps. 3-9. — Reproduït i molt ampliat a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1984): *Sobre el mot català es 'impediment'*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, ps. 29-32. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1986): *La història semàntica i la vida i la mort dels nostres mots*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Barcelona, Universitat de Barcelona, ps. 21-28.
- BASTARDAS, Joan (1988): *Nota sobre els noms d'arbres fruiters en la toponímia catalana*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, I, ps. 203-217. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1989a): *Tu autem*, dins *Homenaje al Profesor Antonio Vilanova*, Barcelona, Universitat de Barcelona, ps. 791-806.
- BASTARDAS, Joan (1989b): *Una anàlisi de l'expressivitat lèxica feta sobre els mots que signifiquen «besada»*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 349-358. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1993a): *Fembra i dona en Lo Somni de Bernat Metge*, «Revista de l'Alguer», núm. 4, ps. 11-20. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1993b): *Sobre la persistència del significat etimològic*, dins *Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, 27. *Miscel·lània Jordi Carbonell*, 6, ps. 239-262. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1995): *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona, Curial.
- BASTARDAS, Joan (1996): *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*, Barcelona, Edicions 62.
- BASTARDAS, Joan (1998): *«Els camins del mar» i altres estudis de llengua i literatura catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BATTISTI, Carlo i ALESSIO, Giovanni (1950-1957): *Dizionario etimologico italiano*, Florència, G. Barberà Ed.
- BATTISTI, Carlo (1960): *Sui grecismi dell'etimologia latina. Accatti ed adattamenti di itionimigreci nella tradizione latina*, «Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo», núm. 2-3.

- BENVENISTE, Émile (1954): *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, «Word», núm. 10, n. 1, ps. 251-264.
- BENVENISTE, Émile (1969): *Le vocabulaire des institutions indo-européennes: économie, parenté, société; pouvoir, droit, religion*, Éd. Jean Lallot, París, Les Éditions de Minuit.
- BERTOLDI, V. (1951): *Metodi vecchi e nuovi nella ricerca etimologica*, «Archivio Glottologico Italiano», núm. 36, ps. 1-48.
- BERTOLDI, V. (1952): *L'arte dell'etimologia*, Nàpols, Liguori.
- BERTOLOTI, Rosalinda (1958): *Saggio sulla etimologia popolare in latino e nelle lingue romanze*, Brescia, Paideia.
- BERTONI, Giulio (1925): *Che cosa sia l'etimologia idealistica*, «Jahrbuch für Philologie», núm. I, ps. 125-128.
- BLECUA, José Manuel i CLAVERIA, Glòria (1999): *La lexicografía castellana, antes y después de Coromines*, dins Solà (1999), ps. 29-44.
- BLOCH, Oscar i WARTBURG, Walther von (1968): *Dictionnaire étymologique de la langue française*, París, 5e ed. PUF.
- BLOOMFIELD, Leonard (1935): *Language*, Londres, Allen & Unwin. Versió castellana: *Lenguaje*, Lima, Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 1964.
- BOLÓS i MASCLANS, Jordi i MORAN i OCERINJAUREGUI, Josep (1994): *Reperatori d'antropònims catalans (RAC)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BRAMON, Dolors (1987): *Aglutinación y deglutinación del artículo de los arabismos del castellano y del catalán*, «Vox Romanica», núm. 46, ps. 138-180.
- BRAMON, Dolors (2008): *Arabismes del català i altres mots relacionats amb l'Islam en la segona edició del Diccionari de la llengua catalana*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 127-139.
- BRÉAL, Michel (1889): *De l'importance du sens en étymologie et en grammaire*, dins *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, núm. 6, ps. 163-175.
- BRUGUERA, Jordi (1977): *Influx de l'occità en la llengua catalana*, dins *Primeres Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 22-29 d'agost de 1976). Dret i minories nacionals. Relacions lingüístiques occitano-catalanes*, (*Nationalia 1*), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 91-139.
- BRUGUERA, Jordi (1978): *El català a Sardenya*, dins *Segones Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 16-22 d'agost de 1977). Còrsega, Sardenya. Per les reivindicacions nacionals (Nationalia 3)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-142.
- BRUGUERA, Jordi (1985a): *La llengua del Libre jutge*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 10. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 89-109.

- BRUGUERA, Jordi (1985b): *Les Homilies d'Organyà i els seus possibles occitanismes*, dins *Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août-3 septembre 1983)*. Vol. n° 3, Publications Université de Provence, Jeanne Laffitte, Difusion Marseille, ps. 253-261.
- BRUGUERA, Jordi (1985c): *Història del lèxic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BRUGUERA, Jordi (1996): *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, segona reimpressió 2002.
- BRUGUERA, Jordi (1987): *El vocabulari de les «Homilies d'Organyà»*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, 2, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 31-55.
- BRUGUERA, Jordi (1999): *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*, («Biblioteca Sanchis Guarner», núm. 50), València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BRUGUERA, Jordi (2001a [2002a]): *La interferència lèxica en la constitució del lèxic català. Visió diacrònica de la interferència lèxica en el català: aspecte positiu o negatiu*, dins *Les claus del canvi lingüístic*, edició a cura de M. Antònia Cano, Josep Martines, Vicent Martines i Joan Ponsoda, Ajuntament de la Nucia, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Alacant, Caja de Ahorros del Mediterráneo, ps. 235-273; «Symposia Philologica», núm. 5.
- BRUGUERA, Jordi (2001b): *Suffixos fòssils del català*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 42, *Miscel·lània Giuseppe Tavani 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 333-372.
- BRUGUERA, Jordi (2002b): *La roca mallorquina de Jaume I*, «Randa», núm. 49, ps. 5-8.
- BRUGUERA, Jordi (2002c): *Passa 'epidèmia': un cas d'homonimització*, «Llengua i Literatura», núm. 13, ps. 343-349.
- BRUGUERA, Jordi (2006): *Diccionari de la formació de mots*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BRUGUERA, Jordi (2007): *Peculiaritats lingüístiques de la Bíblia catalana medieval*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 54, *Miscel·lània Joseph Gulsoy 2*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 5-32.
- BRUGUERA, Jordi (2008a): *Menuderies lèxiques del Llibre dels fets de Jaume I*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 56, *Miscel·lània Joaquim Molas 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 51-60.
- BUCHI, Éva (2006): *Joan Coromines et l'étymologie lexicale romane: l'exemple roumain*, dins Badia (2006), ps. 43-80.
- BUESA, Tomás (1967): *Elementos constitutivos del español: Americanismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 325-348.

- BURNS, Robert I. (1984): *The Language Barrier: Bilingualism and Interchange*, dins ID., *Muslims, Christians, and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia. Societies and Symbiosis*, Cambridge (Mass.), ps. 172-192.
- CABRÉ, Teresa; PRAT, Marta i TORRUELLA, Joan (eds.) (2008): *Joan Coromines i la filologia romànica*, Bellaterra, UAB.
- CABRUJA I GARRIGA, Lluís (2007): *Mostra de mots referits a Sant Pol de Mar (Maresme) que recull el Diccionari Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 43-48.
- CARACAUSI, Girolamo (1994): *Dizionario onomastico della Sicilia. Repertorio storico-etimologico di nomi di famiglia e di luogo*, Palerm.
- CARDÚS, Cristòfor (1956): *Els noms de lloc de les terres catalanes: Sant Pere de Riudebitlles*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- CARMODY, Francis J. (1971): *Toponymie catalane: noms pré-romains sur la côte est*, «Orbis», núm. 20, ps. 162-197.
- CARRERA, Aitor (2006): *L'aportació de Joan Coromines a l'occità de la Vall d'Aran*, dins Badia (2006), ps. 81-105.
- CARRERA, Aitor (2007): *Un pregasconisme corominià. La diftongació de ě davant de -LL- en occità de l'alta conca de la Garona*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 186-222.
- CARRERA, Aitor (2008): *Joan Coromines i la toponímia aranesa*, dins Badia i Solà (2008), ps. 186-222.
- CASANOVA, Emili (1981): *Mots no registrats al DCVB, usats per Antoni Canals*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, III, *Miscel·lània Pere Bobigas*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 59-78.
- CASANOVA, Emili (1983): *Notes sobre el cultisme en català medieval*, dins *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Roma 28 setembre - 2 octubre 1982)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 195-205.
- CASANOVA, Emili (1988): *El lèxic d'Antoni Canals*, València / Barcelona.
- CASANOVA, Emili (1998): *Joan Coromines i el lèxic català: aspectes històric i geogràfic*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», tomo 74, octubre-desembre, quad. 4, ps. 567-628.
- CASANOVA, Emili (2002): *L'etimologia en els diccionaris sincrònics i generals*, dins *Cuadernos de Filología. Anejo L*, ps. 499-516.
- CASANOVA, Emili (2007): *El valor dialectal del DECat de Joan Coromines: El Corpus valencià*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 327-356.
- CASANOVA, Emili i TERRADO, Xavier (eds.) (2007): *Studia in honorem Joan Coromines*, Lleida, Pagès editors.
- CHANTRAINE, Pierre (1970): *Étymologie historique et étymologie statique*,

- «Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques de l'Académie Royale de Belgique», 5e série, tome LVI, ps. 80-95.
- CLAVERÍA, Carlos (1967): *Elementos constitutivos del español: Argot*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 349-363.
- CLAVERIA, Glòria (2007): *El Diccionario etimológico de J. Coromines y el Diccionario histórico*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 67-78.
- CLAVERIA, Glòria (2008): *Joan Coromines i la filologia espanyola: el Diccionario crítico etimológico*, dins Cabré, Prat, Torruella (2008), ps. 129-146.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1952): *Català antic* conglap 'calamarsa', «Estudis Romànics», núm. 3, ps. 231-236. — Reproduït a Colón (1978b, II).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1953a): *El concepto 'otoño' en catalán y su posición entre las lenguas romances*, «Revista de Filología Española», núm. 37, ps. 194-215. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1953b): *Valenciano* calbot «golpe en la nuca», «Revista Valenciana de Filología», núm. 3, ps. 211-214. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1954): *Más acerca del concepto 'otoño'*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 246-250.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1956): *Una nota sobre el cat. 'formiguer', esp. 'hormiguero'*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 32, ps. 97-102.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1958a): *Rosellonés ant. causol, rosellonés mod. cossòl*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 74, ps. 275-278.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1958b): *Español antiguo* encobar, encobo, encobamiento, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 129-154.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1960a): *Acerca de la expresión anar a tresnuyta en catalán antiguo*, «Revista de Filología Española», núm. 43, ps. 203-210. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1960b): *Español* basilea 'horca', «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 76, ps. 499-505.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1961): *Catalán* rall, *provençal* antiguo rezalh, *francés* (?) ray 'esparavel', «Revue de linguistique romane», núm. 25, ps. 117-143. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1961-1962): *Vicisitudes de un helenismo [=melancolía]*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. XXIX, ps. 345-357.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1962): *L'étymologie organique dans le cas du*

- français orin et de l'espagnol orinque*, «Revue de linguistique romane», núm. 26, ps. 170-183.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1962): *Sobre el español garbo*, dins *Studi ispanici*, Milà, ps. 61-67.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963a): *En torno al español meaja*, dins *Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn*, Innsbruck, ps. 333-338. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963b): *Acerca de OPACUS en los Pirineos*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 79, ps. 110-116. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963c): *Llatí escolàstic synderesis, català senderi*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 39, ps. 285-288. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963d): *Un hispanismo afortunado: francés entresol*, «Revue de linguistique romane», núm. 27, ps. 101-113. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1963-1966): *Sobre l'origen del castellà artesano*, «Revista Valenciana de Filología», núm. 7, ps. 175-176. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964a): *Die Etymologie von fr. son 'Kleie'*, «Vox Romanica», núm. 23, ps. 69-84. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964b): *El griego masaliota y los ornitónimos: acerca del francés compère-loriot y del alemán Pirol 'oropéndola'*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 80, ps. 269-282.
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964c): *Une fois de plus compère-loriot et allem. Pirol*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 80, ps. 288-290.
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1965): *Un problema de préstamo: español turron, Mélanges de linguistique et de philologie romanes dédiés à P. Gardette*, Estrasburg, ps. 105-114. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1966): *Provençal antic desè 'facilment'*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 215-218. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1967a): *Elementos constitutivos del español: Occitanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 153-192.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1967b): *Elementos constitutivos del español: Catalanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 193-238.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1969): *Valor del testimonio aislado en lexicología*, «Travaux de linguistique et de littérature», núm. 7/1, ps. 161-168.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971a): *Un cambio de perspectiva etimológica: rosieler y su mediato origen francés*, «Travaux de linguistique et de littérature», núm. 9, ps. 229-249. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971b): *Sobre el mot petxina i sobre el seu manlleu pechina*, dins *Sprache und Geschichte. Festschrift Harri Meier*, Múnic, ps. 125-133. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971-1972): *El topònim Garamoxén*, «Boletín Arqueológico», Tarragona, ps. 305-308. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973a): *Del ave a la nave. Deslinde de una metáfora*, «Zeitschrift für romanische Philologie», ps. 228-244. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973b): *Ein volkstümlicher Fortsetzer von INDAGARE*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», ps. 210, 125, 279-294. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973c): *Fr. casson et cassonade*, «Travaux de Linguistique et de Littérature», 11. *Mélanges Imbs*, ps. 191-198. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973d): *Jull, Juyol i Juliol*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 49, ps. 325-334.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973e): *Los castellanismos primerizos del catalán. Acerca de NUPTIAE y VOTA en la Península Ibérica*, «Prohemio», núm. 4, ps. 5-36. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973f): *¿Voces patrimoniales o voces doctas? Sobre los reflejos romances de LEGENDA*, «Revue de linguistique romane», núm. 37, ps. 110-125. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1974): *Latín SALIVATUM > español salvado 'son du blé' et une explication de Nebrija*, «Revue de linguistique romane», núm. 38, ps. 95-105.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1975): *El arabismo alhanía*, dins *Studia hispanica in honorem R. Lapesa*, III, Madrid, ps. 165-172. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1976a): *El léxico catalán en la Rumania*, Madrid, Ed. Gredos («Biblioteca Románica Hispánica»), ps. 245. — Traducció catalana parcial i actualitzada: *El lèxic català dins la Romània*, València, Universitat de València, 1993.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1976b): *Manipulation, mot à la mode et hispanisme*, dins *Mélanges de Langues et de Littératures romanes offerts à Carl Theodor Gossen*, I, Berna/Lieja, ps. 155-168.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1977a): *Español testafarro ¿luisismo o italianis-*

- mo?, dins *Homenaje a Vicente García de Diego*, II, Madrid [=«Revista de dialectología y tradiciones populares», núm. 33], ps. 23-41.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1977b): *Ornitónimos y embarcaciones en el Mediterráneo*, dins *Actas del V Congreso Internacional de Estudios Lingüísticos del Mediterráneo*, Madrid, ps. 97-100.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1978a): *Occitan et catalan: nécessité d'une étude réciproque. À propos de l'ancien provençal marves, catalan manvés*, dins *Mélanges de Philologie et de Littératures romanes offerts à Jeanne Wathelet-Willem*, Lieja, ps. 43-78. — Reproduït i traduït al català a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1978b): *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona, Curial («Biblioteca de Cultura Catalana»), ps. 39-40, 2 vol.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1979a): *L'anedó de la Crònica de Ramon Muntaner*, dins *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona, ps. 63-80. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1979b): *Les perspectives d'un hàpax: els murtats de Muntaner*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, I, Barcelona, ps. 151-159. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985a): «*La balada de la garsa i l'esmerla*» de Corella, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 11. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-111. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985b): *Vestigios de *VICENDA fuera de Italia*, dins *Homenaje a Alvaro Galmés de Fuentes*, I, Madrid, Gredos, ps. 123-129. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985c): *Al comptat o a terminis*, «Revista de llengua i dret», núm. 6, ps. 7-12. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986a): *Els murtats, encara*, «Caplletra», núm. I, ps. 15-19. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986b): *Filologia, etimologia i fantasia: *atovar en el Curial e Güelfa*, dins *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, Ed. Lola Badia i Josep Massot, I, Barcelona, ps. 327-343. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986c): *Precisiones y complementos sobre el español hincha 'encono', portugués incha y catalán inxa*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, I, Barcelona, ps. 435-450. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1987): *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*, Universitat de València, Servei de Publicacions.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988a): *El arabismo azarbe / assarp en el Bajo Segura*, dins *Miscellanea Gasca Queirazza*, Torí, ps. 145-158. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988b): *El medó 'aiguamel' d'Eiximenis*, dins *Miscellània Joan Gili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 199-203. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988c): *L'Algadir d'Almenara*, dins *Miscellània E. Moreu-Rey*, II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 83-86. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1989a): *La metàfora buey de agua*, dins *Miscelánea A. Llorente Maldonado de Guevara*, Salamanca, ps. 269-273.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1989b): *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1990a): *L'arner, el bernat pescaire i una metàfora magnificant*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 21. *Miscellània Joan Bastardas*, 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 229-241. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1990b): *Lexicografia contaminada: a propósito de martín pescador y martinete*, «Revue de linguistique romane», núm. 54, ps. 359-376.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991a): *¿Es abeto un italianismo en español?*, dins *Itinerari europei. Letteratura-lingua-società, per Giovanni Bonalumi*, a cura di Ottavio Lurati e Renato Martinoni, Locarno, Armando Dadò Editore, ps. 139-144.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991b): *És volcà un lusisme internacional?*, «Revue de linguistique romane», núm. 55, ps. 319-337. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991c): *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992a): *Reflejos cultos de PLAGIUM y PLAGIARIUS en algunas lenguas europeas*, «Voces», núm. 3, Université de Caen / Universidad de Salamanca, ps. 9-20.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992b): *Una altra vegada atovar en el Curial e Güelfa*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 11, ps. 378-384. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992c): *Uns composts valencians en llur context romànic*, «Caplletra», núm. 12, ps. 123-136. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993a): *Savastre i sevestre 'tela preciosa'*, dins *Miscelánea homenaje a J. M. Doñate Sebastián*, Vila-real: Publicacions de

- la Universitat Jaume I / Ajuntament de Vila-real, ps. 73-82. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993b): *Un fantasma interlingüístic: de piscator regis y kingfisher a rall*, dins *Antiqua et nova Romania. Estudios lingüísticos y filológicos en honor de José Mondéjar*, Granada, Universidad de Granada, ps. 247-252. — Reproduït i traduït al català a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993c): *Visió romàntica sobre alguns «mossarabismes» del català*, dins *Actes del Novè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II. (Alacant/Elx, 9-14 de setembre de 1991), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 253-299. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993-1994a): *Dos arabismes interromànics*, dins *Homenaje / Homenatge a María Jesús Rubiera Mata [=Sharq Al-Andalus. Estudios Árabes, Anales de la Universidad de Alicante]*, núm. 10-11, ps. 307-311. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994b): *Fonètica històrica versus història lèxica. El cas de «saloma» < κέλευσμα 'cant dels mariners'*, «Anuario de estudios medievales», núm. 24, ps. 625-643. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994c): *Les paraules i el «mossàrab»*, dins *Els Mossàrabs valencians*, València, «Saó» (Monogràfics, 21), ps. 25-29.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994d): *Sobre los estudios de etimología española*, dins *Actas del Congreso de la lengua española (Sevilla, 7 al 10 octubre 1992)*, Madrid, Instituto Cervantes, ps. 597-610.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1995a): *Documentación filológica y coherencia lingüística: jamón frente a pernil*, dins T. BLESÀ y M. A. MARTÍN ZORRAQUINO (eds.), *Homenaje a Félix Monge. Estudios de Lingüística Hispánica*, Madrid, Gredos, ps. 121-134. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1995b): *Las lechugas y la etimología de amainar*, «Revista de Filología Española», núm. 74, ps. 291-296. — Reproduït i traduït al català a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1996a): *El fantasmagòric amainar de Guillem de Berguedà*, «Revista de Filología Española», ps. 155-160. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1996b): *Un arabisme interhispanic: alcasser/alcacer*, «Caplletra», núm. 20, ps. 175-182. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997a): *El adjetivo tonto entre Italia y España*, dins G. HOLTUS, J. KRAMER, W. SCHWEICKARD (eds.), *Italica et Romanica*.

- Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*, II, Tübingen, Niemeyer, ps. 233-244.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997b): *El comentario filológico*, dins M. CRISPILLO y P. CARRASCO (eds.), *Comentario lingüístico de textos (Analecta Malacitana, anejo VIII)*, Málaga, ps. 81-89.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997c): *La forma malenconi de Llull i els fets occitans*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, I, a cura de J. Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 27-37. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997d): *La torra que és forçada a la Crònica de Jaume I*, «Anuari de l'Associació Borriana de Cultura», Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I, ps. 87-95. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997e): Rampellament, *terme de ramaderia*, dins *Vida rural i ramadera*, dins Germà COLÓN DOMÈNECH i José SÁNCHEZ ADELL (eds.), Castelló, ps. 341-348. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997f): *Una altra volta manvès a la Qüesta de Rexach i a l'obra d'Andreu Febrer*, «Llengua & Literatura», núm. 8, ps. 357-368. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997g): *Estudis de filologia catalana i romànica*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997h): *Vellós en un passatge de l'Espill de Jaume Roig*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 35. *Homenatge a Arthur Terry*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 51-64. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997i): *Tos en creus als Furs de València*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. LXXIII, ps. 519-526. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998a): *El mot boixart, antigalla jurídica i eclesiàstica*, dins *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, Barcelona, Col·legi de Notaris de Catalunya, ps. 77-86. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998b): *Filología y sífilis. Sobre el mal de simiente o mal de sement*, «Revista de Filología Española», núm. 78, ps. 275-308.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998c): *La antigua área aragonesa y valenciana de escaliar 'roturar'*, dins *Et multum et multa. Festschrift für Peter Wunderli*, Tübingen, ps. 253-258. — Reproduït a Colón (2002d).

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999a): Antífonas / Tafanario 'traseo', dins *Lengua y discurso. Estudios dedicados al Profesor Vidal Lamíquiz*, Madrid, Arco / Libros, ps. 197-209.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999b): Còpia 'traslado', *reproducción de un escrito en las lenguas románicas*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 63, ps. 7-22.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999c): *De arabismos interhispanos*, «Travaux de Linguistique et de Philologie», núm. 37, ps. 131-139.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999d): Inxa, hincha i incha. *Una rèplica (educada) a Joseph Gulsoy*, «Catalan Review», núm. XIII, ps. 107-115. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999e): *Un joiell lingüístic*, «Caràcters», núm. 8 (juny 1999), ps. 27-28.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000a): *Elementos constitutivos del léxico español*, dins Manuel ALVAR (dir.), *Introducción a la lingüística española*, Barcelona, Ariel, ps. 503-521.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000b): *Nòtula sobre el català antic rogiçler (castellà rosicler)*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 75, ps. 135-137. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000c): *Sobre la lengua del Epistolari de la València medieval (siglo XV)*, «Revue de Linguistique Romane». — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2001a): *Sobre els peixos xucla i gerret*, «Estudis Romànics», núm. 23, ps. 91-101. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2001b): *Traduir i traducció en català amb una ullada a les llengües romàniques veïnes*, dins *Essays on Medieval Translations in the Iberian Peninsula*, Castelló, Univ. Jaume I / Omaha, Creighton University, ps. 153-171. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002a): Lledó, *celtisme o androtopònim?*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 78, ps. 105-116. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002b): *Una quarantena de cèdules valencianes per al Diccionari Català-Valencià-Balear*, «Estudis Baleàrics», febrer-setembre 2002, ps. 169-195. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002c): *Un nou glossari d'adverbis*, dins *Estudis del valencià d'ara*, València, Denes, ps. 119-122. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002d): *Para la historia del léxico español*, 2 vols., Madrid, Arco Libros.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003a): Tutejar i tuejar *'parlar de tu'*, «Estudis Romànics», núm. 25, ps. 189-195. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003b): *Francesc de B. Moll i l'etimologia*, dins Maria Pilar PEREA (ed.), *Francesc de B. Moll a l'inici del segle XXI*, Universitat de Barcelona, ps. 23-30.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003c): *De Ramon Llull al diccionari de Fabra. Acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*, Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003d): *Fons romànic d'alguns refranys hispànics*, dins *Doctor Honoris Causa. Germà Colón. Discurs llegit a la cerimònia d'investidura celebrada a la sala d'actes de l'edifici del Rectorat el dia 15 de gener de l'any 2003*, Universitat Autònoma de Barcelona. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003e): *Estudio, descripción etimológica del léxico de las palabras románicas: catalán*, dins *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen. I Teilband*, Berlín / Nova York, Walter de Gruyter, ps. 369-375.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2005): *El Französisches Etymologisches Wörterbuch de Walther von Wartburg. A propòsit de la publicació dels índexs generals*, «Estudis Romànics», núm. XXVII, ps. 267-276.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2006): *El lèxic català en el diccionari (DECat) de Joan Coromines*, dins Badia (2006), ps. 11-22.
- COLÓN, Germán (2007): *El verbo amainar en las lenguas hispánicas del siglo XV*, dins DELGADO COBOS, Immaculada i PUIGVERT OCAL, Alicia, *Ex admiratione et amicitia. Homenaje a Ramón Santiago*, Madrid, Ediciones del Orto, ps. 267-280.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2008): *Joan Coromines i les llengües romàniques*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 115-122.
- CORBERA, Jaume (1993): *La influència de l'italià i dels parlars sards i itàlics en les denominacions alguereses dels animals marins*, dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx 1991)*, II, ps. 513-528.
- CORBERA, Jaume (1998): *L'aportació dialectal itàlica al lèxic alguerès*, dins *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Palermo 1995)*, V, ps. 165-177.
- COROMINES, Joan (1925): *Etimologies araneses*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 13, ps. 64-70.
- COROMINES, Joan (1936a): *El parlar de Cardós i Vall Ferrera*, «Butlletí de

- Dialectologia Catalana», núm. 23, ps. 241-331. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1936b [1937]): *Mots catalans d'origen aràbic*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 24, ps. 1-81. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1936c): *Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari*, dins *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 22. *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, III, ps. 283-315. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1943a): *Noms de lloc catalans d'origen germànic*, dins *Miscel·lània Fabra*, Buenos Aires, ps. 108-132. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1943b): *Los nombres de la lagartija y del lagarto en los Pirineos*, «Revista de Filología Hispánica», núm. 5, ps. 1-20. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1944): *Toponomástica cuyana*, «Anales del Instituto de Etnografía Americana (Univ. Nacional de Cuyo, Mendoza, Argentina)», núm. 5, ps. 95-126. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1945): *Les «Vides de sants» rosselloneses, del manuscrit 44 de París*, «Anales del Instituto de Lingüística», Cuyo, Mendoza (Argentina), núm. 3. — Reproduït i traduït del castellà a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1947-1948): *Problemas del diccionario etimológico, I, II*, «Romance Philology», núm. I, ps. 23-38, 79-104.
- COROMINES, Joan (1951): *D'alguns germanismes típics del català*, dins «Mélanges Mario Roques», IV, ps. 27-52. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1953): *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, «Estudis Romànics», núm. 3, ps. 201-230. — Reproduït a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1954a): *Extensió i origen de «català» i «Catalunya»*, dins Joan COROMINES, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, Palma de Mallorca, ps. 67-83 («Bibl. Raixa»). — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1954b): *Gallorsa i Galleuda*, dins *Miscel·lània Amado Alonso*, «Archivum», núm. 4, ps. 11-18. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1954c): *Germànic o romànic?*, dins *Miscel·lània Amado Alonso*, «Archivum», núm. 4, ps. 53-73. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1954d): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos. (=DCEC)
- COROMINES, Joan (1955a): *Sobre els elements pre-romans del domini català*,

- dins *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona, 7-10 abril 1953)*, Barcelona, II, ps. 401-416. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1955b): *Toponímia d'Andorra*, dins *Recueil de Travaux offerts à M. Clovis Brunel*, París, ps. 288-310. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958a): *La survivance du Basque jusqu'au Bas Moyen Age*, dins *Actes du VI Congrès International de Sciences Onomastiques*, Munic, I, ps. 105-146. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958b): Carant (scaranto), *reliquia dels «Urnenfelder» alpino-pirinencs*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 155-160. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958c): *Para el origen de algunos antiguos nombres de lugar castellanos de aspecto céltico*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlf*, Halle, ps. 97-120. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1958d): *Dos grandes fuentes de estudio del aragonés arcaico*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», núm. 12, ps. 65-75, 202-213. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1958e): *De gramàtica històrica catalana: a propòsit de dos llibres*, dins *Studia Philologica et Litteraria in honorem L. Spitzer*, Berna, ps. 123-148. — Reproduït a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1959a): *Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 23, ps. 35-63, 304-338. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1959b): «Saso», «sarda», «seix», *voces topogràficas de substrato*, «Papeles de Son Armadans» (junio, 1959), ps. 291-310. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1959c): *Les llegendes rimades de la Bíblia de Sevilla*, «Hispanic Review», núm. 27, ps. 361-383. — Reproduït i traduït de l'anglès a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1959d): *Tarifa de corredors de Barcelona, l'any 1271*, dins *Hispanic Studies in Honour of I. González Llubera*, Oxford. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1960a): *De toponomástica hispana. Juicios, planes y tanteos*, dins *Homenaje a Dámaso Alonso*, I, ps. 373-411. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1960b): *Sobre la etimología de Madrid*, «Revista de Filología Española», núm. 43, ps. 447-450. — Reproduït a Coromines (1972b).

- COROMINES, Joan (1961a): *Acerca del nombre del río Esla y otros celtismos*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», núm. 15, ps. 45-50.
- COROMINES, Joan (1961b): *Llegint el vocabulari meteorològic català: addicions i comentaris*, dins *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gili, ps. 141-155.
- COROMINES, Joan (1962): *Bocacerç i Giberola*, dins *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gili, ps. 141-142. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1963): *El problema de Quatretonda i Quatremitjana i la toponímia mossàrab del Maestrat*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 39, ps. 340-352. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1964): *Parlem de noms evissencs?*, «Boletín de la Cámara de Comercio», Palma de Mallorca. (Núm. dedicat a mossèn Isidor Macabich).
- COROMINES, Joan (1965): *Miscel·lània de toponímia bascoide a Catalunya*, dins *Estudis de toponímia catalana*, I, ps. 153-218.
- COROMINES, Joan (1965, 1970): *Estudis de toponímia catalana*, 2 vol., Barcelona, Barcino.
- COROMINES, Joan (1965, 1970): *Tres noms balears*, dins *Estudis de toponímia catalana*, 2 vol., Barcelona, Barcino, ps. 229-235.
- COROMINES, Joan (1968): *Nuevas fuentes del conocimiento del alto-aragonés y del catalán occidental pirenaico*, dins *John M. Hill Memorial Volume*, Universidad de Indiana. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1970): *Hurgando en los nombres vascos de parentesco*, dins «Fontes Linguae Vasconum. Studia et documenta», núm. 5, Pamplona, ps. 169-182. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1971a): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Ariel.
- COROMINES, Joan (1971b): *El origen del nombre de Gistau, del de Odén y de otros nombres de lugar conexos*, dins *Homenatge a Pau Vila*, Barcelona. — Reproduït i traduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1972a): *De toponímia vasca y vascorrománica en los Bajos Pirineos*, «Fontes Linguae Vasconum. Studia et documenta», vol. 12, Pamplona, ps. 299-319.
- COROMINES, Joan (1972b): *Tópica hespérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponímia romances*, 2 vol., Madrid, Gredos.
- COROMINES, Joan (1973): *Sobre els noms de lloc d'origen bereber*, dins *Homenaje a Rafael Lapesa*, Madrid, ps. 207-218. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1976a): *Elementos prelatinos en las lenguas romances hispánicas: El testimonio de la toponímia y el léxico residual*, dins «Acta salmanticensia», núm. 95, ps. 87-164, 409-423.

- COROMINES, Joan (1976b): *Estudis de fonètica històrica*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 1, ps. 13-108.
- COROMINES, Joan (1976c): *Les homilies d'Organyà. Edició crítica, millorada i anotades*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 1, ps. 127-151.
- COROMINES, Joan (1976d): *Introducció a l'estudi de l'aranès*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 5-28.
- COROMINES, Joan (1976e): *Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 68-131.
- COROMINES, Joan (1976f): *Una inscripció en base ribagorçà del segle I, amb dos ideogrames*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 132-141.
- COROMINES, Joan (1976g): *Els ploms sonotàptics d'Arles*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 142-216.
- COROMINES, Joan (1976, 1977): *Entre dos llenguatges*, 3 vol., Barcelona, Curial.
- COROMINES, Joan (1976, 1977): *Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon*, dins *Entre dos llenguatges*, 2 vol., ps. 68-131.
- COROMINES, Joan (1977): *Ha estat català «assustar»?* , dins *Catalan Studies. Volume in Memory of Josephine de Boer*, Barcelona, Hispam, ps. 55-58.
- COROMINES, Joan (1979): *D'alguns aspectes desatesos en l'estudi del llatí vulgar*, «Els Marges», núm. 15, ps. 15-26.
- COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos. (=DCECH)
- COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial. (=DECat)
- COROMINES, Joan (1983): *Toponímia de la Vall de Boí. I*, «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», núm. 12, Barcelona, ps. 1-20; *Toponímia de la Vall de Boí. II, Id.*, ps. 14, 1-23.
- COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial / «La Caixa», 8 vols.
- COROMINES, Joan (1990): *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Barcelona, Curial.
- COROMINES, Joan (1991): *Etimologia de Reus*, «Revista de Catalunya», núm. 58, Nova etapa, Barcelona, ps. 55-64.
- CORRIENTE, Federico (1992): *Árabe andalusí y lenguas romances*, Madrid, Mapfre.
- CORRIENTE, Federico (1997): *Arabismos del catalán y otras voces de origen semántico o medio-oriental*, dins *Estudios de dialectología norteafricana y andalusí*, 2, Saragossa, ps. 5-81.

- CORRIENTE, Federico (1999, 2003, 2a ed.): *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, Madrid, Gredos.
- CORRIENTE, Federico (1999): *Las etimologías árabes en la obra de Joan Corromines*, dins Solà (1999), ps. 67-88.
- CORTELAZZO, Manlio (1966): *I termini ereditati e la componente terrestre nel lessico nautico italiano*, «Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano», núm. 8-9, ps. 966-1967.
- CORTELAZZO, Manlio i ZOLLI, Paolo (1979-1988): *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bolonya, Zanichelli.
- CORTELAZZO, Manlio (1988): *Etimologia e storia del lessico italiano*, dins *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. IV, Tübingen, Niemeyer, ps. 401-419.
- CORTELAZZO, Manlio i MARCATO, Carla (1998): *Dizionario etimologico dei dialetti italiani*, Torí, UTET.
- CORTELAZZO, Manlio i ZOLLI, Paolo (1999): *Il nuovo etimologico. DELI. Dizionario etimologico della lingua italiana*, 2ª edizione in volume unico, con CD-Rom e motore di ricerca a tutto testo, Bolonya, Zanichelli.
- COSERIU, Eugenio (1956): *La geografia lingüística*, Montevideo.
- COTEANU, Jon i SALA, Marius (1987): *Etimologia și limba română. Principii-probleme*, Bucarest, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- CURTIUS, Ernst Robert (1976): *Literatura europea y Edad Media latina*, Mèxic / Madrid / Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 2 vols. Especialment: Excursus XIV: *La etimología como forma de pensamiento*, II, p. 692.
- DARMESTER, Arsène (1894): *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, París, Franck, 2a ed.
- DAUZAT, Albert (1984 [1951]): *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, París, Larousse.
- DCEC: COROMINES, Joan (1954): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos.
- DCECH: COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos.
- DCVB: ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B. (1926-1969): *Diccionari català, valencià, balear*, 10 vol., Palma de Mallorca.
- DECat: Coromines, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- DES: WAGNER, Max Leopold (1960-1964): *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, Winter.
- DEFAYES, M. (1998): *Trésor des noms d'oiseaux. Etymologie du lexique eu-*

- ropéen par les paradigmes*, 2 vols., Lion, Musée cantonal d'histoire naturelle / La Maurithienne.
- DEVOTO, Giacomo (1938): *I problemi dell'etimologia indoeuropea*, dins *Scritti in onore di Alfredo Trombetti*, Milà, Hoepli, ps. 375-383. — Reimpressió: *L'etimologia indoeuropea e i suoi problemi, Scritti minori*, vol. I, Florència, Sansoni, ps. 77-83.
- DEVOTO, Giacomo (1951): *Los fundamentos de la historia lingüística*, Buenos Aires, Universidad de Buenos Aires.
- DEVOTO, Giacomo (1967): *Avviamento alla etimologia italiana, dizionario etimologico*, Florència.
- DÍAZ Y DÍAZ, Manuel C. (1960): *El latín de la Península Ibérica: Rasgos lingüísticos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 153-198.
- DÍAZ Y DÍAZ, Manuel C. (1960): *El latín de la Península Ibérica: Dialectalismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 237-250.
- DIEZ, Friedrich (1869): *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Bonn, 3. Ausgabe (1. Ausgabe 1853).
- DIEZ DE REVENGA TORRES, Pilar (2007): *Léxico patrimonial y préstamos en la lengua científica del siglo XIX*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 79-92.
- DINI, Pietro U. (2007): *Sobre l'element bàltic en el diccionari (DECat) de Joan Coromines: idees per a una investigació*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 93-110.
- DINI, Pietro U. (2007): *En marge a les correspondències sonotàptic ≈ bàltic segons Joan Coromines: ploms d'Arles < axonias >, cat. barana*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 357-364.
- DOLÇ, Miguel (1960): *Antroponimia latina*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 389-419.
- DORIA, V. M. (1976): *Grande Dizionario del dialetto triestino. Storico, etimologico, fraseologico*, Trieste.
- D'ORS, Inés (1998): *Rematar, remate, una etimología más que dudosa*, dins *Estudios de lingüística y filología españolas. Homenaje a Germán Colón*, Madrid, Gredos, ps. 141-166.
- DROSDOWSKI, Günther (1957): *Zur etymologischen Forschung*, «Forschungen und Fortschritte», núm. 31, ps. 339-343.
- DUARTE I MONTSERRAT, Carles (2006): *Els problemes tècnics i la metodologia historiolingüística dels diccionaris*, dins Badia (2006), ps. 146-148.
- DUBLER, César E. (1943): *Über Berbersiedlungen auf der iberischen Halbin-*

- sel auf Grund der Ortsnamen*, dins *Festschrift J. Jud*, Ginebra / Zuric, Droz, ps. 182-196.
- DUBOIS, Jean (i altres) (1973): *Dictionnaire de linguistique*, París, Librairie Larousse.
- DURAN I ORDINYANA, Miquel (1998): *Gerrets i xucles: els noms dels peixos de la família Centranchthidae*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 601-638.
- DURAN I ORDINYANA (2008): *Noms de celenteris recollits per Fra Miquel Colom*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 263-269.
- EBERENZ, Rolf (1975): *Schiffe an den Küsten der Pyrenäenhalbinsel. Eine Kulturgeschichtliche Untersuchung zur Schiffstypologie und -terminologie in den iberoromanischen Sprachen bis 1600*, Berna / Frankfurt, Lang.
- EBNER, Fred (1968): *El cec i el llusc als parlars catalans*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 127-145.
- EBNER, Fred (1973): *Die Namen des menschlichen Kopfes, seiner Teile und derer Defekte in den modernen katalanischen Mundarten. Eine lexikalische Untersuchung* (Dissertation), Basilea.
- ECHENIQUE, María Teresa (1999): *La lengua vasca en la obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 211-220.
- ECHENIQUE, María Teresa (2007): *Notas para el establecimiento de conexiones léxicas luso-pirenaicas en la obra de Joan Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 111-118.
- EPALZA, Mikel de (1994): *L'estudi comarcal dels topònims àrabo-catalans*, dins *Estudis de Llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 241-270.
- EPALZA, Mikel de (1998): «*Sa Ràpita*» de Campos, a Mallorca, topònim araboislàmic i document històric, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 663-679.
- ERNOUT, A. i MEILLET, A. (1967): *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, 4a ed., París, Klincksieck.
- ESTAPÀ, Roser (1979): *Una proposta: el malapropismo*, «Anuario de Filología», núm. 5, ps. 257-266.
- FAVÀ I AGUD, Xavier (1998): *Del montònic napolità al montona balear. Etimologia i variació d'un nom de vi català*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 647-662.

- FERNÁNDEZ GALIANO, Manuel (1967): *Elementos constitutivos del español: Helenismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 51-77.
- FERNÁNDEZ SEVILLA, J. (1977): *Ictionimia en el Vocabulario de J. L. Palmireno*, dins *Terminología marinera del Mediterráneo*, Madrid, CSIC.
- FERRANDO, Ignacio (2000): *The Arabic language among the Mozarabs of Toledo during the 12th and 13th centuries*, dins OWENS, Jonathan (ed.): *Arabic as a Minority Language*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter, ps. 45-63.
- FERRER I COSTA, Joan (2007): *El romanès: esbós d'història d'una llengua romànica*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 119-134.
- FEW: WARTBURG, Walther von (1922-2003): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn.
- FONTSERÈ, E. (1948): *Assaig d'un vocabulari meteorològic català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- FORCELLINI, A. (1965 [1864-1926]): *Lexicon totius latinitatis*, Bolonya, A. Forni.
- FÖRSTEMANN, Ernst Wilhelm (1852): *Über deutsche Volksetymologie*, dins *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, I, Berlín, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, ps. 1-27.
- FÖRSTEMANN, Ernst Wilhelm (1856): *Altd deutsches Namenbuch*, Nordhausen, Verlag Ferd. Förstemann.
- GALMÉS DE FUENTES, Álvaro (1967): *Elementos constitutivos del español: Dialectismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 307.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1927): *Zur Methodik der etymologischen Forschung*, «Zeitschrift für französische Sprache und Literatur», núm. 50, ps. 216-298.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1967): *Elementos constitutivos del español: Germanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 79-91.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1969): *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache* (1a ed. 1928), Heidelberg, Winter.
- GARCÍA ARIAS, Xosé Lluis (2000, 2007): *Propuestas etimológicas*, 2 vols., Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana.
- GARRIDO I VALLS, Josep-David (1995): *Arabismes del vocabulari militar català medieval*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalans*, 31, *Miscel·lània Germà Colón*, 4, ps. 5-21.
- GIESE, Wilhelm (1928): *Waffen nach den katalanischen Chroniken des XIII. Jahrhunderts*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 1, ps. 140-182.

- GIESE, Wilhelm (1936): *Waffengeschichtliche und terminologische Aufschlüsse aus katalanischen literarischen Denkmälern de XIV. und XV. Jahrhunderts*, dins *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, 3, Barcelona, Estudis Universitaris Catalans, núm. 21, ps. 33-67.
- GIESE, Wilhelm (1941): *Lexicologisches aus katalanischen Texten des ausgehenden Mittelalters*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 61, ps. 126-134.
- GIESE, Wilhelm (1966): *Der Maureninfall in Europa und seine kulturellen Auswirkungen*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 82, ps. 1-8.
- GIESE, Wilhelm (1968): *Zur Problematik arabisch-hispanischer Wortbeziehungen*, «Festschrift Walther von Wartburg», 2, Tübingen, ps. 427-438.
- GIESE, Wilhelm (1979): *Waffen der Araber und Türken in katalanischen Texten des XIII. bis XV. Jahrhunderts*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, I, Barcelona, Curial, ps. 237-241.
- GILI GAYA, Samuel (1928): *Casos de etimologia popular en nombres de plantas*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», I, ps. 241-146.
- GILLIÉRON, Jules (1918): *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, París.
- GILLIÉRON, Jules (1919): *La faillite de l'étymologie phonétique*, Neuveville, Beerstecher.
- GILLIÉRON, Jules (1922): *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, París, Champion.
- GILLIÉRON, Jules (1923a): *Pathologie et thérapeutique verbale*, París.
- GILLIÉRON, Jules (1923b): *Thaumaturgie linguistique*, París.
- GONZÁLEZ OLLÉ, Fernando (2007): *Origen de -ito, con una revisión histórica de otros sufijos diminutivos románicos*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 157-178.
- GORDÓN PERAL, María Dolores (2007): *Estratigrafía histórico-lingüística de la toponimia de la mitad septentrional de la provincia de Sevilla*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 179-192.
- GOUGENHEIM, G. (1947-1948): *La fausse étymologie savante*, «Romance Philology», núm. I, ps. 277-286.
- GROSSMANN, Maria (1968): *Observaciones sobre los arabismos con la aglutinación del artículo árabe al-*, «Revue Roumaine de Linguistique», núm. 13, ps. 143-145.
- GUIRAUD, Pierre (1972): *L'étymologie*, París, Presses Universitaires de France.
- GUIRAUD, Pierre (1982): *Dictionnaire des étymologies obscures*, París, Payot.

- GUITER, Henri (1948): *Algunes infiltracions del lèxic occità en el domini lingüístic català*, «Estudis Romànics», núm. 1, ps. 153-158.
- GUITER, Henri (1958): *Alguns topònims en relació amb l'aigua a Cerdanya i Conflent*, dins *Cinquèiem Congrés Internacional de Toponymie et d'Anthroponimie (Salamanca, 12-15 avril 1955)*. Actes et mémoires, XI, 1. *Acta salmanticensia*, II, 1, ps. 287-294.
- GUITER, Henri (1961): *Manifestations de substrat basque dans la toponymie des Pyrénées Orientales*, *BPhH*, 337 s.
- GUITER, Henri (1963): *Les suffixes de localisation dans la toponymie des Pyrénées Orientales*, dins *Atti del VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, 2, Florència, Istituto di Glottologia, ps. 109-117.
- GUITER, Henri (1972): *Hagiotoponímia rossellonesa*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 51, ps. 120-126.
- GUITER, Henri (1973): *Questions d'onomastique catalane*, dins *La linguistique catalane. Actes et Colloques*, núm. 11, París, ps. 339-378.
- GULSOY, Joseph (1961): *El sentido del valenciano atzacuc*, «Romance Philology», núm. 14, ps. 195-200. — Reproduït i traduït a Gulsoy (2001).
- GULSOY, Joseph (1962): *El origen de cat. corruixa(r)*, «Romance Philology», núm. 15, ps. 284-292. — Reproduït i traduït a Gulsoy (2001).
- GULSOY, Joseph (1965): *The descendants of Old Catalan and Provençal ab 'with'*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 29, ps. 38-59.
- GULSOY, Joseph (1982a): *La història del català neguit*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 6. *Homenatge a Pere Bohigas*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 5-10.
- GULSOY, Joseph (1982b): *Un problema ictiològic del diccionari etimològic català: nero i mero*, dins *Actes del Segon Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Yale 1979)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 101-112.
- GULSOY, Joseph (1986): *L'origen del català nissaga*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 12. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 27-35.
- GULSOY, Joseph (1989): *Els descendents del sufix -(A)TIONE en català*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 315-349.
- GULSOY, Joseph (1991): *Català inxa 'malvolença', cast. híncha i portugués íncha: Història i origen*, dins *Miscel·lània Joan Fuster*, 4, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, ps. 396-413.
- GULSOY, Joseph (1992): *El Diccionari etimològic català de Joan Coromines*:

- uns aclariments, Actes del Sisè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Vancouver, 1991)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 37-59.
- GULSOY, Joseph (1996a): *Quer 'roca, penyal' i la seva família en la toponímia catalana*, «Llengua i Literatura», núm. 7, ps. 167-208.
- GULSOY, Joseph (1996b): *QUERCUS 'alzina' en la toponímia catalana*, dins *Actes del setè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Berkeley 1993)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-112.
- GULSOY, Joseph (1997a): *Castellano viejo, portugués velho, catalán vell: el tratamiento de Ę + C'L / T'L, e historia de VĚTUS, VĚTĚRIS*, dins *La coronica (Homage to Joan Coromines)*, 26, ps. 67-86.
- GULSOY, Joseph (1997b): *L'origen del nom de lloc Malgrat i d'es Malgrat (Mall.) i el problema de Malgrad / Benavente*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, I, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 427-449.
- GULSOY, Joseph (1999): *Montpellier en Languedoc et Montpellier en Catalogne* (en col·laboració amb Frank R. Hamlin †), «Nouvelle Revue d'Onomastique», núm. 33-34, ps. 143-157.
- GULSOY, Joseph (2001): *Estudis de filologia valenciana*, Universitat de València, «Col·lecció Honoris Causa».
- GULSOY, Joseph (2004): *Més sobre l'origen del cat. inxa, inxar, i cast. híncha*, «Estudis Romànics», núm. 26, ps. 15-38.
- GULSOY, Joseph (2008): *Conferència «Joan Coromines, lingüista»*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 13-84.
- HABERL, R. (1910): *Beiträge zur romanistischen Linguistik: Trouver*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», núm. 34, ps. 152-153.
- HEGENER, H. (1938): *Die Terminologie der Hanfkultur im katalanischen Sprachgebiet* (Dissertation), Würzburg.
- HENRÍQUEZ, Maria do Carsmo (1999): *As fontes galego-portuguesas no Dicionário crítico etimológico castelano e hispánico*, dins Solà (1999), ps. 221-230.
- HÖFLER, Manfred (1964): *Fr. batiste und das volksetymologische Denkmal*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. LXXX, ps. 455-464.
- HUBSCHMID, Johannes (1952): *Esp. nava, basque naba, frioul. nava: mots d'origen pré-indoeuropéenne ou galoise?*, «Rivista Italiana di Onomastica», núm. 4, ps. 3-22.
- HUBSCHMID, Johannes (1954): *Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen*, dins *Acta salmanticensia*, 7,2.
- HUBSCHMID, Johannes (1955): *Le vocabulaire préroman des Pyrénées et des Alpes*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 429-436.
- HUBSCHMID, Johannes (1960a): *Lenguas prerromanas indoeuropeas. Testi-*

- monios románicos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 127-149.
- HUBSCHMID, Johannes (1960b): *Lenguas prerromanas no indoeuropeas. Testimonios románicos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, Madrid, CSIC, I, ps. 27-66.
- HUBSCHMID, Johannes (1960c): *Toponimia prerromana*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 447-493.
- HUBSCHMID, Johannes (1962): *Mediterrane substrate mit besonderer Berücksichtigung des Baskischen und der west-östlichen Sprachbeziehungen*, «*Romanica Helvetica*», núm. 70.
- HUBSCHMID, Johannes (1979): *Etymologische Prinzipien, dargestellt an kat. escotar 'ein Kleid oben ausschneiden' und damit verwandten Wörtern vorromanischen Ursprungs*, dins *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag (17. Nov. 1979)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 643-666.
- HUBSCHMID, Johannes (1982): *Vorindogermanische und indogermanische Substratwörter in den romanischen Sprachen*, dins *Die Leistung der Straftaforschung und der Kreolistik, typolog. Aspekte d. Sprachkontakte*, dins *Akten d. 5. Symposions über Sprachkontakt in Europa*, Mannheim / Tübingen, Niemeyer, ps. 27-38.
- HUBSCHMID, Johannes (1991): *Wörter vorindogermanischen Ursprungs zur Bezeichnung von Höhlen in den Ostalpen und ihre Beziehungen zum mediterranen Substrat der Romania und angrenzender Gebiete*, dins *Sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum. Studien zur Romanität in Norditalien und Graubünden. Festschrift für Giovan Battista Pellegrini*, Hamburg, Buske, ps. 135-174.
- INEICHEN, Gustav (1966-1967): *La traslitterazione dei termini arabi e la stratificazione degli arabismi nel medio evo*, «*Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*», núm. 8-9, ps. 197-203.
- INEICHEN, Gustav (1978): *La tradizione araba come problema filologico e linguistico*, dins *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza (Napoli, 1974)*, Nàpols, ps. 389-397.
- INEICHEN, Gustav (1983): *Rapporti arabo-romanzi*, dins *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*, 2, Pisa, ps. 1227-1238.
- ISIDORI *Hispalensis episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, Ed. Lindsay, Wallace M. Oxford, Clarendon, 1911.
- JABERG, Karl (1930): *Spiel und Scherz in der Sprache*, dins *Festgabe für Samuel Singer, überreicht zum 12. Juli 1930*, Tübingen, Mohr, ps. 67-81.
- JUD, Jakob (1911): *Sprachegeographische Untersuchungen*, «*Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*», núm. 126, § 144.

- KELLER, O. (1891): *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes*, Leipzig.
- KLEIN, Franz-Josef (1997): *Bedeutungswandel und Sprachendifferenzierung. Die Entstehung der romanischen Sprachen aus wortsemantischer Sicht*, Tübingen, Niemeyer.
- KLINCK, R. (1970): *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, Munic, Fink.
- KONTZI, Reinhold (1974): *Aljamiadotexte. Ausgabe mit einer Einleitung und Glossar*, 2 vol., Wiesbaden, Steiner.
- KONTZI, Reinhold (1982): *Das Zusammentreffen der arabischen Welt mit der romanischen und seine sprachlichen Folgen*, ID. (ed.), *Substrate und Superstrate in den romanischen Sprachen*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- KREMER, Dieter (1969-70): *Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches*, «Estudis Romànics», núm. 14, ps. 1-245; 15, ps. 1-121.
- KRONASSER, Heinz (1952): *Handbuch der Semasiologie; kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre*, Heidelberg, Winter.
- KRÜGER, Fritz (1928): *Volkstümliche Namengebung*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 1, ps. 209-283.
- KRÜGER, Fritz (1929): *Sach- und Wortkundliches vom Wasser in den Pyrenäen*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 2, ps. 139-243.
- KUEN, Heinrich (1939): *Pflichten des Etymologen*, «Wörter und Sachen», núm. 20, N.F. 2, ps. 184-189.
- KUEN, Heinrich (1958): *Die Sprachgeographie als Helferin der Etymologie*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, ps. 455-475.
- LADRÓN DE CEGAMA, Emilio (1988): *A vueltas con la etimología popular*, dins *Homenatge a José Belloch Zimmermann*, Facultat de Filologia, Universitat de València, ps. 217-224.
- LEHMANN, Winfred P. i MALKIEL, Yakov (ed.) (1968): *Directions for Historical Linguistics*, Austin, The University of Texas Press.
- LEI: PFISTER, Max (1979...): *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- LEIMGRUBER-GUTH, Veronica (1968): *Katalanisch codonyat, portuguesisch marmelada*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 75-94.
- LEUMANN, M. (1959): *Grundsätzliches zur etymologischen Forschung*, dins *L. M. Kleine Schriften, hrsg. zum siebzigsten Geburtstag am 6. Oktober 1959*, Zurich / Stuttgart, Artemis, ps. 182-191.

- LLORCA IBI, Francesc Xavier (1992): *L'article al- en els arabismes valencians*, «Sharq al-Andalus», núm. 9, ps. 183-186.
- LLULL MARTÍ, A. (1986): *Relació etimològica i multilingüe de noms de bateig tradicionals a Mallorca*, Mallorca.
- LÓPEZ ESTRADA, Francisco (1967): *Fuentes del español: Fuentes literarias*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 379- 392.
- LÓPEZ SANTOS, Luís (1960): *Hagiotoponimia*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 579-614.
- LÜDTKE, Helmut (1961): *Sobre el origen de cat. genet, cast. jinete 'caballero armado de lanza y adarga'*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 117-119.
- LÜDTKE, Helmut (1968): *El bereber y la lingüística románica*, dins *XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas (Madrid)*, núm. 2, ps. 467-471, 472.
- LURATI, O. (1972): *L'etimologia nella prospettiva interdisciplinare*, «Parole e metodi», núm. 4, ps. 222-242.
- MACHADO, José Pedro (1995, 7a ed.; 1952, 1a ed.): *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, Lisboa.
- MAHER, J. P. (1971): *Etymology and Generative Phonology in Traditional Lexicon: a Study of Latin aqua 'water', aquila 'eagle', aquilus 'dark' and aquilo 'northwind'*, «General Linguistics», II, núm. 2, ps. 71-98.
- MAÍLLO SALGADO, Felipe (1983): *Los arabismos del castellano en la Baja Edad Media (Consideraciones históricas y filológicas)*, Salamanca, Ed. Universidad de Salamanca.
- MALKIEL, Yakov (1953): *A Cluster of four Homophones in Ibero-romance*, «Hispanic Review», núm. 21, 20-36, núm. 120-134.
- MALKIEL, Yakov (1954a): *Etymology and the Structure of Word Families*, «Word», núm. 10, ps. 265-274.
- MALKIEL, Yakov (1954b): *The Place of Etymology in Linguistic Research*, «Bulletin of Hispanic Studies», núm. 31, ps. 78-90.
- MALKIEL, Yakov (1955): *Etymology and Historical Grammar*, «Romance Philology», ps. 187-208.
- MALKIEL, Yakov (1956): *Linguistic problems in a new hispanic etymological dictionary*, «Word», núm. 12, ps. 35-50.
- MALKIEL, Yakov (1970): *Lingüística generale, filologia romanza, etimologia*, Florència, Sansoni.
- MALKIEL, Yakov (1975): *Deux catégories d'étymologie «intéressantes»*, «Revue de linguistique romane», núm. 39, ps. 255-295.
- MALKIEL, Yakov (1976a): *Etymological Dictionaries. A tentative typology*, Chicago / Londres, University of Chicago Press.

- MALKIEL, YAKOV (1976b): *Perspectives d'un renouvellement de l'étymologie romane*, dins *Actes du XIIIe Congrès Intern. de Linguistique et Philologie Romanes* (Québec, 29 août-setembre 1971), Quebec, Univ. de Laval, vol. I, ps. 967-986.
- MALKIEL, YAKOV (1986): *An aberrant Style of Etymological Research*, «Romance Philology», núm. 40, ps. 181-199.
- MALKIEL, YAKOV (1996): *Etimología*, Madrid, Cátedra.
- MANECA, CONSTANT (1967): *In proposito dei prestiti lessicali arabi dello spagnolo*, «Revue Roumaine de Linguistique», núm. 12, ps. 369-374.
- MARCOS-MARÍN, FRANCISCO (1984): *Los arabismos de las lenguas hispánicas: Bosquejo metodológico*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarner. Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de llengua i literatura catalanes*, 2, València, ps. 195-198.
- MARINER BIGORRA, SEBASTIÁN (1960): *El latín de la Península Ibérica: Léxico*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 199-236.
- MARSÀ, FRANCISCO (1958): *Influencia de la reconquista en la toponimia catalana*, «Acta salmanticensis», II, 1, ps. 323-330.
- MARSÀ, FRANCISCO (1960): *Toponimia de la reconquista*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 615-646.
- MARSÀ, FRANCISCO (1987): *Testimonios sigilográficos de etimología popular*, dins *Actas del I Congreso Internacional de historia de la lengua española* (Cáceres 1987), ps. 1743-1753.
- MARTÍ I CASTELL, JOAN (1990): *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes*, Universitat de València, ps. 44-49.
- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2007): *Processos fonètics catalans en el DECat de Joan Coromines. I. Metodologia, vocalisme i variació*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 389-420.
- MARTINET, ANDRÉ (1966): *Pourquoi des dictionnaires étymologiques?*, dins *La linguistique*, 2/2, ps. 123-131.
- MARTINET, ANDRÉ (1974): *Economía de los cambios fonéticos*, Madrid, Gredos.
- MASSIGNON, GENEVIÈVE (1965): *Les noms de poissons à Bonifacio et Portovechio (Corse)*, dins *Actes du X Congrès International de Linguistique et Philologie Romane (Strasbourg 1962)*, III, ps. 1.145-1.157.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (1989): *Primetxer, un mossarabisme mallorquí?*, dins *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón*, Tübingen, Narr, ps. 435-440.
- MATA OROVAL, XAVIER (2007): *De llatí PICA 'garsa' a català piga*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 421-428.

- MATEU LLOPIS, Francisco (1955): *Topónimos monetales en el dominio catalán*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 781-795.
- MEIER, Harri (1956): *Etymologie und Wortbildungslehre*, «Romanische Forschungen», núm. 68, ps. 1-17.
- MEIER, Harri (1961): *Kat. atansar*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 175-178.
- MEIER, Harri (1964): *Zur Geschichte der romanischen Etymologie*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», núm. 201, ps. 81-109.
- MEILLET, A. (1921): *Linguistique historique et linguistique générale*, París, Champion, 2a ed. 1936.
- MEILLET, A. (1925): *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, H. Aschenhoug and Co.
- MEKINASSI, A. (1963): *Léxico de las palabras españolas de origen árabe*, Tetuán.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1968): *Toponimia prerrománica hispana*, Madrid, Gredos.
- METZELTIN, Michael (1967): *Eine neue romanische Etymologie von fr. baie*, «Vox Romanica», núm. 26, ps. 249-276.
- METZELTIN, Michael (1968): *Herkunft und Ausbreitung von venezianisch garbin und katalanisch garbí 'Südwest(wind)'*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 43-53.
- METZELTIN, Michael (1970): *Die Terminologie des Seekompasses in Italien und auf der Iberischen Halbinsel*, Basilea, Apollonia Verlag.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1907): *Zur romanischen Sprachgeschichte. AFFLARE 'finden'*, «Zeitschrift für Romanischen Philologie», núm. 31, ps. 579-582.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-20, 1992, 6a ed.): *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1923): *Els noms de lloc en el domini de la diòcesi d'Urgell*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 11, ps. 1-32.
- MICHELENA, Luís (1954): *De onomástica aquitana*, «Pirineos», núm. 10, Saragossa, ps. 409-455.
- MICHELENA, Luís (1972): *Etimología y transformación*, dins *Homenaje a Antonio Tovar*, Madrid, Gredos, ps. 305-318.
- MIGLIORINI, Bruno (1944-1945): *L'atto di nascita dei vocaboli*, «Lingua nostra», núm. 6, ps. 6-10.
- MIGLIORINI, Bruno i DURO, Aldo (1974): *Prontuario etimologico della lingua italiana*, Torí, Paravia.
- MILLÀS-VALLICROSA, J. M. (1955): *Aportación visigoda y arábica a dominio*

- catalán, dins *Actes del VII Congreso Int. de Lingüística Románica (Barcelona 7-10 abril 1953)*, II, ps. 93-97.
- MIRALLES, Joan (1997): *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- MIRALLES, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRET I SANS, Joaquim (1914): *Los noms personals y geogràfichs de la encontrada de Terrassa en los siglos X y XI*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. 55, ps. 385-407, 485-509.
- MIRET I SANS, Joaquim (1916): *Los noms personals y geogràfichs de la encontrada d'Organyà en els segles Xè-XIè*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. 61-68, ps. 414-444, 522-546.
- MOLL, Francesc de B. (1923-1924): *Notes etimològiques i lexicals*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», núm. 13, ps. 348-357.
- MOLL, Francesc de B. (1928): *Suplement català al Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Barcelona, Publicacions de l'Oficina Romànica.
- MOLL, Francesc de B. (1959): *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Balears)*, Mallorca, Moll, 2a ed. Mallorca, 1982.
- MOLL, Francesc de B. (1968): *Alguns mots d'origen aràbic*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 55-56.
- MOLL, Francesc de B. (1975): *Lliçó introductòria sobre la formació dels cultismes en català*, dins *Solemne investidura de Doctor Honoris Causa del Sr. Francesc de Borja Moll Casanovas*, Universitat de Barcelona, ps. 7-21.
- MONDÉJAR, José (1976): *Etimología e historia de un genovesismo: chanquete (Aphia minuta R.)*, «Archivum», núm. 26, Oviedo, ps. 117-129.
- MONTENEGRO DUQUE, Àngel (1960): *Toponimia latina*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 501-530.
- MONTOLIU, Manuel de (1914): *Notes toponímiques. Bellum videre en català*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 2, ps. 71-73.
- MONTOLIU, Manuel de (1915): *Estudis etimològics i lexicogràfics*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 2, ps. 61-72.
- MONTOLIU, Manuel de (1917): *Notes sobre els sufixos -etum i -ellum en la toponímia catalana*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 5, ps. 34-37.
- MONTOLIU, Manuel de (1922): *Els noms de rius i els noms fluvials en la toponímia catalana*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 10, ps. 1-33.
- MONTOLIU, Manuel de (1927): *La paraula catalana rai. Estudi lexicogràfic i etimològic*, dins *Homenaje a Bonilla y San Martín*, 1, ps. 615-630.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1980): *El carrer de Basea*, «Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat», núm. 18, ps. 175-183.

- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1995): *Estudis d'onomàstica catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1999): *La gramàtica històrica catalana en l'obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 107-118.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (2002a): *L'etimologia a la toponímia*, «Randa», núm. 48, *Homenatge a Miquel Batllori*, 1, ps. 133-142.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (2006): *L'etimologia i l'onomàstica*, Barcelona, Santillana.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep i RABELLA, Joan Anton (1999): *Diccionari etimològic manual*, Barcelona, Ed. 62.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep; BATLLE, Mar i RABELLA, Joan Anton (2002): *Topònims catalans. Etimologia i pronúncia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN, Josep (2008): *Joan Coromines i la gramàtica històrica catalana*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 123-128.
- MOREU-REY, Enric (1962): *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona*, Barcelona, Teide.
- MOREU-REY, Enric (1964): *San Martín de Tours, su devoción en Cataluña, según la toponímia, la antroponímia, el folklore*. 2 vol., Barcelona, Ed. Univ.
- MOREU-REY, Enric (1965): *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*, Barcelona, Unió Excursionista de Catalunya.
- MOREU-REY, Enric (1969): *De l'hagiotopònim a l'antropònim*, «Santes Creus», núm. 3, ps. 555-563.
- MOREU-REY, Enric (1971): *La dévotion à St. Michel dans les Pays Catalans*, dins *Millénaire monastique de Mont-Saint-Michel*, París, 3, ps. 369-388.
- MOREU-REY, Enric (1974a): *Toponímia catalana: assaig de bibliografia*, Barcelona, Ed. Univ.
- MOREU-REY, Enric (1974b): *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1986): *Antroponímia dels segles IX a XI: problemes pendents*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Universitat de Barcelona, ps. 29-37.
- MOREU-REY, Enric (1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*, Universitat de Barcelona.
- MÜLLER, Bodo (1987...): *Diccionario del español medieval*, Heidelberg, Winter.
- MÜLLER, Bodo (2004): *Die Arabisierung romanischer Wörter im Spanischen des Mittelalters*, dins GIL, Albert; OSTHUS, Dietmar i POLZIN-HAU-

- MANN, Claudia (eds.): *Romanische Sprachwissenschaft. Zeugnisse für Vielfalt und Profil eines Faches. Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*, I, Frankfurt / M., Lang, ps. 203-211.
- NADAL I FARRERAS, J. M. (1981): *La conquesta àrab i la llengua catalana*, «Els Marges», núm. 22-23, ps. 3-18.
- NEUVONEN, Eero K. (1941): *Los arabismos del español en el siglo XIII*, Helsinki.
- NIETO BALLESTER, Emilio (2007): *Cat. xera, «bona acollida, àpat, gatzara», «flamarada, fogueró», un o dos mots?*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 193-200.
- NOLL, Volker (1996a): *Der arabische Artikel al und das Iberoromanische, Romania Arabica. Festschrift für Reinhold Kontzi zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Narr, ps. 299-313.
- NOLL, Volker (1996b): *La aglutinación del artículo árabe al en el léxico español*, dins *Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*, Frankfurt / M., Lang, ps. 34-49.
- NOLL, Volker (1998): *Spanisch und Romanisch im 9. Jahrhundert*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 114/4, ps. 662-665.
- ODISHO, Edward Y. (1997): «*al-*» *Prefixed Arabic Loanwords in Spanish: Linguistic Implications*, «Zeitschrift für arabische Linguistik», núm. 33, ps. 89-99.
- ORR, John (1954): *L'étimologie populaire*, «Revue de linguistique romane», núm. 18, ps. 129-142.
- ORTELLS, Vicent i CAMPOS, Xavier (1983): *Els anglicismes de Menorca. Estudi històric i etimològic*, Palma de Mallorca, Moll (Biblioteca «Raixa», 130).
- PALOMAR LAPESA, Manuel (1960): *Antroponimia prerromana*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 347-387.
- PANAGL, Oswald (1982): *Aspekte der Volksetymologie* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. Vorträge und kleinere Schriften, 30), Innsbruck, Inst. für Sprachwissenschaft der Univ. Innsbruck, ps. 5-25.
- PARÍS, Gaston (1878): *Trouver*, «Romania», núm. 7, ps. 418-419.
- PARÍS, Gaston (1897): *Schuchardt: Etymologien*. AFFLARE, «Romanica», núm. 26, p. 143.
- PARÍS, Gaston (1902): *Schuchardt: Etymologische Probleme und Prinzipien*, «Romanica», núm. 31, ps. 625-630.
- PARÍS, Gaston (1909): *Mélanges linguistiques. Latin vulgaire et langues romanes. Langue française, notes étymologiques*, París, Champion.
- PASCUAL, José Antonio (2006): *La responsabilidad de un científico: el Dic-*

- cionario crítico etimológico de la lengua castellana, de Joan Coromines, dins Badia (2006), ps. 23-42.
- PAUL, Hermann (1880): *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 8a ed., Tübingen, Niemeyer (5a ed. revisada 1920).
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1972): *Gli arabismi nelle lingue neolatine con speciale riguardo all'Italia*, 2 vol., Brescia, Paideia.
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1985): *La storia linguistica di «facchino» e la metodologia etimologica*, «Lingua nostra», núm. 46, ps. 35-44.
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1986): *Gli arabismi in Italia nei più recenti studi*, dins *Elementi stranieri nei dialetti italiani. 1. Atti del XIV Convegno del C.S.D.I. (Ivrea, 1984)*, Pisa, ps. 171-203.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (i altres) (1998a): *Diccionari de lingüística*, Oliva (La Safor), Colomar Editors.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998b): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, Universitat de València.
- PETROLINI (1996): *Il marangone e la marangona. Per una nuova etimologia*, «Lingua Nostra», núm. 57, ps. 33-48.
- PFISTER, Max (1978): *Le superstrat germanique dans les langues romanes*, dins *Atti XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Napoli 15-20 aprile 1974)*, I, ps. 49-97.
- PFISTER, Max (1979...): *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert.
- PFISTER, Max (2003): *Problemgeschichte der romanischen etymologischen Forschung*, dins *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*, I Teilband, Berlin / Nova York, Walter de Gruyter, ps. 309-318.
- PFISTER, Max i LUPIS, Antonio (2001): *Introduzione all'etimologia romanza*, Soveria Mannelli, Rubbettino.
- PTOCHE, Jacqueline (1970): *Problèmes des dictionnaires étymologiques*, «Cahiers de lexicologie», núm. 16, ps. 53-62.
- PIEL, Joseph M. (1955): *Die ältesten Personennamen Kataloniens in ihrem Verhältnis zu den altspanischen un altportugiesischen*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 797-810.
- PIEL, Joseph M. (1960a): *Antroponimia germánica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 422-444.
- PIEL, Joseph M. (1960b): *Toponimia germánica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 531-560.
- PIEL, Joseph M. (1968a): *Beiträge zur spanischen und portugiesischen Phyto-toponomastik*, I, dins *Litterae Hispanae et Lusitanae. Festschrift Ibero-*

- Amerikanischen Forschungsinstitut*, Munic, Hüber, ps. 331-348; II, *Festschrift W. von Wartburg*, Tübingen, Niemeyer, ps. 175-194.
- PIEL, Joseph M. (1968b): *Kleine Beiträge zur katalanischen Toponomastik*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 237-244.
- PIEL, Joseph M. (1981): *Ensaïos de Etimologia e de Història das palavras*, «Revista lusitana», núm. 1, ps. 99-108.
- PISANI, Vittore (1948): *Introduzione alla linguistica indoeuropea*, 3a ed., Torí, Rosenberg e Sellier.
- PISANI, Vittore (1958): *Relitti lessicali osco-umbri nelle lingue romanze*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlfs*, Halle / Saale, Niemeyer, ps. 372-385.
- PISANI, Vittore (1960): *Über Volksetymologie*, *Studii și cercetări lingvistice*, XI/A, *Omagiu lui Al. Graur*.
- PISANI, Vittore (1967): *L'etimologia. Storia-questioni-metodo*, Brescia, Paideia.
- POKORNY, Julius (1948): *Zur keltischen Namenkunde und Etymologie*, «Vox Romanica», núm. 10, ps. 220-267.
- POTTIER, Bernard (1958): *La valeur de la datation des mots dans la recherche étymologique*, dins *Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 581-586.
- POTTIER, Bernard (1967): *Elementos constitutivos del español: Galicismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 127-152.
- PRAT SABATER, Marta (2005): *La influència del català sobre el lèxic castellà: visió diacrònica*, «Llengua i literatura», núm. 16, ps. 363-387.
- PRATT, Chris (1980): *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo*, Madrid, Gredos.
- PUȘCARIU, Sextil (1905-1975): *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Winter.
- QUINTANA CABANAS, José María (1987): *Raíces griegas del léxico castellano, científico y médico*, Madrid, Dykinson.
- RABELLA, Joan Anton (2007): *Reflexions sobre el substrat preromà al Pallars i la Ribagorça*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 201-216.
- RASICO, Philip D. (1982): *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RASICO, Philip D. (1993): *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Curial.
- RASICO, Philip D. (1994): *Sobre alguns topònims septentrionals*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, 2, ps. 271-279.

- RASICO, Philip D. (2006): *El català antic*, Girona, CCG Edicions.
- RASICO, Philip D. (2007): *Toponímia del terme de Banyuls de la Marenda (Rosselló): Una enquesta inèdita de J. Coromines (1959)*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 217-230.
- RASICO, Philip D. (2008): *Dues enquestes lingüístiques inèdites de Joan Coromines*, dins Badia i Solà (2008), ps. 223-253.
- REITZENSTEIN, R. (1907): *Etymologica*, dins *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, VI, 1, cols., Stuttgart, ps. 807-817.
- RHEINFELDER, Hans (1928): *Das Wort «Persona»*, Halle, Niemeyer (Supl. 77, ZrPh.).
- RHEINFELDER, Hans (1929-1930): *Liturgie und Wortschatz*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 2, ps. 113-138.
- RHEINFELDER, Hans (1933): *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Ginebra / Florència.
- RHEINFELDER, Hans (1951): *Semantik und Theologie*, dins *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, II, Madrid, CSIC, ps. 253-271.
- RHEINFELDER, Hans (1955): *El vocabulario litúrgico y las corrientes lingüísticas*, dins *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona, 7-10 abril 1953)*, I, ps. 495-504.
- RIBES I MARÍ, Enric (2005): *La supervivència de la toponímia precatalana d'Eivissa i Formentera i l'Onomasticon Cataloniae*, Palma / Barcelona, Universitat de les Illes Balears. / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIQUER, Martí de (1968): *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, Ariel.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1957): *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona, Escuela de Filología.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1970): *El latín medieval como fuente para los orígenes de los romances hispánicos*, dins *Actele celui de -al XII-lea Congr. Int. de Ling. Fil. Rom.*, Bucarest, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 2, ps. 145-149.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1972): *Toponímia y latín medieval*, «Emerita», núm. 40, ps. 273-286.
- ROHLFS, Gerhard (1928): *Sprache und Kultur. Vortrag gehalten anlässlich der 56. Vollversammlung deutscher Philologen und Schulmänner zu Göttingen*. Braunschweig, Westermann. — Edició castellana: *Lengua y cultura. Estudios lingüísticos y folklóricos*, Anotaciones de Manuel Alvar, Madrid, Ediciones Alcalá, 1966.
- ROHLFS, Gerhard (1954): *Die romanischen Ostbaumbezeichnungen*, Heidelberg.

- ROHLFS, Gerhard (1956): *Studien zur romanischen Namenkunde*, Munic, Beck.
- ROHLFS, Gerhard (1957): *Zur Methodologie der romanischen Substratforschung. Substratomanie und Substratophobie*, dins *Syntactica und Stilistica. Festschrift für Ernst Gamillscheg zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, ps. 495-509.
- ROHLFS, Gerhard (1964): *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris. Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität*, Tübingen.
- ROHLFS, Gerhard (1968): *Traditionalismus und Irrationalismus in der Etymologie. Etymologische Streitfragen*, dins *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag (18. Mai 1968)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 197-212.
- ROHLFS, Gerhard (1971): *Romanische Sprachgeographie*, Munic, Beck.
- ROHLFS, Gerhard (1979): *Romanische Lehrübersetzungen aus germanischer Grundlage*, dins *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag (17 Nov. 1979)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 805-812.
- ROHLFS, Gerhard (1984): *Dizionario storico dei cognomi nella Sicilia orientale*, Palerm.
- ROHLFS, Gerhard (1985): *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine: aspetti e problemi*, Tübingen, Narr.
- ROHLFS, Gerhard (1986): *Panorama delle lingue neolatine. Piccolo atlante linguistico pan-románico*, Tübingen, Narr.
- ROQUES, Gilles (1990): *Étymologie et histoire du lexique français*, dins *Lexikon der Romanistischen Linguistik. V/1*, Tübingen, Niemeyer, ps. 507-518.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç (2007): *Els noms catalans dels rius segons Joan Coromines. Entre l'erudició i la saviesa*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 433-438.
- RUBIERA I MATA, Maria Jesús (1993): *Els arabismes del català. Història d'un rebuig*, dins *Actes del Novè Colloqui Intern. de Llengua i Literatura catalanes (Alacant-Elx, 9-14 set. 1991)*, II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 301-317.
- RUHSTALLER, Stefan (2007): *Análisis topomástico de un documento alfonsí: el amojonamiento de la Torre de Borjabenzohar (1253)*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 231-242.
- SACHS, Georg (1932): *Die germanischen Ortsnamen in Spanien und Portugal*, Jena / Leipzig, Gronau.
- SÁEZ, Emilio (1967): *Fuentes del español: Fuentes históricas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 393-446.
- SALABERRI, Patxi (2007): *Sobre algunas etimologías vascas en la obra de Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 243-252.

- SALVADOR, Gregorio (1967): *Elementos constitutivos del español: Lusismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 239-261.
- SÁNCHEZ, Juan (2007): *La presencia de Hispanoamérica en la obra de Joan Corominas*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 439-448.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1951): *De toponimia arábigo-valentina*, «Revista Valenciana de Filologia», núm. 1, ps. 259-271.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1954): *El léxico mariner mediterráneo*, «Revista Valenciana de Filologia», núm. 4, ps. 7-12.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1956a): *Els noms catalans de la cuereta (Mota-cilla alba)*, «Estudis Romànics», núm. 5, ps. 141-159.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1956b): *Los nombres del murciélago en el dominio catalán*, «Revista Española de Filología», núm. 40, ps. 91-125.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1960): *El mozárabe peninsular*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 293-341.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1966): *Contribució al nomenclàtor geogràfic del País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SANDERS, Willy (1967): *Grundzüge und Wandlungen der Etymologie*, «Wirkendes Wort», núm. 17, ps. 361-384.
- SANDMANN, Manfred (1973): «*L'origine étymologique*» —*une notion périmée? Experiences et critiques: Essais de linguistique générale et de philologie romane*, París, Klincksieck.
- SAURA RAMI, José Antonio (2007): *Notes d'etimologia aragonesa*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 253-262.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1945): *Curso de lingüística general*, Trad. esp., Buenos Aires, Losada.
- SCHMITT, Christian (1989): *À propos des catalanismes du français contemporain*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 303-308.
- SCHMITT, Christian (2001): *Wörter und Sachen*, dins *Lexikon des Romanistischen Linguistik*, I, Tübingen, ps. 235-292.
- SCHMITT, Christian (2008): *Derivazione o composizione? Sull'origine della parola marangon(e) 'falegname'*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 141-159.
- SCHUCHARDT, Hugo (1855): *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*, Berlín, Oppenheim.
- SCHUCHARDT, Hugo (1896): *Etymologien Afflare*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», núm. 20, ps. 535-536.
- SCHUCHARDT, Hugo (1899): *Romanische Etymologien II* (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, vol. 141.3), Viena, Gerold., ps. 54-187, 204-219.

- SCHUCHARDT, Hugo (1902): *Etymologische Probleme und Prinzipien*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 26, ps. 385-407.
- SCHUCHARDT, Hugo (1903): *Zur Wortgeschichte*. Trouver, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 27, ps. 97-105.
- SCHUCHARDT, Hugo (1907): *Zur romanischen Wortgeschichte*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 31, ps. 1-35.
- SCHUCHARDT, Hugo (1928): *Etymologie und Wortforschung*, dins *Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Halle, Ed. Leo Spitzer, ps. 108-121.
- SECRETAN, Isabelle (1988): *Traité d'ichtyonymie catalane*, Viena, Dissertationen der Universität Salzburg.
- SEEBOLD, Elmar (1981): *Etymologie: eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*, Munic, Beck.
- SEGARRA, Mila (2008): *Recepció i continuïtat de l'obra catalana de Joan Coromines*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 177-186.
- SGROI, Salvatore Claudio (1985): *Agglutination et déglutination de l'article arabe dans les arabismes espagnols et siciliens*, dins *XVIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes (Aix-en Provence, 29 août-3 sept. 1983)*, 7, Marsella, ps. 141-151.
- SGROI, Salvatore Claudio (1986): *Interferenze fonologiche, morfo-sintattiche e lessicali fra l'arabo e il siciliano*, Palerm.
- SGROI, Salvatore Claudio (1992): *Arabo e dialetti italiani a contatto: il caso della deglutinazione dell'articolo determinativo*, dins *L'Europa linguistica: contatti, contrasti, affinità di lingue. Atti del XXI Congresso internazionale di studi (Catania, 1987)*, Roma, ps. 247-257.
- SOBERANAS, Amadeu-J. (1980): «Macari», *un hellenisme inadverit en el català medieval*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I. *Homeatge a Josep M. de Casacuberta*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 31-37.
- SOLÀ, Joan (ed.) (1999): *L'obra de Joan Coromines*, Sabadell, Fundació Caixa Sabadell.
- SOLÀ-SOLÉ, José María (1950): *Alguns arabismes catalans*, «Estudis Romànics», núm. 2, ps. 107-111.
- SOLÀ SOLÉ, José María (1960): *Toponimia fenicio-púnica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 495- 499.
- SOLÀ-SOLÉ, José María (1968): *El artículo al- en los arabismos del ibero-románico*, «Romance Philology», núm. 21, ps. 275-285.
- SPITZER, Leo (1913): *Etymologisches aus dem Katalanischen*, «Neuphilologische Mitteilungen», núm. 15, ps. 157-179.

- SPITZER, Leo (1917): *Katalanische Etymologien*, Hamburg.
- SPITZER, Leo (1918): *Katalanische Etymologien, dins Mitteilungen und Abhandlungen aus dem Gebiet der romanischen Philologie*, 4.
- SPITZER, Leo (1920): *Sobre la formació de paraules onomatopeïques en català*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 8, ps. 60-68.
- SPITZER, Leo (1921): *Lexicalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iber-romanischen Sprachen* (Supp. *Archivum Romanicum*), Ginebra, Olschki.
- SPITZER, Leo (1923): *Etimologies catalanes*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 11, ps. 119-122.
- SPITZER, Leo (1925): *Aus der Werkstatt des Etymologen*, «Jahrbuch für Philologie», I, ps. 129-159.
- SPITZER, Leo (1934): *Glanures dans le Dictionari Alcover-Moll*, «Bolletí del Dictionari de la Llengua Catalana», núm. 16, ps. 140-142.
- SPITZER, Leo (1941): *Trouver*, «Romania», núm. 66, ps. 1-11.
- SPITZER, Leo (1943): *Étymologies catalanes et provençales*, dins *Miscellània Fabra*, Buenos Aires, Coni, ps. 264-279.
- STEFENELLI Arnulf (1992): *Das Schicksal des lateinischen Wortschatzes in den romanischen Sprachen*, Passau, Wiss. Verl. Rothe.
- STEIGER, Arnald (1932): *Contribución a la fonética del hispanoárabe y de los arabismos en el iberorománico y en el siciliano*, «Revista de Filología Española», anejo XVII, Madrid.
- STEIGER, Arnald (1955): *Penetración del léxico arábigo en el catalán y el provenzal*, *Actas del VII Congreso Intern. de Lingüística Románica* (Barcelona, 7-10 abril 1953), III, ps. 555-570.
- STEIGER, Arnald (1967): *Elementos constitutivos del español: Arabismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 93-126.
- STRAKA, Georges i PFISTER, Max (eds.) (1990): *Kurt Baldinger: Die Faszination der Sprachwissenschaft*, Tübingen, Niemeyer.
- SWIGGERS, Pierre (1982): *Hugo Schuchardt: le point de vue d'un romaniste dans la querelle autour des lois phonétiques*, «Beiträge zur romanischen Philologie», núm. 21, ps. 325-328.
- TAGLIAVINI, Carlo (1963): *Storia di parole pagane e cristiane attraverso i tempi*, Brescia, Morcelliana.
- TAGLIAVINI, Carlo (1973): *Orígenes de las lenguas neolatinas. Introducción a la filología romance*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- TALLGREN, Oiva J. (1911-1914): *Glanures catalanes et hispano-romanes*, «Neuphilologische Mitteilungen», núm. 13, ps. 151-174; 14, ps. 12-34, 161-177; 16, ps. 64-105.

- TALLGREN, Oiva J. (1932): *Glanures catalanes et arabes*, dins *Miscelánea filológica dedicada a D. Antonio M. Alcover*, Palma de Mallorca, ps. 61-69.
- TALLGREN, Oiva J. (1943): *Petites glanures de sémantique catalane*, dins *Miscellània Fabra*, Buenos Aires, ps. 280-288.
- TAPPOLET, Ernst (1905): *Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», ps. 101-123.
- TAVANI, Giuseppe (1970): *Termini marinareschi catalani secondo il Llibre de consolat de mar*, «Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo», núm. 9-12, ps. 221-230.
- TERLINGEN, Juan (1967): *Elementos constitutivos del español: Italianismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 263-305.
- TERRACINI, B. A. (1932): *Etimologia*, dins *Enciclopedia Italiana* (ed. 1949), núm. 14, ps. 455-459.
- TERRADO, Xavier (2006): *L'Onomasticon que ara podem fer*, dins *Badia* (2006), ps. 107-120.
- TERRADO, Xavier (2007): *Escorcollant la Divina Comèdia amb ulls de toponimista*, dins *Casanova i Terrado* (2007), ps. 449-456.
- TERRADO, Javier (2008): *El proyecto corominiano de un anomasticon hispánico*, dins *Badia i Solà* (2008), ps. 333-367.
- Thesaurus linguae latinae. Editus auctoritate et consilio academicarum quinque germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri*, 1900.
- THOMAS, Antoine (1899): recensió a H. SCHUCHARDT: *Romanische Etymologien II*, Viena, 440, i a G. PARÍS: *Mélanges linguistiques*, ps. 615-626.
- THOMAS, Antoine (1900): *Schuchardt: Romanische Etymologien II*, «Romania», núm. 29, ps. 438-440.
- THOMAS, Antoine (1902): *Problèmes étymologiques. 2.trouver*, «Romania», núm. 31, ps. 7.
- THOMAS, Antoine (1904): *Nouveaux essais étymologiques*, 2 vol., París (II, ps. 334-343).
- THURNEYSEN, Rudolf (1905): *Die Etymologie. Eine akademische Rede*, Freiburg im B., Speyer u. Kaerner.
- TILANDER, Gunnar (1967): *Fuentes del español: Fuentes jurídicas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 447-460.
- TORT I DONADA, Joan (2007): *Per a una interpretació geogràfica de l'obra etimològica de Joan Coromines*, dins *Casanova i Terrado* (2997), ps. 263-287.
- TOVAR, Antonio (1960a): *Lenguas prerromanas indoeuropeas. Testimonios*

- antiguos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 101-125.
- TOVAR, Antonio (1960b): *Lenguas prerromanas no indoeuropeas. Testimonios antiguos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 5-26.
- ULLMANN, Stephen (1968): *Semántica y etimología*, dins *Lenguaje y estilo*, trad. de l'anglès per Juan Martín Ruiz-Werner, Madrid, Aguilar, ps. 34-59.
- UNTERMANN, Jürgen (1999): *Joan Coromines y la onomástica de la Hispania antigua*, dins Solà (1999), ps. 183-192.
- VALKHOFF, Marius-François (1967): *Elementos constitutivos del español: Préstamos de lenguas modernas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 365-376.
- VALLRIBERA, Pere i RIERA, Carles (1998): *A propòsit de l'etimologia d'un terme del llenguatge científic: pultaci -àcia*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 639-646.
- VÁRVARO, Alberto (1999): *Joan Coromines y la lingüística románica*, dins Solà (1999), ps. 17-28.
- VENDRYÈS, J. (1953): *Pour une étymologie statique*, «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris», núm. 49, 1 (num. 138), ps. 1-19.
- VENY, Joan (1957): *Los supervivientes románicos de «talentum» 'deseo'*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 81-82, ps. 106-137.
- VENY, Joan (1958-1960): *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes*, «Revista de Filología Española», núm. 42, ps. 91-149; 43, ps. 117-202.
- VENY, Joan (1968): *Els noms de l'«esternut» en català*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 95-125. — Reproduït a Veny (1978).
- VENY, Joan (1977): *Problemas de ictionimia catalana*, dins *Actas del V Congreso Internacional de Estudios del Mediterráneo*, Madrid, ps. 315-329.
- VENY, Joan (1978): *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, Joan (1979a): *De la bèl·lua al tauró: supervivents catalans del llatí «pistrix»*, «Randa», núm. 9, ps. 51-62. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictionims*).
- VENY, Joan (1979b): *Sobre els castellanismes del rossellonès*, dins *Hommage à Jean Ségué* 2, Tolosa, ps. 401-438. — Reproduït a Veny (1978).
- VENY, Joan (1980a): *Antroponímia i lingüística diacrònica*, «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. 1, ps. 38-39. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1980b): *El cognom Gamundí / Gamundi, germanisme o arabisme?*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra* 2, Barcelona, ps. 584-595. — Reproduït a Veny (1996b).

- VENY, Joan (1980c): *Sobre els occitanismes del rossellonès*, dins *Actes del Cinquè Colloqui internacional de llengua i literatura catalanes (Andorra 1979)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 441-494.
- VENY, Joan (1980d): *Transfusió i adaptació d'ictiònims en el «Dictionarium» de Pere Torra*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes 1. Homenatge a Josep M. de Casacuberta 1*, ps. 69-102.
- VENY, Joan (1981): *De re ficaria: cat. «bordissots» i «paratjals», «Affar»*, núm. 1, Palma de Mallorca, ps. 37-46. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1985): *Etimologia ictionímica: el català PETARC 'crenilabrus scina'*, dins *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Vitòria, ps. 753-761. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1986): *L'ètim de merita 'fredeluga': entre l'arabisme i l'onomatopeia*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 12. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 4, ps. 37-61. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988a): *Llei fonètica, onomatopeia i polisèmia en els noms catalans del 'grill'*, dins *Miscellanea di Studi Romanzi offerta a Giuliano Gasca Queirazza*, vol II, Torí. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988b): *De MALICA a les «figues melenquines»*, dins *Studia in honorem Prof. M. de Riquer* 3, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 177-194. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988c): *Origen dels cognoms catalans Mirabent i Porcet*, dins A. MANENT i J. VENY (eds.). *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 281-295. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1989a): *CATXEL «cardium edule», un nou mossarabisme del català*, dins G. HOLTUS, G. LÜDI i M. METZELTIN (eds.), *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, ps. 463-475. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1989b): *L'equivalència acústica B = G en català: els casos de bo lerany 'remolí' i boixac 'galdiró'*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 18. *Miscel·lània Joan Bastardas*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 101-127. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1990): *Cap a una tipologia de l'etimologia popular*, dins *Profesor Francisco Marsá. Jornadas de Filología*, Universitat de Barcelona, ps. 137-152. — Reproduït a Veny (1991).
- VENY, Joan (1991): *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries.
- VENY, Joan (1992): *De l'occità gronau al català garneu «Trigla lyra»*, dins *Ac-*

- tes del Sisè Colloqui Internacional d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Vancouver 1990), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 61-88. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1993a): *Aproximació a la història lingüística dels vins catalans*, dins *Vinyes i vins: mil anys d'història. Actes i comunicacions del III Colloqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer de 1990*, Universitat de Barcelona, ps. 103-115. — Reproduït a Veny (1991).
- VENY, Joan (1993b): *Dos caballas advenedizas en dominio catalán*, dins *Antiqua et nova Romania. Estudios lingüísticos y filológicos en honor de José Mondéjar en su sexagésimoquinto aniversario 1*, Universidad de Granada, ps. 505-524.
- VENY, Joan (1993c): *El valencià antic SAURA «gralla» no és un mot fantasma*, dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 307-317.
- VENY, Joan (1993d): *Origine de l'ichtyonyme hispanique BAILA «dicentrarchus punctatus»*, dins *Actes du XX Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Zürich 1992)*, 4, Tübingen, ps. 761-774. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1993e): *Els «joglars» de la mar*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 26. *Miscel·lània Jordi Carbonell*, 5, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 159-175. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1994): *Contacte de llengües en la llista de peixos de Jordi de Puig (1786)*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, Vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 77-94.
- VENY, Joan (1995): *Joan Coromines, etimologista. Parlament pronunciat el 25 d'abril de 1995 a l'Ateneu Barcelonès en ocasió del 90è aniversari del filòleg*. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1996a): *Erotisme i litúrgia en els noms del quetsémper (Synodus saurus L.)*, dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, 3. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 289-309. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1996b): *Onomàstica i dialectologia*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VENY, Joan (1997a): *Els noms catalans del «mosquit»*, «Revista de Filologia Romànica», *Memoria-homenaje a Pedro Peira*, núm 14, vol. I. Madrid, Universidad Complutense, ps. 487-501. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1997b): *Ittionimia catalana: nuove proposte etimologiche*, dins *I dialetti e il mare. Congresso Internazionale di studi in onore di Manlio*

- Cortelazzo (*Chioggia, 21-25 settembre 1996*), Pàdua, ps. 19-21. — Reproduït i traduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1997c): *Joan Coromines, maestro de la etimología*, «La Vanguardia», 3 enero 1997, ps. 32.
- VENY, Joan (1998a): *Tradición e innovación en los nombres catalanes del «Eryobotria japonica» y su fruto*, dins *Acti del XXI Congresso Internazionale di Linguística e Filologia Romanza (Palermo 1995)*, Tübingen, III, ps. 927-940. — Reproduït i traduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1998b): *Les dénominations catalanes du «Bothus podas» (Delaroché 1809) et d'autres pleuronectiformes*, dins *Actes du Colloque International «Les Zoonymes» (Nice 1997)*. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1999): *Joan Coromines i la dialectologia catalana*, dins Solà (1999), ps. 155-168.
- VENY, Joan (2001a): *Llengua i entorn natural*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, Joan (2001b): *Llengua històrica i llengua estàndard*, Universitat de València; «Biblioteca lingüística catalana».
- VENY, Joan (2001c): *Topònims i gentilicis en la ictionímia catalana*, dins *Estudios de toponimia valenciana en honor de Vicent M. Rosselló Verger*, a cura de Joan F. Mateu i Emili Casanova, València, Ed. Denes.
- VENY, Joan (2003): *Esriptura i oralitat a Mallorca*, Mallorca, Editorial Moll.
- VENY, Joan (2004): *Sobre els significats de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia*, «Caplletra», núm. 37, ps. 35-54.
- VENY, Joan (2006a): *Cap a les arrels dels nostres noms de lloc*, dins *I Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística (Palma, 27 i 28 d'octubre de 2005)*, Palma, Universitat de les Illes Balears, ps. 11-25.
- VENY, Joan (2006b): *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València, Universitat de València.
- VENY, Joan (2007a): *Coromines, colós de l'etimologia*, «Zeitschrift für Katalanistik», núm. 20, ps. 3-19.
- VENY, Joan (2007b): *Moll, etimologista*, dins *Congrés Francesc de B. Moll* (en premsa). — Reproduït a Veny (2007c).
- VENY, Joan (2007c): *Escrits lingüístics mallorquins*, Mallorca, Ed. Moll, ps. 29-53.
- VENY, Joan (2008): *Conferència «Joan Coromines i l'etimologia Catalana»*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 149-176.
- VERNET GINÉS, Juan (1960): *Toponímia aràbiga*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 561-576.

- VIDOS, B. E. (1957): *Étymologie organique*, «Revue de linguistique romane», núm. 21, ps. 93-105.
- VIDOS, B. E. (1973): *Manual de lingüística románica*, Madrid, Aguilar.
- VIGUERA MOLINS, María Jesús (2002): *Lengua árabe y lenguas románicas* «Revista de filología románica», núm. 19, ps. 45-54.
- VILLAR, Francisco (1999): *Joan Coromines y los substratos prerromanos de la península Ibérica*, dins Solà (1999), ps. 53-66.
- VROONEN, Eugène (1967): *Les noms des personnes dans le monde (Anthroponymie universelle comparée)*, Bruxelles.
- WAGNER, Max Leopold (1943): *Betrachtungen über die Methodenfrage der Etymologie*, «Cultura Neolatina», núm. 3, ps. 5-26.
- WAGNER, Max Leopold (1958): *Einiges über die Vorgeschichte, die Entstehung und die Anlage des «Dizionario etimologico sardo»*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 843-855.
- WAGNER, Max Leopold (1960-1964): *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, Winter (=DES).
- WARTBURG, Walther von (1922-2003): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn (=FEW).
- WARTBURG, Walther von (1925): *Zur Frage der Volksetymologie*, dins *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal*, Madrid, Hernando.
- WARTBURG, Walther von (1931): *Grundfragen der etymologischen Forschung*, «Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung», núm. 7, ps. 222-235.
- WARTBURG, Walther von (1939): *Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft*, dins *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Ginebra.
- WARTBURG, Walther von (1951): *Problemas y métodos de la Lingüística*, Madrid, Gredos.
- WARTBURG, Walther von (1952): *La délimitation des familles de mots voisines de sens et de forme*, «Revista de Filología Española», núm. 36, ps. 308-310.
- WARTBURG, Walther von (1954): *Le Französisches Etymologisches Wörterbuch. Evolution et problèmes actuels*, «Word», núm. 10, ps. 288-305.
- WARTBURG, Walther von (1961): *L'expérience du FEW. Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles*, dins *Colloques internationaux du CNRS (Strasbourg, 12-16 novembre 1957)*, París, CNRS, ps. 209-218.
- WIJK, H. L. A. v (1949): *L'élément arabe en espagnol*, «Neophilologus», núm. 33, ps. 13-23.

- WINET, Monika (2001a): *Der arabische Artikel al- und die Arabismen der iberoromanischen Sprachen: intra- und extralinguistische Lösungsansätze*, «Asiatische Studien», núm. 55, ps. 4, 1069-1076.
- WINET, Monika (2001b): *Der arabische Artikel in den iberoromanischen Sprachen*, «Bulletin der Schweizerischen Gesellschaft Mittlerer Osten und Islamische Kulturen», núm. 12, ps. 16. [Anunci de la seva tesi doctoral inédita encara: *Der arabische Artikel in den iberoromanischen Sprachen: phonetische, morphologische und semantische Aspekte der lexikalischen Transferenz.*]
- ZAMBONI, Alberto (1988): *La etimología*, Madrid, Gredos.
- ZAUNER, Adolf (1903): *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, «Romanische Forschungen», núm. 14, ps. 339-530.
- ZOLLI, Paolo (1999): *Le parole straniere: francesismi, anglicismi, iberismi, germanismi, slavismi, orientalism, esotismi, a cura di Flavia Ursini*, Bologna, Zanichelli.
- ZUMTHOR, Paul (1955): *Évolution et structure du Français*, *Etymologisches Wörterbuch (FEW)*, «Orbis», núm. 4, ps. 200-231.
- ZUMTHOR, Paul (1958): *Fr. Étymologie (essai d'histoire sémantique)*, *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, ps. 873-893.

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

ISBN 978-84-92583-12-6

9 788492 583126

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

5

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA, 5

JORDI BRUGUERA

INTRODUCCIÓ A L'ETIMOLOGIA

BARCELONA
2008

Bruguera i Talleda, Jordi

Introducció a l'etimologia. — (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 5)

Bibliografia

ISBN 9788492583126

I. Societat Catalana de Llengua i Literatura II. Títol

III. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 5

1. Llenguatge i llengües — Etimologia 2. Català — Etimologia
801.54

© Jordi Bruguera

© 2008, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2008

Tiratge: 700 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31.
08210 Barberà del Vallès

ISBN: 978-84-92583-12-6

Dipòsit Legal: B. 49962-2008

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

PRÒLEG	9
1. CONCEPTE I HISTÒRIA	11
1.1. Definició d' <i>etimologia</i>	11
1.2. Ambigüïtat del terme <i>etimologia</i>	12
1.3. L'etimologia en la història	13
1.3.1. Els hebreus	13
1.3.2. Els indis	14
1.3.3. Els àrabs	14
1.3.4. Els grecs	14
1.3.5. Els romans	15
1.3.6. L'edat mitjana	16
1.3.7. De l'humanisme a l'època moderna	17
1.4. L'etimologia moderna	20
1.4.1. Escoles i tendències	20
1.4.2. Una etimologia integral	26
1.4.3. L'etimologia al domini català	28
2. FONTS HISTÒRIQUES	30
2.1. El llatí, base fonamental de l'origen de la llengua	30
2.1.1. Mots patrimonials o hereditaris i mots cultes	30
2.1.2. Creació constant de nous termes cultes o neologismes	33
2.2. D'altres fonts	34
2.2.1. Substrat preromà	34
2.2.2. Superstrat germànic	36
2.2.3. Superstrat àrab	37
2.2.4. Adstrats	40
2.2.4.1. Occitanismes	40

2.2.4.2.	Castellanismes	41
2.2.4.3.	Gallicismes	43
2.2.4.4.	Italianismes	44
2.2.4.5.	Sardismes en l'alguerès	44
2.2.4.6.	Anglicismes	45
2.2.5.	Vocabularis especialitzats	49
2.2.5.1.	Neologismes científics i tècnics	49
2.2.5.2.	Tecnicismes professionals	50
2.2.5.3.	Argot	50
3.	PROBLEMES I MÈTODES	51
3.1.	La fonètica, primer fonament de l'etimologia	51
3.2.	L'evolució semàntica	52
3.3.	La geografia lingüística	56
3.4.	El testimoniatge documental	59
3.5.	La interpretació etimològica	63
3.5.1.	Interpretacions difícils i controvertides	63
3.5.2.	Etimologies incertes o desconegudes	66
3.5.3.	Etimologies noves	67
3.6.	L'etimologia popular	68
3.6.1.	Homonimització formal	69
3.6.2.	Homonimització semàntica	69
3.6.3.	Homosemització	70
3.7.	La formació de mots	71
3.7.1.	L'etimologia i les lleis de formació de mots	71
3.7.2.	Intuïció de mots simples i mots derivats. Derivats populars, derivats cultes, derivats anòmals	71
3.7.3.	Etimologia dels diversos elements formatius	72
4.	UNA ETIMOLOGIA PARTICULAR: LA DE L'ONOMÀSTICA	74
4.1.	Característiques i problemes especials de la toponímia	74
4.1.1.	Topònims entenedors	75
4.1.2.	Topònims enganyosos	76
4.1.3.	Valor especial del testimoniatge documental	77
4.1.4.	Topònims llatins	79

4.1.5. Topònims preromans	79
4.1.5.1. Preindoeuropeus	80
4.1.5.2. Indoeuropeus	80
4.1.6. Topònims germànics	80
4.1.7. Topònims àrabs	81
4.1.8. Altres topònims	81
4.1.9. Un document molt important per a l'etimologia dels topònims catalans	82
4.1.9.1. Preromans	82
4.1.9.2. Llatins	82
4.1.9.3. Romànics	82
4.1.9.4. Obscurs	83
4.2. L'antroponímia	83
4.2.1. Antropònims llatins	83
4.2.2. Antropònims germànics	84
4.2.3. Antropònims àrabs	86
4.3. Projectió de l'onomàstica en la lingüística	86
5. APÈNDIX: ELS DICCIONARIS ETIMOLÒGICS	89
EPÍLEG	91
BIBLIOGRAFIA	92

PRÒLEG

Aquesta part o aquest aspecte de la lingüística, tan important, que anomenem *etimologia* ha suscitat sempre l'atracció —per no dir fins i tot la fascinació— de lingüistes i no lingüistes: una tafanera però sana curiositat de saber l'origen dels nostres mots, sobretot, moltes vegades, d'alguns ben concrets. Gosaria dir, a més, que entre els catalano-parlants, si més no mitjanament cultes, sempre s'ha manifestat un gran interès per tots els problemes de llengua, tant en la seva manifestació viva i quotidiana, com en publicacions. Dit en unes altres paraules, qüestions i problemes de normativa lingüística solen provocar tot sovint polèmica entre parlants. Llibres sobre llengua, com gramàtiques i diccionaris, es fan atractius i tenen bona sortida a les llibreries.

Dins de l'àmbit de tota la Romània s'ha publicat moltíssim sobre temes d'etimologia: estudis monogràfics i diccionaris etimològics, alguns de gran envergadura, excel·lents i imprescindibles. Però, curiosament —que jo sàpiga—, disposem de pocs textos de caràcter sintètic que tractin orgànicament de teoria, problemes i mètodes de l'etimologia.¹ No en tenim cap, si no m'erro, en català. En les mateixes universitats no sol tractar-se de l'etimologia com a matèria o assignatura específica de la ciència lingüística.

Per això, a la Societat Catalana de Llengua i Literatura va sorgir la idea d'organitzar, l'any 2008, un curset amb la pretensió d'intentar una síntesi de l'*etimologia* des de l'òptica preferent de la llengua catalana, que té, però, una afinitat absoluta amb les altres llengües romà-

1. Per exemple, els magnífics manuals de GUIRAUD (1964, 1972); PISANI (1967); ZAMBONI (1988); MALKIEL (1996); PFISTER (2001), que són a la base d'aquesta exposició.

niques. S'introduïa amb una pregunta estimuladora: *L'etimologia, part de la lingüística o ciència autònoma?* Perquè alguns realment s'ho han plantejat així o amb paraules semblants. I mereix de prendre-ho en consideració.

Intentar qualsevol síntesi sempre sol ser una tasca útil i atractiva. I també arriscada, per no dir perillosa. És fàcil d'incórrer en simplismes falsejadors. Però també en el nostre cas valia la pena de fer-ne la prova. El resultat, després de fer-hi alguns retocs i complements, voldríem que fos un epítom o un compendi o un promptuari —per donar-li un títol més modest encara que el de manual— que servís d'introducció a l'etimologia per als interessats en qüestions de lingüística, sobretot els nostres universitaris. Tant de bo els pogués ser d'utilitat.

1. CONCEPTE I HISTÒRIA

1.1. Definició d'etimologia

Intentant de fer-ho en la forma més precisa i concisa, podem definir així l'*etimologia*: l'estudi de l'origen dels mots. Això vol dir que estudiar l'origen, la procedència, d'un mot implica de relacionar-lo amb una altra unitat lingüística més antiga que pot explicar-lo. Cal que glossem aquest intent de definició.

Quan diem que algun mot prové d'un altre, podem parlar de fenòmens diferents: *pa*, per exemple, ve del llatí PANIS, per una simple alteració fonètica; *negar* ve del llatí NECARE 'matar', per una alteració fonètica, però també per una alteració restrictiva del significat; *pidolaire* és un derivat directe del català *pidolar*.

L'etimologia, és doncs, l'explicació de les paraules per l'estudi de les seves relacions amb altres paraules. L'etimologia té per objecte la cronologia i la relació entre una forma primitiva i el seu derivat morfològic o semàntic. Té per primer objectiu d'establir la gènesi o l'origen del mot arrel bàsic, amb la consignació de la data de la seva entrada a la llengua. L'etimologia exigeix la història completa del mot amb totes les seves derivacions de formes i de sentits.

En tractar d'etimologia, podem considerar-hi tres tendències que suposen enfocaments i mètodes diferents:

- 1) Una etimologia purament lingüística que pretén d'establir l'origen de les formes d'una llengua i de definir les lleis i regles del seu estudi.
- 2) Una etimologia històrica que intenta d'estudiar les realitats històriques (socials, culturals, científiques) des de la perspectiva de la llengua que les vehicula.
- 3) Una lingüística comparada que es proposa determinar l'origen de les llengües, la filiació, els parentius entre elles, que és tributària de

l'estudi de l'origen dels mots i participa de les dues altres modalitats d'etimologia (GUIRAUD, 1972: 6-7; MALKIEL, 1975: 256; ZAMBONI, 1988: 10).

L'etimologia es manifesta com una disciplina o forma d'investigació complexa, auxiliar i deutora alhora d'altres coneixements humans, que pot ser prou individualitzable i autònoma, després d'haver superat altres enfocaments contrastats amb què ha estat considerada com a ciència o com a art. Però per molta personalitat i autonomia que li puguem reconèixer, l'etimologia, per totes les vies en què es manifesta, sempre serà un tipus d'investigació que apareixerà com una modalitat importantíssima de la lingüística històrica, una de les seves branques fonamentals (GUIRAUD, 1972: 7; ZAMBONI, 1988: 10).

Probablement, si s'han escrit pocs tractats específicament dedicats a la teoria, els mètodes i els problemes de l'etimologia, ha estat perquè la lingüística històrica, diacrònica, en períodes i escoles diferents, ha actuat amb procediments absolutament etimològics, tan evidents, que ha pogut semblar que no calia especular-hi i teoritzar-hi: l'evolució fonètica i morfològica dels mots, els canvis semàntics, les migracions lèxiques, els manlleus, la formació de mots, tot contribueix a la història dels mots i, doncs, al coneixement de l'etimologia.

I potser aquesta ha estat també la raó que a les universitats, entre les diverses càtedres o assignatures de la lingüística, no n'hi hagi cap d'etimologia, atès que cada una ja se'n serveix prou segons que li convé (GUIRAUD, 1972: 7).

1.2. *Ambigüitat del terme etimologia*

A final del segle XVIII comença a donar-se el nom d'*etimologia* al mot primitiu, antic, que és l'origen d'un altre. Així, sol dir-se, per exemple, que el llatí *TABULA* 'post' és l'etimologia de *taula*. Amb aquest ús es produeix una mena d'esllavissament semàntic des de la relació com a tal entre dos mots fins al mot més antic i desconegut d'aquesta relació. Per desfer aquesta ambigüitat, els lingüistes preferiren d'aplicar al mot originari que n'explica un altre de posterior el terme *ètim*. Els lingüistes comparatistes i els neogramàtics de la fi del se-

gle XIX reservaren el terme d'*etimologia* per a designar només l'estudi de l'origen dels mots amb tota la seva possible complexitat (ZUMTHOR, 1958: 890-891).

Aquest desplaçament semàntic que hem vist en el terme *etimologia* es produeix també actualment en altres termes científics o tècnics. Així sol dir-se: *L'efecte hivernacle provoca el canvi de la climatologia* (en lloc de *clima*). *Les freqüents alteracions de la meteorologia* (en lloc de *condicions meteorològiques* o *atmosfèriques*). *L'aparició constant de noves patologies* (en lloc de *malalties*) o *tecnologies* (per *tècniques*). *Passejar-se per tota la geografia d'un país* (en lloc de *les seves terres*). *Haver-hi molta química entre dues persones* (en lloc d'*afinitat*), etc. Tot plegat és un exponent de la major atracció que el llenguatge figurat sol exercir en els parlants, més que l'exigència de la propietat i la precisió en l'ús dels termes.

Abans de glossar i corroborar la definició d'etimologia, que hem apuntat, vegem-ne la seva evolució històrica, començant per l'origen del mateix terme.

1.3. *L'etimologia en la història*

Per als grecs, concretament els estoics, l'*etimologia* era la recerca del sentit «veritable» (grec *étymos*) o fonamental dels mots, el que en revela la veritable natura, partint de la idea que les formes lingüístiques corresponen tot naturalment als objectes que designen. L'etimologia era l'estudi de la natura de les coses mitjançant una interpretació de la llengua (BLOCH-WARTBURG, 1968: VII [MEILLET]; BATTISTI-ALESSIO, 1950-57: VII).

Però, si el nom d'etimologia és grec, la preocupació per a esbrinar el sentit i l'origen dels mots no fou pas patrimoni dels grecs. L'especulació sobre les paraules en l'antigor va lligada no pas a una mentalitat històrica i científica, sinó a una interpretació magicoreligiosa o, a tot estirar, filosòfica de la natura i del llenguatge humà.

1.3.1. *Els hebreus*. — Els hebreus ja demostren en la Bíblia interès per aquests problemes interpretatius de la llengua, concretament pel

valor dels mots. Els textos bíblics manifesten una mena d'obsessió per la motivació dels noms propis sobretot o pel caràcter augural de molts d'ells (com també els llatins dirien en un joc de paraules: *nomen est omen* 'el nom és un auguri'). És el cas de tants noms compostos amb *-el* 'déu' (*Daniel, Rafael, Miquel, Emmanuel*) i tants d'altres com *Adam, Eva, Moisès, Jesús, Jerusalem, Pasqua*, etc., per no dir tots. Aquesta recerca d'una motivació en els noms revela un afany etimologista.

1.3.2. *Els indis*. — Els indis demostraren un gran interès per l'estudi de la llengua i aprofundiren en l'estructura de la gramàtica i el lèxic. En aquest darrer camp saberen aïllar el concepte d'arrel, d'afix, de flexió i de desinència amb què posaren les bases lingüístiques més segures per a l'estudi de la formació de mots, fonament de l'etimologia científica moderna, que arrenca amb la gramàtica comparada de les llengües indoeuropees al segle XIX. Amb tot, els indis encara es mouen entre les tendències filosoficoreligioses en la reflexió sobre el llenguatge i la distinció o la connexió entre noms i coses, entre sentit original de les paraules, sovint difícil de conèixer, i sentit usual i comú; entre valor etimològic i valor convencional de les paraules.

1.3.3. *Els àrabs*. — Els àrabs designen l'especulació etimològica amb el nom de *derivació*, aplicada sobretot a la derivació de paraules d'arrels triconsonàntiques mitjançant afixos, però són deficients també en la concepció històrica del llenguatge.

1.3.4. *Els grecs*. — Els grecs, creadors del nostre mot *etimologia*, amb l'intent de penetrar en la natura de les coses a través dels mots que les designen, recorren, si poden, a una filiació onomatopeica, és a dir, per imitació d'un so natural, o bé relacionen els mots amb d'altres que presenten semblances vagues de forma. En el diàleg *Cràtil* de Plató, Sòcrates, conversant amb Hermògenes, ridiculitza la interpretació faceciosa de certs noms, concretament el del déu Dionís (*Diónysos*) per *didoùs tôn oînon* 'el qui dóna el vi', dit *Didoínysos* en broma.

L'etimologia és concebuda com una ciència històrica, cultivada per historiadors i geògrafs preocupats per establir l'origen de les poblacions i dels pobles i per dotar-los, si és possible, d'un heroi epò-

nim, és a dir, que els designa i representa. També hi recorren els filòsofs i els juristes per definir i legitimar llurs doctrines.

Més endavant, els pensadors presenten el llenguatge com un reflex del món conceptual extern. Descobreixen un sistema formal, integrat de significants i distint del significat extern, d'allò que és real, però que n'és el reflex, com fa veure la distinció platònica entre llenguatge, creat per designar allò que és real, i les mateixes coses reals, és a dir, la realitat conceptual preexistent a aquest llenguatge. Si el significat, això és, la paraula, és creat en funció d'un significat que volem expressar, aquest, que s'identifica amb la idea o realitat conceptual, és un objecte privilegiat de la consideració lingüística. D'aquí ve el valor de la paraula *etimologia* 'recerca del sentit veritable dels mots', que vèiem al començament.

El diàleg *Cràtil* de Plató es planteja decididament el problema del llenguatge: la seva adequació a la realitat, és a dir, la possible relació de necessitat entre el signe lingüístic i el referent o cosa concreta designada, com sosté Cràtil, seguidor d'Heràclit, o bé la procedència dels noms de les coses d'una convenció o un acord social, com manté Her mògenes, de l'escola de Parmènides.

En el *Cràtil* podem observar l'interès per remuntar-se fins a les formes antigues de la llengua; la recomanació de servir-se del testimoniatge dels dialectes; la introducció de la noció de *préste*c de llengües estrangeres i el recurs a la fonètica.

En la teoria platònica del discurs convergeixen consideracions lingüístiques i consideracions lògiques, amb la distinció entre el que és real i el símbol. Els pensadors posteriors, com els estoics, fan en aquest últim la primera distinció entre *significant* i *significat*, a més de la cosa externa referida, i revelen una distinció més clara entre l'estudi lògic i el gramatical de la llengua. El convenciment que la llengua és una convenció no exclou la necessitat d'una connexió natural, històricament, entre els sons i les coses significades, cosa que justifica la recerca de les formes originals, arrels o *ètims*, i l'establiment de l'etimologia sobre bases orgàniques.

1.3.5. *Els romans*. — Entre els romans, Marc Terenci Varró (116 aC - 27 aC) és el gran representant dels estudis gramaticals, que assu-

meix dels autors grecs, especialment els estoics. En la seva obra *De lingua latina* dona lloc preeminent al problema de la relació entre les paraules i les coses, que anomena també *etimologia*, disciplina que esbrina per què les paraules són el que són i d'on procedeixen, i intenta de trobar les paraules originàries amb particular atenció a l'estudi dels significats. Quant al coneixement de l'ètim o origen primer dels mots, Varró té en compte quatre nivells: 1) el del sentit comú, fruit de l'experiència dels parlants, basat en l'evidència; 2) el que requereix nocions gramaticals; 3) el que reclama un coneixement filosòfic apte per a interpretar mots comuns, sovint no transparents de sentit, i 4) el que exigeix alhora saber filosòfic i gramàtica per a poder isolar els mots primigenis. Varró, a més, estableix distincions entre paraules indígenes, manlleus i mots obsolets, i concedeix un especial relleu al fenomen de la derivació, necessari per a organitzar les famílies dels mots i pròxim al concepte més modern d'arrel. D'altra banda, en la tradició llatina, atès que el terme *etimologia* se sent com estranger,² s'usen també mots equivalents com *origo* 'origen', *proprietat verborum* 'propietat dels mots' (Quintilià), *notatio* 'designació', *veriloquium*, calc d'*etimologia*, *symbolum* (Ciceró), *nominis interpretatio* 'interpretació del nom' (Macrobi), mots que expressen la recerca de l'*argumentum nominis* o la *vis verbi* 'contingut del nom, força de la paraula' (ZAMBONI, 1988: 39-40).

1.3.6. *L'edat mitjana*. — A l'edat mitjana l'etimologia representa un aspecte particular de la cultura de l'època, té la semàntica i la retòrica com a fonament. Assumint tècniques i teories de la tradició clàssica llatina, es converteix més aviat en metàfora i artifici retòric i desemboca en l'actitud al·legòrica general, característica de l'època medieval. Sant Isidor de Sevilla (560-636) és el gran representant dels etimòlegs medievals, dins una visió enciclopedista, plasmada en la seva obra monumental *Originum sive Etymologiarum libri XX*, repertori crític i interpretatiu de tot el saber humà, amb una concepció i un enfocament que es manifesten en aquesta sentència: «*Vis verbi*

2. Com deixa veure el mateix Varró: «*illam partem, ubi cur et unde sint verba scrutantur, Graeci vocant etymologiam*» (*De lingua latina*, 5,2).

vel nominis per interpretationem colligitur... Nam dum videris unde ortum est nomen, citius vim eius intellegis» ‘La força d’un mot o d’un nom s’adquireix per interpretació... Ja que, quan veus d’on ha sorgit un nom, tot seguit en comprens la força’ (CURTIUS, 1976, II: 694).³

1.3.7. *De l’humanisme a l’època moderna.* — En el període de l’humanisme, i fins pràcticament al segle XVIII, els interessos lingüístics dels estudiosos se centren sobretot en les llengües modernes, però sempre en funció del llatí, que continua proporcionant els models gramaticals. En el camp de l’especulació etimològica no apareixen tendències gaire diferents de les experimentades fins aleshores. Sobretot durant el període humanístic té encara un influx notable la figura de Dante Alighieri (1265-1321), considerat precursor de l’humanisme, que en la *Vita nova* fa un joc de misticisme enigmàtic sobre el nom de Beatriu, com també en altres llocs, sempre respecte a la interpretació dels noms propis. A més, Dante, en el *De vulgari eloquentia*, expressa unes intuïcions sobre les relacions genètiques de les llengües d’Europa, que en fan un precursor de les doctrines modernes.

El plantejament històric, preocupat per la necessitat de justificar la noblesa de les llengües modernes respecte a les llengües històriques de cultura, llatí, grec i la que molts consideraven la mare sagrada de totes les llengües, l’hebreu, condicionava la pràctica etimològica, sense gaires fonaments científics. Però a poc a poc va apareixent la idea de l’existència, en l’evolució lingüística, d’unes certes regles o normes determinades. Les comparacions entre les llengües vulgars i les llengües que en poden ser l’origen suggereixen la idea que les paraules sofreixen alteracions amb el pas del temps que per diverses causes fan desaparèixer o modificar algunes «lletres», tenint en compte que llavors els estudiosos confonen els sons o fonemes d’una llengua amb les corresponents representacions gràfiques o lletres. Un representant notable d’aquesta tendència fou el francès Gilles Ménage (1613-1692), autor d’uns *Principes de l’art des étymologies* i de diccionaris etimolò-

3. Sobre l’etimologia a l’edat mitjana, vegeu ben especialment l’extens i magnífic tractat de KLINCK (1970).

gics francesos i italians, que parla ja clarament de «canvi, addició, supressió i transposició de lletres» en la història de les paraules.

El segle XVII és important per les seves tendències especulatives en lingüística, des de l'aproximació empírica de l'escola anglesa (Bacon) fins a la racionalista dels francesos (Descartes, l'escola de Port-Royal) i dels alemanys (Leibniz). L'anglès Francis Bacon (1561-1626), basant-se en un cert escepticisme sobre la racionalitat intrínseca del llenguatge humà i la seva conformitat espontània amb les coses, critica la ciència etimològica i en denuncia els límits: l'etimologia no pot ser un instrument absolut en la recerca de les «causes dels noms», és a dir, de la seva racionalitat. Si la relació semàntica té en les diverses llengües una motivació diversa, atès que el nom és un instrument per a conèixer les coses segons la seva natura, la investigació etimològica només pot ser vàlida dins de cada llengua. La concepció lingüística de Bacon va lligada totalment a la semàntica i no té en compte el desenvolupament de les formes, és a dir, dels significants, que poden canviar de significat.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) creu normal la historicitat de la llengua, referint-se a les famílies lingüístiques, i considera l'etimologia com a indagació històrica dins de cada una d'elles. Les llengües, els monuments més antics dels pobles, anteriors a l'escriptura i a les arts, fan veure l'origen dels parentius i les migracions d'aquells pobles. Per això, les etimologies poden ser interessants i fiables, si observen alhora les llengües de molts pobles i s'hi confia quan es donen molts indicis coincidents. La «naturalesa», com un substrat comú a tots els homes, i la recerca d'una llengua «natural» impliquen el progrés d'una orientació descriptiva de la lingüística, d'altra banda marcada per l'esperit classificador del segle. D'aquí ve també la tendència a relacionar la multiplicitat de les llengües conegudes amb una llengua original, universal i comuna, «natural». Les semblances que es poden veure en el mecanisme de les diverses llengües, comparades, en revelen una natura comuna i una múltiple evolució. D'aquesta reclamada llengua comuna han anat sorgint totes les llengües històriques.

Aquest mecanicisme del llenguatge, amb unes regles que es poden estudiar com qualsevol objecte físic, es troba en l'escriptor i polític francès Charles de Brosses (1709-1777), interessat pels problemes de la formació de les llengües, en el seu *Traité de la formation méchani-*

que des langues et des principes physiques de l'étymologie (1765), mena d'història natural de la paraula, basada en els principis de la fonètica, on l'enquesta sistemàtica el duu a reconèixer «arrels primitives» universals.

L'obra de Brosset influí en el saber lingüístic del segle XVIII, manifestat àmpliament en l'*Encyclopédie*, sobretot per obra de l'economista i escriptor francès Anne-Robert-Jacques Turgot (1727-1781), particularment interessat per la lingüística, que redactà precisament l'article *Étymologie* de l'*Encyclopédie*. Les idees de Turgot són sorprenentment d'una gran modernitat: tot i partir del principi que l'etimologia és la investigació de l'origen de les paraules i que aquestes estan íntimament lligades a allò que expressen per convenció social i històrica, també cal acceptar el principi de la mutació lingüística. La recerca de l'origen de les paraules es fonamenta en la semblança fonètica, en l'analogia del significat i en la història dels pobles que les tenen per pròpies. L'etimologia, com a art conjectural que intenta reconstruir fets lingüístics històrics, té un fonament probabilístic, tant més gran com més perfectament s'harmonitzin les diverses hipòtesis i circumstàncies. Turgot subratlla, a més, la necessitat de recórrer no sols a la llengua dels escriptors, sinó també a la popular, amb totes les seves variants i dialectes, sense oblidar els préstecs per motius històrics ni les restes del substrat.

En el segle XIX es produeix el trànsit de la concepció sistemàtica i mecanicista de l'estudi de les llengües al seu enfocament històric, d'acord, d'altra banda, amb el caràcter historicista de tot el pensament de l'època romàntica. Sorgeix la visió genealògica de les llengües, agrupades en famílies i referides a alguna font comuna, amb una consideració orgànica dels sistemes lingüístics i classificats segons homologies internes, visió que dona lloc a la lingüística comparatista indoeuropea, impulsada sobretot per Rasmus Rask (1787-1832), Franz Bopp (1791-1867) i August Friedrich Pott (1802-1887). Aquest mètode historico-comparatiu iniciat en el camp de les llengües indoeuropees, així com l'iniciat per Jakob Grimm (1785-1863) en el de les llengües germàniques, foren aplicats a les llengües neolatines per Friedrich Diez (1794-1876), pare de la lingüística romànica. Assistim al naixement de la lingüística històrica i evolutiva, amb una tendència «mentalista»,

deguda a Karl Wilhelm von Humboldt (1767-1835), que subratlla la facultat creadora de la llengua, i amb una altra, deguda a August Schleicher (1821-1868) i els altres anomenats neogramàtics,⁴ de tendència naturalista i positivista, que concep la llengua com un organisme natural en evolució, sotmès a unes lleis fonètiques estrictes, base primordial de l'etimologia moderna (TAGLIAVINI, 1973: 49-57; ZAMBONI, 1988: 58-59; PFISTER, 2001: 45).

1.4. *L'etimologia moderna*

1.4.1. *Escoles i tendències.* — La lingüística moderna assumeix, afinant-la qualitativament, la concepció antiga de l'etimologia com a recerca del valor intrínsec de les paraules o signes lingüístics. Però també és conscient que el caire conjectural i força intuïtiu en què s'ha de moure l'etimologia ha pogut fer que alguns estudiosos la consideressin una disciplina no gaire científica, sinó més aviat un art.

Però ja el mateix Ferdinand de Saussure (1857-1913) afirmava que l'etimologia no és ni una disciplina distinta ni una part de la lingüística evolutiva; és solament una aplicació especial dels principis relatius als fets sincrònics i diacrònics. L'etimologia remunta el passat de les paraules fins a trobar alguna cosa que les explica. L'etimologia és, doncs, abans de tot l'explicació de les paraules per la investigació de les seves relacions amb altres paraules. Si explicar, en general, significa 'desplegar, desenvolupar el sentit d'una cosa, reduir-lo a termes coneguts', en l'etimologia explicar una paraula és relacionar-la amb altres que en puguin donar raó. Ja que no hi ha relacions necessàries entre el so i el sentit, ço que constitueix el principi de l'arbitrarietat del signe lingüístic. L'etimologia no s'accontenta d'explicar paraules aïllades; fa també la història de famílies de paraules, com la fa dels elements formatius, prefixos, sufixos, etc.

Com la lingüística estàtica i l'evolutiva, l'etimologia descriu fets, però la seva descripció no és rígidament metòdica, ja que no es fa en

4. August Leskien (1840-1916), Hermann Paul (1846-1921), Hermann Osthoff (1847-1909), Karl Brugmann (1849-1919).

cap direcció determinada. A propòsit d'una paraula presa com a objecte d'estudi, l'etimologia pren els seus elements d'informació alternativament de la fonètica, la morfologia, la semàntica, etc. Per a arribar als seus fins, se serveix de tots els mitjans que la lingüística posa a la seva disposició, però sense aturar l'atenció en la natura de les operacions que es veu obligada a fer (SAUSSURE, 1945: 301-303).

Aquestes reflexions del gran lingüista suís expressen en síntesi tot el que és i fa l'etimologia moderna. Potser el que han fet d'altres estudiosos o podem fer-hi de més és tan sols glossar-ne o il·lustrar-ne alguns aspectes.

La relació o connexió que una paraula pot tenir amb una altra que la pugui explicar pot ser múltiple. Pot ser directa —hereditària o patrimonial—, per evolució fonètica des d'una llengua més antiga (llatí, germànic, àrab), o per derivació morfològica —afixació, composició—, segons l'estructura pròpia de la llengua. Pot ser també per via de manlleu d'una altra llengua, sobretot en èpoques més modernes, a causa de la seva interferència cultural o política, i amb una major o menor adaptació fonètica a les característiques del propi sistema.

La síntesi d'un procés d'investigació etimològica d'un mot ha de fonamentar-se en una crítica rigorosa i completa de totes les dades, internes i externes, que l'envolten. Un bon estudi etimològic no pot prescindir de cap dels aspectes de la lingüística, i menys de la lingüística històrica. Al capdavant, la gramàtica històrica d'una llengua és el resultat sintètic i orgànic d'una sèrie llarga d'estudis etimològics i comparatius. I val la pena, crec, de subratllar aquest darrer adjectiu, perquè tot lingüista conscient i convençut no sap deixar mai, en cap cas, de fer lingüística comparativa (VENY, 1980b: 584).

Tot i la importància de les dades externes de les paraules, començant pel mateix objecte o referent que representen i que n'és necessàriament la motivació i la base del significat, en última anàlisi només l'evidència lingüística fonètica pot fonamentar una etimologia i fer-ne la prova. La fonètica, amb els seus criteris, els seus mètodes i les seves lleis, és la primera base segura de l'estudi etimològic d'un mot, la que permet de reconstruir la història de la seva forma fònica, datar-la i localitzar-la. I això, també, no cal dir-ho, amb el reforçament dels testimoniats textuals, filològics. Per a Friedrich Diez (1869, XXII):

«L'etimologia té el seu fonament científic en la fonètica; a cada pas que fa l'etimòleg l'ha de tenir ben present».

Un cop consolidat el problema fonètic, no es pot menystenir en absolut la consideració de l'aspecte semàntic, significatiu, dels mots, amb la seva evolució possible i freqüent. Els mots, amb el temps, canvien de sentit o adquireixen accepcions secundàries. Potser unes tres quartes parts dels mots d'una llengua són presos en un sentit secundari. L'etimologia, doncs, és també la dimensió diacrònica de la semàntica d'una llengua, una semàntica històrica, que pot fer comprendre millor els fenòmens de l'anomenada *etimologia popular*, que veurem després. Aquesta consideració de l'aspecte semàntic dels mots en l'estudi de l'etimologia, a més del fonètic, tingué en Hugo Schuchardt (1842-1929) un dels primers i més importants defensors i propulsors, i fou la base de l'escola alemanya del final del segle XIX, anomenada *Wörter und Sachen* 'Paraules i coses', iniciada per Rudolf Meringer (1859-1931), que juntament amb Wilhelm Meyer-Lübke (1861-1936) fundà el 1909 la revista del mateix nom (TAGLIAVINI, 1973, 67-68; PFISTER, 2003: 313-314).

Les circumstàncies històriques en què un mot ha nascut n'expliquen l'origen. Malgrat el principi del caràcter arbitrari del signe lingüístic —en última instància i formalment parlant—, tot mot és motivat per una relació amb la cosa designada, sigui aquesta un objecte, una persona, una noció abstracta, un terme científic, un fenomen històric, etc. El mot és motivat per la naturalesa de la cosa designada. Però en el curs de la transmissió i de l'evolució d'aquest mot la relació amb la cosa tendeix a modificar-se i desaparèixer. D'aquí que l'estudi de les condicions en què el mot ha estat inicialment associat a la cosa pot permetre de retrobar aquesta motivació i, així, d'aclarir alhora el mot i la cosa. El mètode de *Wörter und Sachen* aclareix també l'estudi dels manlleus lèxics, mots que ens solen arribar de fora amb la cosa que representen.

Gairebé al mateix temps que aquest mètode esmentat, neix en l'àmbit de la lingüística romànica la *geografia lingüística*, gràcies al lingüista suís Jules Gilliéron (1854-1926), que del 1902 al 1912 publica el seu famós *Atlas Linguistique de la France*. Els estudis de Gilliéron suposaren una veritable renovació per a l'etimologia. Situa en pri-

mer pla els conceptes d'homofonia i etimologia popular i proporciona una solució definitiva a la qüestió dels dialectes i de les fronteres entre dialectes, demostrant que no hi ha límits precisos, sinó tan sols confins de fets lingüístics individuals, que fan arbitrari de definir un dialecte partint d'una sola característica. Els mètodes de Gilliéron tingueren ressonància immediata en figures importants de la lingüística romànica com Karl Jaberg, Jakob Jud, Gerhard Rohlfs, Max-Leopold Wagner, Matteo Bartoli, autors d'atles lingüístics i de rellevants treballs de geografia lingüística (TAGLIAVINI, 1973: 71-81). Per a les propostes etimològiques, especialment en mots de substrat i superstrat, el suport geogràfic d'una forma lèxica té un paper decisiu. Per això, avui són preliminars indispensables de la tasca etimològica tant l'aplegament cronològic de proves com també la comprovació de l'expansió geogràfica, l'elaboració de les anomenades *isoglosses*. Així, per exemple, l'anomenada *lingüística espacial* o *neolingüística*, desplegada per Matteo Bartoli (1925), i la panoràmica geografia lingüística romànica de Gerhard Rohlfs (1971) mostren la importància d'aquesta innovació metodològica per als estudis etimològics. Walther von Wartburg (1931: 141) deia que «l'expansió geogràfica d'un mot és, de fet, un dels recursos metodològics més importants per a la investigació etimològica». El mètode de la geografia lingüística deixa veure que els problemes d'etimologia no es poden resoldre, si l'enfocament que se'n fa resta limitat a una sola llengua romànica (ZAMBONI, 1988: 137-138; PFISTER, 2003: 314).

La conjunció de l'aspecte fonètic i el semàntic en l'etimologia fa comprendre que aquesta és una veritable història de les paraules i que, realment, cada paraula té la seva història.

L'etimologia no té sempre disponibles totes les dades per a l'estudi d'un mot i, per això, ha d'actuar per via d'inducció, conjectural, partint del que disposa per anar reconstruint les diverses etapes fins arribar a l'estadi primitiu.

L'etimòleg no endevina una etimologia, sinó que la determina mitjançant testimoniatges expressos sobre el passat dels mots o gràcies al mètode comparatiu, que permet de suplir, en part, l'absència de testimoniatges. Sense els procediments comparatius, la història dels mots fóra molt deficient, si no ja impossible, en la majoria de casos.

En el seguiment de la història de cada mot, sigui aquesta llarga o breu, l'etimòleg més exigent, en tant que és possible, procura de no tractar-lo d'una manera aïllada, sinó tenint present, estructuralment, tots els sistemes possibles de relacions on pot entrar: fonètic, morfològic i semàntic.

Hugo Schuchardt (1928: 105) fou un dels primers d'adonar-se del vincle entre investigació etimològica i història dels mots: «Allò que anomenem una etimologia no és altra cosa que una més o menys reduïda història de la paraula». També Walther von Wartburg, el 1922, deia al començ del prefaci del seu *Französisches etymologisches Wörterbuch*: «Des de fa uns vint anys, també en el camp de la lingüística romànica, la *història del mot* ha esdevingut objecte d'una atenció sempre creixent. Si abans habitualment hom es quedava tranquil quan es podia establir l'origen d'un mot, avui l'estudiós vol, en canvi, reconèixer també quin camí ha fet aquest mot i quins destins diversos hi ha trobat. La paraula *etimologia*, amb la qual se solia definir aquell tipus més antic de recerca, no semblava ja prou adequada al ram científic, que s'ampliava ràpidament, i caigué en descrèdit. Al seu lloc entrava la *història del mot*». I en un altre indret també deia Wartburg (1931: 222-235): «L'estudi de l'arrel d'un mot o d'un grup de mots avui ja no és l'única tasca de l'etimologia. Aquesta ha de seguir el grup de mots observat en les seves múltiples ramificacions i amb totes les seves relacions amb altres grups durant tot el temps de pertinença a una llengua, sense renunciar mai a la formulació de l'etimologia».

Kurt Baldinger (1959: 239) divideix el concepte d'etimologia en dues definicions: *etimologia-origen* i *etimologia-història del mot*, a les quals Pierre Guiraud (1972: 86) fa correspondre respectivament *etimologia fonohistòrica* i *etimologia lexicohistòrica*. La primera, en el sentit fonètic, tradicional, del segle XIX; la segona, en el sentit semàntic, modern. Una semblant distinció metodològica entre *etimologia* i *història del mot* no exclou que, en el futur, diccionaris etimològics d'una sola llengua concedeixin més pes a la representació històrica de la paraula. En aquest sentit, Baldinger afirma que «l'etimologia, en sentit modern, és, doncs, la biografia de la paraula» (PFISTER, 2001: 146-148). El naixement del mot, de què tan sols s'ocupava l'antiga etimologia, no és més que el punt de partença. Aquest desplaçament d'interès —par-

ticularment sensible entre els romanistes, que tenen la sort de poder comptar amb una tradició literària de més de dos mil anys— ha estat la conseqüència inevitable d'un moviment molt més ampli: els horitzons lingüístics, des del 1900, s'han eixamplat en totes les direccions, a partir de la base fonètica establerta curosament al segle XIX. A l'interior d'aquest moviment, la història del mot ha reclamat el seu lloc. Fer l'etimologia d'un mot és fer-ne la història entre dues dates. El que és essencial en un diccionari etimològic és determinar les vies que han seguit els mots, indicar-ne on i quan se n'han realitzat les derivacions i remarcar-ne les condicions històriques dels canvis (BALDINGER, 1959: 240; BLOCH-WARTBURG, 1968: VIII-IX [MEILLET], XX; MALKIEL, 1970: 39-41; MIGLIORINI, 1974: V; COLÓN, 2005: 269).

Max Leopold Wagner (1943: 15; PFISTER, 2001: 148) feia una lluminosa descripció sobre l'ideal de la recerca etimològica: «L'ideal fóra de poder delinear una història possiblement completa de cada paraula o de la seva família, en lloc de simples etimologies. Això significa seguir una paraula des dels inicis a través del temps, delimitar-ne la difusió i les ramificacions geogràfiques, constatar i explicar els significats secundaris que es desenvolupen del significat original, estudiar-ne la convivència amb paraules de sentit anàleg i els múltiples encreuaments fonètics i conceptuals de les paraules que en deriven i captar-ne de tant en tant, amb mesura, el contingut espiritual, el valor afectiu. I encara no n'hi ha prou: volem saber també per què una paraula s'ha perdut, per què ha estat substituïda per una altra, quines són les condicions que han ajudat la paraula concurrent a vèncer, i d'on ha pres inici la innovació. En un mot, l'etimologia hauria d'esdevenir història de la paraula: en lloc de cada article etimològic, de les notes i postilles, s'haurien d'introduir veritables monografies sobre les paraules. En aquesta direcció ja hi ha un principi, i aquestes mostres previsoras es troben en nombrosos estudis entre els de Schuchardt, Meyer-Lübke, Gilliéron, Jud, Jaberg, en els apèndixs relatius a la història de la paraula de cada article del FEW de von Wartburg, en els estudis sobre les plantes de Bertoldi, etc.».

D'altra banda, la recerca etimològica ha adquirit una *orientació estructural*, seguint l'evolució general de la lingüística. La llengua és un sistema, principi experimentat per Gilliéron, aplicat després d'ell i

justificat teòricament per Saussure. El possible canvi de significació d'un mot s'explica pel seu entorn. La història d'un mot implica evolució de sistema. El trànsit de l'etimologia-origen a l'etimologia-història té per conseqüència l'orientació estructural de la recerca etimològica. Aquesta orientació estructural es produeix en totes les direccions. L'accent de la recerca es posa en una o una altra —segons la realitat lingüística i la mena de problema present— sense que es puguin negligir les relacions i les interdependències múltiples que enllacen els diferents sistemes, tant en el pla sincrònic com en el pla diacrònic. Quan dues famílies de mots s'acosten o s'oposen, sia per les seves formes, sia per les seves significacions, es presten a embolics, a interpretacions formals o semàntiques (BALDINGER, 1959: 248).

A les dues remarcables dimensions noves de l'etimologia, la històrica i l'estructural, se n'hi ha afegit una altra, no menys important: la de la unió entre *història del mot* i *història de l'home*, que podem anomenar *aspecte humà o sociològic* de l'etimologia (BALDINGER, 1959: 255). Dimensió de la relació existent entre la investigació etimològica i la història de la cultura, tal com expressava Jakob Jud (1911): «M'adono cada vegada més que la simple descoberta d'un ètim no pot i no deu ser la nostra meta principal, sinó que hem d'atènyer més profundament, per les nostres nocions sobre la vida de la llengua i de la cultura, les dades universalment formatives que resulten de la recerca sobre la paraula. Només un estret lligam entre la història de la cultura i l'etimologia, que en la meua opinió ha estat practicada massa temps de forma exclusiva, assegurarà a la història de la paraula la participació a la història universal de l'esperit, que en temps de Grimm li havia estat reconeguda sense objeccions i que nosaltres durant algun temps potser hem descurat massa». D'altres lingüistes, com Rohlfs, Wartburg, Bertoldi, Baldinger, remarquen en els seus estudis que la història de la paraula ha de ser entesa com un «estudi lingüístic sobre la base cultural». (BERTOLDI, 1951: 26; PFISTER, 2001: 151; MIGLIORINI, 1974: IX; MALKIEL, 1970: 65-66).

1.4.2. *Una etimologia integral*. — Després d'haver vist, ni que sigui tan sintèticament, l'evolució que ha anat fent el concepte i la història de l'etimologia, podem concloure que aquesta disciplina és tin-

guda avui com la quinta essència de la lingüística històrica, com la manifestació d'aquesta ciència en cerca de la vida dels mots, des del seu origen, i a través de totes les seves vicissituds. L'etimologia, per dir-ho així, treu cada mot del seu aïllament i el situa enmig d'una xarxa complexa de relacions, en dos plans diferents: el lingüístic i l'humà. En el pla lingüístic li confereix una orientació estructural, i en el pla humà l'incorpora a la vida de l'home, subjecte històric, social i cultural. Situant l'estudi del mot en aquesta apassionant dialèctica, el filòleg, ara més que mai, ja no en té prou de no moure's del seu laboratori fonètic, sinó que es veu sol·licitat per una sèrie d'exigències i de requisits, que posen a prova el seu tremp i les seves capacitats d'investigador. L'estudi de l'etimologia de certs mots obliga sovint l'etimòleg a dilatar els horitzons dels seus estudis i coneixements fins a haver de tocar, ni que sigui superficialment, els dominis més variats de la cultura humana: ciències naturals, arqueologia, història general i eclesiàstica, dret, filosofia, teologia, tot el conjunt d'activitats humanes d'on pot sorgir la història del lèxic.⁵ En la seva versatilitat, com la mateixa manifestació de la vida humana, de la creativitat de l'esperit humà, l'etimologia moderna exigeix alguns requisits en el lingüista que s'hi dedica: coneixements de lingüística general i de lingüística romànica (amb coneixement indispensable del llatí!), de gramàtica històrica (amb un domini especial de la fonètica), dialectologia, formació de mots, història de la llengua (per a descobrir sobretot les vies i etapes de desenvolupament i penetració dels diversos mots), cultura popular, sociolingüística, formació filològica (per al maneig paleogràfic i hermenèutic dels textos que són testimonis fonamentals de la transmissió dels mots). Sense oblidar el foment d'una certa imaginació, controlada per raons científiques, i l'acceptació humil de la limitació humana, que no sempre ho pot resoldre tot (BALDINGER, 1959: 263-264; GUIRAUD, 1964: 122; MALKIEL, 1970: XV-XVI; MARTÍ I CASTELL, 1990: 44-47; COLÓN, 2003b: 23-24; 2005: 269; VENY, 1997b: 32; 2007: 29, 32-33; DCEC, I, X-XI).

5. Pot ser un bon exemple d'un treball etimològic que toca una gran vastitud de camps semàntics la magnífica obra de Hans Rheinfelder (1928) sobre el mot *persona* (cf. també Rheinfelder, 1929-30, 1933, 1951, 1955).

Gerhard Rohlfs (1968: 197-198) té un interessant article on subratlla i il·lustra com l'etimologia moderna, més que continuar tan sols subjecte al dogmatisme fonètic dels neogramàtics, reconeix que cada problema lèxic pot tenir les seves fonts, les seves condicions i els seus aspectes especials, que han de ser examinats individualment i sense esquemes. I introdueix aquest estudi amb tres lemes, un dels quals és de Goethe, i diu així: *Ein Blick ins Buch und zwei ins Leben*. 'Un cop d'ull al llibre i dos a la vida'. Aquesta sentència, amb la intenció que deixa veure, me n'ha fet recordar una altra de semblant del famós teòleg protestant suís del segle passat, Karl Barth, que repetia sovint: «Per fer bona teologia calen la Bíblia i el diari». En etimologia no podem abandonar els valors bàsics precedents, però els hem de confrontar, validar i enriquir amb la realitat proteïforme de la vida de cada dia, si volem fer bona etimologia.

1.4.3. *L'etimologia al domini català*. — Podem dir que la primera obra seriosa sobre etimologia al domini català és la de Josep Balari (1844-1904), *Orígenes històrics de Catalunya* (Barcelona, 1899), on recull una sèrie de topònims de textos medievals i n'estudia l'etimologia. Al començament del segle xx, els coneguts com els tres becaris de la Diputació de Barcelona, Manuel de Montoliu (1877-1961), Pere Barnils (1882-1933) i Antoni Griera (1887-1973), foren enviats a Alemanya a ampliar estudis de filologia romànica, que donaren com a resultat, entre altres, alguns treballs sobre etimologia de valor molt desigual i, en general, molt defectuosos. Amb els treballs d'Antoni M. Alcover (1862-1932) i Francesc de B. Moll (1903-1991), sobretot el magnífic *Diccionari Català-Valencià-Balear*, s'aferma el conreu de l'etimologia a Catalunya, que culmina amb l'obra gegantina de Joan Coromines (1905-1997), tant els seus estudis, com els seus esbalaidors *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i *Onomasticon Cataloniae*. En l'actualitat tenim encara molts filòlegs que continuen treballant en el camp de l'etimologia i la història lèxica del català: Joan Bastardas, Antoni M. Badia i Margarit, Germà Colón, Joan Veny, Joan Martí i Castell, Josep Moran, Emili Casanova, Antoni Ferrando, Jordi Colomina, Lluís Gimeno Betí, Joan Miralles, Jaume Corbera, etc. Sense oblidar els filòlegs estrangers que han mani-

festat un interès tot particular per problemes etimològics del català: Bernard Schädel, Wilhelm Meyer-Lübke, Leo Spitzer, Fritz Krüger, Karl Salow, Oiva J. Tallgren, Gerhard Rohlfs, i els actuals Rolf Eberenz, Michael Metzeltin, Beatrice Schmid, Joseph Gulsoy (*DECat*, I: Prefaci, X; COLÓN, 2003e; VENY, 2007: 30-31). Malgrat que en els darrers temps sorgeixen investigadors més interessats per temes de lingüística sincrònica, generativisme i sociolingüística, la quantitat ingent de textos antics que encara esperen als arxius que algú s'hi interessi i altres obres ja conegudes i de gran importància per a la història de la llengua catalana deixen marge suficient a l'esperança que l'etimologia, al nostre domini, encara pot tenir vida ufanosa per molts anys.

2. FONTS HISTÒRIQUES

2.1. *El llatí, base fonamental de l'origen de la llengua*

Qualsevol investigador d'etimologia catalana —com d'una altra llengua romànica— sap prou bé amb què se les ha d'haver d'entrada. Sap que el fons bàsic del seu lèxic és, en la major part, el del llatí vulgar, evolucionat sense solució de continuïtat a la nostra terra. El llatí vulgar, és a dir, el parlat pel poble, en oposició al llatí escrit dels prosistes i poetes que tant prestigi atorgaren a la seva llengua literària o clàssica. I és conscient que gaudeix d'un avantatge tot particular respecte als etimòlegs d'altres llengües, com les germàniques o eslaves: disposa d'un corpus documental extraordinari, impensable en altres famílies lingüístiques.

2.1.1. *Mots patrimonials o hereditaris i mots cultes.* — L'etimòleg té, encara, un altre avantatge: el major nombre de mots llatins que constitueixen la base lèxica més fonamental de cada llengua romànica, uns dos milers de mots, han estat, des de ja fa temps, ben identificats etimològicament en català.

Entenem per mots d'origen patrimonial o hereditari aquells que tenen per ètims mots llatins que han evolucionat per desgast fonètic popular segons condicions i lleis pròpies de cada territori.

En general, són d'origen llatí en totes les llengües romàniques —i, per tant, en català— els mots gramaticals: pronoms, numerals, preposicions, conjuncions.

Ho són també la majoria de verbs: AUDIRE, SENTIRE, VIDERE, MANDUCARE, VENIRE, SCRIBERE, CURRERE, CREDERE.

Semblantment passa amb els adjectius: RUBEUS, DULCIS, FRIGIDUS, MINUTUS, GRANDIS, CRASSUS.

Els substantius han tingut un destí més variat segons les vicissituds dels objectes que designaven. Però tots aquells que es refereixen a nocions, a camps semàntics, fonamentals, corrents en la vida quotidiana, s'han mantingut més inalterats i generalitzats.

a) Parts del cos: AURICULA, BARBA, CAPUT, CORPUS, MANUS, OCULUS.

b) Parentiu: PATER, MATER, FRATER, FILIUS, AVUNCULUS, NEPOS.

c) Habitatge: CASA, FENESTRA, CLAVIS.

d) Animals: ASINUS, BOS, CABALLUS, CANIS, CATELLUS, LUPUS, OVICULA, TAURUS, APICULA, PEDUCULUS.

e) Ocupacions i objectes agrícoles: ARARE, SEMINARE, CAMPUS, ARATRUM, ORDEUM, PALEA, SPICA, LENTICULA, LACTE.

f) Oficis i objectes diversos: ARGENTARIUS, FERRARIUS, MOLINARIUS, ACUCULA, FURCA, GALLETA, VASUM.

g) Vegetals: ARBOR, HEDERA, HERBA, PERSICUS, PINUS, ULMUS, URTICA.

h) Fenòmens naturals: LUMEN, GELU, PLUVIA, VENTUS.

Al costat dels mots d'origen hereditari, la llengua té un contingent encara més gran de mots d'origen llatí culte. Cal tenir present que, durant els llargs anys de la seva transformació en llengües romàniques, el llatí continuà essent la llengua de la cultura, des del clàssic fins al medieval. Són cultismes aquells mots que no han sofert l'evolució fonètica segons les lleis de la pròpia llengua a causa de procedir d'un ús litúrgic, jurídic, administratiu o tècnic, que els han fet poc usuals entre el poble. En aquests casos han experimentat tan sols una mínima acomodació a la pronúncia romànica: VOLUNTATE > *voluntat*, TITULU > *títol*, CAPITULU > *capítol*, CATHEDRA > *càtedra*, EVANGELIU > *Evangeli*.

Els semicultismes són mots de la mateixa procedència, que han sofert parcialment l'influx transformador popular, sense arribar del tot a l'evolució fonètica normal a causa del fre del context culte: MIRACULU > *miracle*, SPATULA > *espatlla*, REGULA > *regla*.

Molts mots llatins han donat lloc als anomenats *doblets* o *allòtrops*, formes dobles, una popular i una altra culta, amb matisacions o diferenciacions semàntiques: RADIU > *raig*, *radi*; CATHEDRA > *cadira*, *càtedra*; MIRACULU > *mirall*, *miracle*; REGULA > *rella*, *regla*; LAICU >

llec, laic; ODIARE > *ujar, odiar*; IGNORARE > *enyorar, ignorar*; REPUDIARE > *rebutjar, repudiar*; DELIRIUM > *deler, deliri*; INDAGARE > *enagar, indagar*. També una mateixa arrel etimològica ha pogut donar un mot popular, un de semiculte i un de culte: *mirall, miracle, miraculós; rella, regla, regular* (BRUGUERA, 1985c: 29; MIGLIORINI, 1974: XI-XII; COLÓN, 1976a: 453).

Cal remarcar que la major part del vocabulari d'ordre intel·lectual és integrat per aquests mots d'origen culte o semiculte. Es donen casos en què, al costat de verbs conservats en formes preses de la llengua llatina parlada, hi ha els noms d'acció i d'agent corresponents que provenen de la llengua escrita, culta. Tenim *llegir*, però *lectura* i *lector*; *rebre*, però *recepció, receptor, receptacle*; *vèncer*, però *victòria*; *deure*, però *dèbit, debitori*. D'altra banda, l'influx del llatí culte ha tingut alguns efectes inversament sorprenents: alguns mots d'evolució popular han passat a ser arcaics, pràcticament fora d'ús, si no és literari, i al seu lloc usem les formes cultes. És el cas de l'antic *túixec* 'metzina' < TOXICU, suplantat pel cultisme *tòxic*; o de *frèvol* 'mancat de forces' < FLEBILE 'aflligit; desvalgut; dèbil', substituït pel duplicat *feble*, més pròxim formalment a l'ètim llatí (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIV-XVI [MEILLET]).

En la consideració etimològica dels cultismes de la llengua hem de tenir també molt en compte l'aportació que hi féu el cristianisme, que assumí molts mots llatins als quals donà una nova significació o matisació doctrinal, que han passat així a català. Bé que alguns d'ells formalment no puguin ser considerats cultismes, els podem tenir tots per tals des del punt de vista semàntic: SALVATOR, GRATIA, AEDIFICATIO, BREVIARIUM, CAPELLA, CARITAS, CELEBRARE, COMMUNIO, COMMUNICARE, CONFESSIO, CULTUS, DEVOTIO, FIDES, MINISTERIUM, PASSIO, PECCARE, PERDONARE, VIRTUS, etc.

Un bon nombre de mots llatins d'un ús inicialment cristià han donat lloc a mots catalans amb un sentit sovint ja deslligat de la connotació religiosa en la consciència dels parlants: LAVABO, PREFATIO, VIGILIA. La reforma cultural de Carlemany (768-814) contribuï a afirmar molts d'aquests cultismes i semicultismes eclesiaístics.

També el feudalisme repercutí en la creació de tot un vocabulari especialitzat que, si bé no pot ser considerat tot ell culte, atenant a l'e-

etimologia dels termes, ho pot ser en certa manera pel caràcter tècnic que revesteix. Molts d'aquests termes, d'un significat ben precís en l'època en què van néixer, han persistit en català modern amb sentits molt aproximats o amb interessants variacions semàntiques: BACCALLARIUS, *batxiller*; BAIULUS, *batlle*; BANNUM, *ban*; BENEFICIUM, *benefici*; CABALLARIUS, *cavaller*; COMES, *comte*; CONDUCTUM, *conduit*; CURIA, *cúria*; CURTIS, *corts*; FEVUM, *feu*; HOMINATICUM, *homenatge*; *MANSIONATA, *mainada*; MANUMISSOR, *marmessor*; MISSATICUS, *misatge*; OSTATICUM, *ostatge*; PEDATICUM, *peatge*; SENIOR, *senyor*; USATICUS, *usatge*; VICARIUS, *veguer* (BRUGUERA, 1985c: 29-31; CASANOVA, 1983).⁶

2.1.2. *Creació constant de nous termes cultes o neologismes.* — La progressiva consolidació de les llengües romàniques en tots els àmbits de l'expressió i de la comunicació i la necessitat de formular nous conceptes, nascuts amb els avenços de la cultura, provoquen el recurs constant a la llengua llatina —sentida com una llengua ja distinta, però connatural— per suplir les deficiències d'expressió de les llengües vulgars, que en sortiran enriquides. El fenomen és comú a totes les llengües romàniques. El llenguatge científic, amb la seva major exigència d'univocitat i d'exactitud significativa, fa ús constant de la neologia o creació de nous termes, recurrent al llatí i al grec. En aquests casos l'etimòleg, com és comprensible, no sol trobar tantes dificultats en la seva comesa.

Cal, però, tenir en compte de distingir entre els mots savis de creació moderna amb recurs a elements grecs o llatins o els manlleus directes de mots grecs ja formats o a través de la seva forma llatina. Perquè el català té una quantitat enorme de mots d'origen grec. I una gran part ja li provenen del mateix llatí, que degué molts dels seus

6. La distinció entre mots hereditaris i mots cultes, amb tot, no sempre es manifesta prou nítidament. Certs mots poden acusar la doble i contraposada força de la tendència culta, eclesiàstica, d'una banda, i de la tendència popularitzant, d'una altra. És el cas dels reflexos del mot llatí LEGENDA, de gran ressò en l'àmbit eclesiàstic, sobretot en el castellà (*leyenda, leenda, lienda*), italià (*landa, landra, lienda, lianda, le-jenna*) i català: *legena, llegena*. La forma culta, *llegenda*, usada constantment en la predicació, es va imposar en les llengües romàniques (COLÓN, 1976a: 276-296).

mots al grec, tant per via de manlleu com per via de calc. L'abundor de manlleus des dels orígens de la literatura romana en manifesten la diversitat de les vies d'accés. N'hi ha de molt antics, que pertanyen a la llengua quotidiana i foren usuals en la llengua del poble i per ell foren també transmesos a les llengües romàniques. D'altres aparegueren en un nivell més culte. Per conèixer els hellenismes existents ja en el llatí cal recórrer a fonts llatines clàssiques o medievals. Han estat abundantament productius en tots els camps semàntics del català: *aire, astre, pedra, espluga, cànem, oliva, oli, escorpí, ostra, porpra, pop, cranc, caràcter, talent, braç, cirurgia, bany, espasa, rellotge, àncora, orgue, arquitecte, història, música, poeta, teatre, escola, zona*, etc.

El llatí dels cristians, en general, seguí les mateixes vicissituds de la llengua comuna pel que fa a l'ús dels préstecs grecs. Aquests hellenismes designen gairebé exclusivament institucions i coses concretes de la vida i de la ideologia cristianes novelles, nascudes amb la nova fe i adoptades amb els mateixos noms grecs que les revestiren ja a l'inici (tinguem present que el Nou Testament fou redactat en grec): *Bíblia, Crist, Evangeli, bisbe, prevere, catòlic, monjo, diòcesi, església, basílica, litúrgia, calze, batejar, apòstol*, etc.

Finalment, tenim en català una bona quantitat d'hellenismes d'època medieval, conseqüència de les llargues relacions comercials de la corona catalanoaragonesa per la Mediterrània, que pertanyen sobretot al vocabulari marítim, i foren especialment estudiats per Joan Coromines (BRUGUERA, 1985c: 31-37).

2.2. D'altres fonts

2.2.1. *Substrat preromà.*⁷ — Si l'etimologia dels mots catalans de base llatina, sobretot els patrimonials, és pràcticament resolta de ja fa temps, no podem dir el mateix dels que se suposa que provenen d'un

7. Entenem per *substrat* (terme creat per Graziadio Isaia Ascoli) aquella llengua que, en un territori determinat, és substituïda per una altra a conseqüència d'una conquesta o colonització; els elements d'aquella, incorporats a la nova llengua sobrevinguda, en són també substrat (HUBSCHMID, 1982: 29; 1960a, 1960b, 1960c; KONTZI, 1982; PFISTER, 2001: 72-78).

substrat preromà. Perquè l'estudi d'aquest substrat representa un dels problemes més complexos i dificultosos en la història de totes les llengües romàniques i, potser encara més, de les ibèriques. La dificultat és comprensible, si tenim en compte que ens les hem d'haver amb una particular escassetat de documentació, per no dir mancança quasi absoluta, amb una imbricació d'influxos lingüístics diversos en èpoques molt reculades i poc conegudes, i amb la necessitat d'haver de comptar, com poques vegades, amb el concurs de l'arqueologia i l'etnologia, les quals no sempre semblen anar d'acord amb les afirmacions, les hipòtesis o els postulats de la lingüística. Una síntesi etimològica del substrat preromà català, doncs, necessàriament ha de resultar difícil, insuficient i insatisfactòria.⁸

Un etimòleg que es troba davant un mot que suposa amb fonament que no és de base llatina, si intueix —si més no per la seva presumpta antigor— que pot ser preromà, pot atribuir-li una base preindoeuropea o indoeuropea. En el primer cas, el mot —segons interpretacions proposades— podria tenir una certa correspondència amb el basc i ser a) d'origen euroafricà: *carrasca*, *garric*, *coscoll*, *carabassa*; b) d'origen hispanocaucàsic: *quer*, *garrotxa*, *soca*, *sàrria*; c) d'origen desconegut: *morro*, *tossa*, *barranc*, *barraca*, *lleganya*, *mugró*, *esquerre*, *isard*, *socarrar*. El mot també podria no tenir cap correspondència basca, i ser d'origen ibèric o oriental: *timba*, *llogigó*, *buirac*, *argelaga*, *bruixa*, *gerd*. En el cas de tenir una base indoeuropea, el mot podria procedir a) del poble no celta de la cultura dels camps d'urnes o *Urnenfelder*, denominat també per alguns *precelta* o *parcelta*,⁹ o b) del celta: *llosa*, *borni*, *bresca*, *artiga*, *dalla*, *galta*, *bedoll*, *brossa*, *bruc*, *ble*, *llicorella*, *rusc*, *banya*, *trencar*. Però cal admetre que molts ètims preromans ens continuen deixant en el dubte.

8. Per a tota la problemàtica del substrat preromà, així com de totes les altres fonts del lèxic català, em permeto de remetre el lector a l'exposició més àmplia de BRUGUERA, 1985, que aquí cal resumir. Vegeu també BRUGUERA, 2001: 251-253.

9. Joan Coromines (1965, I: 95; DCEC, IV: 1081, s.v.), tot i trobar acceptable el terme *parcelta*, ha intentat d'introduir els neologismes *sorotapte* i *sorotàptic* (del gr. *sóros* 'urna funerària' i *thaptós*, adj. verbal del verb *táphein* 'enterrar') per designar aquest poble i la seva llengua, proposta no acceptada i criticada per la majoria de lingüistes (COLÓN, 2003: 373; VENY, 2007a: 14).

Sobre els topònims d'origen preromà en parlarem quan tractem de l'onomàstica.

2.2.2. *Superstrat germànic*.¹⁰— El nombre d'elements germànics en el català és força considerable en conjunt. Però resulta molt complex i problemàtic de poder dilucidar quins ens han pervingut per les diverses vies possibles de penetració. Alguns existien ja en el llatí vulgar, a causa dels contactes mantinguts entre els pobles germànics i el poble romà durant els segles I-v. D'altres foren propagats per mitjà del baix llatí. Uns altres foren transmesos directament pels mateixos nous invasors. Uns altres, finalment, existents ja en una llengua romànica veïna, passaren d'aquesta a la nostra. Es fa també difícil d'identificar netament els dialectes germànics que han donat origen als diversos elements, si no provenen ja, alguns, d'un fons germànic comú.

El nombre de mots germànics incorporats ja al llatí vulgar degué ser considerable, però no es pot assegurar de tots, llevat d'aquells testificats com a tals en escriptors llatins: ARINGUS 'areng', BANDUM 'bandera', BRADO 'braó', BURGUS 'burg', CARPA 'carpa', COFIA 'còfia', HARPA 'arpa', SAPO 'sabó', VANGA 'fanga'. Al grup de mots que segurament devien existir ja en llatí vulgar de bona hora, tot i no tenirlos-hi documentats, pertanyen els referents als colors: BLANK 'blanc', BLAO 'blau', BRUN 'bru', FALW 'falb', i també FRISK 'fresc', RAUBON 'roba', WERRA 'guerra'.

Entre els que ens vingueren a través dels mateixos invasors, en tenim d'origen gòtic i d'origen fràncic, no sempre fàcils de distingir. Alguns són també representats en altres llengües romàniques, com l'occità, que ens n'ha fet de transmissor, com passa segurament en el cas de *senescal*, *mariscal*, *marca*, *alou*, *feu*.

Una bona prova de la dificultat a dilucidar els germanismes del català és l'extensa discrepància que hi manifesten dos dels etimòlegs més competents en aquest tema, Ernst Gamillscheg i Joan Coromines.¹¹

10. Entenem per *superstrat* (terme creat per Walther von Wartburg) aquella llengua que, en un territori determinat, s'ha introduït àmpliament dins l'àrea d'una altra i, sense arribar a substituir-la, hi ha deixat algunes traces (HUBSCHMID, 1982: 29; KONTZI, 1982; PFISTER, 2001: 72-78).

11. Vegeu-ne el detall a BRUGUERA 1985: 48-50 i n. 25-29.

En resum, el contingent de mots catalans d'etimologia germànica, de diferents procedències, i a través de diverses vicissituds, és notable i abasta molts camps semàntics: adjectius i verbs diversos: *fresc, ric, ranc, lleig, boig, guerxo; arrear, rapar, llagotejar, trescar, bleixar, gratar, guarir, guarnir, fornir, guanyar*; parts del cos: *braó, melsa, anca, esque- na*; sentiments: *marrít, orgull, escarnir, recar, ardit*; vida domèstica: *sabó, grapa, adobar, amanir, tap, tapa, llesca, sala, banc, bugada, jar- dí*; vestuari: *còfia, roba, randa*; vida rural: *conrear, brotar, botó, fang, parra, sàrria, estaca, esquella, garba, buc, grípia*; animals i cacera: *areng, teixó, carpa, ganta, moca, marta, esparver, agró, òliba*; dret i costums feudals: *ban, guardó, reng, alou, feu, senescal*; àmbit militar: *bandera, guerra, guàrdia, banda, espia, guaita, estrep, treva, esperó, elm*; mots di- versos: *arpa, gana, alena, bord, esmalt, estona, guisa*. Sobre els noms propis d'origen germànic en parlarem quan tractem de l'onomàstica.¹²

2.2.3. *Superstrat àrab*. — L'àrab és la darrera de les llengües que ha fet una aportació important al lèxic català a l'època de l'estructuració definitiva de la llengua. Com la féu al lèxic de les altres llengües iberoromàniques, gràcies a la llarga durada de vuit segles de domina- ció a la Península, acompanyada de la superioritat cultural dels nous dominadors. Amb tot, l'influx àrab no s'ha manifestat amb un mateix ritme, ni amb la mateixa amplitud, ni amb les mateixes característi- ques en totes les llengües iberoromàniques. L'estada dels nous ocu- pants àrabs a la Catalunya Vella fou relativament breu i poc estable. Poc influx hi pogueren exercir en el romanç naixent. Però els contactes de la Catalunya comtal amb els musulmans veïns, les emigracions de mossàrabs valencians cap al nord, a causa de les convulsions internes d'aquells territoris, les relacions amb la Sicília musulmana i amb paï- sos de la Mediterrània oriental mitjançant les croades constituïren

12. Podem dir que el superstrat germànic ha actuat en català només en el lèxic. Però en altres llengües romàniques, com el francès, el llarg domini dels invasors ger- mànics ha exercit un influx fins i tot gràfic (i segurament també fonètic) en alguns mots d'origen llatí. Si el llatí *altus* ha donat el francès *haut*, diferentment d'*alter*, que ha originat *autre*, és perquè en el període de domini franc, *altus* ha experimentat l'in- flux d'un germànic amb *h*, com el *hoch* de l'alemany i el *high* de l'anglès (BLOCH- WARTBURG, 1968: XIII-XIV [MEILLET]).

vies de penetració d'arabismes a la Península i al català que abasten, en proporció diferent, però amb generositat, tots els camps semàntics: objectes domèstics: *gerra, albúrnia, safata, setrill, tassa, catifa, mata-làs, sofà, màrfega, arracada, barnús*; agricultura, menjars i begudes: *sèquia, sinya, cotó, carxofa, garrofa, síndria, safrà, llimona, taronja, xarop, escabetx*; construcció: *rajola, jàssera, safareig, tafona, magatzem, atzucac, barri, alcova, ràfec, racó*; marina i meteorologia: *drassana, atzaura, garbí, llebeig, xaloc, ratxa*; administració: *alcalde, algutzir, raval, alqueria*; comerç i mesures: *tarifa, albarà, tanda, duana, arrova, quintar, quirat*; química: *química, alcohol, elixir, mesc, sucre, aiguanaf, quitrà, càmfora, mangra, talc*; àmbit militar: *almirall, barbana, adalil, almogàver, alcaid, atzagaia, talaia, genet, ronda, alcàsser*; conceptes diversos: *afalagar, mesquí, alcavot, albixeres, gatzara, almanac, atzar*.

Així com els àrabs foren transmissors a l'Occident de molts aspectes culturals de l'Orient, també ens transmeteren arabitzats molts mots d'altres llengües orientals; del grec: *arròs, alquímia, alambí, algeps, llebeig*; del llatí: *alcàsser*, i, a través del grec: *albercoc*; del persa: *albergínia, tambor, escacs, alfil, alfals*; del sànscrit: *càmfora*.¹³

Un dels principals problemes amb què s'ha d'enfrontar l'etimòleg quan s'ocupa d'arabismes és la diferència de tractament que n'ha pogut fet el català i el castellà i que a vegades el poden confondre. S'ha solgut afirmar que el nombre d'arabismes del català és menor que el del castellà. Els lingüistes s'han deixat potser desorientar sovint per l'absència de l'article àrab *al-* en molts arabismes catalans, que es manté aglutinat preferentment en els arabismes castellans: *carxofa-alcachofa, càmfora-alcanfor, garrofa-algarroba, gatzara-algazara, cotó-algodón, quitrà-alquitrán, tramús-altramuz, barnús-albornoz, magatzem-almacén, mesc-almizcle, raval-arrabal, sèquia-acequia, sucre-azúcar, talaia-atalaya*, etc. Però també tenim mots de la mateixa estructura en català i castellà: *almirall-almirante, alcaid-alcáide, alcàsser-alcázar, alcalde-alcalde, agutzil-alguacil, alcova-alcoba*,

13. Alguns exemples ben il·lustradors de la ruta aventurera d'alguns arabismes són els mots *murtat* (COLÓN, 1979b: 151-159), *tarifa* (COLÓN, 1967b: § 63), *ragatxo* (COROMINES, 1977, III: 176-177).

alforja-alforja, aixovar-ajuar, albercoc-albaricoque, alambí-alambique, alcohol-alcohol, albarà-albarán. D'altra banda, és veritat que el català sembla que ofereix una certa resistència a préstecs àrabs que han tingut fortuna, en canvi, en castellà: *agulla de cap-alfiler, baladre-adelfa, bleada-acelga, esquírol-ardilla, fins-hasta, marmessor-albacea, oli-aceite, porc senglar-jabalí.* Amb tot, l'influx àrab en el lèxic català és prou important i considerable perquè sigui menysvalorat, i presenta una problemàtica més complexa que cal tenir molt en compte en abordar l'estudi dels arabismes de la llengua, com remarcà i exposà en detall G. Colón (1976a: § 5.3; 1979a: vegeu també: COLÓN, 1999c: 131-139; VENY, 2007a: 14). També cal tenir ben present, en la consideració de la característica dels arabismes catalans de l'absència, en la majoria de mots, de l'article *al-*, que aquesta absència, però també presència en d'altres casos, ve condicionada pel tractament de la *l* de l'article àrab davant les consonants anomenades «solars» o «lunars», com també ja va subratllar J. M. Solà-Solé (1968: 275-285; vegeu també sobretot NOLL, 1996a; 1996b). Sobre els noms propis d'origen àrab en parlarem quan tractem de l'onomàstica.

Cal fer una precisió sobre el concepte de parla *mossàrab* i *mossarabisme* (revisant BRUGUERA, 1985: 61, § 76). Des de fa uns quants anys, importants arabistes han denunciat les teories abusives sobre l'anomenada llengua romànica mossàrab que haurien parlat els cristians sotmesos al domini musulmà, pretesament única i uniforme a tota la península Ibèrica. Segons tota probabilitat, a l'època de la reconquesta, els anomenats mossàrabs i la seva parla romànica arabitzada ja no existien pràcticament. No és pot negar que molts mots catalans presenten algunes característiques fonètiques particulars d'influx àrab també particular. Però ben probablement molts anomenats mossarabismes han de ser tinguts simplement per modalitats d'arabismes, propis de gent no àrab que parlaven malament l'àrab, tot i que per una certa comoditat terminològica es pugui concedir de conservar-los encara una denominació tradicional que s'ha de tenir per superada (COLÓN, 1993c: 1994c; 1999c; VENY, 2007a: 14; RUBIERA, 1993: 301-317; BARCELÓ, 1999: 119-132; vegeu, però: COLÓN, 1971b: 125-133; VENY, 1989a: 463-475).

2.2.4. *Adstrats*.¹⁴ — 2.2.4.1. *Occitanismes*. — La interferència lèxica de la llengua occitana en la catalana és probablement el cas més antic del fenomen d'adstrat experimentat per la nostra llengua. La penetració d'occitanismes en el català fou notablement facilitada per l'estreta vinculació política i cultural entre Occitània i Catalunya a la baixa edat mitjana, sense tenir ja en compte la intrínseca afinitat lingüística entre totes dues llengües. Cal recordar: a) el pes del prestigi de la lírica trobadoresca occitana, que en la nostra literatura arribà a produir el fenomen de l'ús de dues llengües: l'occità per a la poesia (fins a Ausiàs March) i el català per a la prosa; un veritable bilingüisme literari (gairebé diglòssia); b) el domini feudal de la Corona Catalanoaragonesa a Occitània, amb les estretes relacions comercials que s'hi mantingueren; c) l'emigració d'occitans a Catalunya després de la desfeta de Muret (1213) com a conseqüència de les persecucions antialbigeses, i d) la participació d'un bon contingent d'occitans en la conquesta i el repoblament de Mallorca en temps de Jaume I.

Amb tot, cal admetre que alguns dels occitanismes segurs o presumptes del català medieval —molts ja arcaics i obsolets— podrien ser plasmacions també de la llengua catalana, paral·leles a les de l'occitana, llengües, d'altra banda, molt afins, però irreductibles a una unitat (BASTARDAS, 1995: 66, 71). Joan Coromines era particularment refractari a acceptar interferències de l'occità en el català. En diverses ocasions solia inclinar-se gairebé sempre a interpretar els possibles occitanismes més aviat com a arcaïsmes, antics dialectalismes o paral·lelismes catalans, especialment respecte als possibles occitanismes de les *Homilies d'Organyà*. Però em sembla haver pogut contribuir a relativitzar aquest recel amb els meus estudis sobre aquest text venerable, on crec que, a més d'alguns occitanismes gramaticals, n'hi podem trobar algun de lèxic (*garenza* 'garantia' i *poxeule* 'prec, instància') (BRUGUERA, 1985b: 256; 1985c: 62-65; 1987: 39, 46; 2002: 255-257).

14. Entenem per *adstrat* (terme creat per Marius Valkhoff) aquella llengua que determina una influència parcial sobre una altra llengua o un dialecte veïns, provoca per un període de contacte o convivència més o menys llargs dels seus parlants en un mateix territori o en territoris contigus. Modernament, a causa dels mitjans de comunicació, l'adstrat no suposa necessàriament només contigüïtat geogràfica, sinó també política i econòmica, encara que sigui de països allunyats.

Alguns exemples d'occitanismes medievals, ja arcaics: *aizina* 'ocasió', *baudor* 'alegria', *conjausir* 'fer bona acollida', *màjèrment* 'majorment', *marrít* 'trist', *mifèu* 'escarn', *paire* 'pare', *maire* 'mare', *fraire* 'germà', *tuit* 'tots', *d'arlot* 'a galop', *asaut* 'agradable', *aur* 'or', *tresaur* 'tesor', *gabar* 'lloar', *gint*, *gent* 'delicadament', *lasset* 'cansament', *pretz* 'honor', *sau* 'salvat', *toset* 'nen', etc. (BRUGUERA, 1999: 35-39)

En català actual tenim una respectable quantitat d'occitanismes segurs o probables: *al·lot*, *ambaixada*, *bacallà*, *balada*, *ballar*, *batalla*, *bell*, *bordell*, *bosc*, *cancell*, *canonge*, *capellà*, *capitell*, *cascavell*, *correu*, *despatxar*, *eina*, *enutjar*, *estoig*, *faisà*, *faràndula*, *faristol*, *flauta*, *foraster*, *frare*, *gai*, *gavatx*, *gris*, *heretge*, *homenatge*, *hostal*, *missatge*, *monjo*, *perfil*, *refrany*, *rossinyol*, *salvatge*, *solaç*, *torxa*, *ufana*, *verger*, *viola*, etc. (BRUGUERA, 1985c: 62-65).

2.2.4.2. *Castellanismes*. — No ha de costar pas gaire de convèncer ningú del fet que, per causes geogràfiques, històriques, polítiques, culturals i socials, el castellà és la llengua que, per un fenomen d'adstrat, ha produït una interferència lèxica més constant i intensa en el català. D'aquí, n'ha sortit un nombre, el més elevat, de manlles que s'han anat integrant ja als diccionaris normatius. En els castellanismes convé distingir entre manlles lexicals, produïts al llarg de la història, des d'èpoques més o menys reculades, que han acabat per ser admesos com a tals, i barbarismes o mots castellans que han proliferat més o menys, segons el temps i fins en l'actualitat, que sovint han estat sentits com a tals fins pels mateixos parlants —àdhuc com a vulgars castellanades—, que han tingut o tenen una fortuna diversa i que són encara susceptibles d'eradicació. Per això, si parlants no lingüistes sovint identifiquen fàcilment certs mots com a castellans, amb més raó pot resultar més fàcil a l'etimòleg l'estudi de l'origen de mots castellans.¹⁵

15. Una bona majoria de castellanismes es fan palesos per la seva mateixa estructura lingüística, és a dir, per trets fonològics i morfològics que no pertanyen al sistema lingüístic català; per exemple: 1) el fonema corresponent a la *j* castellana: *bandeja*, *despejar*; 2) els diftongs *ie*, *ue*: *rienda*, *fiera*, *cuento*, *puesto*; 3) la terminació *-o* en molts mots: *faro*, *gesto*, *tabaco* (vegeu, però, COROMINES, 1971: 197-209); 4) els sufixos *-illa*: *bombilla*, *pesadilla* (són admesos, però, *faldilla*, *forquilla*, *pastilla*, *quartilla*, *taquilla*); *-on*: *reventón*, *buzón*; *-in*: *botiquín*; *-ez*: *invalidéz*, *rapidez*; *-ura*, en molts mots: *blancura*, *frescura*; *-is*, en el singular de mots cultes d'origen grec: *crisis*, *anàlisis*, *tesis* (BADIA, 1955d).

Però també cal tenir present que en el castellà i el català es poden donar també solucions lèxiques comunes que cal tenir en compte.

Sembla ben provat que no trobem castellanismes en textos catalans abans de la segona meitat del segle XIV. I molts dels primerencs que trobem a partir d'aquesta data solen ser justificats extrínsecament per l'entorn on apareixen. En aquest aspecte és especialment representatiu el text del *Llibre dels fets* o *Crònica* de Jaume I, en el qual se suposà l'existència de nombrosos castellanismes. Crec que vaig poder aclarir aquesta apreciació exagerada i força errònia sobre aquest text en la seva versió més antiga conservada, del 1343. Un cop eliminats una quarantena llarga de mots presumptament castellans, els castellanismes o aragonesismes confirmats o dubtosos que s'hi troben (*alardo, apelido, así, bando, begua, casar, casament, celosia, cerca, cercar, descargar, escalera, galego, Jayme, Lérida, merino, moço, osar, recenes, rénder, sobrino, trebeyl*), llevat d'alguna rara excepció, solen ser condicionats per uns interlocutors o uns ambients de parla aragonesa o castellana, constatació que confirma el condicionament circumstancial, en general, de l'ús d'alguns castellanismes primerencs.

Alguns castellanismes que ens apareixen entrada ja la segona meitat del segle XIV són *almorzar, coixo, coça, entregar, xarnego, fondo*.

Al segle XV, amb l'adveniment de la dinastia castellana dels Trastàmara, el nombre de castellanismes anà en augment, sobretot a causa del prestigi social que anà adquirint la llengua cortesana. D'aquesta època tenim mots com *boda, amo, despedir, despedida, cego, mentira, tartamut, medir, calvo, sombrero, caldo*. A partir d'aquí l'allau de castellanismes no cessa fins a l'època actual.¹⁶

El castellà té bastants mots procedents de famílies ameríndies, o *indoamericanismes*, que ha traspassat també al català. Per a la nostra llengua, per etimologia immediata, són manlleus castellans. Però convé saber-ne l'origen remot per a interpretar-los amb justesa.

Del *taïno-arauac* (Antilles): *canoa, huracà, sabana, barbacoa, hamaca, cacic, moniato, caoba, miraguano*.

16. Vegeu-ne una generosa exemplificació, distribuïts cronològicament, a BRUGUERA, 1985c: 67-73; 2002c: 259-261).

Del *carib* (Antilles del Sud, Veneçuela, Guaianes): *caníbal*, *piragua*, *caiman*, *colibrí*, *butaca*, *lloro*, *mico*.

Del *nàhuatl* (Mèxic): *xicra*, *petaca*, *xocolata*, *xiclet*, *tomàquet*, *cacau*.

Del *quítxua* (Perú, Equador, nord de Xile, nord-oest de l'Argentina): *llama*, *vicunya*, *alpaca*, *puma*, *còndor*, *papa* (*patata*), *coca* (*cocaïna*), *quina* (*quinina*).

Del *tupí-guaraní* (Brasil, Paraguai): *gautxo*, *jaguar*, *tauró*, *tapioca*, *ananàs*, *petúnia* (BRUGUERA, 1985c: 89-90; 2002: 264).

2.2.4.3. *Gallicismes*. — La gran reputació des de sempre de la cultura i la llengua franceses han influït molt en totes les llengües romàniques i no romàniques. En el català la penetració de gallicismes començà a l'edat mitjana, s'intensificà en el segle XVIII amb la dinastia borbònica, i no ha cessat en els nostres temps, si bé, més modernament, amb la forta competència de l'anglès. Es fa difícil de poder precisar les vies de penetració de tots els gallicismes. A l'edat mitjana els manlleus són més aviat directes, llevat d'alguns casos d'intervenció transmissora de l'occità. Més tard ja, els manlleus poden ser indirectes i ens poden haver arribat molts d'ells a través del castellà. Alguns de més recents ens podrien venir per via més directa. Caldria sempre un estudi analític de cada mot.

Els gallicismes medievals, dels segles XIII-XIV es refereixen sobretot, com és comprensible, als vocabularis feudal, guerrer, cavalleresc i cortesà: *arnès*, *palafre*, *jardí*, *llinatge*, *pavelló*, *baluard*, *peatge*, *estendard*, *entremès*, *farratge*, *claraboia*, *xemeneia*, *dard*, *fletxa*, *corser*, *trotar*, *galop*, *maleta*, *aliar*, *batxiller*, *dansar*, *joia*, etc. Al *Llibre dels fets* de Jaume I trobem ja aquests gallicismes: *caravana*, *cocha* (embarcació), *duch*, *esmaiar*, *sire*, *torneig* i el mot ben viu de *vianda* i precisament en el sentit més comú que ha tingut sempre de 'menjar, provisions en general'.

A partir del segle xv van succeint-se els gallicismes, en tan gran nombre, que caldria renunciar fins i tot a fer-ne una tria: *xamfrà*, *jaqueta*, *tamboret*, *bateria*, *equipatge*, *marxar*, *bufet*, *bitllet*, *paquet*, *bisturí*, *finança*, *pantalón*, *sofà*, *etiqueta*, *galeta*, *comitè*, *cabina*, *rutina*, *camió*, *tren*, *toaleta*, *xalet*, *xampany*, etc.

El francès, alhora amb l'anglès, és la llengua que més elements forneix al català en règim de substitució o canvi de codi, és a dir, l'ús dins

la pròpia llengua de mots o expressions d'una altra, generalment cultes, que tothom sol entendre i no necessiten presentació: *à la page, ça va sans dire, chapeau!, déjà vu, enfant terrible, épatant, gauche divine, laissez faire, malgré tout, mêlée, ménage, mise au point, prêt à porter, savoir faire, soi-disant, souvenir, tour de force, vis-à-vis*, etc.

És remarcable que gairebé la totalitat de gallicismes que s'han anat registrant al llarg del temps han arrelat en català, diferentment dels castellanismes (BRUGUERA, 1985c: 74-77; 2002: 261-262; BARRI, 1999).

2.2.4.4. *Italianismes*. — Els manlleus de l'italià, no tan nombrosos com els d'altres llengües, tenen també explicació en les relacions contínues de Catalunya amb la península Italiana, ja des del segle XIII a causa de la seva expansió comercial per la Mediterrània, pel seu domini dels territoris meridionals a partir del segle XVI i per l'influx cultural de l'humanisme i el renaixement italians.

Ja des del segle XIV fins ara han anat incorporant-se al català manlleus italians dels diversos camps semàntics, amb un bon nombre de corresponents als àmbits de la marina, militar, comercial i artístic, sobretot musical. Al *Llibre dels fets* de Jaume I tenim ja aquests italianismes de l'àmbit de la marina: *bonança, galea, gómena, nautxer, orça, regatar, tramuntana*. Després van apareixent els nombrosos que tenim, dels quals esmentaré els que figuraven ja admesos al diccionari Fabra, com a italianismes explícits: *adàgio, allegro, andante, andantino, bravo, brio, camerino, cantàbil, cantata, canterano, capritx, casino, cavatina, cicero-ne, confetti, crescendo, decrescendo, esbirro, fiasco, fumarola, messana, presto, saldo, scherzo, soprano, tessitura, trèmol*.

Alguns italianismes, directes o indirectes (a través del sard), han passat també a l'alguerès (BRUGUERA, 1985c: 78-80; 2002: 262-263).

2.2.4.5. *Sardismes en l'alguerès*. — La presència minoritària, però persistent, de la comunitat de parla catalana a l'Alguer, a partir de la segona meitat del segle XIV, donà lloc a un notable influx de la llengua sarda en el peculiar dialecte català alguerès. El reduït marc geogràfic de Sardenya és on el català ha exercit un influx més notable en una altra llengua romànica i on, al seu torn, en una de les seves modalitats, n'ha rebut també un de més profund d'una altra llengua, fins i tot en

la seva estructura fonètica i morfosintàctica, molt més potser de la que hagi pogut rebre, en el curs de la història, de les dues altres llengües veïnes: l'occità i el castellà.

Els nombrosos mots d'origen sard que figuren en l'alguerès no han sobrepassat els límits d'aquest dialecte per poder influir en la resta del domini català. Els únics reculls extensos que en teníem fins fa uns quants anys eren els d'A. Ciuffo i A. Griera. Però no en justificaven la procedència. Molts d'aquests mots eren més aviat italianismes, en darrera etimologia, que calia destriar dels autèntics sardismes. D'altres tenien origen català o castellà. Fa uns anys vaig intentar de dilucidar i ordenar l'etimologia d'aquests mots. Però de tots ells resulta difícil de voler donar-ne dates d'aparició en l'alguerès, ja que els documents dels arxius de l'Alguer que en podrien donar testimoniatge són escrits en català literari.

A causa dels innombrables manlleus del sard i de l'italià que té l'alguerès, així com dels moltíssims (uns quatre mil) catalanismes del sard, i per l'interès més local que té la parla de l'Alguer, renuncio a donar-ne exemples (vegeu-ne el detall a BRUGUERA, 1985c: 81-88; 2002: 263-264).

2.2.4.6. *Anglicismes*. — La interferència lèxica de l'anglès en el català és la més intensa i contínua després de la del castellà. Però comença més tard, no abans del segle XVIII, com en moltes llengües romàniques. D'aleshores ençà el pes de la cultura anglosaxona en tots els àmbits ha originat una veritable allau creixent d'anglicismes lexicals de natura diversa en català i en altres llengües. I podem preveure que aquesta dinàmica perduri i augmenti des que, en els darrers anys, l'anglès és, de fet, considerat mundialment *la* llengua internacional, la segona llengua d'ensenyament obligatori a la majoria de països.

Molts anglicismes comencen a penetrar en català a través sobretot del francès o també, més tard, del castellà. Per això la denominació d'anglicisme aplicada a molts mots ha de ser ben sovint referida a l'ètim últim, no l'immediat. Però màximament després de la segona guerra mundial es produeix una entrada directa d'anglicismes a la península Ibèrica, particularment de l'anglès dels Estats Units. Més recentment, els moderns mitjans de comunicació de masses s'han fet els

principals responsables de la difusió de nous mots de procedència anglesa.

Una bona majoria de mots anglesos han trigat a ser admesos als diccionaris normatius, de Fabra i de l'Institut, tot i que alguns són emprats profusament tant en la llengua parlada com en l'escrita. A causa de la flexibilitat fonològica del català en la distribució dels fonemes en qualsevol posició dins els mots, molts d'aquests préstecs no han sofert encara un procés de catalanització, si més no en la grafia. Quant al manteniment de la pronunciació anglesa dels mots, ja no podem generalitzar tant. És el cas de moltíssims mots com *clergyman*, *copyright*, *gentleman*, *hippy*, *hobby*, *night club*, etc. El nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (*DIEC*), seguint el diccionari Fabra, ha incorporat molts anglicismes, alguns sense catalanitzar (llevat potser de l'aplicació d'un accent gràfic) i d'altres catalanitzats.

Alguns mots, d'ètim últim divers, ens han pervingut molt probablement a través de l'anglès i els tenim formalment invariables o bé catalanitzats: *quimono* (japonès), *tòtem* (algonquí), *gong* (malasi), *mocassí* (algonquí), *tobogan* (algonquí), *pijama* (hindustànic), *tabú* (polinesi), *biquini* (polinesi), *xampú* (hindustànic), *kàrate* (japonès). Alguns anglicismes formals són amb tota probabilitat de creació francesa, amb resultats lexicals paradoxalment no existents en el mateix anglès, si més no d'idèntic sentit: *pàrquing*, *esmòquing*, *càmping*, *dàncing*, *autoestop*, *fúting*.

La interferència lèxica de l'anglès s'ha manifestat també en el pla semàntic de molts mots, que no es poden detectar fàcilment com a anglicismes en el pla formal. Són mots tradicionalment catalans, usats en l'actualitat amb significats nous per influx del significat que tenen els seus parònims anglesos. La comunitat d'ètim últim de la majoria amb mots castellans facilita la possibilitat que les noves accepcions hagin estat influïdes per l'ús castellà. Heus ací, entre molts d'altres possibles, uns quants exemples d'anglicismes semàntics paronímics: *administració* 'govern', *agenda* 'ordre del dia', *apartament* 'pis petit', *àrea* 'zona, sector', *ascendent* 'predomini moral', *audiència* 'públic', *balanç* 'saldo', *cicle* 'sèrie o conjunt', *clima* 'ambient', *complex* 'terme de psicologia o d'indústria', *confrontació* 'fricció o xoc armat', *educació* 'ensenyament', *emergència* 'urgència', *espectacular* 'aparatós', *firma*

‘casa comercial’, *hàbit* ‘costum’, *incident* ‘succés’, *informal* ‘sense formes cerimonioses’, *moció* ‘proposta parlamentària’, *model* ‘maniquí vivent’, *perspectiva* ‘circumstància’, *primitiu* ‘incivilitzat o salvatge’, *temperamental* ‘violent’, *tràfic* ‘trànsit’, etc.

També s’han produït alguns calcs semàntics, és a dir, traduccions de mots anglesos amb els quals no hi ha relació etimològica directa: *accent* ‘èmfasi’ (*stress*); *as*, en els esports (*ace*); *cadena* ‘agrupació d’establiments’ (*chain*); *canal*, en televisió (*channel*); *conjunt*, referit a música i ràdio (*group*); *exercici*, referit a l’any fiscal (*exercise*), etc.

Un bon nombre de mots, formalment romànics (de base llatina o grecollatina), neologismes pel contingut semàntic i les dates d’aparició, són veritables anglicismes neològics de creació moderna. Cal, però, no oblidar la dificultat a disposar de proves intrínsecament lingüístiques que permetin d’identificar-los. Sovint només podem disposar de criteris negatius: una forma enregistrada repetidament en els mitjans de comunicació, però que manca en els repertoris lexicogràfics importants, és molt probable que sigui un neologisme. Com ho són una sèrie de llatinismes d’ús modern: *àlbum*, *aquàrium*, *auditòrium*, *currículum*, *fòrum*, *lindòleum*, *mèdium*, *memoràndum*, *mínimum*, *quòrum*, *referèndum*, *estatus*, *symposium*, etc.

D’altres mots, formalment compostos o derivats, tenen una semblança total d’estructura entre el terme anglès i el català, sovint amb la mínima adaptació ortogràfica per a catalanitzar-los: *acrílic*, *aerosol*, *analgèsic*, *astronàutica*, *biodegradable*, *clímax*, *desodorant*, *detergent*, *digital*, *estereofonia*, *extradició*, *genocidi*, *helicòpter*, *hipertròfia*, *liofilitzar*, *míssil*, *nostàlgia*, *orgasme*, *prospecte*, *reversible*, *síndrome*, *supersònic*, *tecnocràcia*, *telèfon*, *televisió*, *transistor*, *veredicte*, etc.

Tenim molts anglicismes en la derivació de mots, per prefixació o sufixació, segons model anglès, però amb base lèxica autòctona: *antiaeri*, *antisemitisme*, *autodeterminació*, *coproducció*, *desqualificar*, *disfunció*, *hipersensible*, *infraestructura*, *interurbà*, *microfilm*, *multinacional*, *postgraduat*, *prenatal*, *superpotència*, etc. Notablement productius són els prefixos *mini-*, *para-* i *super-*: *minibàsquet*, *minicadena*, *minifaldilla*, *miniestadi*, *minigolf*, *miniordinador*; *paraconformitat*, *paraestatal*, *paramilitar*, *paramorfisme*, *paranormal*, *parapsicologia*, *parasíntesi*; *supercrític*, *supereminent*, *superíndex*, *supermercat*, *supernumerari*, *su-*

perpoblació, superproducció, etc. Els sufixos verbals *-itzar, -ificar*: *agilitzar, canalitzar, mentalitzar, traumatitzar, visualitzar; desqualificar, descodificar, tipificar*. El sufix productori d'adjectius *-al*: *arquitectural, educacional, emocional, intencional, lexical, medical, opcional, operacional, preferencial, residual, sectorial, vocacional*; una majoria, malgrat l'existència d'altres adjectius de la mateixa arrel, però amb altres terminacions: *arquitectònic, educatiu, emotiu, lèxic, mèdic, optatiu, operatiu, preferent*. Els sufixos *-isme, -ista*: *abolicionisme, abolicionista, maximalisme, maximalista*. Afegim-hi la gran tendència a derivar verbs postnominals a partir de substantius acabats en *-ció, -sió*, al marge de verbs a vegades ja existents que en són la base etimològica: *distorsionar, erosionar, pressionar, promocionar*.

Un bon nombre de mots compostos i locucions traeixen el manlleu anglès, tant per l'estructura sovint apositiva com pel contingut semàntic: *ciutat dormitori, sector pesca, ciutat jardí, situació límit, hora punta, pes mosca, reunió cim, cine club, ciència ficció, gas ciutat, oferta aniversari, any llum, gratacels, fora borda, caixa negra, taula rodona, llarga distància, tercer món, complex d'inferioritat, cap de setmana*, etc.

Molts de tots aquests anglicismes tenen un gran rendiment de freqüències, sobretot en el llenguatge polític i periodístic dels nostres dies. Molts ja figuraven al diccionari Fabra, i no han solgut ni solen suscitar recels ni dubtes d'acceptació, especialment perquè almenys no plantegen problemes de caràcter formal, i el mateix índex de freqüències d'ús revela que cobreixen necessitats expressives, si més no de matís, que han anat sorgint en els nostres temps. En tot cas, si fóra difícil de plantejar objeccions de naturalesa a molts d'ells, no és sobrer de prevenir contra un possible abús que se'n pugui fer amb marginació sistemàtica d'altres formes més genuïnament catalanes. Adquirir aquesta consciència i sensibilitat en el conflicte entre genuïtat lèxica pròpia i acceptació indiscriminada d'estrangerismes és també un bon fruit de la investigació etimològica.

Hi ha una bona quantitat d'anglicismes en circulació normal actualment que no han estat admesos en el nou diccionari de l'Institut, i ben encertadament, perquè tots tenen encara fàcil i normal equivalent en català, si els parlants —malgrat la humana inclinació per les solucions més fàcils i gregàriament generalitzades— es prenen amb il·lusió

l'esforç de fixar-s'hi i usar-los: *airbag* / coixí de seguretat, *bafle* / alta-veu, *boy-scout* / escolta, minyó de muntanya, *casting* / repartiment, elenc, *catering* / servei d'àpats, *check-up* / revisió mèdica, *container* / contenidor, *fast-food* / menjar ràpid, *full-time* / temps o servei complet, *hall* / vestíbul, *hi-fi* / alta fidelitat, *hobby* / afició, *holding* / grup d'empreses, *jacuzzi* / hidromassatge, *jet-set* / alta societat, *kleenex* / mocador de paper (com tovalló de paper), *living* / sala d'estar, *lunch* / àpat fred, *mass media* / mitjans de comunicació (de massa), *music-hall* / revista, (espectacle de) varietats, *new-look* / nova moda, nova imatge, *overbooking* / excés de reserves, *parafernàlia* / pompa, aparat, faramalla, *partner* / parella, company, soci, *privacitat* / privadesa, intimitat, vida privada, *self-service* / autoservei, *sex-appeal* / atractiu sexual, *sexy* / amb atractiu sexual, *staff* / equip assessor o directiu, *stage* / estada, concentració, *standing* / nivell, categoria, qualitat, *thriller* / pel·lícula de suspens, policíaca, *top secret* / confidencial, absolutament secret, *vip* / personalitat, persona molt important, *walkie-talkie* / transceptor portàtil, etc. (BRUGUERA, 1985c: 91-96; 2002: 264-269).¹⁷

2.2.5. *Vocabularis especialitzats.* — 2.2.5.1. *Neologismes científics i tècnics.* — El caràcter específic, d'origen modern, de creació constant i d'ús sovint restringit, que presenten els neologismes científics i tècnics no excusa de parlar-ne en estudis sobre història del lèxic i d'etimologia, molt més quan molts han passat o acaben passant al llenguatge comú. Els neologismes es formen per alteració semàntica de mots ja existents, que adquireixen noves accepcions, o bé per generació de mots nous mitjançant diversos procediments. En tots dos casos, fins en els termes d'estructura grecolatina, ha exercit també un paper molt important la llengua anglesa, com ja hem vist abans.

Un procediment molt productiu per a crear termes nous és el de la formació per derivació i composició, mitjançant afixos, elements prefixats o sufixats, de què parlarem àmpliament més endavant. Remarquem només aquí que una sèrie d'afixos d'origen grec o llatí, cor-

17. Una consideració particular mereixen els anglicismes consagrats en la parla menorquina, conseqüència de la dominació anglesa a Menorca durant el segle XVIII (BRUGUERA, 1985c: 96; BADIA, 1953; ORTELLS, 1983).

rents en el llenguatge científic, solen ser comuns en totes les llengües de cultura, la qual cosa facilita d'establir una relació anàloga per al català. La sufixació analògica ofereix un altre procediment per a la formació de termes nous. Sufixos existents ja en alguns mots són emprats per a produir-ne d'altres, a vegades fins i tot separant arbitràriament els elements d'un mot ja existent: *fosforescència* ha originat *fluorescència* i *luminescència*, mitjançant *-escència*; *aqüeducte* i *viaducte* han donat lloc a *gasoducte* i *oleoducte*, mitjançant *-ducte*; d'*electró* han sorgit *neutró*, *positró*, *ciclotró*, *magnetró*, *ignitró*; *ió* ha influït en *pro-^{to}*, *mesó*, *nucleó*, *fermió*, *leptó*, *bosó*, etc.

2.2.5.2. *Tecnicismes professionals*. — No podem tractar ací en detall dels vocabularis propis de les diverses tècniques professionals i laborals. En molts aspectes es veuen afectats pel que ha estat dit en el paràgraf anterior. Molts termes d'aquests vocabularis tenen tradició autòctona i antiga en la llengua, sobretot els que pertanyen a certs oficis manuals. El coneixement i l'ús d'aquests vocabularis solen quedar restringits als professionals.

2.2.5.3. *Argot*. — No parlarem ací en detall d'aquells vocabularis que poden constituir un argot, és a dir, segons definició del diccionari de l'Institut, un «llenguatge propi d'una determinada professió, d'un estament, d'una categoria de persones». Els argots professionals, que cal no confondre amb els vocabularis tècnics específics, no solen transcendir l'àmbit dels qui els utilitzen i, per tant, rarament han arribat a fer aportacions al lèxic comú. En canvi, els argots, entesos en el sentit de maneres de parlar distintes de les comunes a tots els usuaris d'una llengua, propis de certes categories socials o de grups marginats, sia per la seva mateixa naturalesa, sovint jocosa o ridiculitzant, sia pels contactes d'aquests grups amb les classes populars, han trobat una via més fàcil de penetració en la parla comuna. Alguns mots d'argot fins han arribat a ser admesos en el diccionari normatiu, bé que de nivell col·loquial o familiar, com els següents d'origen caló o gitano: *calé*, *cangrí*, *cangueli*, *catipén*, *endinyar*, *ful*, *halar*, *paio*, *pirar*, *taro*, *xaval*. I els següents d'origen popular autòcton: *banau*, *clapar*, *clissar*, *garjola*, *pencar*, *pispar* (BRUGUERA, 1985c: 97-99).

3. PROBLEMES I MÈTODES

3.1. La fonètica, primer fonament de l'etimologia

Si la intenció principal de l'etimologia és de descobrir la forma primitiva de qualsevol mot, la fonètica —com ja apuntàvem en presentar l'etimologia moderna (§ 1.4.1.)— és la primera base segura de l'estudi històric dels mots.

El pare de la lingüística romànica, Friedrich Diez, ja deia al prefaici del seu *Etymologisches Wörterbuch* (1869, VII): «Al contrari del mètode acrític [el que fonamenta l'etimologia en meres semblances externes], el mètode crític se sotmet obertament als principis i les regles descobertes de la fonètica, sense apartar-se'n ni un pam, fora que no hi hagi excepcions clares i reals que obliguin a fer-ho. S'esforça de seguir el geni de la llengua en les seves petjades, de descobrir-ne els secrets. Jutja atentament el valor de cada lletra i procura de descobrir el valor que cal atribuir-li en cada posició».

La consideració de les lleis d'evolució fonètica del llatí en el trànsit a les llengües romàniques és indispensable per a l'etimologia dels mots. Un exemple clàssic: el català *esquena* té paral·lels en francès (*échine*), occità (*esquina*), italià (*schiena*), castellà (*esquina*, en un sentit diferent). Si en cercàvem, en principi, l'ètim en el llatí, ens trobaríem amb la dificultat que, a més de no trobar-lo documentat en el llatí clàssic, el so *k* + *i* llatí es palatalitza (*k* > *ts* > *s*). Si el fenomen de palatalització es produeix al segle III dC, el mot *esquena* ha de ser posterior, i pot fer pensar en un manlleu d'un germànic **skina* 'barreta de fusta o metall espinada' (GUIRAUD, 1972: 58).

Les lleis fonètiques serveixen per a la lingüística comparada de diferents llengües i per a datar-ne l'aparició de les formes. Expliquen, per exemple, que tres ètims llatins diferents hagin produït en català

tres homònims, segons les pròpies normes, i mots diferents en altres llengües germanes, segons les pròpies respectives. Es tracta del cat. *poll* ‘pollet’ (< PULLUS), *poll* ‘insecte’ (< PEDUCULUS) i *poll* ‘pollancre’ (< POPULUS, ll. vg. *POCLUS), que donen respectivament en oc. *pol*, *pe-solh*, *píbol*; fr. *poule*, *pou*, *peuplier* (ant. *peuple*); it. *pollo*, *pidocchio*, *pioppo*; cast. *pollo*, *piojo*, *chopo* (ll. vg. *PLOPPUS, *CLOPPUS).¹⁸

Malgrat les insuficiències que els etimòlegs trobaren més tard en les lleis fonètiques dels neogramàtics, cal reconèixer que l’anàlisi a què donen lloc continua essent el fonament segur de tota etimologia. Es pot admetre que els estudis etimològics que recolzen només en les lleis fonètiques tenen tan sols la meitat de valor. Però els que en prescindeixen del tot no en tenen cap (GUIRAUD, 1972: 58-60; PFISTER, 2001: 101).

3.2. L'evolució semàntica

Després de la sòlida estructuració del sistema de lleis fonètiques a què arribaren els neogramàtics, els filòlegs es van adonar que una llengua no és tan sols un esdeveniment natural, sinó també una manifestació de la capacitat expressiva de l’home, sobre la qual no hi pot haver lleis mecàniques sense excepcions. Es tracta de l’àmplia possibilitat creativa del llenguatge figurat, amb metàfores, metonímies, sinècdques, jocs de paraules, dobles sentits humorístics i maliciosos. En una paraula, de tot allò que representa l’àmbit il·limitat de la semàntica (PFISTER, 2001: 98, n. 37).

L’atenció dels etimòlegs passava també a fixar-se no sols en el canvi de la forma dels mots, és a dir, el significat, sinó també en el del seu contingut, el significat. Perquè la mutabilitat imparabile del signe lingüístic, una de les seves característiques més essencials, es dóna en els seus dos components, però d’una manera autònoma: pot canviar l’un i no l’altre, i per procediments diferents, i també es poden influir recí-

18. Vegeu, tractats àmpliament, alguns exemples del joc que pot donar la interpretació de les lleis fonètiques a VENY, 1986; 1988a; 1989b; 1993d: 222-224; MALKIEL, 1970: 32.

procament. No pot ser que els filòlegs ignoressin que els mots estaven subjectes al canvi semàntic, i no el tinguessin en compte. Girant els ulls directament al lèxic llatí veien prou que aquesta mutabilitat ja s'hi havia donat també de bona hora, i per diverses raons: 1) Per restricció de sentit: COLLOCARE 'collocar' – 'anar al llit'; LEVARE 'alleujar' – 'aixecar, treure'; MITTERE 'enviar' – 'posar'; PENSARE 'pesar' – 'pensar'; COGNATUS 'parent' – 'cunyat'; PULLUS 'cria d'animal' – 'pollet'; PAGANUS 'pagès' – 'no combatent, civil' – 'no cristià'. 2) Per ampliació de sentit: LAXARE 'afluixar' – 'deixar'; SEDERE 'seure' – 'quedar-se, estar' – 'ser'; STARE 'estar dret, immòbil' – 'estar'. 3) Per transferència de sentit: FOCUS 'llar de foc' – 'foc' (que suplanta IGNIS); PAPILO 'papallona' – 'tenda, pavelló'; TESTA 'atuell, test' – 'cap'. 4) Per trànsit de l'abstracte al concret: INGENIUM 'talent' – 'invenció, artifici'; MANCIPIUM 'cosa adquirida amb la mà' – 'cosa apropiada, esclau' (BRUGUERA, 1985: 20).

Per no parlar ja de la mutabilitat o precarietat extrema de certs mots fins a la desaparició total i la suplantació per d'altres a causa de tenir poca entitat física, poca expressivitat, de provocar confusió per homonímia o d'oferir dificultats a causa d'irregularitats morfològiques: IRE – VADERE, AMBULARE; FERRE, GERERE – PORTARE; LOQUI – PARABOLARE; SCIRE – SAPERE; LUDERE – JOCAR; VELLE – VOLERE; POSSE – POTERE; FLERE – PLORARE, PLANGERE; EMERE – COMPARARE; CANERE – CANTARE; EQUUS – CABALLUS; URBS – CIVITAS; VIR – HOMO; AGER – CAMPUS; OS – BUCCA; CAPUT -TESTA; ITER -VIA, CAMINUS; RES – CAUSA; MAGNUS – GRANDIS; OMNIS – TOTUS; PARVUS – MINUTUS; AEGER, AEGROTUS – MALE HABITUS; PULCHER – FORMOSUS, BELLUS; AURIS – AURICULA; OVIS – OVICULA; VETUS – VETULUS, VECLUS, etc. (BRUGUERA, 1985: 19-20).

Una mutabilitat que no es donà tant o gens en tots aquells mots que es refereixen a nocions fonamentals, corrents en la vida quotidiana, que s'han mantingut més inalterats i generalitzats en la majoria de les diverses llengües romàniques, com els esmentats ja a 2.1.1. Però fins aquests no han estat o són exempts de possibles alteracions semàntiques, quan són susceptibles de poder adquirir algun nou sentit figurat.

Si, malgrat tot, els etimòlegs fins aleshores havien passat de puntetes davant dels problemes semàntics de la història dels mots era probablement pel dubte, més o menys conscient, que el seu esperit

científic els provocava que poguessin arribar a estructurar els significats dels mots amb el mateix rigor objectiu amb què s'havien pogut estructurar les altres parts de la lingüística: la fonologia i la morfosintaxi. Potser intuïen que els canvis de significat no es podien sotmetre a unes lleis preestablertes, perquè els factors sobretot psíquics que els produïen no es poden reduir a un esquema rígid. Formen la part més íntima de les persones, i aquestes no són sistematitzables.

Com apuntàvem abans, hi ha segurament ben pocs mots que no hagin experimentat alguna mutació o altra del significat del seu ètim. No crec que hi hagi gaire gent que pensi, quan *arriba* en un lloc, que és com si aconseguís d'atracar en una *riba* o costa o platja de mar (*ARRIPARE < RIPA). Però ara s'han multiplicat els llocs on metafòricament es pot *arribar* i se n'ha perdut el sentit marítim etimològic.

En català, *vinya* (de l'adjectiu llatí VINEUS, VINEA 'de vi, referent al vi') vol dir 'la planta d'on es fa el vi' i també 'el camp on se'n cultiva'. Aquesta homonímia provocà l'aparició d'un nou mot que diferenciés la planta. A algú se li acudí, per facècia, d'aplicar-li el nom de *cep* (llatí CIPPUS 'fita clavada en terra; estaca o tronc brancat colgat en terra pels soldats per entrebancar la marxa de l'enemic', d'on sorgí el sentit de 'soca emergent de terra, especialment la de la vinya'. Després el mot s'ha aplicat figuradament a altres menes de paranyes (d'un pres, d'un vehicle) i a una mena de bolet senzill, potser per la seva semblança amb un tronquet.

Alguns mots han sofert una evolució semàntica ja arran del mateix ètim. El llatí NEBULA vol dir 'boira', però ja prengué en l'època tardana el sentit metafòric de 'pasta de full finíssim'. El mot català hereditari que en sorgí, *neula*, mantingué el valor de 'boira' fins al segle XVI, en què començà a tornar-se antic. Però el sentit de laminadura de pasta finíssima, ara caragolada i especialment nadalenca, se'ns ha conservat des del segle XI fins ara. Un gran veterà venerable del nostre lèxic.

El verb *menar* (*menar un ramat, un cotxe, les terres, una fàbrica*) en català oriental s'ha vist perjudicat pel seu homòfon *manar* 'ordenar'. I segurament molts parlants l'hi confonen, sense pensar que prové del llatí vulgar MINARE, clàssic MINARI 'amençar', de l'ús que en feien els pastors que escridassaven com amb amenaces els ramats per guiar-los, conduir-los, *menar-los* (BASTARDAS, 1986: 25-26; 1995: 122).

Els llatinistes estan d'acord a afirmar que la llengua de Roma era una llengua de pagesos. Però un nombre important de mots de sentit general, propis del món rústic, han generat després accepcions de caràcter abstracte: COLERE 'cultivar' > 'habitar, residir', PUTARE 'podar' > 'pensar, distingir', CERNERE 'cerndre, garbellar' > 'distingir, separar, discernir' (provinent de DISCERNERE, derivat de *cernere*), DECRETUM (de DECERNERE) > 'decret, decisió', RIVALIS (derivat de RIVUS 'rierol') 'el qui comparteix una riba' > 'contrincant', FELIX 'fètil' > 'feliç', EGREGIUS 'el que sobresurt del ramat (GREX)' > 'egregi, insigne, distingit', LABOR 'fatiga, sofriment' > 'labor, treball', TRIPALIUM 'supplici, patíbul' > 'treball', *TRIPALIARE 'turmentar' > 'treballar' (ZAMBONI, 1988: 91-92; PFISTER, 2001: 112-115).

Dins de la romanística hi ha alguns exemples de canvis i desplaçaments de significat que han esdevingut clàssics. El verb FERIRE significava pròpiament 'pegar, agredir', VULNERARE significava 'causar una ferida'. Cap al segle v, FERIRE va anar envaint el sentit de VULNERARE (que, d'altra banda, no va passar a la Romània) i fou al seu torn substituït per BATTUERE (> *batre*) i PERCUTERE (> *percutir*). En algunes llengües romàniques (italià, sard, castellà, català) el reflex de FERIRE va conservar encara un temps el sentit de 'pegar, atacar' (*Firam en ells, que no són re!* Jaume I). En francès, FERIRE i VULNERARE foren substituïts pels germanismes *navrer* (< NARWA) i *blessar* (<BLETTIAN) respectivament. El català també va adoptar *nafrar*.

El mot FEMUR 'cama' es va convertir en homònim de FIMUS 'fems' per influx de STERCUS 'id.', i fou substituït per COXA 'cuixa'. El seu buit fou omplert pel germanisme *HANKA. De COXA tenim it. *coscia*, fr. *cuisse*, port. *coxa*, cat. *cuixa*; però també de HANKA fr. *hanche* i cast. i cat. *anca*, reservat més aviat als animals.

El verb EDERE 'menjar' tenia algunes formes comunes amb el verb ESSE 'ésser' i, per evitar-ne la confusió, es preferencià el verb derivat COMEDERE 'menjar-ho tot' i el verb popular MANDUCARE 'mastegar, menjar com un golafre', que és l'origen del fr. *manger*, it. *mangiare*, cat. *menjar*, mentre que COMEDERE s'ha conservat en el cast. i port. *comer*. El buit deixat per MANDUCARE fou omplert per MASTICARE (del gr. *mastázo*), d'on sortiren it. *masticare*, fr. *mâcher*, cast. *masticar* (i *mascar*), port. *mastigar* (i *mascar*), cat. *mastegar*. I ara, per contrast,

el llenguatge popular ressuscita alguna vegada la forma llatina, *manducar*, i n'usa també un postverbal, *manduca* (*És hora de manducar! Si demà voleu fer aquell sopar, no tenim prou manduca*).

Quan el llatí FEMINA 'femella' fou substituït per un seu derivat tardà FEMELLA, pogué passar a significar també 'dona', que en llatí, el significava MULIER. De FEMINA tenim el fr. *femme*, cat. ant. *femna* i *fembra* 'dona', cast. *hembra*, port. *femea*. El llatí MULIER 'dona' conserva el seu significat inicial en el cast. *mujer*, port. *mulher*, però pren el d' 'esposa' en el cat. *muller*, it. *moglie*, i també en cast. i port. En conjunt, han estat unes veritables migracions lèxiques a causa, sobretot, dels canvis de significat (WARTBURG, 1951: 189-200; BADIA, 1953a).¹⁹

3.3. *La geografia lingüística*

Podríem dir que, després de la més especial consideració de l'aspecte formal, fonètic, de les paraules, és a dir, del significat, i del seu aspecte material, semàntic, és a dir, del significat, la geografia lingüística posa un particular èmfasi en l'estudi de la manifestació viva, concreta, d'aquestes paraules en les varietats dialectals. La geografia lingüística és un aprofundiment i una elaboració de l'anàlisi històrica en el seu doble enfocament: la fonètica comparada i la doctrina del mot i de la cosa. L'anàlisi històrica dels mots es troba inevitablement amb les seves variants locals, que són els dialectes, i que poden arribar a constituir sistemes lingüístics més o menys diferenciats, entre els quals hi ha relacions, intercanvis, filiacions. El desenvolupament de

19. La qüestió de la primacia de les lleis fonètiques o de la semàntica en l'etimologia va provocar entre els anys 1899 i 1903 una apassionada i interessant polèmica entre dos colossos de la lingüística romànica, Antoine Thomas (1899; 1902) i Hugo Schuchardt (1899; 1902; 1903; 1907), en ocasió de la discussió etimològica del francès *trouver*, segons que es basés sobre *turbare* o sobre **tropare*. La controvèrsia va implicar d'altres il·lustres filòlegs, com Ernst Tappolet (1905: 81), Gaston París (1909: 624 s.), Leo Spitzer (1925: 143). Amb tot, la llarga confrontació serví per a confirmar l'imparable i progressiu convenciment general dels lingüistes que tota etimologia ha de satisfer tant les lleis fonètiques com els fets semàntics. Ha de tenir en compte tant el canvi fonètic com el canvi semàntic (PFISTER, 2002: 119-124. Vegeu-hi l'exposició i la bibliografia minuciosament detallades de tota la llarga controvèrsia).

la dialectologia facilita les extraordinàries aportacions de la geografia lingüística a la investigació etimològica. La reconstrucció d'una base llatina de mots romànics assoleix més probabilitat com més extens pugui ser el material comparable en romànic, és a dir, com més varietats romàniques es puguin comparar amb criteris geogràfics. El mètode de la geografia lingüística palesa que els problemes etimològics no poden ser resolts, si la investigació resta limitada a una sola parla. L'assentament geogràfic d'un lexema pren una importància decisiva per a l'etimologia, sobretot si es tracta de formes provinents del substrat o del superstrat. L'ordenació cronològica de les documentacions i la constatació de la difusió geogràfica dels mots, el mètode i l'elaboració de les isoglosses són actualment indispensables per a la investigació etimològica (GUIRAUD, 1972: 69; PFISTER, 2001: 124; 2003: 314).

La geografia lingüística es basa en la confecció d'atles on, en diversos mapes, són estudiats els diferents noms de les coses en les seves característiques fonètiques i lèxiques. Aquests mapes evidencien l'enorme varietat dialectal que poden revestir els mots. Amb la geografia lingüística el dialectòleg observa les diverses situacions concretes, sovint complexes, que envolten la vida dels mots, i ho fa treballant en contacte directe amb interlocutors mateixos de la llengua estudiada, a la mateixa terra i sobre fets i circumstàncies propis. No fa una tasca de laboratori, més aviat teòrica, com passa en altres estudis lingüístics (GUIRAUD, 1972: 68-71).

Les condicions geogràfiques en què es presenten els fets lingüístics són per elles mateixes demostratives d'altres fets. Els treballs de Gilliéron, fundador de la geografia lingüística, van obrir un nou camí a l'etimologia moderna i van revelar molts problemes absolutament desconeguts fins llavors que pertorbaven el criteri de l'evolució normal i mecànica de la llengua. Gilliéron posa en primer pla del seu estudi de l'etimologia el concepte d'*homofonia* com a font d'alteracions lèxiques. I en dóna, entre d'altres, un exemple, esdevingut ja clàssic: en gascó, el mot llatí GALLUS 'gall' havia de donar **gat*, tenint en compte que la *ll* llatina final hi evoluciona en *t*. Però el llatí CATTUS 'gat' tenia el mateix resultat. En la lluita per a desfer l'homonímia confusional, va vèncer el felí. El poble, amb sentit de l'humor, donà al

gall els noms de *azâ* ‘faisà’ i *biguèy* ‘vicari’ (BALDINGER, 1958: 60; VIDOS, 1973: 50; TAGLIAVINI, 1973: 78-79).²⁰

Un altre cas, aquesta vegada en francès, és el de la coincidència en una mateixa forma *moudre* (a través d’una fase intermèdia *molde*) del llatí *MOLERE* ‘moldre’ i *MULGERE* ‘munyir’. Una homofonia que afectava dos significats d’activitats bàsiques de la vida rural, que provocà la desaparició del *moudre* ‘munyir’ i fou substituït per *traire* < *TRAHERE* i, més tard, per *tirer* < **TIRARE* ‘estirar els mugrons de la vaca per extreure’n la llet’.

És interessant de fer notar, crec, que en català el cas d’homonímia triple de *poll* ‘menut d’un ocell’, *poll* ‘insecte paràsit’ i *poll* ‘arbre’ no ha provocat cap enrenou d’eliminacions i substitucions. En la pràctica, per als ocells, la gent parla més de *pollets* que de *polls*; per a la mena d’arbres, més de *pollanques* que de *polls*; amb la qual cosa els *polls* han quedat reservats als paràsits.

Una projecció o aplicació de la geografia lingüística fou l’anomenada *neolingüística*, transformada més tard en *lingüística espacial*, apareguda el 1925 per obra de Matteo Bartoli (1873-1946). Aquest corrent se serveix de la geografia lingüística per a establir una sèrie de *normes areals*, que deriven de la posició de la paraula en l’espai. Com la geografia lingüística, fa veure de quina manera la història lingüística deixa les pròpies empremtes a l’espai. El seu mètode pot prestar bons serveis en establir les relacions cronològiques entre diversos fenòmens lingüístics. La lingüística espacial estableix cinc normes respecte a les relacions cronològiques entre les paraules:

20. El mateix Gilliéron (*Études de géographie linguistique d’après l’Atlas linguistique de la France*, París, 1912, p. 128) explica: «Fou necessari de cercar al gall del galliner un nom que no li suscités un adversari gaire immediat i perillós. Hi degué haver alguna vacil·lació per a escollir aquest nom, i alguna diversitat: finalment s’arribà a fer del gall, ambiciosament, un ‘faisà’ o, humorísticament, un ‘vicari’, cosa sempre preferible a deixar-lo a mercè del gat. És possible, d’altra banda, que les parles haguessin trobat una certa diversió en aquestes denominacions anormals i s’haguessin complagut a pagar-les». G. Rohlfs (*Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Tübingen, Niemeyer, 1977, p. 232, § 419) precisa que l’expressió metafòrica i faceciosa sembla que s’aplicà al gall a causa de la caputxa de cresta o de l’escarapella vermella com la cresta d’un gall, portada una vegada pel *veguer* ‘magistrat de justícia’ (H. POLGE, «Romania», núm. 91 (1970), p. 104).

1) Quan, de dues fases cronològiques d'un mot, l'una es troba en una àrea aïllada o allunyada del centre d'irradiació i de difícil accés, aquesta sol ser la més antiga. Fases llatines més antigues, DOMUS, MAGNUS, AGRESTIS, IANUA, donen en sard: *domo*, *mannu*, *arèste*, *giànnna*; fases més recents, CASA, GRANDIS, SILVATICUS, PORTA, donen en italià: *casa*, *grande*, *selvatico*, *porta*.

2) Si, de dues fases cronològiques, l'una apareix en àrees laterals i l'altra en una àrea central, la primera és la més antiga. El llatí més antic FERVERE es troba representat en castellà *hervir*, portuguès *ferver* i romanès *a fierbe*; el més modern BULLIRE, en català *bullir*, occità *boulhir*, francès *bouillir*, friülà *bòli*, italià *bollire*.

3) Quan, de dues fases cronològiques, l'una apareix en un territori més extens que l'altra, la més àmpliament difosa sol ser la més antiga. Els mots llatins més antics CAUSA, FRIGIDUS, FINDERE han donat *cosa* en català, castellà, italià, *chose* en francès; *fred* en català, *frío* en castellà, *froid* en francès, *freddo* en italià; *fendre* en català, *hender* en castellà, *fendre* en francès, *fendere* en italià.

4) Territoris romanitzats més tard solen conservar una fase més antiga que Itàlia. Els mots més antics COMEDERE, AVUNCULUS, LINGULA es troben en castellà *comer*, francès *oncle*, romanès *lingura* 'cullera'; els més moderns MANDUCARE, THIUS, COCHLEARIUM es troben en l'italià *mangiare*, *zio*, *cucchiaio*.

5) De dues fases, la desapareguda o menys vital sol ser la més antiga. El llatí antic IGNIS ha desaparegut; el modern FOCUS s'ha conservat a totes les llengües romàniques: italià *fuoco*, castellà *fuego*, català *foc*, francès *feu*, romanès *foc*.

En resum: les àrees aïllades o allunyades, laterals, més extenses, romanitzades més tard o desaparegudes són les més arcaïques. Cal remarcar, però, que es donen força excepcions (BARTOLI, 1925; 1945; VIDOS, 1973: 76-79; TAGLIAVINI, 1973: 92; ZAMBONI, 1988: 137-138).

3.4. *El testimoniatge documental*

En conjunt, el lèxic més general i bàsic del català —com de qual-sevol llengua romànica—, que s'ha transformat tot simplement i na-

turalment del llatí, és ben conegut i indiscutit. Ha estat tan profusament documentat des dels orígens, que els etimòlegs no han tingut motius de dubte sobre els ètims d'aquests mots de la llengua comuna.

Però no podem dir el mateix de tants altres mots que encara no han estat identificats etimològicament. I no hi hauria res de menys científic que pretendre que l'etimologia ha de poder conèixer i interpretar sempre la història de qualsevol mot (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIII [MEILLET]).

En tot cas, a part de les regles fonètiques que la lingüística ha anat descobrint, que regeixen la història dels mots, és extraordinàriament important per a l'etimòleg de poder comptar amb testimoniatges documentals que corroborin les seves interpretacions. Davant d'un mot que cal estudiar, és fonamental de començar per seguir-ne la història en la transmissió filològica coneguda i amb les possibles dades dialectològiques. Semblantment, cal assegurar la correcció de les lliçons dels testimoniatges manuscrits. Són molts els exemples que es poden adduir com a prova d'aquestes afirmacions, exposats en estudis magistrals.

Joan Veny (1981: 77-93) va aclarir les etimologies dels mots *borderdissot* i *paratjal*, noms de menes de figues. En el primer cas en confirma com a ètim, documentalment i dialectalment, el topònim valencià *Burjassot*, que ja proposava hipotèticament el DCVB. En el segon cas, que tenia variants dialectals i poca documentació medieval, aconseguí nous documents, i amb dades dialectals assegura de poder assignar a *paratjal* l'ètim *paratge* 'ascendència noble'.²¹

Germà Colón (1979a: 63-80) va descobrir un fals *anedó* 'aneguet' de la *Crònica* de Ramon Muntaner, que havia passat per alt a altres edicions i als DCVB i DEC*at*, resultat d'una falsa lectura que l'edició prínceps de València de 1558 féu del text dels millors manuscrits, que, al lloc de *anedó*, duen *una dou* (*dou*, allomorfe de *deu* 'font d'aigua' < llatí *DUCE* 'conductor'). L'esmena d'aquest error serveix, a més, per a fornir-nos un testimoniatge més que no teníem de l'etapa anterior del mot *deu*, documentat al 1441 (com *vou* / *veu*, *crou* / *creu*).

21. La majoria de treballs de Joan Veny, com de Germà Colón, citats selectivament a la bibliografia pel que fa a etimologia, són particularment exemples modèlics de fonamentació documental etimològica. Resultaria prolix i pesat de comentar-los i subratllar-los tots.

El verb *buscar* ha estat considerat un castellanisme documentat des del 1666. Però la medievalista Lola Badia (1980: 65-68) va descobrir en una poesia catalanooccitana dels anys 1320-1350, continguda en l'anomenat *Cançoneret de Ripoll*, una forma *busch* (*ses qu'altr'amor no serch ni busch*) que indubtablement és del verb *buscar*, amb la qual cosa es retarda de molt la data de documentació del mot i se'n podria relativitzar l'origen del castellà.

Al *Llibre dels fets* de Jaume I apareix el mot *desama* al ms. H bàsic, de Poblet, que fóra un hàpax. El Diccionari Aguiló i el *DCVB* l'enregistren amb el significat de 'paraula malagradosa'. El *DECat* només el cita. Tots fan referència a Jaume I. Però en el seu context el mot en qüestió no fa cap sentit. Els altres mss. tenen la variant *desayna*. Podria tractar-se d'un derivat de *aïna* 'ocasió favorable', que en significaria l'antònim, 'ocasió desfavorable'. El ms. de Poblet permet la interpretació de *desama* per *desaina* o *desaïna*, tenint present que en el ms. és corrent la semblança i confusió de les grafies *m* i *n*. Llavors *desaïna* fóra un hàpax molt interessant. I aquesta interpretació sí que lliga amb el context (BRUGUERA, 2008: 54-55).

Els testimoniatges documentals són d'una importància cabdal per a la investigació etimològica. Però a vegades, tenint-ne al davant, no ens ajuden a interpretar algun mot que, de tota evidència, ha de ser molt interessant. És el cas, per exemple, del mot medieval *es*, que fou estudiat per Joan Bastardas (1984: 29-32). Tan sols és documentat en disset textos de caràcter jurídic anteriors al segle XII. Pels contextos en què apareix, ha de tenir el significat de 'impediment legal'. Com diu Bastardas, és «enigmàtic perquè no sembla fàcil de precisar la relació de parentiu que pugui tenir amb altres mots pertanyents a les llengües romàniques pròximes, cosa que dificulta l'establiment d'una etimologia que sigui plenament satisfactòria». Bastardas assumeix la proposta d'ètim del mot que féu Eulàlia Rodon: substantivació de l'infinitiu llatí *esse*, acceptable fonèticament, però sense una explicació semàntica que satisfaci, perquè manquen casos d'un procés semàntic paral·lel. El mot devia ser ben conegut a tota la Catalunya Vella, perquè la major part dels documents on apareix s'escampen des del Comtat de Barcelona fins al Rosselló, passant per l'Urgell i el Pallars. No consta si el mot era usat també en accepcions no jurídiques.

La informació documental prèvia a l'estudi de tota etimologia no pot excusar-se ni en el cas de mots moderns, tant si corresponen a referents cultes com més comuns. Altrament, la simple intuïció pot causar males passades.

Al *DECat* (III, 30a25), al mot *dard*, surt com a derivat *dardera*. Coromines el defineix així: «monja de certa congregació: sens dubte, perquè anaven a cuidar a domicili, doncs, traslladant-se d'ací d'allà». L'explicació resulta francament penosa. És com si diguéssim que *benedictí* es diu així d'uns monjos perquè dediquen molt de temps a *beneir* Déu, passant per alt el fet històric d'haver estat fundats per sant Benet (*Benedictus, benedictinus*). Les *darderes*, realment, són una congregació de monges infermeres, les Germanes Franciscanes Missioneres de la Nativitat de Nostra Senyora, que reberen aquesta denominació del nom del metge Francesc Darder, que el 1731 creà a Barcelona amb els seus béns la Causa Pia Darder, associació de dones seglars per a l'atenció de malaltes pobres de l'hospital de la Santa Creu. El 1883 esdevingué congregació religiosa afiliada al Tercer Orde Franciscà, de la qual fou fundadora i primera superiora Isabel Ventosa (1876-1895). Aquí podríem dir que el nom propi Darder és l'ètim pròxim de *dardera*, i *dard* n'és el remot.

Un altre cas semblant: Coromines (*DECat*, IX, 553b58), dedica també un llarg article al mot modern *xiruca* 'mena de calçat camperre'. Tot reconeixent que l'objecte és d'aparició recent i el nom, d'origen incert, intenta demostrar-ne recaragoladament el possible origen basc. Doncs, bé: *xiruca* és del gallec *Chiruca*, una marca registrada escollida pel seu fabricant català, Esteve Fontfreda. El mot és el diminutiu de Mercè en gallec, títol d'una obra de teatre del gallec Adolfo Torrado (1904-1958), molt representada els anys 1941-1942, fins a Barcelona. El fabricant usà el nom com a marca en honor de la seva dona Mercè. Segons una altra versió, foren els germans Fontfreda que escolliren el nom en honor de la seva mare Mercè. *Quandoque bonus dormitat Homerus!* Com tothom —ai las!— de tant en tant.²²

22. Com remarca A. Meillet (BLOCH—WARTBURG, 1968: XII-XIII), la majoria de mots tenen un origen tradicional, conegut o desconegut. Pocs són de creació arbitrària. I cita el cas del mot francès *gaz* 'gas', degut al químic flamenc J. B. van Helmont

3.5. La interpretació etimològica

Prenent en consideració els puntals de l'etimologia que hem vist fins ara, és a dir, el coneixement precís de la fonètica, l'amplitud creativa de la semàntica, la manifestació viva i concreta de les paraules en les varietats dialectals i la garantia dels testimoniatges filològics, hauríem de poder fer bona etimologia. I els bons etimòlegs ho han solgut fer.

Metodològicament, el procés investigador sol seguir aquest ordre: 1) Davant d'un mot a estudiar ens servim primàriament de la intuïció (procediment legítim i vàlid de coneixement directe de les realitats, sense inferències o raonaments) per a avançar, com a hipòtesi de treball, la possible identificació de l'origen del mot: el llatí, una altra llengua, un ètim popular, un derivat, una onomatopeia, etc. Intuïció que, evidentment, caldrà confirmar o no amb criteris científics. 2) Recull de les possibles fonts documentals que puguin informar-nos de l'existència del mot, de la seva localització, de les seves possibles etapes de variació, de les vies de penetració, amb les datacions corresponents.²³ Naturalment, aquí entra l'estudi dels manuscrits en els mots més antics. 3) Estudi fonètic. 4) Estudi semàntic. 5) Confrontació dialectal. 6) Exposició del resultat interpretatiu, amb remarca, si escau, de les dificultats que ha presentat la investigació, o dels problemes pendents de millor solució en mots d'origen obscur o incert.

3.5.1. *Interpretacions difícils i controvertides.* — Fer etimologia, evidentment, no és una tasca fàcil. Les diverses dimensions que exigeix de tenir en compte la seva pràctica comporten sovint dificultats múltiples i greus, i creen motius de controvèrsia entre els estudiosos. Només cal fullejar amb deteniment el *Diccionari etimològic* de Joan Coromi-

(1577-1644), que es va inspirar en el llatí *chaos* per donar un nom a la noció particular de «substància subtil unida als cossos». La pronúncia flamenca de la *g* de *gaz*, com la *ch* de *chaos*, és aspirada (v. també el *DCEC* de Coromines, II, 703, *s.v. gas*). De fet, també modernament es creen mots arbitràriament, intencionadament, com molts termes tècnics, com tants mots d'origen comercial, marques registrades, que acaben incorporant-se a la llengua comuna.

23. Sobre la importància de les datacions dels testimoniatges documentals per a intentar d'aclarir moltes etimologies, vegeu COLÓN (1994b).

nes per adonar-se del nombre enorme de propostes etimològiques subjectes a discussió. Afegim-hi també els molts estudis monogràfics sobre etimologies que presenten problemes ells mateixos o amb relació a opinions de Coromines exposades en el seu diccionari o que explícitament en denuncien errors evidents. Vegem-ne alguns exemples:

L'estudi de Germà Colón (1964a; 2003e) sobre el mot *segó* té importància per a l'aclariment d'etimologies d'abast general, com la del francès *son*. L'origen del mot ha estat molt discutit ja des de Friedrich Diez, passant per Tobler i Jud. L'estudi del català *segó* afavoreix l'ètim llatí *SECUNDUM*, que alludeix inequívocament al procediment de mòlta del blat una primera i una segona i fins d'altres vegades. L'estudi de Colón exposa els problemes d'ordre fonètic, semàntic i històric que han propiciat la controvèrsia.

Un altre treball de Germà Colón (1978a; 2003b, 26) sobre *manvés* 'tot seguit', desmunta la proposta etimològica de J. Coromines tant per raons fonètiques com morfològiques (a aquestes darreres, precisament, dona Coromines una especial importància, fonamentant-se en l'opinió d'Antoine Meillet (*DECat*, I, 522b14, *s.v.* *àvol*; VI, 844b40, *s.v.* *pua*). L'argumentació és reblada amb raons semàntiques basades en testimoniatges d'altres llengües, fins no romàniques. L'estudi és un bon exemple de la necessitat i el profit de la filologia comparada.²⁴

En un article d'etimologia onomàstica, Joan Veny (1980b) presenta i discuteix les raons fonètiques, cronològiques i geogràfiques en pro i en contra del possible origen germànic o àrab del cognom *Gamundí* o *Gamundi*, per acabar inclinant-se per la segona possibilitat.

Per a la recta interpretació etimològica d'alguns mots cal tenir presents algunes mutacions que s'escapen de certes tendències regulars i n'afecten tan sols alguns. Una d'aquestes mutacions és l'anomenada «equivalència acústica», un error d'audició que produeix la confusió d'un fonema amb un altre d'afinitat acústica o articulatòria. Aquest fenomen, concretament l'equivalència acústica B = G, que afecta un bon nombre de mots, sobretot dialectals (del tipus *nivol* / *nigul*, *dues* / *du-*

24. En la mateixa línia dels treballs esmentats, vegeu també de G. COLÓN particularment: 1971a (2000b); 1985a; 1986b (1992b); 1986c (1999d); 1991b; 1995a; 1995b (1997g); 1997h.

gues, *llúdria* / *llúdriga*) fou àmpliament estudiat per J. Veny (1989b) sobre més de dos-cents exemples, amb les seves corresponents formes dialectals. Les consideracions exposades ajuden també l'aclariment particular de dos mots d'etimologia poc clara, *bolerany* i *boixac*.²⁵

La bona intenció d'intentar la solució d'alguns problemes d'interpretació etimològica pot induir a errors lamentables, sobretot si la intuïció de l'etimòleg no és frenada o conduïda per la raó més objectiva. Joan Coromines, tant al *DCEC* (I, 519, *s.v.* *brigola*) com al *DECat* (II, 235, *s.v.* *brigola*), volent justificar la seva proposta d'etimologia del mot *brigola* 'màquina de guerra', que surt al *Llibre dels fets* de Jaume I (174.25), postula la possibilitat d'un influx del mot català *biga*, basant-se en el fet que una forma *bigola* apareix una vegada a Jaume I, és a dir, la citació abans esmentada. Doncs, bé: el ms. H de Poblet presenta en aquest lloc *b'gol's*. La primera titlla es tracta com d'una petita *s* volada, signe paleogràfic habitual per a abreujar *-er-* (*dix'en* 'dixeren', *v'gonya* 'vergonya'), *-re-* (*p'sem* 'presem') o *-ri-* (*esc'vans* 'escrivans'). La segona titlla, com un apòstrof, és el signe per a abreujar sovint la *e* (*d'* 'de', *l' s* 'les'). Per tant, cal llegir sens dubte a la citació esmentada *brigoles*, com a totes les altres citacions. De fet, tots els altres mss. coneguts duen també només *brigola*. No existeix a Jaume I cap forma *bigola*. Amb tota versemblança, els autors del *DCVB* i el *DECat* van recórrer a l'edició del *Llibre dels fets* de Marià Aguiló, que llegí *brigoles* al ms. No així, en canvi, l'edició de J. M. de Casacuberta, de l'editorial Barcino.

Un altre cas: també al *Llibre dels fets* hi ha la frase següent: *dos mília azembles carregades e dos mília hòmens d'armes que les tocaven* (423.5). Coromines, parlant del verb *talaïar* (*DECat*, VIII, 221-223, *s.v.* *talaia*), aprofita l'avinentesa per a fer una correcció textual categòrica a aquesta forma verbal, que proposa així: *l'esco<l>caven*. Dóna com a raó que s'ha de tractar del verb *escolcar* 'espïar', que postula en l'article del diccionari *escorcollar*. Però el gran etimòleg cau, en aquest cas, en la mateixa flaca de moltes altres vegades, de forçar un possible

25. En la mateixa línia dels treballs esmentats, vegeu també de J. VENY particularment: 1958-60: § 20 (2007b, 46), 1957; 1968; 1977; 1979a; 1985; 1986; 1988a; 1988b; 1989a; 1992; 1993d; 1996b; 1998a; 1998b.

argument filològic per demostrar alguna seva il·lusionada intuïció etimològica. Com en el cas anterior de *brigola* / *bigola*. Però, en primer lloc, d'un punt de vista textual, al ms. H només es pot llegir clarament *les tocaven*, igual que en dos altres casos (187.12-14 i 425.8) en què apareix el mateix verb en un context igual, aplicat a *azembles*. En cap altre ms. no hi ha discrepàncies textuais. Però, a més, Coromines força tres punts de lectura en *les tocaven*: una confusió de *t* per *c*; una epentètica per provocar un verb *escolcar*; una falsa separació i alteració de mots, amb un pronom singular sense cap referència. A Coromines li convenia assegurar l'existència en català d'un verb *escolcar*, basat en un germànic *skulkan*, per a explicar l'etimologia d'*escorcollar* (*DECat*, III, 550, *s.v.* *escorcollar*). Però el mot no és enregistra't enlloc del *DCVB* ni consta en cap altre document fins ara, que jo sàpiga (BRUGUERA, 1999: 195-197).

3.5.2. *Etimologies incertes o desconegudes*. — Hem vist que hi ha etimologies difícils, complexes, fins amb alguns errors, però que, malgrat tot, han pogut arribar a un resultat satisfactori. Però n'hi ha moltes d'incertes, obscures, totalment desconegudes, com per a fer practicar la virtut de la humilitat als etimòlegs (BLOCH-WARTBURG, 1968: XIII [MEILLET]). I ho són perquè, en aquests casos, les dades externes que les haurien d'envoltar són incompletes; perquè, normalment, allà on podem reconstruir del tot i amb precisió la història del mot i de la cosa la relació lèxica és en general evident. Però en els casos en què la forma, el sentit, la cronologia i les diferents circumstàncies no poden ser totalment ni clarament elucidades, la reconstrucció esdevé molt fràgil (GIRAUD, 1972: 110). En els cedularis del *FEW*, el nombre de mots de cappare desconegut, classificats per matèries, puja a més de 200.000 fitxes (COLÓN, 2005: 274; BALDINGER, 1959: 263). Cal esperar que molts d'aquests mots rebels, estímulo per a noves investigacions, podran arribar a ser aclarits amb el temps.²⁶

26. De fet, molts mots han estat revisats i rectificats en les seves etimologies, per exemple, en el *DCVB*: *avalot*, *aldà*, *barquera*, *fadrí*, *sofrimar*, *encatxar*, *barbatxo* (VENY, 2007b: 35-36); *artèsà* (COLÓN, 1963-1966: 175-176). Tants d'altres poden ser també revisats i dilucidats.

Com a mostra de mots que en els darrers temps han desvetllat l'interès particular dels estudiosos i han hagut de quedar encara prudentment en la penombra del dubte citaria els casos de *boixart* (COLÓN, 1998a), *savastre* (COLÓN, 1993a), *tuàntem* (BASTARDAS, 1989a), *galidansa* (BRUGUERA 1985a), alguns mots de la Bíblia catalana medieval, com *aycme*, *escamollat*, *fiterada*, *rauta*, *rotejar*, *stabio* (BRUGUERA, 2007: 23-32).

Un cas tot particular de mots d'origen incert o desconegut és el d'aquells mots anomenats «fantasmes». És a dir, aquells mots sense realitat lingüística històrica, que en general han estat producte en altres temps d'errors de còpia o de transcripció de manuscrits i fins i tot d'errates d'impremta. I, malgrat això, els parlants, sense malfiança, els han tingut per autèntics i genuïns (BASTARDAS, 1961: 1; VENY, 2007a: 13). En el diccionari Fabra i en el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (*DIEC*), que segueix molt el Fabra, tenim uns quants mots amb totes les aparences de tractar-se de mots fantasmes. Són els següents: *antullar* 'endollar', *borrell* 'forat de la bóta', *botallol* 'ràim negre de gra gros', *bracal* 'primera llet de les vaques després de parir', *bricallaire* i *bricaller* 'revededor d'ous, aviram, etc.', *brivant* 'brivall', *broixina* 'vent fred', *brufol* 'bufec', *brufolar* 'fer bufecs', *dotzavat* 'que té dotze costats o cares', *escadús* 'escadors', *reginjolat* 'reinxolat', *ruminat* 'que presenta solcs', *tàbac* 'cop de puny'. De tots aquests, *antullar* i *botallol* només surten al Fabra. La resta, també al *DIEC*. El *DCVB* només conté *bricallaire*, *bricaller* i *tàbac*. El *DECat* esmenta *brivant*. Però cap dels dos diccionaris no hi aventura cap explicació etimològica, i el *DECat* considera explícitament fantasmes *reginjolat* i *tàbac*.

3.5.3. *Etimologies noves*. — Si els molts del lèxic comú han estat ja pràcticament tots identificats etimològicament, certs vocabularis més especialitzats quedaven encara en gran part per estudiar. Coromines (*DCEC*, X) ja ho remarcava fa anys dels noms de plantes, peixos, ocells, mineria, equitació, medicina popular, oficis (VENY, 1988a: 1073; 1997: 9-21). Joan Veny ha arribat a ser actualment l'especialista en l'estudi etimològic de noms d'ictiologia, ornitologia i botànica (VENY, 1977; 1979a; 1980d; 1981; 1985; 1986; 1988a; 1988b; 1989a;

1992; 1993b; 1993c; 1993d; 1994; 1997a; 1997b; 1998a; 1998b). Són també una bona mostra d'estudi de mots nous els que va fer G. Colón sobre *medó* (1988b: 199-203) i *malenconi* (1997c: 27-37).

J. Coromines ha anat aclarint una sèrie de mots al seu *DECat*, com *abassegar*, *bombolla*, *barnilla*, *biot*, *bogal*, *dele*, *estugós*, *esvoranc*, *llacor*, *pastrim*, *sacsar*, *torb*, *juliola*, *lladriola*, *refatjaire*, *refatcho*. I ha subratllat la particularitat d'alguns mots o significats específics, exclusius del català: *vora* (preposició), *taiüjà*, *aldarull*, *esgarrijar-se*, *caramull*, *maldar*, *dropo* (VENY, 2007: 12-13).

L'edició crítica de la Bíblia catalana medieval ha posat també en relleu alguns mots nous, com *envellesar*, *esquetjós*, *fitònic*, *formatge* 'massa compacta', *lladre* 'maó', *rauta* 'lira', *rotejar* 'tocar la lira' (BRUGUERA, 2007: 23-32).

3.6. *L'etimologia popular*

Amb aquesta expressió, creada pel germanista Ernst Wilhelm Förstemann (*Volksetymologie*, 1852), entenem un procediment de creació de mots pel qual els parlants, fonamentant-se en certes semblances formals, relacionen inconscientment o conscientment una forma lingüística amb una altra amb la qual no tenia cap parentiu originari. Els mots afectats per aquesta atracció formal o paronímica acaben per assemblar-se en el pla semàntic.

L'etimologia popular no sol actuar més que en condicions particulars i sol afectar sobretot les paraules rares, tècniques o estrangeres, que els parlants solen assimilar imperfectament. Ve a ser com una tendència de l'esperit humà a defensar-se contra la impressió d'arbitrari produïda per una paraula una mica rara —és a dir, mancada de motivació aparent—, que, per això, és relacionada amb una altra més familiar i tinguda per més antiga amb la qual s'encreua i en resulta contaminada. Si l'etimologia científica és una interpretació de fets lingüístics, que intenta d'aclarir allò que els homes i el temps han complicat, tot cercant la motivació dels mots, l'etimologia popular és un fenomen i un procés lingüístic en ella mateixa, propi predominantment de gent poc cultivada, el qual més aviat embolica l'estructura

dels mots i n'enfosqueix la motivació originària amb unes altres motivacions irrealmentals.

L'etimologia popular pot manifestar-se, segons Joan Veny (1990; 2001: n. 20), d'acord amb els tres tipus següents:

3.6.1. *Homonimització formal.* — Atracció formal o per homonímia de mots sense afinat ni influència de significat: el mot *urçol* (< ll. HORDEOLU 'ordiet') 'granet de la parpella', per comparació amb un gra d'ordi, fou atret pel nom de *mussol*, que l'ha substituït habitualment per designar l'afecció ocular. Si es diu *fel sofregit*, en lloc de *fel sobreixit*, és pel desús del verb *eixir* i *sobreixir* en bona part del domini català. Es diu *enciamada* (d'*enciam*) per *ensaïmada*, sobretot a Barcelona, per desconeixement del *saiim* 'llard', ingredient bàsic del pastís típicament mallorquí.

Entraria aquí el fenomen anomenat *malapropisme*,²⁷ això és, la confusió còmica d'un mot amb un altre de fonètica semblant, però de significat molt diferent. És un fenomen ocasional i individual de creació de parònims, que no formen part del lèxic habitual, per ignorància dels parlants del significat precís de certs mots, sobretot cultes o estrangers: *implacable* per *impecable*, *informe* per *uniforme*, *ingènit* per *higiènic*, *neuròtic* per *eròtic*. D'una manera semblant, *xarrupet* per *sorbet*, ultracorrecció pel fet de creure que *sorbet* és un derivat del castellà *sorber*, quan és un italianisme (*sorbetto*) d'origen turc, provinent de l'àrab.²⁸ O els eufemismes, recurs a parònims per modificar intencionadament un mot considerat massa cru, directe o poc delicat: *tinyeta* per *punyeta*, *puça* per *puta*, *cordons* per *collons*, *Cavall Bernat* per *Carall Bernat*.

3.6.2. *Homonimització semàntica.* — Atracció formal de mots provocada per influx del significat: *ferroll* (i *forroll*, *forrellat*) per *verroll*

27. És un anglicisme no incorporat al diccionari oficial: *malapropism*, de *Malaprop*, personatge de la comèdia *The Rivals* (1775), de Richard Brinsley Sheridan (1751-1816), dramaturg irlandès. De *malapropos* 'inapropiat, inoportú', i aquest, del francès *mal à propos* 'inoportunament, sense raó'.

28. Turc *şerbét*, de l'àrab vulgar siriana *şarbât* 'llimonada', de la mateixa arrel de *xarop*, àrab *şarâb* 'beguda, xarop'.

‘pany’, per influx de *ferro* amb què es fan els panys; el mallorquí *xue-ta*, probable derivat regressiu de *xuetó*, *juetó*, diminutiu de *jueu*, per relació popular del mot amb el consum ostentós de *xuia* ‘cansalada’ que feien els jueus conversos per demostrar que eren realment cristians; *majordona*, creació popular sobre el masculí *majordom*, del llatí MAJOR DOMUS ‘el més gran de la casa’, que, per pèrdua de l’ús i sentit de *dom* ‘casa’, fou interpretat com si fos *d’hom* ‘d’home’, d’on el femení *major-dona*.

3.6.3. *Homosemització*. — Atracció formal de mots que provoca un acostament de significats o continguts: el topònim *l’Apareguda* era originàriament *la Peraguda*, del llatí PETRA ACUTA ‘pedra aguda’, que, per enfosquiment del sentit del primer element, fou sentida com *l’Apareguda*, amb la consegüent interpretació fantasiosa del mot.

Vistos els diversos casos possibles d’etimologia popular, podríem distingir entre *etimologia popular de parla*, de caràcter ocasional i individual, que és inconscient, si és fruit de la incultura o la ignorància, i és conscient i intencionada, quan per humorisme els parlants fan jocs i bromes de paraules; i *etimologia popular de llengua*, que afecta expressions lèxiques incorporades a l’ús general dels parlants. Aquestes modalitats d’etimologia popular, ni que enfosqueixin la motivació primitiva de molts mots amb altres motivacions sobreafegides i pretesament més satisfactòries, revelen al capdavant la força creativa del llenguatge humà (WARTBURG, 1925; ORR, 1954; BERTOLLOTTI, 1958; BALDINGER, 1965; 1973; PISANI, 1967: 147-160; MALKIEL, 1970: 78; LADRÓN DE CEGAMA, 1988; ZAMBONI, 1988: 146-161; MARTÍ I CASTELL, 1990: 48-49; PFISTER, 2001: 163-173; BRUGUERA, 2002b; 2002c).²⁹

29. Segurament la naturalesa *sui generis* de l’etimologia popular ha promogut una notable diversitat de propostes de títols per a denominar-la: *etimologia popular*, *etimologia associativa*, *etimologia segona*, *etimologia estàtica*, *etimologia falsa*, *etimologia creuada*, *paretimologia*, *analogia lèxica*, *assimilació foneticosemàntica*, *atració paronímica* (VENY, 1990: 92; ZAMBONI, 1988: 148, n. 1; PFISTER, 2001: 164, n. 260).

3.7. La formació de mots

Totes les llengües tenen la capacitat de poder augmentar el lèxic amb la creació o formació de mots nous a partir dels ja coneguts, segons recursos propis de la seva estructura. Els mitjans més habituals són, sobretot, la *derivació* i la *composició*.

La derivació és un dels procediments de formació de mots més productius, realitzat a partir d'altres mots ja existents a la llengua, afegint-hi partícules o *afixos* al final (*sufixos*), al mig (*infixos*), al davant (*prefixos*) o combinant també l'addició d'aquests elements (*parasíntesi*). El sistema de formació de mots del català és també continuador del sistema llatí: les partícules derivatives són bàsicament llatines. Transmeses a través de mots llatins, aquestes partícules han pogut ser després aplicades analògicament a altres mots bàsics per formar-ne també altres derivats.

3.7.1. *L'etimologia i les lleis de formació de mots.* — La condició fonamental per a la formació d'un nou mot per derivació és l'existència ja d'un mot primitiu a la llengua, que es constitueix en *radical* del nou mot derivat, i que pot rebre un o més d'un afix derivatiu, segons els casos, fins a poder constituir tota una família de mots amb un parentiu amb el significat bàsic del radical. No hi fa res que aquest radical pugui ser un mot de creació moderna i fins i tot un manlleu d'altres llengües. El que importa és que la formació es faci aplicant-hi correctament les regles de derivació. A l'hora de considerar etimològicament la possible estructura d'un mot derivat, cal tenir present que la derivació per afixos constitueix com un veritable universal etimològic, que es realitza segons models recurrents i regulars (BRUGUERA, 2006: 9-18; ZAMBONI, 1988: 85-86; PFISTER, 2001: 101-109).

3.7.2. *Intuïció de mots simples i mots derivats. Derivats populars, derivats cultes, derivats anòmals.* — L'etimòleg ha d'intentar identificar de bon començament si té al davant un mot simple o un mot derivat o compost. I la qüestió no és tan simple, si ha de distingir clarament elements bàsics i elements derivatius que a vegades, a més, poden presentar complicacions dialectals. En una mateixa famí-

lia de mots podem trobar derivats d'un primitiu català i derivats d'un primitiu llatí, generalment presos ja així construïts, que se solen anomenar *pseudoderivats*. En aquests apareixen algunes alternances fonètiques que en traeixen la procedència culta: *amable*, però *amabilitat*; *angle*, però *angular*. A vegades l'etimòleg ha de reflexionar si el mot derivat ho és d'un mot català o bé ja prové construït com a tal del llatí: *constitució* és un derivat amb *-ció* format sobre *constituïr* o bé ens prové del llatí *CONSTITUTIO*? Anàlogament podem considerar derivats anòmals o particulars, però derivats al capdavant: 1) Els formats sobre mots catalans antics: *mainada*, *mestall*, *desori*, *empudeïr*, *nedejar*, *denejar*. 2) Els formats sobre variants lingüístiques o dialectals o sobre bases expressives: *bravada*, *cuclejar*, *bransolejar*, *gargall*, *birbillejar*. 3) Els manlleus d'altres llengües amb una estructura paral·lela a la catalana, sobretot pel que fa als afixos derivatius: *armilla*, *cúpula*, *nunciatura*, *garatge*. 4) Els formats amb sufixos fòssils, d'origen llatí o preromà, però de rendiment escàs o nul en la parla actual. En aquests derivats el radical bàsic no hi és sempre evident, si més no amb una visió purament sincrònica del mot en qüestió. En mots amb presumptes sufixos fòssils pot ser que trobem bases lèxiques clares encara actuals i bases lèxiques, plenes o reduïdes, que tan sols poden ser reconegudes etimològicament: *fullac*, *fredolec*, *artiga*, *badoc*, *manyoc*, *pèrdua*, *fredeluc*. En aquesta estimació de les bases primitives de les formes de derivació es poden donar casos dubtosos o discutibles, naturalment, sobretot per un error subjectiu en l'apreciació de la major o menor transparència que hom hi pugui descobrir. Amb tot, tractant de la derivació de mots, és important de recalcar que hem de considerar derivat tot mot que procedeix d'una base lèxica primitiva (transparent o no, de la pròpia llengua o d'una altra, antiga o moderna) per l'adjunció d'algun afix. Una observació particular sobre els derivats anomenats *postverbals* o *regressius*, formats amb la sola arrel del verb: *plec*, per exemple, es considera derivat postverbal de *plegar*. I per què no al revés? L'etimologia ho pot resoldre: en llatí no existia un substantiu *PLICU*, però sí el verb *PLICARE* 'doblegar'. Ergo?

3.7.3. *Etimologia dels diversos elements formatius*. — La majoria d'afixos formatius de derivats són d'origen llatí; en tenim uns quants,

fòssils, d'origen preromà. Els formants de compostos moderns de terminologia culta, científica, són d'origen grec o llatí. Cada element requereix l'atenció etimològica: per exemple, el sufix *-dor* és del llatí *-TOR* o bé *-TORIUM*? Els sufixos *-antia*, *-ança* tenen el mateix ètim? (BATTISTI-ALESSIO, 1950-57: X, XVI-XIX; MALKIEL, 1970: 60; MIGLIORINI, 1974: VI).

En l'estudi etimològic dels derivats i compostos, sobretot dels cultes i savis d'origen grec, és també molt important la consideració de les vies de penetració, que solen ser sovint a través d'altres llengües (VENY, 2007a: 11).

4. UNA ETIMOLOGIA PARTICULAR: LA DE L'ONOMÀSTICA

«L'estudi dels noms de lloc és una de les coses que més han desvetllat la curiositat dels erudits i àdhuc la del poble en general. És natural que sigui així. Aquests noms s'apliquen a l'heretat de què som propietaris, o a la muntanya que enclou el nostre horitzó, o al riu d'on traiem l'aigua per regar, o al poble o la ciutat que ens ha vist néixer i que estimem per damunt de totes les altres, o a la comarca, el país o l'estat on està emmarcada la nostra vida col·lectiva. Com fóra possible que l'home, que, des que té ús de raó, es pregunta el perquè de totes les coses que veu i que sent, no cerqués el d'aquests noms que tots tem contínuament als llavis?»

Amb aquestes paraules comença Joan Coromines la seva magistral *Introducció a l'estudi de la toponímia catalana* (1965, I: 7-30). És evident que l'il·lustre filòleg tracta de noms de lloc en aquest treball, però el que se'n pot dir és també aplicable a l'antroponímia, que estudia els noms propis de persona, i que amb la toponímia integren l'onomàstica, branca de la lingüística que estudia els noms propis en general.³⁰

4.1. *Característiques i problemes especials de la toponímia*

L'estudi etimològic de qualsevol mot té un caràcter eminentment històric. Però podríem dir que l'etimologia d'un topònim, d'un nom propi de lloc, encara necessita més la història. Per a investigar l'origen

30. Malgrat la brevetat i concisió exigides per una col·lecció d'articles de suport a la docència («*El que sabem de...*»), vegeu MORAN, 2006, una síntesi programàtica clara i reeixida d'*etimologia i onomàstica*.

dels mots comuns, l'etimòleg en disposa de la forma fonètica i del significat. Si la primera ens falla, el segon ens pot dur a bon terme. En canvi, molts noms de lloc solen ser opacs de sentit, i només podem comptar amb el revestiment fonètic que duen. Per això, l'etimologia toponímica, ja de bon començament, necessita ben sovint la història per a conèixer les formes antigues dels noms. Només resseguint-ne la forma, a partir del testimoniatge més antic que en tinguem, i a través d'altres posteriors on els puguem retrobar amb possibles modificacions, podrem arribar a comprendre'n la forma actual (COROMINES, 1965, I: 8).

No cal, però, que semblen pessimistes, tot just començar, com si en toponímia tot fos obscur, per no dir negre.

4.1.1. *Topònims entenedors*. — Entre la infinitat de noms de lloc catalans n'hi ha una enorme quantitat que són plenament transparents i entenedors. Es refereixen als objectes geogràfics més diversos, la flora, la fauna, les activitats humanes, les persones.

Heus ací uns pocs exemples de diversos referents:³¹

1) Noms geogràfics amb un apel·latiu clarament identificador: *Mont (Munt), Puig, Vall, Font, Vila: el Mont, Montserrat, la Vall, Safont, les Fonts, Entrevalls, Puigdomènec, Viladecans, la Font del Faig, Sant Llorenç del Munt*.

2) El relleu. Plans i altiplans: *Planoles, Terradets*. Cims: *Pica d'Estats, Penyalba*. Eminències: *Rocacorba, Peratallada*. Depressions: *Collpregon, Congost, el Clot*. Cingles, costes: *el Cinglall, Costabona, Ribesaltes*. Exposició al sol: *la Solana, Solanell, l'Obaga*.

3) L'aigua. Aigües corrents: *Aiguaviva, Aigüestortes, Riucorb, Riudoms*. Aigües no corrents: *Estanyol, Aiguamolls*. Estat de l'aigua: *la Font Pudosa, Caldes, les Escaldes*.

4) El terreny. Roques i pedres: *Roquetes, Pedralbes, Puigpedrós, Tarter, les Codines, les Lloses, Guixers, Vallferrera, Balsareny*.

31. Segueixo en aquest apartat Enric Moreu-Rey (1965: 18-110), que dóna una rica informació sobre aquesta mena de topònims, molt ben classificats. Hi remeto el lector perquè completi els exemples que aquí dosifico a tall d'orientació.

5) La flora. Arbres: *Pineda, la Verneda, Figueres, la Noguera, la Maçana, Lloret, l'Avellanosa, el Bruc, Balaguer, la Jonquera*. Plantes i herbes: *Cardó, Llinars, coll de Panissars, Esparreguera*.

6) La fauna. Animals domèstics: *Collsacabra, Viladecavalls, Colomers*. Animals salvatges: *la Guineueta, les Guilleries, Llobera, coll de Teixó, Aguilera, Corbera, Tordera*,

7) L'home i les activitats humanes. Casa: *Casadevall, Casadessú, Cal Cisteller, les Masies de Roda, Maspujols, Cabanabona, Portaferriça, Finestrelles*. Relacions institucionals: *les Franqueses, Vilafranca, la Bisbal, el Priorat, Molins de Rei, la Baronia, el Maestrat*. Agricultura: *els Camps, les Quarterades*. Ramaderia: *Prades, el Fener*. Meteorologia: *Puig Ventós, Puig Neulós*. Indústria: *Fornells, Vallferrera, la Ferreria, Rasos de Peguera, la Molina*. Comerç: *es Mercadal, Sitges, Banyeres*. Elements bèl·lics: *Castell..., Palau d'Anglesola, Rocafort, Torrelles, la Torrassa, la Tor de Querol, la Guàrdia, el Farell, Ciutadella*. Religió: *Portvendres, el Pont del Diable, el Pla de les Bruixes, Sant..., Santa..., la Seu, Monistrol, Sant Pere de les Puelles, la Sagrera, el Miracle, els Josepets, Montsant*. Vies de comunicació: *l'Estrada, la Travessera, Cruïlles, grau d'Escales*. Noms de persona: *Castellar de n'Hug, la Farga de Moles, Maspujols, la Cendrosa*.

4.1.2. *Topònims enganyosos*. — Malgrat el bon nombre de noms de lloc que semblen entenedors, n'hi ha —i no pocs— que ens poden induir a un fàcil error d'interpretació, a falses etimologies. És el cas, ja citat per Coromines (1965, I: 11-12), de *Ullastret*, que algun redactor llatí interpretà erròniament OCULO STRICTO 'ull estret', sense sentit, aplicat a un poble. La base etimològica autèntica és *ullastre* 'olivera borda', però no amb el sufix diminutiu *-et*, sinó amb el formador de 'substantius col·lectius de plantes' (llatí *-ETUM*: ARUNDINETUM 'canyissar', OLIVETUM 'oliverar', OLEASTRETUM 'bosquet d'ullastres o oliveres bordes'): *canyet, Espinalbet, freixenet, gespet, gramenet, olivet, vinyet, Poblet*.

Un altre exemple és *Fonteta*, que explica molt bé Joan Bastardas (1980, 2: 3-9): «Sense la documentació antiga, mai no s'hauria pogut establir l'etimologia d'un nom d'aparença tan transparent com el de *Fonteta* (Baix Empordà), que no vol dir 'font petita', sinó 'font que

brolla'. Tenim, en efecte, molt ben documentat el topònim en diplomes del segle IX que designen la població amb el nom de FONS EDICTUS. Cal partir, però, de la forma femenina FONTE EDICTA. Coromines (*DECat*, IV, 107a5) diu que és cosa sabuda que el nom del poble *Fonteta* al Baix Empordà procedeix de *fonte tecta* 'font coberta'. Potser és un simple lapsus. Però d'això en podem treure una lliçó: no em sembla dubtós que l'etimologia FONTE TECTA és més versemblant (i potser des del punt de vista fonètic i morfològic més satisfactòria) que l'etimologia FONTE EDICTA, i tanmateix la forma documentada en els antics diplomes ha de ser sempre la preferida. Que *Fonteta* era FONS EDICTUS és cosa que ha obtingut una certa difusió. Fins i tot a Fonteta hi ha una inscripció que diu que FONTSEDICTUS (per FONSEDICTUS) era el nom del poble en el segle IX. Sembla que en el domini del català moltes fonts porten el nom de *Fonteta*; en cada cas caldrà examinar si es tracta d'una font petita o d'una font coberta o d'una font que brolla». Semblantment, sense documentació antiga no hauríem descobert els orígens de *Núria* (*Annuria*, 1170), *la Muga* (*Sambuca*, s. IX), *Montmell* (*Montem Macellum*, 974).

Més casos: *Bellmunt* és possiblement una deformació del nom germànic *Veremund*. En els noms *Puigsacalm*, *roc de la Calma*, *pic de la Calma*, *pla de la Calma*, *Sant Hilari Sacalm* no hi ha cap referència a la calma 'tranquil·litat', sinó que es tracta del llatí CALMIS 'altiplà erm i rocós', probablement d'origen celta, confós, a més, amb *camp* al cim *Camp Ramonet* d'Andorra la Vella. La ignorància del significat del mot ha provocat aquestes tautologies.

4.1.3. *Valor especial del testimoniatge documental.* — Els exemples precedents, entre la gran majoria de noms de lloc, fan veure la necessitat de la comprovació històrica de l'etimologia dels topònims. També per als més transparents convé la consulta documental per a comprovar-ne l'origen suposat i conèixer-ne, si més no, les datacions. En la història dels topònims cal tenir present també la dialèctica, aparentment contradictòria, entre la immutabilitat i la mutabilitat que F. de Saussure atribueix al signe lingüístic. És immutable per inèrcia col·lectiva a tota innovació lingüística: la llengua és herència d'una etapa anterior. La solidaritat amb el passat frena la llibertat de

canvi. Un cop un mot ha pres un significat no pot ser canviat així com així a voluntat d'alguns parlants: fóra atemptar contra la mateixa comunicació humana. Pel que fa als topònims, a més, no són mots sotmesos a un ús tan constant i repetit com passa amb els mots comuns, que pot arribar a provocar-ne el desgast. Aquell desgast que ocasiona el temps, que ho altera tot i fa que el signe lingüístic sigui també mutable. El principi de l'alteració es fonamenta en el principi de continuïtat i en la possible dissociació progressiva entre significat i significat.

Així, doncs, la gran majoria de topònims s'han conservat des de l'època més antiga. Però d'altres, com tots els mots de la llengua, han sofert en el transcurs dels segles una evolució fonètica que els ha deformats considerablement i, en la forma actual, ens priva de reconèixer-ne l'ètim (BRUGUERA, 1999: 11-113; MORAN, 2002a: 133; COROMINES, 1965, I: 8). D'altres vegades, a part de l'evolució fonètica, hi ha pogut haver alteracions parcials per causes diverses. Per exemple, els habitants de *Viladasens* insisteixen a escriure i accentuar així el nom del seu poble en lloc de *Viladàsens*, com li correspondria, segons els documents antics que coincideixen a escriure *Villa de asinis*. Un nom, al capdavant, com *Viladecans*, *Viladecavalls*, *Viladellops*, *Vilademuls*. Però als de *Viladàsens* els molestava la possible connotació maliciosa d'aquest nom. Com molesta als de *Caça de la Selva* la grafia amb ç, per si una interpretació errònia de la lletra donés lloc a una lectura ridiculitzant del nom. Per això insisteixen a escriure'l amb ss, *Cassà*. Ja hem vist abans la grafia OCULO STRICTO, error de l'escrivent. Amb el que hem vist i molt més que podríem adduir, veiem la importància que tenen els documents antics per a aclarir etimologies que, altrament, ens costaria de dilucidar. Però, a la vegada, ens adonem que els documents han de ser consultats també amb esperit crític i sentit comú. No es pot fer cas sempre de les formes isolades, com a testimoniatge, que podrien ser resultat d'alguna corrupció, com un error de còpia. Un sol exemple, en un sol document, de MONTI SCATANI, per error de separació de paraules, pogué enfosquir la recta interpretació etimològica, MONTIS CATANI, del topònim *Montcada* 'muntanya del càdec'. És recomanable d'aplegar sèries de topònims d'una mateixa terminació, o d'un mateix element inicial, i provar d'atribuir una etimologia sem-

blant a altres noms desconeguts que es presentin amb els mateixos elements.

4.1.4. *Topònims llatins.* — És el cas dels noms de lloc d'origen llatí acabats en -à. Es va demostrar que alguns d'aquests noms provenien d'adjectius llatins acabats en -ANUS, -A, -UM 'el que es refereix o pertany a', derivats de noms de persona: CORNELIANUM (CORNELIUS), *Cornellà*; ROMANIANUM (ROMANUS), *Romanyà*; LUCIANUM (LUCIUS), *Lluçà*; MARTIANUM (MARTIUS), *Marçà*; ALBINIANAM (ALBINUS), *Albinyana*; PRISCIANAM (PRISCUS), *Preixana*; TIBERIANAM (TIBERIUS), *Tiurana*. Anàlogament s'aclariren: FLACCIANUM (FLACCUS), *Flaçà*; SERENIANUM (SERENUS), *Serinyà*; JULIANUM (JULIUS), *Juià*; SARRIANUM (SARRIUS), *Sarrià*; PAULINIANUM (PAULINUS), *Polinyà*; SEVERIANAM (SEVERUS), *Siurana* (COROMINES, 1965, I: 13-14; BRUGUERA, 1985c: 28; MEYER-LÜBKE, 1923: 28-31; MOREU-REY, 1965: 123-134).

Un altre exemple d'agrupament serial és el següent, de noms de llocs que es troben prop de precipicis o penya-segats: *l'Espà*, *Sant Salvador de les Espases*, *Torre de l'Espasa*, *Castellsespasa*, *Espades*, *barrenc de l'Espada*, *Comalespada*, *serra d'Espadà*. Hi trobem, amb variants, el sentit d'*espadat*, llatí SPATHA 'espasa' (COROMINES, 1965, I: 17-18).

Hi podríem afegir els collectius de noms de plantes en -et, que hem vist al començ de 4.1.2.

4.1.5. *Topònims preromans.* — Les relíquies de topònims preromans, tant preindoeuropeus com indoeuropeus, són tan copioses, sobretot en comparació amb els mots comuns de la mateixa procedència, que no es pot pretendre d'abastar-los tots amb seguretat i menys en un resum. És extrema la dificultat que presenta l'estudi etimològic dels topònims preromans pel desconeixement que tenim de les llengües preromanes i la documentació deficient de què disposem. Només cal llegir els estudis de J. Coromines (1965, I: 67-217) per fer-se'n càrrec. Aquí només puc pretendre d'oferir una breu síntesi dels principals topònims preromans generalment acceptats com a tals.

4.1.5.1. *Topònims preindoeuropeus*. — La majoria de topònims preromans, sobretot bascoïdes, es troben al llarg de l'àmplia faixa pirinenca, especialment occidental i central: Vall d'Aran, Erts, Arinsal, Llorts, Solden, Bixessarri, Artedó, Bascaran, Bastanist, Dorres, Er, Llessui, Urtx, Urgell, Cotlliure, Tossa, Artés, Cardona, Tarragona, Tàrrega, Blanes, Queralbs, Queralt (GULSOY, 1996a). Noms acabats, en *-eja*, *-uja*, *-barre*: Sareja, Enveig, Gorguja, Aguja, Sanaüja, Olu-ges, Estavar, Isavarre (BRUGUERA, 1985c: 41).

4.1.5.2. *Topònims indoeuropeus*. — Sense distingir entre celtes i paraceltes. Noms acabats en *-acum* (equivalents als llatins acabats en *-anum*): Cuguçac, Vulpellac, Reixac; en *-dunum*: Besalú, Verdú, Boldú, Salardú;³² en *-briga*: Vall-llobrega, Ballabriga. I també: Ardenya, Durban, Durfort, Pení, Llierca, Onyar, Torelló, Arbeca, Talarn, la Pobla de Segur, Salàs, Navàs, Navès, Navel. Amb tot, sobre l'origen celta de tots els topònims en *-acum*, català *-ac*, Paul Aebischer ja va manifestar algunes reserves, atès que molts presenten una data d'aparició molt tardana i podrien deure el seu origen a una importació occitana durant l'edat mitjana (BRUGUERA, 1985c: 43; MOREU-REY, 1965: 135-144).

4.1.6. *Topònims germànics*. — A les comarques pirinenques hi ha tota una sèrie de noms en *-riu*, que corresponen a noms de persona germànics en *-rik*, a través del llatí en cas genitiu pel fet de aparèixer sovint com a determinants de noms comuns genèrics (*villa*, *pagus*, *mons*). El fet que la desinència llatina del genitiu *-ci* dona normalment *-u* en català, explica tots aquests noms: HARDARICI (HARDARIK), Arderiu; WITIRICI, Guitarriu; ASCARICI, Escariu; LANGURICI, Llongarriu; TOLORICI, Toloriu; amb el terme genèric explícit: MONTEM SIGERICI, Montsoriu; VILLA EURICI, Boloriu (ant. Veloriu); PODIUM UDALRICI, Pujolriu; VILLA HILPERICI, Vilopriu.

Semblantment, una sèrie de topònims en *-reny* (en documents antics en les variants *-sèn* o *-rèn*), que provenen de la terminació germà-

32. Cal advertir que actualment s'ha relativitzat molt —per no dir negat— l'atribució al cèltic de topònims catalans medievals o moderns, especialment el nom de Besalú (COLÓN, 2002a: 343; UNTERMANN, 1999: 185; cf. COROMINES, 1961a; POKORNY, 1948).

nica *-sind*, a través del llatí *-sindi*: GISCLASIND, *Gisclareny*; ATHALASIND, *Castell de l'Areny*; GOMESIND, *Gombreny* (ant. *Gomsèn*); BERTHISIND, *Bastareny*; STILISIND, *Estelareny*; TROCTISINDIS, *Truitarens* (COROMINES, I: 9-16, 31-65; BRUGUERA, 1985c: 52-53).

4.1.7. *Topònims àrabs*. — Els topònims àrabs són nombrosíssims, amb proporció creixent, com és comprensible, de nord a sud del domini de parla catalana i a les Balears, amb escassíssima representació al territori corresponent a la Catalunya Vella: *Rama, Jafre, Marata, Gallifa*. Fóra interminable de multiplicar aquí els exemples de topònims àrabs i d'interpretar-ne el significat. Molts presenten algunes característiques morfològiques que els fan fàcils de reconèixer, com els que tenen els prefixos *Al-* (l'article àrab) o *Vin-*, *Beni-*, *Bini-*, (indicadors de parentela: IBN 'fill'): *Gelida, Calaf, Masquefa, Alfarràs, Almenara, Butsènit, Altafulla, Calafell, Vimbodí, les Borges, Margalef, Miravet, Vinaixa, Alcoletge, Almacelles, la Pobla de Mafumet, Bràfim, Benissanet, Beseit, l'Aldea, els Alfacs, la Ràpita, Benicarló, Vinaròs, Benicàssim, Alcalà de Xivert, Albalat, Almassora, Albufera, Russafa, Alzira, Benidorm, Valldemossa, Binissalem, Alfàbia, Randa, Alcúdia, Albocàsser*. L'estudi de la toponímia àrab té una importància especial per a la història de Catalunya, perquè, seguint-ne la distribució dels noms, podem veure les zones i comarques on la dominació sarraïna exercí una influència més profunda. (BRUGUERA, 1985c: 60-61; vegeu àmpliament COROMINES, 1965, I: 265-272; MOREU-REY, 1965: 111-122).

4.1.8. *Altres topònims*. — Algunes poques restes púniques semblen segures en els topònims baleàrics *Eivissa, Tagomago* i *Maó*. I les gregues *Empúries* i *Roses* (BRUGUERA, 1985c: 45, 29). Si l'existència de vestigis mossàrabs en el lèxic comú és actualment desestimada (v. 2.2.3), hom admet la possibilitat de restes d'aquesta parla en alguns noms de la toponímia, sobretot valenciana i mallorquina: *Carraira, Petra, Campello, Puçol, Bunyola, Muro, Campos, Santanyi, Llutxent, Quatretonda, Penàguila, Andratx, Felanitx, Fornalutx, Favàritx, Pàndols, Amposta, Morella, Peníscola, Morvedre, Castalla, Xixona, Santa Ponça, Pollença, Santuïri, Montuïri, Foios, Jaraco, Alombo, Pego, Gorgos, Llombo* (BRUGUERA, 1985c: 61).

4.1.9. *Un document molt important per a l'etimologia dels topònims catalans.* — Si la investigació o corroboració de l'etimologia dels topònims requereix la consulta de documents que ens la pugui garantir, n'hi ha un de capital importància per la seva naturalesa, la seva antiguitat i la quantitat d'informació que ofereix. Es tracta de l'*Acta de consagració de la catedral d'Urgell* (819 / 839),³³ que conté en poc espai un material riquíssim, molt sovint de pobles encara existents, en una forma tan antiga, que el reconeixement d'aquests noms de lloc és tasca essencialment més fàcil i segura que la que suposen aquells noms la forma antiga dels quals manca (MEYER-LÜBKE, 1923). Com que en la dotació de la catedral participaven les parròquies d'Urgell, Cerdanya, Berga, Pallars, Ribagorça i Andorra, que són enumerades en el document, la quantitat de noms és molt considerable. L'estudi de Meyer-Lübke agrupa aquests noms per procedències (preromans, llatins, visigòtics, romànics) i en dona la forma en què apareixen en el document llatí i la interpretació moderna. En dono uns quants de cada classe, els més coneguts:

4.1.9.1. *Preromans.* — Ordino, Canillo, Osseja, Barguja, Andorra, Esterri d'Àneu, Asnurri, Arcavell, Adrall, Arsèguel, Estamariu, Odèn, Tuixén, Otobesa, Valldan, Josa, Ur, Àreu, Alós, Lladurs, Olvan, Tavascan, Pardines, Nargó, Telló, Solsona, Madrona, Bar, Queralbs.

4.1.9.2. *Llatins.* — Frontanyà, Alinyà, Calvinyà, Organyà, Prullans, Meranges.

4.1.9.3. *Romànics.* — Castellar de n'Hug, Castellar del Riu, Guàrdia, Sant Julià de Lòria (Lauredia), Cerdanyola, Gironella, Carmeniu, Vilanova, Vilella, Vilamitjana, Vilada, Vilosiu, Cabrils, Palomera, Ortó, Pallerols, Encamp, Noves, Cercs, Banyeres, Ferrera, Cerqueda, la Pobla de Lillet, Llinars, la Massana, la Nou, la Móra, Saldes, Espinalbet, Car-

33. Publicada per P. Pujol a «Estudis Romànics», núm. 2, ps. 92-115. Reproduïda a *Catalunya Romànica*, VI, *Alt Urgell. Andorra* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992), ps. 316-317, amb versió del text llatí. Vegeu també pel seu interès sobre fonts de topònims: BADIA, 1951a; 1961, 1962.

dós, Tentellatge, Gavarrós, Canyelles, la Selva, Sallent, la Baells, Joval, Puig-reig, la Pedra, Esplugu, el Pla de Sant Tirs, Conflent, Rialb, Estaon.

4.1.9.4. *Obscurs.* — *Aristot, Besora, la Quar, Cortals, Fígols, Girona, Alins, Caboet, la Llena, Llívia, Les, Merola, Sallagosa, Toses, Tost, Tremp.*

4.2. L'antroponímia

El que hem dit sobre les característiques i els problemes de la toponímia, ho podem mantenir i aplicar a l'estudi dels antropònims o noms de persona. Ens hi és també imprescindible l'ajut de la història. Però, si per als topònims preromans, malgrat l'escassetat de documentació, encara podem comptar amb algunes bases, referències o indicis històrics, pel que fa a antropònims, no en trobem d'abans de la colonització romana.

4.2.1. *Antropònims llatins.* — Són molt nombrosos els antropònims llatins que han perdurat en català, sobretot perquè foren cristianitzats i aplicats en el baptisme. Molts d'aquests noms no han sofert el procés fonètic popular, a causa de l'influx eclesiàstic i administratiu. No cal pas traduir-los: MARCUS, MARCELLUS, SILVIA, AEMILIUS, MARIUS, CLAUDIUS, POMPEIUS, SERGIUS, IULIANUS, ROMANUS, ANTONIUS, AURELIUS, JULIUS, FELIX, CAECILIA, VICTOR, MARTINUS. O aquests, llatinitzats, però d'origen grec: CYPRIANUS, EUGENIUS, EULALIA, EUSEBIUS, GREGORIUS, HILARIUS, SEBASTIANUS. O d'origen bíblic: DANIEL, ANNA, IOACHIM, MARIA. Alguns, que es feren més populars, s'escaparen de la tendència fonètica conservadora: AUGUSTINUS, *Agustí*; LAURENTIUS, *Llorenç*; PAULUS, *Pau, Pol*; PETRUS, *Pere*; STEPHANUS, *Esteve*; GEORGIUS, *Jordi*; IOHANNES, *Joan*. Alguns es degueren fer més populars i freqüents, ja que han perdurat també en molts topònims: *Julia, Sadurní, Adrià, Martí, Romà*.

Molts antropònims han cristallitzat també com a cognoms actuals: AEMILIANUS, *Melià*; AMATUS, *Amat*; FORTUNIUS, *Fortuny*; IANUARIUS, *Gener*; IUSTUS, *Just*; VITALIS, *Vidal*.

Semblantment, noms de referències molt diverses, no antropònims, han passat a ser cognoms actuals: CASA, CASALIS, *Cases, Casal, Casals*; PALATIUM, *Palau*; ESTRATA, *Estrada*; VILLA, *Vila, Vilar, Capdevila, Mitjavila, Vilanova*, CAMPUS, *Camps*; PLANA, *Plana, Planes*; PRATUM, *Prat*; VALLIS, *Valls*; PODIUM, *Puig, Pujol*; SERRA, *Serra*; SOLANUS, *Solà, Soler*; FONNS, *Font, Fontanals*; PUTEUS, *Pou*; RIVUS, *Riu, Rius*; FRAXINU, *Freixa, Freixes*; ILICINA, *Alzina*. També noms d'oficis: MERCATARIUS, *Mercader*; LABORATOR, *Llaurador*; VACCARIUS, *Vaquer*; COLUMBARIUS, *Colomer*; MARINARIUS, *Mariner* (BRUGUERA, 1985c: 2728).

4.2.2. *Antropònims germànics*. — Els mots germànics tenen una representació abundant en l'antroponímia del català actual i, encara més, del medieval. Amb tot, la munió de noms personals germànics a l'edat mitjana no és cap indicatiu d'un determinat nivell demogràfic de procedència germànica. La proliferació de noms personals germànics al nostre territori, com a la resta de la Península, s'ha d'atribuir més aviat a una mena de moda social, prolongada durant alguns segles, ocasionada pel prestigi dels nous dominadors a les antigues províncies romanes, que es veié incrementat nostàlgicament en temps de la reconquesta. Una bona majoria d'antropònims germànics usats fins als segles x-xi a la Marca Hispànica tenen un caràcter gòtic. Però també aquí hi hagué un predomini de l'antroponímia fràncica a causa precisament de la llarga vinculació de Catalunya amb l'imperi carolingi. En principi es pot afirmar que un nom medieval de Catalunya és d'origen fràncic quan no es troba documentat en els cartularis del regne asturleonès. Al segle x encara es troben bon nombre de noms gòtics en oposició majoritària als fràncics. S'hi troben els elements d'aquesta parla germànica occidental següents: -BALD (*Eribald*), -BARD (*Isimbardo*), -BERT (*Guir-bertus*), -GAR (*Leode-garius*), -GARD (*Ermen-gardis*), -HARD (*Bern-ardus*), -HELM (*Wili-elmo*), -LIND (*Trasen-lenda*), -WIN (*Ted-uino*). Encara se'n poden trobar d'altres, exclusius de Catalunya, provinents de les Gàl·lies, que en el segle XII, ja van marginant els noms gòtics: *Arn-aldus, Art-aldus, Beren-garius, Bert-randus, Ger-aldus, Guill-elmus, Guila-bertus, Hen-ricus, Ode-garius, Rai-mundus, Ric-ardus, Rich-elmus, Adel-aida, Ma-falda, Elic-sendis*,

Ermen-gardis. Noms semblants manquen en la tradició visigòtica del nord-oest de la Península i en la documentació més antiga (segles IX i X) de la Marca Hispànica. També falten a Catalunya patronímics en *-z*, consolidacions dels sufixos *-ez*, *-iz* castellans d'origen preromà, refermats pels genitius gòtics llatinitzats en *-RICI* > *-riz*: *Roderici*, *Gunterici*.

Els noms germànics solen ser compostos de dos elements lèxics comuns (*Teodo-ric* 'poble poderós'), d'un de sol (*Teoda*) i d'un mot i un sufix (*Teod-ila*). Els primers són els més corrents. Molts elements poden fer la funció tant de primer terme del compost com de segon (*Senda-miro*, *Gondo-sendo*); uns altres només apareixen en el primer lloc del compost (*Rodo-rigus*, *Erme-sinda*). No sempre resulta clara la forma d'interpretar la significació dels noms germànics en funció dels elements que els componen. Són possibles el tipus de composició determinatiu (determinant + determinat): *Teodo-redo* 'consell del poble'; el copulatiu: *Ber-ulfo* 'ós + llop'; i el de doble interpretació possible: *Sege-fredo* 'pau de la victòria' (determinatiu) o bé 'pau i victòria' (copulatiu). Alguns casos escapen fins i tot a una fàcil interpretació lògica: *Frede-gundia* 'pau + lluita' (nom femení).

Alguns exemples de noms germànics, particularment d'aquells que continuen vigents encara avui en català com a noms de pila o cognoms, amb distinció dels elements constitutius: germ. *BERÔN, gòt. *BAÍRA 'ós', *Bera*, *Bere-mundo*, *Beren-guer*; germ. *WULFA 'llop', *Golfa-rigo*, *Wulf-ila*, un dels elements germànics més freqüent com a segon component, alhora amb *-rico* i *-miro*: *Ata-ulfo*, *Rand-ulfo*, *Ad-ulfo*; gòt. ARA, fr. *ARN 'àguila', *Arn-aldus*, *Arn-ulfo*; gòt. *HILDI 'lluita', *Ilde-fonsus*; germ. *WIGAZ, gòt. *WEIG 'combat', *Gui-mera*, *Wi-fredus*; gòt. *RANA 'morro de senglar', *Ra-mirus*; gòt. SIGIS 'victòria', *Sig-fredo*; germ. *FRITHU 'pau', *Al-fredo*; germ. *MUNDÔ, gòt. *MUNDA 'protecció', *Rai-mundo*; gòt. *HRÔTHS, fr. *HRÔD 'fama', *Rod-ulfus*, *Rode-gario*, *Rod-ger*, *Rode-richo*, *Rod-bertus*; gòt. *FUNS 'prompte', *Ilde-fonsus*; gòt. *MÊREIS 'famós', *Mir*, *Miro(nis)*, *Baldo-miro*, *Arge-mir*; gòt. *ERMANA 'gran', *Ermen-gildus*, *Ermen-gol*; germ. *BALTHA 'audaç', *Balde-rico*, *Baldo-miro*; germ. *ATHA 'noble', *Adal-berto*, *Al-berto*, *Al-fredus*; germ. *BERTH 'brillant', *Bert-andus*, *Bert-ario*, *Berta*; gòt. WILJA 'voluntat', *Wil-elmo*, *Guil-elmo*, *Guila-berto*; gòt. SUNJA 'veritat', *Suni-fredus*, *Suni-arius*; gòt. *REIKS (RECC, RIC) 'poderós',

Reca-redus, Rik-ardus, Arge-rico, Albe-rico, Balde-rico, Aime-rico, Rode-rico; ant. alt alemany HERI ‘exèrcit’, *Eri-berto, Arge-miro*; germ. *AUTH ‘riquesa, sort’, *Od-ilo, Od-o, Ott-o* (BRUGUERA, 1985c: 51-52; KREMER, 1969-1970; MOREU-REY, 1986: 29-37; 1991: 11-66; BOLÓS-MORAN, 1994; BAGUÉ, 1975).

4.2.3. *Antropònims àrabs*. — Els noms de persona que han perviscut com a cognoms en català representen una mínima proporció, comparats amb els d’origen llatí i germànic, i solen provenir de llinatges valencians o mallorquins: *Alcàntara, Atzeneta, Barnús, Belda, Melis, Binimelis, Bennàsser, Maimó, Massot, Rafecas, Ràfols*.

4.3. *Projecció de l’onomàstica en la lingüística*

Per a un estudi eficaç i fiable de l’etimologia onomàstica —al capdavant, com de tota etimologia— hem vist que cal un coneixement seriós de lingüística històrica, dialectologia, llatí, grec, llengües preromanes, germàniques, àrab, geografia, història. Però, de retop, l’onomàstica, tan exigent, es torna agraïda i es fa beneficiosa per al millor coneixement de la nostra llengua, la nostra història i la nostra geografia històrica.

Comencem per una constatació, entre moltes que podríem fer. Hi ha alguns noms que d’una manera particular han estat productius en l’onomàstica: els noms dels dies de la setmana i els noms d’arbres fruiters. Els primers, els trobem en documents d’abans del segle XI, en llatí i també ja alguna vegada en català, com a noms propis de bous i vaques: *Marzola, Mercorina, Venrella, Sabadono*. Després, trobem aplicats a persones, amb cronologia diferent: *Sabatella, Sabadella, Sabbatellus, Sabadel, Sabbato, Sabado, Venrellus, Venrel*. Després es propaguen a la toponímia: *Collsabadell, collo de Sabadel, collum de Sabbatello, in termino de Sabadello; ante Venrel, in Venrello* (BASTARDAS, 1970: 225-236; 1988: 203-217).³⁴

34. En la reproducció ampliada de l’article citat de J. BASTARDAS, de 1970, publicada a 1995, a la p. 253, n. 26, s’esmunyí un *quid pro quo*. Diu que *Quasimodo* és l’al-

En el domini català hi ha nombrosos llocs (indrets, masies, municipis) que duen noms de fruits d'arbres: *l'Ametlla, l'Aranyó, les Avellanès, l'Avellana, la Castanya, la Cirera, el Codony, Lledó, el Lledó, la Móra, la Nou, l'Oliva, la Maçana*. Alguns d'aquests topònims existeixen també com a cognoms, tenint en compte que molts cognoms catalans procedeixen de noms de masies.³⁵ L'existència en català antic d'un mateix nom (sense diferenciació de gènere) per a designar un arbre fruíter i el seu fruit (del tipus *oliva / oliva*) és un fenomen propi del català, existent ja en llatí, que donà peu a J. Bastardas (1988: 203-217) a fer un estudi modèlic sobre l'evolució de l'estructura del lèxic català. El tipus d'oposició *olivus / oliva* (masculí per a l'arbre, femení per a la fruita), que és la base del sistema castellà i toscà, no era del tot desconegut i deixà en català dialectal alguns rastres (*oliu / oliva, cirer / cirera*). Però la nostra llengua resolgué l'eliminació d'homonímies enutjoses, amb la introducció del sufix *-arius -aria* per a distingir els noms dels arbres. Gràcies a la toponímia, tan conservadora, coneixem el sistema català antic. Segons la documentació dels segles IX, X i XI, el sistema de diferenciar el nom dels arbres amb el sufix *-arius -aria* és antiquíssim, però no es generalitza fins als segles X i XI.

Gràcies a la toponímia coneixem l'existència de molts mots ja desapareguts o arcaics que només se'ns han conservat fossilitzats en els noms de lloc: *quer* 'roca', *calm, calma* 'pla en un cim', *cerc* 'alzina', *buada* 'volta de mig punt', *fou* 'cova', *toron* 'font', *sallent* 'cascada', *tena* 'botiga, taverna', *flixi* 'corba', *sentiu* 'esbarzer', *llong* 'llarg' (COROMINES, 1965, I: 17; BASTARDAS, 1980, II: 3-9).

L'onomàstica ens facilita la retrodatació d'alguns mots comuns, que com a tals són enregistrats amb una data determinada en diccio-

tre nom de la *Dominica in albis* (octava de Pasqua), i correspon als mots inicials del gradual de la dominica (*Quasi modo geniti infantes...*). No es tracta del gradual, sinó de l'*introït* o cant d'entrada. A més, en temps pasqual el cant del gradual és substituït per un altre *alleluia*.

35. És una característica de la patronímia catalana el gran nombre de cognoms que procedeixen de noms de cases i especialment de masies: *Coll, Bosc, Roure, Garriga, Quer, Junyent, Albereda, Pèlec, Rovira, Vendrell, Serra, Vilaró*. Encara actualment, sobretot a pagès, moltes persones són conegudes entre el veïnatge i les amistats amb el cognom de la masia on viuen més que amb el seu propi cognom, ni que ja no tinguin lligams de sang amb la família originària.

naris com el *DCVB* i el *DECat*, i, en canvi, en forma de topònims els trobem documentats molt abans: *balç* ‘cingle’, *balma* ‘cavitat sota roca’, *alforí* ‘dipòsit de gra’. Semblantment, en l’antroponímia trobem també testimoniatges d’antics noms comuns usats com a cognoms o motius o malnoms: *Astruc* ‘feliç’, *Fabra* ‘menestral’, *Fiveller* ‘fabricant de sivelles’. I alguns amb datacions més antigues que les que tenim dels mateixos noms com a apel·latius: *Espígol*, *Porcell*, *Company*, *Bessó*, *Amargós*, *Estruç*, *Estremer*, *Xoriguer*, *Alegre*, *Alegret*, *Morrut*, *Geperut*, *Cadell*, *Bec*, *Rull*, *Cuc*.

Els testimoniatges de la toponímia ens han fet veure el més gran rendiment, a l’època més reculada de la llengua, d’alguns sufixos, com el sufix *-et*, formador de derivats que signifiquen collectius de plantes (v. 4.1.2.): *Aladernet* (aladern), *Alberet* (àlber), *Aranyonet* (aranyó), *Argelaguet* (argelaga), *Avellanet* (avellaner), *Becet* (beç ‘bedoll’), *Cagnet* / *Canyet* (cana / canya), *Cardet* (card), *Cassanet* (*CASSANOS ‘alzina’), *Castanyet* (castanya), *Cegudet* (ceguda ‘cicuta’), *Cercet* (*CERCUS ‘alzina surera’), *Ceret* (CERASIETU ‘lloc de cirerers’), *Esclet* (AESCULETU, ‘roureda’, AESCULUS ‘roure’). O el sufix *-oi*, diminutiu o afectiu, en els topònims *Puntoies*, *Joanoies*, i encara més en els antroponímics *Jaumoi*, *Cintoi*, *Mudoi*, *Peroi*, *Xicoi*, *Santoi*, *Junoy*, i els motius *Catalinoi*, *Parrussoi*, *Bonicoi* (VENY, 1980a; 1996b: 24-40).

5. APÈNDIX: ELS DICCIONARIS ETIMOLÒGICS

L'interès per la investigació etimològica ha tingut sempre com a fita ideal la plasmació dels seus fruits en una exposició màximament exhaustiva, ordenada i il·lustrada de l'origen i la història dels mots d'una llengua, és a dir, un diccionari etimològic. Són molts els diccionaris etimològics de diverses llengües existents actualment. En l'àmbit de les llengües romàniques n'hem de distingir i remarcar uns quants per la seva particular importància.³⁶

Friedrich Diez fou l'autor del primer diccionari etimològic romànic: *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* (1853 = *EWR*), concebut en la línia més pura dels neogramàtics. Diez no hi personalitzà encara el català. Ja ho féu W. Meyer-Lübke en el seu *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (1911 = *REW*),³⁷ que continuà i millorà el de Diez, amb una certa tendència a l'obertura que caracteritzaria els etimòlegs posteriors. Francesc de B. Moll (1928) publicà un important suplement català a aquest diccionari, que corregia i completava moltes entrades de l'il·lustre filòleg suís. El *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (1922-2003 = *FEW*) de W. von Wartburg és el més important diccionari etimològic de la Romània, per extensió i informació, concebut i realitzat ja amb la visió plenament integral de l'etimologia moderna. D'una orientació semblant són el *Dizionario etimologico sardo* (1960-1964 = *DES*) de M. L. Wagner i el *Lessico etimologico italiano* (1979... = *LEI*) de M. Pfister. Tots aquests ens són

36. El lector podrà consultar a M. PFISTER (2001: 183-276, 298-306) una amplíssima descripció crítica de tots els principals diccionaris etimològics romànics, amb extenses comparacions textuals, i una bibliografia general que n'enclou cent deu de majors, menors i especialitzats. Vegeu també ZAMBONI (1988: 256-273, 297-298).

37. En la seva obra del 1925, *Das Katalanische*, exposà ja netament la plena autonomia del català entre les llengües romàniques.

també importants per valuoses informacions que, ça i lla, ens forneixen sobre la llengua catalana.

Afecten de ple la nostra llengua el *Diccionari català-valencià-balear* (1926-1962 = *DCVB*) de F. de B. Moll i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-2001 = *DECat*) de J. Coromines, que a tots ens són molt més familiars per les consultes constants que hi hem de fer. Semblantment el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957 = *DCEC*) de J. Coromines, i el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991 = *DCECH*) de J. Coromines i J. A. Pascual, amb explícites i nombroses referències al català. Sense oblidar l'*Onomasticon Cataloniae* (1989-1997) diccionari etimològic d'onomàstica, també de J. Coromines.³⁸

38. L'obra esmentada de M. PFISTER (2001) aporta en notes bona part de crítiques als diccionaris que recensionen, molt importants per a tenir-ne una major comprensió i fer-ne un millor ús. Convé afegir-hi per al *FEW*: WARTBURG, 1954; COLÓN, 2005. Per al *DES*: WAGNER, 1958. Per al *DCEC*: COROMINES, 1947-1948; MALKIEL, 1956a; BALDINGER, 1998. Per al *DECat*: COLÓN, 2003: 372-374.

L'interès que pot tenir una persona no especialista en lingüística de conèixer, ni que sigui sintèticament, l'etimologia dels mots ha fet considerar a molts autors i editors de diccionaris sincrònics i generals l'oportunitat d'incorporar-hi breus indicacions etimològiques a cada entrada o lema. L'intent, innegablement fruit de la millor bona voluntat didàctica, té les seves dificultats i els seus riscos, que poden acabar, però, essent menors que els seus aspectes positius. Vegeu sobre aquesta qüestió les extenses consideracions crítiques de Casanova (2002).

EPÍLEG

A l'inici d'aquesta síntesi sobre l'etimologia acceptàvem la pregunta: *és part de la lingüística o ciència autònoma?* Val a dir ara, però, que aquesta pregunta, no la podíem considerar tot ingènuament. Era més aviat com una pregunta socràtica, maièutica. Cal dubtar de la resposta? Després d'haver exposat —no sé si hi he reeixit prou— que l'etimologia necessita primeríssimament la fonètica, i després la morfologia, i la lexicologia, i la semàntica, i la dialectologia, i tota una antropologia; i que tota la gramàtica històrica i la història de la llengua no s'han pogut fer sense recórrer a l'etimologia, després de tot podem dubtar de la resposta? Si en tot fet lingüístic no sols evoluciona el signe formalment isolat, sinó que aquest n'arrossega tota l'estructura que l'envolta, l'etimologia és la descripció històrica general d'aquest procés evolutiu, que es pot anar identificant amb les diverses especialitzacions. No podem separar l'objecte formal de l'etimologia del de la lingüística històrica general. La resposta a la pregunta que ens ocupa és, doncs, crec: l'etimologia, no sols és part de la lingüística, sinó que és tot u amb ella. És la lingüística en acte, en moviment, a la recerca de la realització de la seva pròpia existència. Viure la dinàmica de la lingüística és ser etimòleg.

BIBLIOGRAFIA

- AEBISCHER, Paul (1928a): *Études de toponymie catalane*, dins *Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1, ps. 125-287.
- AEBISCHER, Paul (1928b): *Essai sur l'onomastique catalane du IXe au XIIIe siècle*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», núm. 1, ps. 43-118.
- AEBISCHER, Paul (1930): *Le catalan turo et les dérivés romans du mot prélatin taurus*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 18, ps. 193-216.
- AEBISCHER, Paul (1931): *Toponymie et épigraphie: L'origine du nom Perpignan et le gentilice Perperna*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 19, ps. 1-18.
- AEBISCHER, Paul (1934): *Deux noms de lieu catalans d'origine religieuse: Madremanya et Marquixanes*, «Butlletí de dialectologia catalana», núm. 22, ps. 36-58.
- AEBISCHER, Paul (1943): *Autour de l'origine du nom de Catalogne*, dins *Miscellània Fabra: recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, Buenos Aires, Conti, ps. 1-26.
- AEBISCHER, Paul (1948a): *Estudios de toponimia y lexicografía románica*, Barcelona, CSIC.
- AEBISCHER, Paul (1948b): *Par quelle voie bosque est entré en espagnol*, «Estudis Romànics», núm. 1, ps. 69-74.
- AEBISCHER, Paul (1968): *Sur quelques noms de parenté en catalan*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 13-25.
- AGUILÓ, Cosme (1997): *Un nom català de filiació llatina ben documentat: Es Camp Cucurutx (Ariany, Mallorca)*, dins *Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny, I*, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 451-457.
- AGUILÓ, Cosme (2002): *Toponímia i etimologia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ALART, Bernard (1881): *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*, París.

- ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1926-1969): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca = DCVB.
- ALESSIO, G. (1938): *Deformazione ed etimologia popolare nei dialetti dell'Italia meridionale*, «Rendiconti del Reale Istituto Lombardo di Scienze e Lettere», núm. 71, II.
- ALESSIO, G. (1960): *L'etimologia. Storia, problemi e metodo dell'indagine etimologica*, Nàpols.
- ALONSO, Dámaso (1962): *Temas y problemas de la fragmentación fonética peninsular*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Suplemento, Madrid, CSIC, 215 ps.
- ALVAR, Manuel (1972): *Ictionimia y geografía lingüística*, «Revista de Filología Española», núm. 33, ps. 155-224.
- ALVAR, Manuel / MARINER, Sebastià (1967): *Elementos constitutivos del español: Latinismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 3- 49.
- ÁLVAREZ VIVES, Vicente (2007): *A propòsit de catalanismes en Romania cantat: «Els darrers dies» de Joan Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 291-298.
- AMIGÓ, Ramon (1999): *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- ANDERSEN, K. G. (1899): *Über deutsche Volksetymologie*, 6 ed., Leipzig.
- ANGUERA, Tià (2008): *La mentula llatina, ha deixat descendència catalana?*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 249-254.
- ANTTILA, R. (1972): *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*, Nova York, Mac Millan.
- ARBÓS GABARRÓ, Santi (2007): *La singularitat dels cognoms aranesos: 25 llinatges d'Aran*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 29-42.
- ASÍN PALACIOS, Miguel (1940): *Contribución a la toponimia árabe de España*, Madrid, Maestre.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1949): *MAL 'roca' en la toponímia pirenaica catalana*, dins *Actas de la 1ª reunión de toponímia pirenaica (Jaca, agosto 1948)*, Saragossa, Instituto de Estudios Pirenaicos (CSIC), ps. 35-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951a): *Aspects méthodologiques de la contribution de la botanique à la toponymie*, dins *Actes et Mémoires du III Congr. Intern. de Top. et d'Ant. (Bruxelles, 15-19 juillet 1949)*, Lovaina, Centre Intern. d'Onomastique, ps. 525-546.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951b): *L'extension du toponyme pré-romain NAVA dans la Péninsule Ibérique*, dins *Mélanges de linguistique offerts à Albert Dauzat*, Paris, Ed. d'Arthey, ps. 33-39.

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951c): *Los complementos pronominalo-adverbiales derivados de IBI e INDE en la Península Ibérica*, «Revista de Filología Española», Anejo XXXVIII, 281 ps.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1952): *Le suffixe -úi dans la toponymie pyrénéenne catalane*, dins *Mélanges de Philologie Romane offerts à M. Karl Michaëlsson*, Göteborg, ps. 31-37.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1953): *Anglicisms in the Catalan Language of Menorca*, dins «English Studies [Eugen] Dieth Anniversary Number: 1893-1953», núm. 34, ps. 279-282.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954a): «Alcalde». *Difusión de un arabismo en catalán*, dins *Homenaje a Millàs-Vallcrosa*, I, Barcelona, CSIC, ps. 67-82.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954b): *Hispanoamericano ojalá 'aunque'*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 223-228.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954c): *Más sobre la aportación de la toponimia al «Camino de Santiago» y su justificación histórica*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 212-223.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954d): *Sobre algunos nombres de plantas en aragonés. (A propósito de un reciente libro de J. Ségu)*, «Via Domitia», I, Toulouse, ps. 31-40.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954e): *Sobre los extranjerismos léxicos en el aragonés de Juan Fernández de Heredia*, dins *Homenaje a Fritz Krüger*, II, Mendoza, Universidad Nacional de Cuyo, ps. 193-197.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1954f): *Toponymie et histoire dans le «Chemín de Saint Jacques» en Espagne*, dins *Actes et Mémoires du IV Congr. Intern. de Sciences Onomastiques (Uppsala 1952)*, Lund, ps. 143-158.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955a): *Les dérivés phonétiques et sémantiques du lat. FERIRE en ibéroroman*, dins «Revue de Linguistique Romane», núm. 19, ps. 39-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955b): *Ramificacions semàntiques del català «bregar»*, dins *Miscelània Filològica dedicada a Mons. A. Griera*, I, Instituto Miguel de Cervantes (CSIC), ps. 39-54.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955c): *Toponimia de Barcelona*, dins *Actas y memorias del VII Congr. Intern. de Ling. Románica (Barcelona 1953)*, II, Abadía de Sant Cugat del Vallès.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955d): *Fisiognómica comparada de las lenguas catalana y castellana. Discurso leído el día 27 de noviembre de 1955 en la recepción pública de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Barcelona*. Versió catalana reduïda, amb el títol: *El català entre*

- Gallo-Romània i Ibero-Romània*, dins *Llengua i Cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62, ps. 31-52.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1956): *Precisiones sobre las concordancias léxicas entre gascón y catalán*, dins *Actes du II Congr. Intern. d'Études Pyrénéennes (Luchon-Pau, 21-25 septembre 1954)*, VIII, Tolosa, Union Intern d'Études Pyrénéennes / Union Intern. de Est. Pirenaicos, ps. 23-40.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958a): *El catalán y los verbos románicos que significan «subir» (al. «hinaufsteigen»)*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlf*, Halle (Saale), Niemeyer, ps. 14-25.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958b): *Les dénominations catalanes de la «coqueluche»*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 43-58.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1958c): *L'acte de reconnaissance de propriété au monastère de Sant Joan de les Abadesses (an 913) et son importance pour l'onomastique catalane*, dins *Cinquième Congrès Intern. de Toponymie et d'Anthroponomie (Salamanca, 12-15 avril 1955). Actes et Mémoires*, Col. Acta Salmanticensia. Filosofía y Letras, XI, 1, Salamanca, ps. 357-376.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1961): *Toponymie de l'acte de reconnaissance de propriété du Monastère de Sant Joan de les Abadesses (an 913)*, dins *Actes et Mémoires du VI Congr. Intern. de Sciences Onomastiques (München, 24-28 August 1958)*, II [*Studia Onomastica Monacensia*, III], ps. 93-100.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962): *Els termes de la Roca del Vallès a la llum de l'Acta de Consagració de la seva església parroquial, de l'any 932*, «*Analecta Montserratensia*», núm. IX. *Miscellània Anselm M. Albareda*, Montserrat, ps. 275-295.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966a): *Els noms de lloc catalans «Maçana» (i afins) a la llum de la documentació llatina medieval*, «*Estudis Romànics*», núm. VIII. *Estudis de llatí medieval i de fil. romànica dedicats a Ll. Nicolau d'Olwer*, I (1961), ps. 157-174.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966b): *De nouveau à propos des noms de lieux catalans «Maçana», «Maçanes», «Maçanet»*, dins *Proceedings of the VIII Intern Congr. of Onomastic Sciences (Amsterdam 1963)*, The Hague / Paris, Mouton & Co., ps. 6-17.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966c): *Galicismos*, dins *Enciclopedia de la Cultura Española*, III, Espartero-Leiva, Edit. Nacional, ps. 341-342.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1966d): *Y a-t-il un dérivé de «Lugdunum» (cf. Lyon) en Catalogne?*, «*Travaux de Linguistique et Littérature*», núm. IV. *Mélanges de Linguistique et de Philologie Romanes offerts à Mgr. Pierre Gardette*, ps. 51-58.

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1969): *Els verbs «entregar» i «lliurar»: de la Comissió de textos litúrgics a la història i a l'estructura de la llengua*, «Serra d'Or» (juny), ps. 41-43.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1972): *Toponímia regional bilingüe en Catalunya*, dins *Coloquio sobre top.* (Madrid, 21-23 mayo 1969), Asociación Española para el progreso de las ciencias, ps. 55-75.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1975): *Por una revisión del concepto de cultismo en fonética histórica*, dins *Homenaje a Rafael Lapesa*, Madrid, ps. 138.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1976): *La llengua*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. — Important i complet recull bibliogràfic comentat sobre els diversos camps de l'estudi de la llengua catalana. Vegeu especialment, pel que fa a etimologia i història de la llengua, les ps. 87-120, 139-160.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1979): *Petita disquisició sobre el lleidatà «prou / prouta» (estructura i analogia)*, dins *Homen. a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona, Bibliograf, ps. 59-63.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981a): *Toponímia hidrotermal*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. VI, ps. 22-23.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981b): *Toponímia històrica de la Garrotxa*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. VI, ps. 23-24.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1985): *Toponímia basca i morfologia romànica. A propòsit dels derivats d'Urtx*, «Veleia. Revista de prehistòria, història antiga, arqueologia y filología clásicas». *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario Oblatae*, Vitòria-Gasteiz, anejo núm. 1, ps. 735-739.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1987): *Topònims àrabs i topònims mossàrabs a la Catalunya Nova*, dins *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes*, III, Madrid, Gredos / Universidad de Oviedo, ps. 593-600.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1988a): *Hagiotoponímia i història*, dins *Homenagem a Joseph M. Piel, por ocasião do seu 85 aniversário*, Tübingen, Niemeyer, ps. 11-19.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1988b): *L'hagiotoponímia i la romanització. Una contribució no prou evident*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 119-133.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1989): *Toponímia de la conquesta de Borriana segons la Crònica de Jaume I*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 3-16.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1989): *Toponímia i relat històric. Noms de lloc catalans i occitans dins la Crònica de Ramon Muntaner*, dins *Actes*

- del vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988)*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 47-84.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1991): *Els «nomina actionis» dins el Diccionari General de Pompeu Fabra. Situació i suggeriments*, dins *Homenatge a Josep Roca-Pons. Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat /Indiana University, ps. 23-42.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (ed.) (2006): *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença*, Barcelona, IEC.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. i SOLÀ, Joan (eds.) (2008): *Joan Coromines, vida y obra*, Madrid, Editorial Gredos.
- BADIA, Lola (1980): *El verb «buscar» documentat a mitjan segle XIV*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I. *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 1, ps. 65-68.
- BAGUÉ, Enric (1975): *Noms personals de l'edat mitjana*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- BAILLY, A. (1963): *Dictionnaire grec-français*, 26e édition, París, Hachette.
- BAKEL, J. van (1968): *Transformational Etymology*, «Orbis», núm. 17, ps. 435-458.
- BALARI I JOVANY, Josep (1899): *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona.
- BALDINGER, Kurt (1957): *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks*, «Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Vorträge und Schriften», núm. 61, ps. 19-21.
- BALDINGER, Kurt (1958): *Vom Affektwort zum Normalwort*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 59-94.
- BALDINGER, Kurt (1959): *L'étymologie hier et aujourd'hui*, «Cahiers de l'Association Internationale des Études Françaises», núm. 11, ps. 233-264.
- BALDINGER, Kurt (1965): *La pesadilla de los etimólogos*, «Revista de Filología Española», núm. XLVIII, ps. 95-104.
- BALDINGER, Kurt (1971): *Semasiologie und Onomasiologie im zweisprachigen Wörterbuch*, dins *Interlinguistica Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*, Tübingen, ps. 384-396.
- BALDINGER, Kurt (1971): *Walther von Wartburg (1888-1971), Beiträge zu Leben und Werk, nebst einem vollständigen Schriftenverzeichnis*.
- BALDINGER, Kurt (1973a): *À propos de l'influence de la langue sur la pensée. Étymologie populaire et changement sémantique parallèle*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 37, ps. 147-148, 241-273.

- BALDINGER, Kurt (1973b): *Zum Einfluss der Sprache auf die Vorstellungen des Menschen: (Volksetymologie und semantische Parallelverschiebung)*, vorgetragen am 11. November 1972, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, 2, Heidelberg, Winter.
- BALDINGER, Kurt (1991): *Walther von Wartburg und die Sprachwissenschaft des 20. Jahrhunderts, Discours étymologiques*, dins *Actes du colloque international organisé à l'occasion du centenaire de la naissance de Walther von Wartburg, Bâle, Freiburg i. Br., Mulhouse, 16-18 mai 1988*, éd. par Jean-Pierre Chambon et Georges Lüdi, avec la collaboration de Hans-Martin Gauger, Tübingen, Niemeyer, ps. 7-28.
- BALDINGER, Kurt (1995...): *Altfranzösisches Etymologisches Wörterbuch. Dictionnaire étymologique de l'ancien français*, Quebec, Presses de l'Univ. Laval.
- BALDINGER, Kurt (1998a): *Los dos nuevos diccionarios de Corominas para el español y el catalán (DECH y DCAT). Reflexiones críticas*, dins *Estudios de lingüística y filología españoles. Homenaje a Germán Colón*, Madrid, Gredos, ps. 85-113.
- BALDINGER, Kurt (1998b): *Etymologien, Untersuchungen zu FEW 21-23 (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie)*, vol. I, Tübingen, Niemeyer, ps. XV-607; vol. II. Tübingen, Niemeyer, ps. XI-666.
- BALLESTER, Xaverio (2007): *Moix y otros étimos hespéricos*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 299-316.
- BARCELÓ, Carmen (1997): *Mozárabes de Valencia y «lengua mozárabe»*, «Revista de Filología Española», núm. 77, ps. 253-279.
- BARCELÓ, Carmen (1999): *El mozárabe en la obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 119-132.
- BARRI MASATS, Montserrat (1998): *«Carrota» i «carlota», dos gallicismes del català*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny, II*, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 587-600.
- BARRI MASATS, Montserrat (1999): *Aportació a l'estudi dels gallicismes del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BARTOLI, Matteo (1925): *Introduzione alla neolingüística. Principi. Scopi. Metodi*, Ginebra, Olschki.
- BARTOLI, Matteo (1945): *Saggi di lingüística spaziale*, Torí.
- BASTARDAS, Joan (1956): *Antropónimos condicionados por topónimos*, «Revista de Filología Española», núm. 39, ps. 61-79.
- BASTARDAS, PARERA, Juan (1960): *El latín de la Península Ibérica: El latín medieval*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 251-269.

- BASTARDAS, Joan (1961): *Mots fantasmes en el llatí medieval de Catalunya*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 1-8. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1970): *Els noms dels dies de la setmana en l'onomàstica catalana*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 225-236. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1980): *Nota sobre la toponímia catalana en els documents anteriors al segle XII*, «Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica», núm. II, ps. 3-9. — Reproduït i molt ampliat a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1984): *Sobre el mot català es 'impediment'*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, ps. 29-32. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1986): *La història semàntica i la vida i la mort dels nostres mots*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Barcelona, Universitat de Barcelona, ps. 21-28.
- BASTARDAS, Joan (1988): *Nota sobre els noms d'arbres fruiters en la toponímia catalana*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, I, ps. 203-217. — Reproduït a Bastardas (1995).
- BASTARDAS, Joan (1989a): *Tu autem*, dins *Homenaje al Profesor Antonio Vilanova*, Barcelona, Universitat de Barcelona, ps. 791-806.
- BASTARDAS, Joan (1989b): *Una anàlisi de l'expressivitat lèxica feta sobre els mots que signifiquen «besada»*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 349-358. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1993a): *Fembra i dona en Lo Somni de Bernat Metge*, «Revista de l'Alguer», núm. 4, ps. 11-20. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1993b): *Sobre la persistència del significat etimològic*, dins *Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, 27. *Miscel·lània Jordi Carbo-nell*, 6, ps. 239-262. — Reproduït a Bastardas (1998).
- BASTARDAS, Joan (1995): *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona, Curial.
- BASTARDAS, Joan (1996): *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*, Barcelona, Edicions 62.
- BASTARDAS, Joan (1998): *«Els camins del mar» i altres estudis de llengua i literatura catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BATTISTI, Carlo i ALESSIO, Giovanni (1950-1957): *Dizionario etimologico italiano*, Florència, G. Barberà Ed.
- BATTISTI, Carlo (1960): *Sui grecismi dell'etimologia latina. Accatti ed adattamenti di itionimigreci nella tradizione latina*, «Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo», núm. 2-3.

- BENVENISTE, Émile (1954): *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, «Word», núm. 10, n. 1, ps. 251-264.
- BENVENISTE, Émile (1969): *Le vocabulaire des institutions indo-européennes: économie, parenté, société; pouvoir, droit, religion*, Éd. Jean Lallot, París, Les Éditions de Minuit.
- BERTOLDI, V. (1951): *Metodi vecchi e nuovi nella ricerca etimologica*, «Archivio Glottologico Italiano», núm. 36, ps. 1-48.
- BERTOLDI, V. (1952): *L'arte dell'etimologia*, Nàpols, Liguori.
- BERTOLOTI, Rosalinda (1958): *Saggio sulla etimologia popolare in latino e nelle lingue romanze*, Brescia, Paideia.
- BERTONI, Giulio (1925): *Che cosa sia l'etimologia idealistica*, «Jahrbuch für Philologie», núm. I, ps. 125-128.
- BLECUA, José Manuel i CLAVERIA, Glòria (1999): *La lexicografía castellana, antes y después de Coromines*, dins Solà (1999), ps. 29-44.
- BLOCH, Oscar i WARTBURG, Walther von (1968): *Dictionnaire étymologique de la langue française*, París, 5e ed. PUF.
- BLOOMFIELD, Leonard (1935): *Language*, Londres, Allen & Unwin. Versió castellana: *Lenguaje*, Lima, Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 1964.
- BOLÓS i MASCLANS, Jordi i MORAN i OCERINJAUREGUI, Josep (1994): *Reperatori d'antropònims catalans (RAC)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BRAMON, Dolors (1987): *Aglutinación y deglutinación del artículo de los arabismos del castellano y del catalán*, «Vox Romanica», núm. 46, ps. 138-180.
- BRAMON, Dolors (2008): *Arabismes del català i altres mots relacionats amb l'Islam en la segona edició del Diccionari de la llengua catalana*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 127-139.
- BRÉAL, Michel (1889): *De l'importance du sens en étymologie et en grammaire*, dins *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, núm. 6, ps. 163-175.
- BRUGUERA, Jordi (1977): *Influx de l'occità en la llengua catalana*, dins *Primeres Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 22-29 d'agost de 1976). Dret i minories nacionals. Relacions lingüístiques occitano-catalanes*, (*Nationalia 1*), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 91-139.
- BRUGUERA, Jordi (1978): *El català a Sardenya*, dins *Segones Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 16-22 d'agost de 1977). Còrsega, Sardenya. Per les reivindicacions nacionals (Nationalia 3)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-142.
- BRUGUERA, Jordi (1985a): *La llengua del Libre jutge*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 10. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 89-109.

- BRUGUERA, Jordi (1985b): *Les Homilies d'Organyà i els seus possibles occitanismes*, dins *Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août-3 septembre 1983)*. Vol. n° 3, Publications Université de Provence, Jeanne Laffitte, Difusion Marseille, ps. 253-261.
- BRUGUERA, Jordi (1985c): *Història del lèxic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BRUGUERA, Jordi (1996): *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, segona reimpressió 2002.
- BRUGUERA, Jordi (1987): *El vocabulari de les «Homilies d'Organyà»*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, 2, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 31-55.
- BRUGUERA, Jordi (1999): *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*, («Biblioteca Sanchis Guarner», núm. 50), València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BRUGUERA, Jordi (2001a [2002a]): *La interferència lèxica en la constitució del lèxic català. Visió diacrònica de la interferència lèxica en el català: aspecte positiu o negatiu*, dins *Les claus del canvi lingüístic*, edició a cura de M. Antònia Cano, Josep Martines, Vicent Martines i Joan Ponsoda, Ajuntament de la Nucia, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Alacant, Caja de Ahorros del Mediterráneo, ps. 235-273; «Symposia Philologica», núm. 5.
- BRUGUERA, Jordi (2001b): *Sufixos fòssils del català*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 42, *Miscel·lània Giuseppe Tavani 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 333-372.
- BRUGUERA, Jordi (2002b): *La roca mallorquina de Jaume I*, «Randa», núm. 49, ps. 5-8.
- BRUGUERA, Jordi (2002c): *Passa 'epidèmia': un cas d'homonimització*, «Llengua i Literatura», núm. 13, ps. 343-349.
- BRUGUERA, Jordi (2006): *Diccionari de la formació de mots*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BRUGUERA, Jordi (2007): *Peculiaritats lingüístiques de la Bíblia catalana medieval*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 54, *Miscel·lània Joseph Gulsoy 2*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 5-32.
- BRUGUERA, Jordi (2008a): *Menuderies lèxiques del Llibre dels fets de Jaume I*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 56, *Miscel·lània Joaquim Molas 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 51-60.
- BUCHI, Éva (2006): *Joan Coromines et l'étymologie lexicale romane: l'exemple roumain*, dins Badia (2006), ps. 43-80.
- BUESA, Tomás (1967): *Elementos constitutivos del español: Americanismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 325-348.

- BURNS, Robert I. (1984): *The Language Barrier: Bilingualism and Interchange*, dins ID., *Muslims, Christians, and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia. Societies and Symbiosis*, Cambridge (Mass.), ps. 172-192.
- CABRÉ, Teresa; PRAT, Marta i TORRUELLA, Joan (eds.) (2008): *Joan Coromines i la filologia romànica*, Bellaterra, UAB.
- CABRUJA I GARRIGA, Lluís (2007): *Mostra de mots referits a Sant Pol de Mar (Maresme) que recull el Diccionari Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 43-48.
- CARACAUSI, Girolamo (1994): *Dizionario onomastico della Sicilia. Repertorio storico-etimologico di nomi di famiglia e di luogo*, Palerm.
- CARDÚS, Cristòfor (1956): *Els noms de lloc de les terres catalanes: Sant Pere de Riudebitlles*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- CARMODY, Francis J. (1971): *Toponymie catalane: noms pré-romains sur la côte est*, «Orbis», núm. 20, ps. 162-197.
- CARRERA, Aitor (2006): *L'aportació de Joan Coromines a l'occità de la Vall d'Aran*, dins Badia (2006), ps. 81-105.
- CARRERA, Aitor (2007): *Un pregasconisme corominià. La diftongació de ě davant de -LL- en occità de l'alta conca de la Garona*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 186-222.
- CARRERA, Aitor (2008): *Joan Coromines i la toponímia aranesa*, dins Badia i Solà (2008), ps. 186-222.
- CASANOVA, Emili (1981): *Mots no registrats al DCVB, usats per Antoni Canals*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, III, *Miscel·lània Pere Bobigas*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 59-78.
- CASANOVA, Emili (1983): *Notes sobre el cultisme en català medieval*, dins *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Roma 28 setembre - 2 octubre 1982)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 195-205.
- CASANOVA, Emili (1988): *El lèxic d'Antoni Canals*, València / Barcelona.
- CASANOVA, Emili (1998): *Joan Coromines i el lèxic català: aspectes històric i geogràfic*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», tomo 74, octubre-desembre, quad. 4, ps. 567-628.
- CASANOVA, Emili (2002): *L'etimologia en els diccionaris sincrònics i generals*, dins *Cuadernos de Filología. Anejo L*, ps. 499-516.
- CASANOVA, Emili (2007): *El valor dialectal del DECAt de Joan Coromines: El Corpus valencià*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 327-356.
- CASANOVA, Emili i TERRADO, Xavier (eds.) (2007): *Studia in honorem Joan Coromines*, Lleida, Pagès editors.
- CHANTRAINE, Pierre (1970): *Étymologie historique et étymologie statique*,

- «Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques de l'Académie Royale de Belgique», 5e série, tome LVI, ps. 80-95.
- CLAVERÍA, Carlos (1967): *Elementos constitutivos del español: Argot*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 349-363.
- CLAVERIA, Glòria (2007): *El Diccionario etimológico de J. Coromines y el Diccionario histórico*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 67-78.
- CLAVERIA, Glòria (2008): *Joan Coromines i la filologia espanyola: el Diccionario crítico etimológico*, dins Cabré, Prat, Torruella (2008), ps. 129-146.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1952): *Català antic* conglap 'calamarsa', «Estudis Romànics», núm. 3, ps. 231-236. — Reproduït a Colón (1978b, II).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1953a): *El concepto 'otoño' en catalán y su posición entre las lenguas romances*, «Revista de Filología Española», núm. 37, ps. 194-215. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1953b): *Valenciano* calbot «golpe en la nuca», «Revista Valenciana de Filología», núm. 3, ps. 211-214. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1954): *Más acerca del concepto 'otoño'*, «Revista de Filología Española», núm. 38, ps. 246-250.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1956): *Una nota sobre el cat. «formiguer», esp. «hormiguero»*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 32, ps. 97-102.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1958a): *Rosellonés ant. causol, rosellonés mod. cossòl*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 74, ps. 275-278.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1958b): *Español antiguo* encobar, encobo, encobamiento, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 129-154.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1960a): *Acerca de la expresión anar a tresnuyta en catalán antiguo*, «Revista de Filología Española», núm. 43, ps. 203-210. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1960b): *Español* basilea 'horca', «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 76, ps. 499-505.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1961): *Catalán* rall, *provençal* antiguo rezalh, *francés* (?) ray 'esparavel', «Revue de linguistique romane», núm. 25, ps. 117-143. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1961-1962): *Vicisitudes de un helenismo [=melancolía]*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. XXIX, ps. 345-357.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1962): *L'étymologie organique dans le cas du*

- français orin et de l'espagnol orinique*, «Revue de linguistique romane», núm. 26, ps. 170-183.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1962): *Sobre el español garbo*, dins *Studi ispanici*, Milà, ps. 61-67.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963a): *En torno al español meaja*, dins *Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn*, Innsbruck, ps. 333-338. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963b): *Acerca de OPACUS en los Pirineos*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 79, ps. 110-116. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963c): *Llatí escolàstic synderesis, català senderi*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 39, ps. 285-288. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1963d): *Un hispanismo afortunado: francés entresol*, «Revue de linguistique romane», núm. 27, ps. 101-113. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1963-1966): *Sobre l'origen del castellà artesano*, «Revista Valenciana de Filología», núm. 7, ps. 175-176. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964a): *Die Etymologie von fr. son 'Kleie'*, «Vox Romanica», núm. 23, ps. 69-84. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964b): *El griego masaliota y los ornitónimos: acerca del francés compère-loriot y del alemán Pirol 'oropéndola'*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 80, ps. 269-282.
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1964c): *Une fois de plus compère-loriot et allem. Pirol*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 80, ps. 288-290.
- COLÓN DOMÈNECH, GERMÀ (1965): *Un problema de préstamo: español turron, Mélanges de linguistique et de philologie romanes dédiés à P. Gardette*, Estrasburg, ps. 105-114. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1966): *Provençal antic desè 'facilment'*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 215-218. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1967a): *Elementos constitutivos del español: Occitanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 153-192.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1967b): *Elementos constitutivos del español: Catalanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 193-238.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1969): *Valor del testimonio aislado en lexicología*, «Travaux de linguistique et de littérature», núm. 7/1, ps. 161-168.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971a): *Un cambio de perspectiva etimológica: rosieler y su mediato origen francés*, «Travaux de linguistique et de littérature», núm. 9, ps. 229-249. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971b): *Sobre el mot petxina i sobre el seu manlleu pechina*, dins *Sprache und Geschichte. Festschrift Harri Meier*, Múnic, ps. 125-133. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1971-1972): *El topònim Garamoxén*, «Boletín Arqueológico», Tarragona, ps. 305-308. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973a): *Del ave a la nave. Deslinde de una metáfora*, «Zeitschrift für romanische Philologie», ps. 228-244. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973b): *Ein volkstümlicher Fortsetzer von INDAGARE*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», ps. 210, 125, 279-294. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973c): *Fr. casson et cassonade*, «Travaux de Linguistique et de Littérature», 11. *Mélanges Imbs*, ps. 191-198. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973d): *Jull, Juyol i Juliol*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 49, ps. 325-334.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973e): *Los castellanismos primerizos del catalán. Acerca de NUPTIAE y VOTA en la Península Ibérica*, «Prohemio», núm. 4, ps. 5-36. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1973f): *¿Voces patrimoniales o voces doctas? Sobre los reflejos romances de LEGENDA*, «Revue de linguistique romane», núm. 37, ps. 110-125. — Reproduït a Colón (1976a).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1974): *Latín SALIVATUM > español salvado 'son du blé' et une explication de Nebrija*, «Revue de linguistique romane», núm. 38, ps. 95-105.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1975): *El arabismo alhanía*, dins *Studia hispanica in honorem R. Lapesa*, III, Madrid, ps. 165-172. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1976a): *El léxico catalán en la Rumania*, Madrid, Ed. Gredos («Biblioteca Románica Hispánica»), ps. 245. — Traducció catalana parcial i actualitzada: *El lèxic català dins la Romània*, València, Universitat de València, 1993.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1976b): *Manipulation, mot à la mode et hispanisme*, dins *Mélanges de Langues et de Littératures romanes offerts à Carl Theodor Gossen*, I, Berna/Lieja, ps. 155-168.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1977a): *Español testafarro ¿luisismo o italianis-*

- mo?, dins *Homenaje a Vicente García de Diego*, II, Madrid [=«Revista de dialectología y tradiciones populares», núm. 33], ps. 23-41.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1977b): *Ornitónimos y embarcaciones en el Mediterráneo*, dins *Actas del V Congreso Internacional de Estudios Lingüísticos del Mediterráneo*, Madrid, ps. 97-100.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1978a): *Occitan et catalan: nécessité d'une étude réciproque. À propos de l'ancien provençal marves, catalan manvés*, dins *Mélanges de Philologie et de Littératures romanes offerts à Jeanne Wathelet-Willem*, Lieja, ps. 43-78. — Reproduït i traduït al català a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1978b): *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona, Curial («Biblioteca de Cultura Catalana»), ps. 39-40, 2 vol.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1979a): *L'anedó de la Crònica de Ramon Muntaner*, dins *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona, ps. 63-80. — Reproduït a Colón (1978b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1979b): *Les perspectives d'un hàpax: els murtats de Muntaner*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, I, Barcelona, ps. 151-159. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985a): «*La balada de la garsa i l'esmerla*» de Corella, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 11. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-111. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985b): *Vestigios de *VICENDA fuera de Italia*, dins *Homenaje a Alvaro Galmés de Fuentes*, I, Madrid, Gredos, ps. 123-129. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1985c): *Al comptat o a terminis*, «Revista de llengua i dret», núm. 6, ps. 7-12. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986a): *Els murtats, encara*, «Caplletra», núm. I, ps. 15-19. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986b): *Filologia, etimologia i fantasia: *atovar en el Curial e Güelfa*, dins *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, Ed. Lola Badia i Josep Massot, I, Barcelona, ps. 327-343. — Reproduït a Colón (1987).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1986c): *Precisiones y complementos sobre el español hincha 'encono', portugués incha y catalán inxa*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, I, Barcelona, ps. 435-450. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1987): *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*, Universitat de València, Servei de Publicacions.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988a): *El arabismo azarbe / assarp en el Bajo Segura*, dins *Miscellanea Gasca Queirazza*, Torí, ps. 145-158. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988b): *El medó 'aiguamel' d'Eiximenis*, dins *Miscellània Joan Gili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 199-203. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1988c): *L'Algadir d'Almenara*, dins *Miscellània E. Moreu-Rey*, II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 83-86. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1989a): *La metàfora buey de agua*, dins *Miscelánea A. Llorente Maldonado de Guevara*, Salamanca, ps. 269-273.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1989b): *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1990a): *L'arner, el bernat pescaire i una metàfora magnificant*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 21. *Miscellània Joan Bastardas*, 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 229-241. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1990b): *Lexicografia contaminada: a propósito de martín pescador y martinete*, «Revue de linguistique romane», núm. 54, ps. 359-376.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991a): *¿Es abeto un italianismo en español?*, dins *Itinerari europeu. Letteratura-lingua-società, per Giovanni Bonalumi*, a cura di Ottavio Lurati e Renato Martinoni, Locarno, Armando Dadò Editore, ps. 139-144.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991b): *És volcà un lusisme internacional?*, «Revue de linguistique romane», núm. 55, ps. 319-337. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1991c): *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992a): *Reflejos cultos de PLAGIUM y PLAGIARIUS en algunas lenguas europeas*, «Voces», núm. 3, Université de Caen / Universidad de Salamanca, ps. 9-20.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992b): *Una altra vegada atovar en el Curial e Güelfa*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 11, ps. 378-384. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1992c): *Uns composts valencians en llur context romànic*, «Caplletra», núm. 12, ps. 123-136. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993a): *Savastre i sevestre 'tela preciosa'*, dins *Miscelánea homenaje a J. M. Doñate Sebastián*, Vila-real: Publicacions de

- la Universitat Jaume I / Ajuntament de Vila-real, ps. 73-82. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993b): *Un fantasma interlingüístic: de piscator regis y kingfisher a rall*, dins *Antiqua et nova Romania. Estudios lingüísticos y filológicos en honor de José Mondéjar*, Granada, Universidad de Granada, ps. 247-252. — Reproduït i traduït al català a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993c): *Visió romàntica sobre alguns «mossarabismes» del català*, dins *Actes del Novè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II. (Alacant/Elx, 9-14 de setembre de 1991), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 253-299. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993-1994a): *Dos arabismes interromànics*, dins *Homenaje / Homenatge a María Jesús Rubiera Mata [=Sharq Al-Andalus. Estudios Árabes, Anales de la Universidad de Alicante]*, núm. 10-11, ps. 307-311. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994b): *Fonètica històrica versus història lèxica. El cas de «saloma» < κέλευσμα 'cant dels mariners'», «Anuario de estudios medievales», núm. 24, ps. 625-643. — Reproduït a Colón (1997g).*
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994c): *Les paraules i el «mossàrab»*, dins *Els Mossàrabs valencians*, València, «Saó» (Monogràfics, 21), ps. 25-29.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1994d): *Sobre los estudios de etimología española*, dins *Actas del Congreso de la lengua española (Sevilla, 7 al 10 octubre 1992)*, Madrid, Instituto Cervantes, ps. 597-610.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1995a): *Documentación filológica y coherencia lingüística: jamón frente a pernil*, dins T. BLESÀ y M. A. MARTÍN ZORRAQUINO (eds.), *Homenaje a Félix Monge. Estudios de Lingüística Hispánica*, Madrid, Gredos, ps. 121-134. — Reproduït a Colón (1989b).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1995b): *Las lechugas y la etimología de amainar*, «Revista de Filología Española», núm. 74, ps. 291-296. — Reproduït i traduït al català a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1996a): *El fantasmagórico amainar de Guillem de Berguedà*, «Revista de Filología Española», ps. 155-160. — Reproduït a Colón (1997g).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1996b): *Un arabisme interhispanic: alcasser/alcacer*, «Caplletra», núm. 20, ps. 175-182. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997a): *El adjetivo tonto entre Italia y España*, dins G. HOLTUS, J. KRAMER, W. SCHWEICKARD (eds.), *Italica et Romanica*.

- Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*, II, Tübingen, Niemeyer, ps. 233-244.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997b): *El comentario filológico*, dins M. CRISPILLO y P. CARRASCO (eds.), *Comentario lingüístico de textos (Analecta Malacitana, anejo VIII)*, Málaga, ps. 81-89.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997c): *La forma malenconi de Llull i els fets occitans*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, I, a cura de J. Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 27-37. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997d): *La torra que és forçada a la Crònica de Jaume I*, «Anuari de l'Associació Borriana de Cultura», Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I, ps. 87-95. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997e): Rampellament, *terme de ramaderia*, dins *Vida rural i ramadera*, dins Germà COLÓN DOMÈNECH i José SÁNCHEZ ADELL (eds.), Castelló, ps. 341-348. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997f): *Una altra volta manvés a la Qüesta de Rexach i a l'obra d'Andreu Febrer*, «Llengua & Literatura», núm. 8, ps. 357-368. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997g): *Estudis de filologia catalana i romànica*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997h): *Vellós en un passatge de l'Espill de Jaume Roig*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 35. *Homenatge a Arthur Terry*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 51-64. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1997i): *Tos en creus als Furs de València*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. LXXIII, ps. 519-526. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998a): *El mot boixart, antigalla jurídica i eclesiàstica*, dins *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, Barcelona, Col·legi de Notaris de Catalunya, ps. 77-86. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998b): *Filología y sífilis. Sobre el mal de simiente o mal de sement*, «Revista de Filología Española», núm. 78, ps. 275-308.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1998c): *La antigua área aragonesa y valenciana de escaliar 'roturar'*, dins *Et multum et multa. Festschrift für Peter Wunderli*, Tübingen, ps. 253-258. — Reproduït a Colón (2002d).

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999a): Antífonas / Tafanario 'traseo', dins *Lengua y discurso. Estudios dedicados al Profesor Vidal Lamíquiz*, Madrid, Arco / Libros, ps. 197-209.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999b): Còpia 'traslado', *reproducción de un escrito en las lenguas románicas*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 63, ps. 7-22.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999c): *De arabismos interhispanos*, «Travaux de Linguistique et de Philologie», núm. 37, ps. 131-139.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999d): Inxa, hincha i incha. *Una rèplica (educada) a Joseph Gulsoy*, «Catalan Review», núm. XIII, ps. 107-115. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1999e): *Un joiell lingüístic*, «Caràcters», núm. 8 (juny 1999), ps. 27-28.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000a): *Elementos constitutivos del léxico español*, dins Manuel ALVAR (dir.), *Introducción a la lingüística española*, Barcelona, Ariel, ps. 503-521.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000b): *Nòtula sobre el català antic rogiçler (castellà rosicler)*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 75, ps. 135-137. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2000c): *Sobre la lengua del Epistolari de la València medieval (siglo XV)*, «Revue de Linguistique Romane». — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2001a): *Sobre els peixos xucla i gerret*, «Estudis Romànics», núm. 23, ps. 91-101. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2001b): *Traduir i traducció en català amb una ullada a les llengües romàniques veïnes*, dins *Essays on Medieval Translations in the Iberian Peninsula*, Castelló, Univ. Jaume I / Omaha, Creighton University, ps. 153-171. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002a): Lledó, *celtisme o androtopònim?*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 78, ps. 105-116. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002b): *Una quarantena de cèdules valencianes per al Diccionari Català-Valencià-Balear*, «Estudis Baleàrics», febrer-septembre 2002, ps. 169-195. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002c): *Un nou glossari d'adverbis*, dins *Estudis del valencià d'ara*, València, Denes, ps. 119-122. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2002d): *Para la historia del léxico español*, 2 vols., Madrid, Arco Libros.

- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003a): Tutejar i tuejar *'parlar de tu'*, «Estudis Romànics», núm. 25, ps. 189-195. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003b): *Francesc de B. Moll i l'etimologia*, dins Maria Pilar PEREA (ed.), *Francesc de B. Moll a l'inici del segle XXI*, Universitat de Barcelona, ps. 23-30.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003c): *De Ramon Llull al diccionari de Fabra. Acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*, Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003d): *Fons romànic d'alguns refranys hispànics*, dins *Doctor Honoris Causa. Germà Colón. Discurs llegit a la cerimònia d'investidura celebrada a la sala d'actes de l'edifici del Rectorat el dia 15 de gener de l'any 2003*, Universitat Autònoma de Barcelona. — Reproduït a Colón (2003c).
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2003e): *Estudio, descripción etimológica del léxico de las palabras románicas: catalán*, dins *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen. I Teilband*, Berlín / Nova York, Walter de Gruyter, ps. 369-375.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2005): *El Französisches Etymologisches Wörterbuch de Walther von Wartburg. A propòsit de la publicació dels índexs generals*, «Estudis Romànics», núm. XXVII, ps. 267-276.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2006): *El lèxic català en el diccionari (DECat) de Joan Coromines*, dins Badia (2006), ps. 11-22.
- COLÓN, Germán (2007): *El verbo amainar en las lenguas hispánicas del siglo XV*, dins DELGADO COBOS, Immaculada i PUIGVERT OCAL, Alicia, *Ex admiratione et amicitia. Homenaje a Ramón Santiago*, Madrid, Ediciones del Orto, ps. 267-280.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2008): *Joan Coromines i les llengües romàniques*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 115-122.
- CORBERA, Jaume (1993): *La influència de l'italià i dels parlars sards i italics en les denominacions alguereses dels animals marins*, dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx 1991)*, II, ps. 513-528.
- CORBERA, Jaume (1998): *L'aportació dialectal itàlica al lèxic alguerès*, dins *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Palermo 1995)*, V, ps. 165-177.
- COROMINES, Joan (1925): *Etimologies araneses*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 13, ps. 64-70.
- COROMINES, Joan (1936a): *El parlar de Cardós i Vall Ferrera*, «Butlletí de

- Dialectologia Catalana», núm. 23, ps. 241-331. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1936b [1937]): *Mots catalans d'origen aràbic*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 24, ps. 1-81. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1936c): *Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari*, dins *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 22. *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, III, ps. 283-315. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1943a): *Noms de lloc catalans d'origen germànic*, dins *Miscel·lània Fabra*, Buenos Aires, ps. 108-132. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1943b): *Los nombres de la lagartija y del lagarto en los Pirineos*, «Revista de Filología Hispánica», núm. 5, ps. 1-20. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1944): *Toponomástica cuyana*, «Anales del Instituto de Etnografía Americana (Univ. Nacional de Cuyo, Mendoza, Argentina)», núm. 5, ps. 95-126. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1945): *Les «Vides de sants» rosselloneses, del manuscrit 44 de París*, «Anales del Instituto de Lingüística», Cuyo, Mendoza (Argentina), núm. 3. — Reproduït i traduït del castellà a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1947-1948): *Problemas del diccionario etimológico, I, II*, «Romance Philology», núm. I, ps. 23-38, 79-104.
- COROMINES, Joan (1951): *D'alguns germanismes típics del català*, dins «Mélanges Mario Roques», IV, ps. 27-52. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1953): *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, «Estudis Romànics», núm. 3, ps. 201-230. — Reproduït a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1954a): *Extensió i origen de «català» i «Catalunya»*, dins Joan COROMINES, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, Palma de Mallorca, ps. 67-83 («Bibl. Raixa»). — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1954b): *Gallorsa i Galleuda*, dins *Miscel·lània Amado Alonso*, «Archivum», núm. 4, ps. 11-18. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1954c): *Germànic o romànic?*, dins *Miscel·lània Amado Alonso*, «Archivum», núm. 4, ps. 53-73. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1954d): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos. (=DCEC)
- COROMINES, Joan (1955a): *Sobre els elements pre-romans del domini català*,

- dins *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona, 7-10 abril 1953)*, Barcelona, II, ps. 401-416. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1955b): *Toponímia d'Andorra*, dins *Recueil de Travaux offerts à M. Clovis Brunel*, París, ps. 288-310. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958a): *La survivance du Basque jusqu'au Bas Moyen Age*, dins *Actes du VI Congrès International de Sciences Onomastiques*, Munic, I, ps. 105-146. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958b): Carant (scaranto), *reliquia dels «Urnenfelder» alpino-pirinencs*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 155-160. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1958c): *Para el origen de algunos antiguos nombres de lugar castellanos de aspecto céltico*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlf*, Halle, ps. 97-120. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1958d): *Dos grandes fuentes de estudio del aragonés arcaico*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», núm. 12, ps. 65-75, 202-213. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1958e): *De gramàtica històrica catalana: a propòsit de dos llibres*, dins *Studia Philologica et Litteraria in honorem L. Spitzer*, Berna, ps. 123-148. — Reproduït a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1959a): *Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 23, ps. 35-63, 304-338. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1959b): «Saso», «sarda», «seix», *voces topogràficas de substrato*, «Papeles de Son Armadans» (junio, 1959), ps. 291-310. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1959c): *Les llegendes rimades de la Bíblia de Sevilla*, «Hispanic Review», núm. 27, ps. 361-383. — Reproduït i traduït de l'anglès a Coromines (1971a).
- COROMINES, Joan (1959d): *Tarifa de corredors de Barcelona, l'any 1271*, dins *Hispanic Studies in Honour of I. González Llubera*, Oxford. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1960a): *De toponomástica hispana. Juicios, planes y tanteos*, dins *Homenaje a Dámaso Alonso*, I, ps. 373-411. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1960b): *Sobre la etimología de Madrid*, «Revista de Filología Española», núm. 43, ps. 447-450. — Reproduït a Coromines (1972b).

- COROMINES, Joan (1961a): *Acerca del nombre del río Esla y otros celtismos*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», núm. 15, ps. 45-50.
- COROMINES, Joan (1961b): *Llegint el vocabulari meteorològic català: addicions i comentaris*, dins *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gili, ps. 141-155.
- COROMINES, Joan (1962): *Bocacerç i Giberola*, dins *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gili, ps. 141-142. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1963): *El problema de Quatretonda i Quatremitjana i la toponímia mossàrab del Maestrat*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», núm. 39, ps. 340-352. — Reproduït a Coromines (1965, 1970).
- COROMINES, Joan (1964): *Parlem de noms evissencs?*, «Boletín de la Cámara de Comercio», Palma de Mallorca. (Núm. dedicat a mossèn Isidor Macabich).
- COROMINES, Joan (1965): *Miscel·lània de toponímia bascoide a Catalunya*, dins *Estudis de toponímia catalana*, I, ps. 153-218.
- COROMINES, Joan (1965, 1970): *Estudis de toponímia catalana*, 2 vol., Barcelona, Barcino.
- COROMINES, Joan (1965, 1970): *Tres noms balears*, dins *Estudis de toponímia catalana*, 2 vol., Barcelona, Barcino, ps. 229-235.
- COROMINES, Joan (1968): *Nuevas fuentes del conocimiento del alto-aragonés y del catalán occidental pirenaico*, dins *John M. Hill Memorial Volume*, Universidad de Indiana. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1970): *Hurgando en los nombres vascos de parentesco*, dins «Fontes Linguae Vasconum. Studia et documenta», núm. 5, Pamplona, ps. 169-182. — Reproduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1971a): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Ariel.
- COROMINES, Joan (1971b): *El origen del nombre de Gistau, del de Odén y de otros nombres de lugar conexos*, dins *Homenatge a Pau Vila*, Barcelona. — Reproduït i traduït a Coromines (1972b).
- COROMINES, Joan (1972a): *De toponímia vasca y vascorrománica en los Bajos Pirineos*, «Fontes Linguae Vasconum. Studia et documenta», vol. 12, Pamplona, ps. 299-319.
- COROMINES, Joan (1972b): *Tópica hespérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponímia romances*, 2 vol., Madrid, Gredos.
- COROMINES, Joan (1973): *Sobre els noms de lloc d'origen bereber*, dins *Homenaje a Rafael Lapesa*, Madrid, ps. 207-218. — Reproduït a Coromines (1976, 1977).
- COROMINES, Joan (1976a): *Elementos prelatinos en las lenguas romances hispánicas: El testimonio de la toponímia y el léxico residual*, dins «Acta salmanticensia», núm. 95, ps. 87-164, 409-423.

- COROMINES, Joan (1976b): *Estudis de fonètica històrica*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 1, ps. 13-108.
- COROMINES, Joan (1976c): *Les homilies d'Organyà. Edició crítica, millorada i anotades*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 1, ps. 127-151.
- COROMINES, Joan (1976d): *Introducció a l'estudi de l'aranès*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 5-28.
- COROMINES, Joan (1976e): *Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 68-131.
- COROMINES, Joan (1976f): *Una inscripció en base ribagorçà del segle I, amb dos ideograms*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 132-141.
- COROMINES, Joan (1976g): *Els ploms sonotàptics d'Arles*, dins Coromines (1976, 1977), vol. 2, ps. 142-216.
- COROMINES, Joan (1976, 1977): *Entre dos llenguatges*, 3 vol., Barcelona, Curial.
- COROMINES, Joan (1976, 1977): *Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon*, dins *Entre dos llenguatges*, 2 vol., ps. 68-131.
- COROMINES, Joan (1977): *Ha estat català «assustar»?* , dins *Catalan Studies. Volume in Memory of Josephine de Boer*, Barcelona, Hispam, ps. 55-58.
- COROMINES, Joan (1979): *D'alguns aspectes desatesos en l'estudi del llatí vulgar*, «Els Marges», núm. 15, ps. 15-26.
- COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos. (=DCECH)
- COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial. (=DECat)
- COROMINES, Joan (1983): *Toponímia de la Vall de Boí. I*, «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», núm. 12, Barcelona, ps. 1-20; *Toponímia de la Vall de Boí. II, Id.*, ps. 14, 1-23.
- COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial / «La Caixa», 8 vols.
- COROMINES, Joan (1990): *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Barcelona, Curial.
- COROMINES, Joan (1991): *Etimologia de Reus*, «Revista de Catalunya», núm. 58, Nova etapa, Barcelona, ps. 55-64.
- CORRIENTE, Federico (1992): *Árabe andalusí y lenguas romances*, Madrid, Mapfre.
- CORRIENTE, Federico (1997): *Arabismos del catalán y otras voces de origen semántico o medio-oriental*, dins *Estudios de dialectología norteafricana y andalusí*, 2, Saragossa, ps. 5-81.

- CORRIENTE, Federico (1999, 2003, 2a ed.): *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, Madrid, Gredos.
- CORRIENTE, Federico (1999): *Las etimologías árabes en la obra de Joan Corromines*, dins Solà (1999), ps. 67-88.
- CORTELAZZO, Manlio (1966): *I termini ereditati e la componente terrestre nel lessico nautico italiano*, «Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano», núm. 8-9, ps. 966-1967.
- CORTELAZZO, Manlio i ZOLLI, Paolo (1979-1988): *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bolonya, Zanichelli.
- CORTELAZZO, Manlio (1988): *Etimologia e storia del lessico italiano*, dins *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. IV, Tübingen, Niemeyer, ps. 401-419.
- CORTELAZZO, Manlio i MARCATO, Carla (1998): *Dizionario etimologico dei dialetti italiani*, Torí, UTET.
- CORTELAZZO, Manlio i ZOLLI, Paolo (1999): *Il nuovo etimologico. DELI. Dizionario etimologico della lingua italiana*, 2ª edizione in volume unico, con CD-Rom e motore di ricerca a tutto testo, Bolonya, Zanichelli.
- COSERIU, Eugenio (1956): *La geografia lingüística*, Montevideo.
- COTEANU, Jon i SALA, Marius (1987): *Etimologia și limba română. Principii-probleme*, Bucarest, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- CURTIUS, Ernst Robert (1976): *Literatura europea y Edad Media latina*, Mèxic / Madrid / Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 2 vols. Especialment: Excursus XIV: *La etimología como forma de pensamiento*, II, p. 692.
- DARMESTER, Arsène (1894): *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, París, Franck, 2a ed.
- DAUZAT, Albert (1984 [1951]): *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, París, Larousse.
- DCEC: COROMINES, Joan (1954): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos.
- DCECH: COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos.
- DCVB: ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B. (1926-1969): *Diccionari català, valencià, balear*, 10 vol., Palma de Mallorca.
- DECat: Coromines, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- DES: WAGNER, Max Leopold (1960-1964): *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, Winter.
- DESFAYES, M. (1998): *Trésor des noms d'oiseaux. Etymologie du lexique eu-*

- ropéen par les paradigmes*, 2 vols., Lion, Musée cantonal d'histoire naturelle / La Maurithienne.
- DEVOTO, Giacomo (1938): *I problemi dell'etimologia indoeuropea*, dins *Scritti in onore di Alfredo Trombetti*, Milà, Hoepli, ps. 375-383. — Reimpressió: *L'etimologia indoeuropea e i suoi problemi*, *Scritti minori*, vol. I, Florència, Sansoni, ps. 77-83.
- DEVOTO, Giacomo (1951): *Los fundamentos de la historia lingüística*, Buenos Aires, Universidad de Buenos Aires.
- DEVOTO, Giacomo (1967): *Avviamento alla etimologia italiana, dizionario etimologico*, Florència.
- DÍAZ Y DÍAZ, Manuel C. (1960): *El latín de la Península Ibérica: Rasgos lingüísticos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 153-198.
- DÍAZ Y DÍAZ, Manuel C. (1960): *El latín de la Península Ibérica: Dialectalismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 237-250.
- DIEZ, Friedrich (1869): *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Bonn, 3. Ausgabe (1. Ausgabe 1853).
- DIEZ DE REVENGA TORRES, Pilar (2007): *Léxico patrimonial y préstamos en la lengua científica del siglo XIX*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 79-92.
- DINI, Pietro U. (2007): *Sobre l'element bàltic en el diccionari (DECat) de Joan Coromines: idees per a una investigació*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 93-110.
- DINI, Pietro U. (2007): *En marge a les correspondències sonotàptic ≈ bàltic segons Joan Coromines: ploms d'Arles < axonias >, cat. barana*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 357-364.
- DOLÇ, Miguel (1960): *Antroponimia latina*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 389-419.
- DORIA, V. M. (1976): *Grande Dizionario del dialetto triestino. Storico, etimologico, fraseologico*, Trieste.
- D'ORS, Inés (1998): *Rematar, remate, una etimología más que dudosa*, dins *Estudios de lingüística y filología españolas. Homenaje a Germán Colón*, Madrid, Gredos, ps. 141-166.
- DROSDOWSKI, Günther (1957): *Zur etymologischen Forschung*, «Forschungen und Fortschritte», núm. 31, ps. 339-343.
- DUARTE I MONTSERRAT, Carles (2006): *Els problemes tècnics i la metodologia historicolingüística dels diccionaris*, dins Badia (2006), ps. 146-148.
- DUBLER, César E. (1943): *Über Berbersiedlungen auf der iberischen Halbin-*

- sel auf Grund der Ortsnamen*, dins *Festschrift J. Jud*, Ginebra / Zuric, Droz, ps. 182-196.
- DUBOIS, Jean (i altres) (1973): *Dictionnaire de linguistique*, París, Librairie Larousse.
- DURAN I ORDINYANA, Miquel (1998): *Gerrets i xucles: els noms dels peixos de la família Centranchthidae*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 601-638.
- DURAN I ORDINYANA (2008): *Noms de celenteris recollits per Fra Miquel Colom*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 263-269.
- EBERENZ, Rolf (1975): *Schiffe an den Küsten der Pyrenäenhalbinsel. Eine Kulturgeschichtliche Untersuchung zur Schiffstypologie und -terminologie in den iberoromanischen Sprachen bis 1600*, Berna / Frankfurt, Lang.
- EBNER, Fred (1968): *El cec i el llusc als parlars catalans*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 127-145.
- EBNER, Fred (1973): *Die Namen des menschlichen Kopfes, seiner Teile und derer Defekte in den modernen katalanischen Mundarten. Eine lexikalische Untersuchung* (Dissertation), Basilea.
- ECHENIQUE, María Teresa (1999): *La lengua vasca en la obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 211-220.
- ECHENIQUE, María Teresa (2007): *Notas para el establecimiento de conexiones léxicas luso-pirenaicas en la obra de Joan Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 111-118.
- EPALZA, Mikel de (1994): *L'estudi comarcal dels topònims àrabo-catalans*, dins *Estudis de Llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 241-270.
- EPALZA, Mikel de (1998): «*Sa Ràpita*» de Campos, a Mallorca, topònim araboislàmic i document històric, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 663-679.
- ERNOUT, A. i MEILLET, A. (1967): *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, 4a ed., París, Klincksieck.
- ESTAPÀ, Roser (1979): *Una proposta: el malapropismo*, «Anuario de Filología», núm. 5, ps. 257-266.
- FAVÀ I AGUD, Xavier (1998): *Del montònic napolità al montona balear. Etimologia i variació d'un nom de vi català*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 647-662.

- FERNÁNDEZ GALIANO, Manuel (1967): *Elementos constitutivos del español: Helenismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 51-77.
- FERNÁNDEZ SEVILLA, J. (1977): *Ictionimia en el Vocabulario de J. L. Palmireno*, dins *Terminología marinera del Mediterráneo*, Madrid, CSIC.
- FERRANDO, Ignacio (2000): *The Arabic language among the Mozarabs of Toledo during the 12th and 13th centuries*, dins OWENS, Jonathan (ed.): *Arabic as a Minority Language*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter, ps. 45-63.
- FERRER I COSTA, Joan (2007): *El romanès: esbós d'història d'una llengua romànica*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 119-134.
- FEW: WARTBURG, Walther von (1922-2003): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn.
- FONTSERÈ, E. (1948): *Assaig d'un vocabulari meteorològic català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- FORCELLINI, A. (1965 [1864-1926]): *Lexicon totius latinitatis*, Bolonya, A. Forni.
- FÖRSTEMANN, Ernst Wilhelm (1852): *Über deutsche Volksetymologie*, dins *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, I, Berlín, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, ps. 1-27.
- FÖRSTEMANN, Ernst Wilhelm (1856): *Altd deutsches Namenbuch*, Nordhausen, Verlag Ferd. Förstemann.
- GALMÉS DE FUENTES, Álvaro (1967): *Elementos constitutivos del español: Dialectismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 307.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1927): *Zur Methodik der etymologischen Forschung*, «Zeitschrift für französische Sprache und Literatur», núm. 50, ps. 216-298.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1967): *Elementos constitutivos del español: Germanismos*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 79-91.
- GAMILLSCHEG, Ernst (1969): *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache* (1a ed. 1928), Heidelberg, Winter.
- GARCÍA ARIAS, Xosé Lluis (2000, 2007): *Propuestas etimológicas*, 2 vols., Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana.
- GARRIDO I VALLS, Josep-David (1995): *Arabismes del vocabulari militar català medieval*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalans*, 31, *Miscel·lània Germà Colón*, 4, ps. 5-21.
- GIESE, Wilhelm (1928): *Waffen nach den katalanischen Chroniken des XIII. Jahrhunderts*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 1, ps. 140-182.

- GIESE, Wilhelm (1936): *Waffengeschichtliche und terminologische Aufschlüsse aus katalanischen literarischen Denkmälern de XIV. und XV. Jahrhunderts*, dins *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, 3, Barcelona, Estudis Universitaris Catalans, núm. 21, ps. 33-67.
- GIESE, Wilhelm (1941): *Lexicologisches aus katalanischen Texten des ausgehenden Mittelalters*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 61, ps. 126-134.
- GIESE, Wilhelm (1966): *Der Maureninfall in Europa und seine kulturellen Auswirkungen*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 82, ps. 1-8.
- GIESE, Wilhelm (1968): *Zur Problematik arabisch-hispanischer Wortbeziehungen*, «Festschrift Walther von Wartburg», 2, Tübingen, ps. 427-438.
- GIESE, Wilhelm (1979): *Waffen der Araber und Türken in katalanischen Texten des XIII. bis XV. Jahrhunderts*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, I, Barcelona, Curial, ps. 237-241.
- GILI GAYA, Samuel (1928): *Casos de etimologia popular en nombres de plantas*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», I, ps. 241-146.
- GILLIÉRON, Jules (1918): *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, París.
- GILLIÉRON, Jules (1919): *La faillite de l'étymologie phonétique*, Neuveville, Beerstecher.
- GILLIÉRON, Jules (1922): *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, París, Champion.
- GILLIÉRON, Jules (1923a): *Pathologie et thérapeutique verbale*, París.
- GILLIÉRON, Jules (1923b): *Thaumaturgie linguistique*, París.
- GONZÁLEZ OLLÉ, Fernando (2007): *Origen de -ito, con una revisión histórica de otros sufijos diminutivos románicos*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 157-178.
- GORDÓN PERAL, María Dolores (2007): *Estratigrafía histórico-lingüística de la toponimia de la mitad septentrional de la provincia de Sevilla*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 179-192.
- GOUGENHEIM, G. (1947-1948): *La fausse étymologie savante*, «Romance Philology», núm. I, ps. 277-286.
- GROSSMANN, Maria (1968): *Observaciones sobre los arabismos con la aglutinación del artículo árabe al-*, «Revue Roumaine de Linguistique», núm. 13, ps. 143-145.
- GUIRAUD, Pierre (1972): *L'étymologie*, París, Presses Universitaires de France.
- GUIRAUD, Pierre (1982): *Dictionnaire des étymologies obscures*, París, Payot.

- GUITER, Henri (1948): *Algunes infiltracions del lèxic occità en el domini lingüístic català*, «Estudis Romànics», núm. 1, ps. 153-158.
- GUITER, Henri (1958): *Alguns topònims en relació amb l'aigua a Cerdanya i Conflent*, dins *Cinquèiem Congrès Internacional de Toponymie et d'Anthroponimie (Salamanca, 12-15 abril 1955)*. Actes et mémoires, XI, 1. *Acta salmanticensia*, II, 1, ps. 287-294.
- GUITER, Henri (1961): *Manifestations de substrat basque dans la toponymie des Pyrénées Orientales*, *BPhH*, 337 s.
- GUITER, Henri (1963): *Les suffixes de localisation dans la toponymie des Pyrénées Orientales*, dins *Atti del VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, 2, Florència, Istituto di Glottologia, ps. 109-117.
- GUITER, Henri (1972): *Hagiotoponímia rossellonesa*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 51, ps. 120-126.
- GUITER, Henri (1973): *Questions d'onomastique catalane*, dins *La linguistique catalane. Actes et Colloques*, núm. 11, París, ps. 339-378.
- GULSOY, Joseph (1961): *El sentido del valenciano atzacuc*, «Romance Philology», núm. 14, ps. 195-200. — Reproduït i traduït a Gulsoy (2001).
- GULSOY, Joseph (1962): *El origen de cat. corruixa(r)*, «Romance Philology», núm. 15, ps. 284-292. — Reproduït i traduït a Gulsoy (2001).
- GULSOY, Joseph (1965): *The descendants of Old Catalan and Provençal ab 'with'*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 29, ps. 38-59.
- GULSOY, Joseph (1982a): *La història del català neguit*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 6. *Homenatge a Pere Bohigas*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 5-10.
- GULSOY, Joseph (1982b): *Un problema ictiològic del diccionari etimològic català: nero i mero*, dins *Actes del Segon Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Yale 1979)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 101-112.
- GULSOY, Joseph (1986): *L'origen del català nissaga*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 12. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 27-35.
- GULSOY, Joseph (1989): *Els descendents del sufix -(A)TIONE en català*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 315-349.
- GULSOY, Joseph (1991): *Català inxa 'malvolença', cast. hinch i portugués incha: Història i origen*, dins *Miscel·lània Joan Fuster*, 4, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, ps. 396-413.
- GULSOY, Joseph (1992): *El Diccionari etimològic català de Joan Coromines*:

- uns aclariments, Actes del Sisè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Vancouver, 1991)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 37-59.
- GULSOY, Joseph (1996a): *Quer 'roca, penyal' i la seva família en la toponímia catalana*, «Llengua i Literatura», núm. 7, ps. 167-208.
- GULSOY, Joseph (1996b): *QUERCUS 'alzina' en la toponímia catalana*, dins *Actes del setè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Berkeley 1993)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-112.
- GULSOY, Joseph (1997a): *Castellano viejo, português velho, catalán vell: el tratamiento de Ę + C'L / T'L, e historia de VĚTUS, VĚTĚRIS*, dins *La corónica (Homage to Joan Coromines)*, 26, ps. 67-86.
- GULSOY, Joseph (1997b): *L'origen del nom de lloc Malgrat i d'es Malgrat (Mall.) i el problema de Malgrad / Benavente*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, I, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 427-449.
- GULSOY, Joseph (1999): *Montpellier en Languedoc et Montpellier en Catalogne* (en col·laboració amb Frank R. Hamlin †), «Nouvelle Revue d'Onomastique», núm. 33-34, ps. 143-157.
- GULSOY, Joseph (2001): *Estudis de filologia valenciana*, Universitat de València, «Col·lecció Honoris Causa».
- GULSOY, Joseph (2004): *Més sobre l'origen del cat. inxa, inxar, i cast. hincha*, «Estudis Romànics», núm. 26, ps. 15-38.
- GULSOY, Joseph (2008): *Conferència «Joan Coromines, lingüista»*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 13-84.
- HABERL, R. (1910): *Beiträge zur romanistischen Linguistik: Trouver*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», núm. 34, ps. 152-153.
- HEGENER, H. (1938): *Die Terminologie der Hanfkultur im katalanischen Sprachgebiet* (Dissertation), Würzburg.
- HENRÍQUEZ, Maria do Carsmo (1999): *As fontes galego-portuguesas no Dicionário crítico etimológico castelano e hispánico*, dins Solà (1999), ps. 221-230.
- HÖFLER, Manfred (1964): *Fr. batiste und das volksetymologische Denkmal*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. LXXX, ps. 455-464.
- HUBSCHMID, Johannes (1952): *Esp. nava, basque naba, frioul. nava: mots d'origen pré-indoeuropéenne ou galoise?*, «Rivista Italiana di Onomastica», núm. 4, ps. 3-22.
- HUBSCHMID, Johannes (1954): *Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen*, dins *Acta salmanticensia*, 7,2.
- HUBSCHMID, Johannes (1955): *Le vocabulaire préroman des Pyrénées et des Alpes*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 429-436.
- HUBSCHMID, Johannes (1960a): *Lenguas prerromanas indoeuropeas. Testi-*

- monios románicos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 127-149.
- HUBSCHMID, Johannes (1960b): *Lenguas prerromanas no indoeuropeas. Testimonios románicos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, Madrid, CSIC, I, ps. 27-66.
- HUBSCHMID, Johannes (1960c): *Toponimia prerromana*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 447-493.
- HUBSCHMID, Johannes (1962): *Mediterrane substrate mit besonderer Berücksichtigung des Baskischen und der west-östlichen Sprachbeziehungen*, «*Romanica Helvetica*», núm. 70.
- HUBSCHMID, Johannes (1979): *Etymologische Prinzipien, dargestellt an kat. escotar 'ein Kleid oben ausschneiden' und damit verwandten Wörtern vorromanischen Ursprungs*, dins *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag (17. Nov. 1979)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 643-666.
- HUBSCHMID, Johannes (1982): *Vorindogermanische und indogermanische Substratwörter in den romanischen Sprachen*, dins *Die Leistung der Straftaforschung und der Kreolistik, typolog. Aspekte d. Sprachkontakte*, dins *Akten d. 5. Symposions über Sprachkontakt in Europa*, Mannheim / Tübingen, Niemeyer, ps. 27-38.
- HUBSCHMID, Johannes (1991): *Wörter vorindogermanischen Ursprungs zur Bezeichnung von Höhlen in den Ostalpen und ihre Beziehungen zum mediterranen Substrat der Romania und angrenzender Gebiete*, dins *Sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum. Studien zur Romanität in Norditalien und Graubünden. Festschrift für Giovan Battista Pellegrini*, Hamburg, Buske, ps. 135-174.
- INEICHEN, Gustav (1966-1967): *La traslitterazione dei termini arabi e la stratificazione degli arabismi nel medio evo*, «*Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*», núm. 8-9, ps. 197-203.
- INEICHEN, Gustav (1978): *La tradizione araba come problema filologico e linguistico*, dins *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza (Napoli, 1974)*, Nàpols, ps. 389-397.
- INEICHEN, Gustav (1983): *Rapporti arabo-romanzi*, dins *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*, 2, Pisa, ps. 1227-1238.
- ISIDORI *Hispalensis episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, Ed. Lindsay, Wallace M. Oxford, Clarendon, 1911.
- JABERG, Karl (1930): *Spiel und Scherz in der Sprache*, dins *Festgabe für Samuel Singer, überreicht zum 12. Juli 1930*, Tübingen, Mohr, ps. 67-81.
- JUD, Jakob (1911): *Sprachegeographische Untersuchungen*, «*Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*», núm. 126, § 144.

- KELLER, O. (1891): *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes*, Leipzig.
- KLEIN, Franz-Josef (1997): *Bedeutungswandel und Sprachendifferenzierung. Die Entstehung der romanischen Sprachen aus wortsemantischer Sicht*, Tübingen, Niemeyer.
- KLINCK, R. (1970): *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, Munic, Fink.
- KONTZI, Reinhold (1974): *Aljamiadotexte. Ausgabe mit einer Einleitung und Glossar*, 2 vol., Wiesbaden, Steiner.
- KONTZI, Reinhold (1982): *Das Zusammentreffen der arabischen Welt mit der romanischen und seine sprachlichen Folgen*, ID. (ed.), *Substrate und Superstrate in den romanischen Sprachen*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- KREMER, Dieter (1969-70): *Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches*, «Estudis Romànics», núm. 14, ps. 1-245; 15, ps. 1-121.
- KRONASSER, Heinz (1952): *Handbuch der Semasiologie; kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre*, Heidelberg, Winter.
- KRÜGER, Fritz (1928): *Volkstümliche Namengebung*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 1, ps. 209-283.
- KRÜGER, Fritz (1929): *Sach- und Wortkundliches vom Wasser in den Pyrenäen*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 2, ps. 139-243.
- KUEN, Heinrich (1939): *Pflichten des Etymologen*, «Wörter und Sachen», núm. 20, N.F. 2, ps. 184-189.
- KUEN, Heinrich (1958): *Die Sprachgeographie als Helferin der Etymologie*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, ps. 455-475.
- LADRÓN DE CEGAMA, Emilio (1988): *A vueltas con la etimología popular*, dins *Homenatge a José Belloch Zimmermann*, Facultat de Filologia, Universitat de València, ps. 217-224.
- LEHMANN, Winfred P. i MALKIEL, Yakov (ed.) (1968): *Directions for Historical Linguistics*, Austin, The University of Texas Press.
- LEI: PFISTER, Max (1979...): *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- LEIMGRUBER-GUTH, Veronica (1968): *Katalanisch codonyat, portuguesisch marmelada*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 75-94.
- LEUMANN, M. (1959): *Grundsätzliches zur etymologischen Forschung*, dins *L. M. Kleine Schriften, hrsg. zum siebzigsten Geburtstag am 6. Oktober 1959*, Zurich / Stuttgart, Artemis, ps. 182-191.

- LLORCA IBI, Francesc Xavier (1992): *L'article al- en els arabismes valencians*, «Sharq al-Andalus», núm. 9, ps. 183-186.
- LLULL MARTÍ, A. (1986): *Relació etimològica i multilingüe de noms de bateig tradicionals a Mallorca*, Mallorca.
- LÓPEZ ESTRADA, Francisco (1967): *Fuentes del español: Fuentes literarias*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 379- 392.
- LÓPEZ SANTOS, Luís (1960): *Hagiotoponimia*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 579-614.
- LÜDTKE, Helmut (1961): *Sobre el origen de cat. genet, cast. jinete 'caballero armado de lanza y adarga'*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 117-119.
- LÜDTKE, Helmut (1968): *El bereber y la lingüística románica*, dins *XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas (Madrid)*, núm. 2, ps. 467-471, 472.
- LURATI, O. (1972): *L'etimologia nella prospettiva interdisciplinare*, «Parole e metodi», núm. 4, ps. 222-242.
- MACHADO, José Pedro (1995, 7a ed.; 1952, 1a ed.): *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, Lisboa.
- MAHER, J. P. (1971): *Etymology and Generative Phonology in Traditional Lexicon: a Study of Latin aqua 'water', aquila 'eagle', aquilus 'dark' and aquilo 'northwind'*, «General Linguistics», II, núm. 2, ps. 71-98.
- MAÍLLO SALGADO, Felipe (1983): *Los arabismos del castellano en la Baja Edad Media (Consideraciones históricas y filológicas)*, Salamanca, Ed. Universidad de Salamanca.
- MALKIEL, Yakov (1953): *A Cluster of four Homophones in Ibero-romance*, «Hispanic Review», núm. 21, 20-36, núm. 120-134.
- MALKIEL, Yakov (1954a): *Etymology and the Structure of Word Families*, «Word», núm. 10, ps. 265-274.
- MALKIEL, Yakov (1954b): *The Place of Etymology in Linguistic Research*, «Bulletin of Hispanic Studies», núm. 31, ps. 78-90.
- MALKIEL, Yakov (1955): *Etymology and Historical Grammar*, «Romance Philology», ps. 187-208.
- MALKIEL, Yakov (1956): *Linguistic problems in a new hispanic etymological dictionary*, «Word», núm. 12, ps. 35-50.
- MALKIEL, Yakov (1970): *Lingüística generale, filologia romanza, etimologia*, Florència, Sansoni.
- MALKIEL, Yakov (1975): *Deux catégories d'étymologie «intéressantes»*, «Revue de linguistique romane», núm. 39, ps. 255-295.
- MALKIEL, Yakov (1976a): *Etymological Dictionaries. A tentative typology*, Chicago / Londres, University of Chicago Press.

- MALKIEL, YAKOV (1976b): *Perspectives d'un renouvellement de l'étymologie romane*, dins *Actes du XIIIe Congrès Intern. de Linguistique et Philologie Romanes* (Québec, 29 août-setembre 1971), Quebec, Univ. de Laval, vol. I, ps. 967-986.
- MALKIEL, YAKOV (1986): *An aberrant Style of Etymological Research*, «Romance Philology», núm. 40, ps. 181-199.
- MALKIEL, YAKOV (1996): *Etimología*, Madrid, Cátedra.
- MANECA, CONSTANT (1967): *In proposito dei prestiti lessicali arabi dello spagnolo*, «Revue Roumaine de Linguistique», núm. 12, ps. 369-374.
- MARCOS-MARÍN, FRANCISCO (1984): *Los arabismos de las lenguas hispánicas: Bosquejo metodológico*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarner. Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de llengua i literatura catalanes*, 2, València, ps. 195-198.
- MARINER BIGORRA, SEBASTIÁN (1960): *El latín de la Península Ibérica: Léxico*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 199-236.
- MARSÀ, FRANCISCO (1958): *Influencia de la reconquista en la toponimia catalana*, «Acta salmanticensis», II, 1, ps. 323-330.
- MARSÀ, FRANCISCO (1960): *Toponimia de la reconquista*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 615-646.
- MARSÀ, FRANCISCO (1987): *Testimonios sigilográficos de etimología popular*, dins *Actas del I Congreso Internacional de historia de la lengua española* (Cáceres 1987), ps. 1743-1753.
- MARTÍ I CASTELL, JOAN (1990): *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes*, Universitat de València, ps. 44-49.
- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2007): *Processos fonètics catalans en el DECat de Joan Coromines. I. Metodologia, vocalisme i variació*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 389-420.
- MARTINET, ANDRÉ (1966): *Pourquoi des dictionnaires étymologiques?*, dins *La linguistique*, 2/2, ps. 123-131.
- MARTINET, ANDRÉ (1974): *Economía de los cambios fonéticos*, Madrid, Gredos.
- MASSIGNON, GENEVIÈVE (1965): *Les noms de poissons à Bonifacio et Portovechio (Corse)*, dins *Actes du X Congrès International de Linguistique et Philologie Romane (Strasbourg 1962)*, III, ps. 1.145-1.157.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (1989): *Primetxer, un mossarabisme mallorquí?*, dins *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón*, Tübingen, Narr, ps. 435-440.
- MATA OROVAL, XAVIER (2007): *De llatí PICA 'garsa' a català piga*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 421-428.

- MATEU LLOPIS, Francisco (1955): *Topónimos monetales en el dominio catalán*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 781-795.
- MEIER, Harri (1956): *Etymologie und Wortbildungslehre*, «Romanische Forschungen», núm. 68, ps. 1-17.
- MEIER, Harri (1961): *Kat. atansar*, «Estudis Romànics», núm. 8, ps. 175-178.
- MEIER, Harri (1964): *Zur Geschichte der romanischen Etymologie*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», núm. 201, ps. 81-109.
- MEILLET, A. (1921): *Linguistique historique et linguistique générale*, París, Champion, 2a ed. 1936.
- MEILLET, A. (1925): *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, H. Aschenhoug and Co.
- MEKINASSI, A. (1963): *Léxico de las palabras españolas de origen árabe*, Tetuán.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1968): *Toponimia prerrománica hispana*, Madrid, Gredos.
- METZELTIN, Michael (1967): *Eine neue romanische Etymologie von fr. baie*, «Vox Romanica», núm. 26, ps. 249-276.
- METZELTIN, Michael (1968): *Herkunft und Ausbreitung von venezianisch garbin und katalanisch garbí 'Südwest(wind)'*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 43-53.
- METZELTIN, Michael (1970): *Die Terminologie des Seekompasses in Italien und auf der Iberischen Halbinsel*, Basilea, Apollonia Verlag.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1907): *Zur romanischen Sprachgeschichte. AFFLARE 'finden'*, «Zeitschrift für Romanischen Philologie», núm. 31, ps. 579-582.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-20, 1992, 6a ed.): *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1923): *Els noms de lloc en el domini de la diòcesi d'Urgell*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 11, ps. 1-32.
- MICHELENA, Luís (1954): *De onomástica aquitana*, «Pirineos», núm. 10, Saragossa, ps. 409-455.
- MICHELENA, Luís (1972): *Etimología y transformación*, dins *Homenaje a Antonio Tovar*, Madrid, Gredos, ps. 305-318.
- MIGLIORINI, Bruno (1944-1945): *L'atto di nascita dei vocaboli*, «Lingua nostra», núm. 6, ps. 6-10.
- MIGLIORINI, Bruno i DURO, Aldo (1974): *Prontuario etimologico della lingua italiana*, Torí, Paravia.
- MILLÀS-VALLICROSA, J. M. (1955): *Aportación visigoda y arábica a dominio*

- catalán, dins *Actes del VII Congreso Int. de Lingüística Románica (Barcelona 7-10 abril 1953)*, II, ps. 93-97.
- MIRALLES, Joan (1997): *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- MIRALLES, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRET I SANS, Joaquim (1914): *Los noms personals y geogràfichs de la encontrada de Terrassa en los siglos X y XI*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. 55, ps. 385-407, 485-509.
- MIRET I SANS, Joaquim (1916): *Los noms personals y geogràfichs de la encontrada d'Organyà en els segles Xè-XIè*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. 61-68, ps. 414-444, 522-546.
- MOLL, Francesc de B. (1923-1924): *Notes etimològiques i lexicals*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», núm. 13, ps. 348-357.
- MOLL, Francesc de B. (1928): *Suplement català al Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Barcelona, Publicacions de l'Oficina Romànica.
- MOLL, Francesc de B. (1959): *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Balears)*, Mallorca, Moll, 2a ed. Mallorca, 1982.
- MOLL, Francesc de B. (1968): *Alguns mots d'origen aràbic*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 55-56.
- MOLL, Francesc de B. (1975): *Lliçó introductòria sobre la formació dels cultismes en català*, dins *Solemne investidura de Doctor Honoris Causa del Sr. Francesc de Borja Moll Casanovas*, Universitat de Barcelona, ps. 7-21.
- MONDÉJAR, José (1976): *Etimología e historia de un genovesismo: chanquete (Aphia minuta R.)*, «Archivum», núm. 26, Oviedo, ps. 117-129.
- MONTENEGRO DUQUE, Àngel (1960): *Toponimia latina*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 501-530.
- MONTOLIU, Manuel de (1914): *Notes toponímiques. Bellum videre en català*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 2, ps. 71-73.
- MONTOLIU, Manuel de (1915): *Estudis etimològics i lexicogràfics*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 2, ps. 61-72.
- MONTOLIU, Manuel de (1917): *Notes sobre els sufixos -etum i -ellum en la toponímia catalana*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 5, ps. 34-37.
- MONTOLIU, Manuel de (1922): *Els noms de rius i els noms fluvials en la toponímia catalana*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 10, ps. 1-33.
- MONTOLIU, Manuel de (1927): *La paraula catalana rai. Estudi lexicogràfic i etimològic*, dins *Homenaje a Bonilla y San Martín*, 1, ps. 615-630.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1980): *El carrer de Basea*, «Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat», núm. 18, ps. 175-183.

- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1995): *Estudis d'onomàstica catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (1999): *La gramàtica històrica catalana en l'obra de Joan Coromines*, dins Solà (1999), ps. 107-118.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (2002a): *L'etimologia a la toponímia*, «Randa», núm. 48, *Homenatge a Miquel Batllori*, 1, ps. 133-142.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep (2006): *L'etimologia i l'onomàstica*, Barcelona, Santillana.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep i RABELLA, Joan Anton (1999): *Diccionari etimològic manual*, Barcelona, Ed. 62.
- MORAN OCERINJAUREGUI, Josep; BATLLE, Mar i RABELLA, Joan Anton (2002): *Topònims catalans. Etimologia i pronúncia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN, Josep (2008): *Joan Coromines i la gramàtica històrica catalana*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 123-128.
- MOREU-REY, Enric (1962): *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona*, Barcelona, Teide.
- MOREU-REY, Enric (1964): *San Martín de Tours, su devoción en Cataluña, según la toponímia, la antroponímia, el folklore*. 2 vol., Barcelona, Ed. Univ.
- MOREU-REY, Enric (1965): *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*, Barcelona, Unió Excursionista de Catalunya.
- MOREU-REY, Enric (1969): *De l'hagiotopònim a l'antropònim*, «Santes Creus», núm. 3, ps. 555-563.
- MOREU-REY, Enric (1971): *La dévotion à St. Michel dans les Pays Catalans*, dins *Millénaire monastique de Mont-Saint-Michel*, París, 3, ps. 369-388.
- MOREU-REY, Enric (1974a): *Toponímia catalana: assaig de bibliografia*, Barcelona, Ed. Univ.
- MOREU-REY, Enric (1974b): *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1986): *Antroponímia dels segles IX a XI: problemes pendents*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Universitat de Barcelona, ps. 29-37.
- MOREU-REY, Enric (1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*, Universitat de Barcelona.
- MÜLLER, Bodo (1987...): *Diccionario del español medieval*, Heidelberg, Winter.
- MÜLLER, Bodo (2004): *Die Arabisierung romanischer Wörter im Spanischen des Mittelalters*, dins GIL, Albert; OSTHUS, Dietmar i POLZIN-HAU-

- MANN, Claudia (eds.): *Romanische Sprachwissenschaft. Zeugnisse für Vielfalt und Profil eines Faches. Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*, I, Frankfurt / M., Lang, ps. 203-211.
- NADAL I FARRERAS, J. M. (1981): *La conquesta àrab i la llengua catalana*, «Els Marges», núm. 22-23, ps. 3-18.
- NEUVONEN, Eero K. (1941): *Los arabismos del español en el siglo XIII*, Helsinki.
- NIETO BALLESTER, Emilio (2007): *Cat. xera, «bona acollida, àpat, gatzara», «flamarada, fogueró», un o dos mots?*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 193-200.
- NOLL, Volker (1996a): *Der arabische Artikel al und das Iberoromanische, Romania Arabica. Festschrift für Reinhold Kontzi zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Narr, ps. 299-313.
- NOLL, Volker (1996b): *La aglutinación del artículo árabe al en el léxico español*, dins *Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*, Frankfurt / M., Lang, ps. 34-49.
- NOLL, Volker (1998): *Spanisch und Romanisch im 9. Jahrhundert*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 114/4, ps. 662-665.
- ODISHO, Edward Y. (1997): «*al-*» *Prefixed Arabic Loanwords in Spanish: Linguistic Implications*, «Zeitschrift für arabische Linguistik», núm. 33, ps. 89-99.
- ORR, John (1954): *L'étimologie populaire*, «Revue de linguistique romane», núm. 18, ps. 129-142.
- ORTELLS, Vicent i CAMPOS, Xavier (1983): *Els anglicismes de Menorca. Estudi històric i etimològic*, Palma de Mallorca, Moll (Biblioteca «Raixa», 130).
- PALOMAR LAPESA, Manuel (1960): *Antroponimia prerromana*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 347-387.
- PANAGL, Oswald (1982): *Aspekte der Volksetymologie* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. Vorträge und kleinere Schriften, 30), Innsbruck, Inst. für Sprachwissenschaft der Univ. Innsbruck, ps. 5-25.
- PARÍS, Gaston (1878): *Trouver*, «Romania», núm. 7, ps. 418-419.
- PARÍS, Gaston (1897): *Schuchardt: Etymologien*. AFFLARE, «Romanica», núm. 26, p. 143.
- PARÍS, Gaston (1902): *Schuchardt: Etymologische Probleme und Prinzipien*, «Romanica», núm. 31, ps. 625-630.
- PARÍS, Gaston (1909): *Mélanges linguistiques. Latin vulgaire et langues romanes. Langue française, notes étymologiques*, París, Champion.
- PASCUAL, José Antonio (2006): *La responsabilidad de un científico: el Dic-*

- cionario crítico etimológico de la lengua castellana, de Joan Coromines, dins Badia (2006), ps. 23-42.
- PAUL, Hermann (1880): *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 8a ed., Tübingen, Niemeyer (5a ed. revisada 1920).
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1972): *Gli arabismi nelle lingue neolatine con speciale riguardo all'Italia*, 2 vol., Brescia, Paideia.
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1985): *La storia linguistica di «facchino» e la metodologia etimologica*, «Lingua nostra», núm. 46, ps. 35-44.
- PELLEGRINI, Giovan Battista (1986): *Gli arabismi in Italia nei più recenti studi*, dins *Elementi stranieri nei dialetti italiani. 1. Atti del XIV Convegno del C.S.D.I. (Ivrea, 1984)*, Pisa, ps. 171-203.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (i altres) (1998a): *Diccionari de lingüística*, Oliva (La Safor), Colomar Editors.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998b): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, Universitat de València.
- PETROLINI (1996): *Il marangone e la marangona. Per una nuova etimologia*, «Lingua Nostra», núm. 57, ps. 33-48.
- PFISTER, Max (1978): *Le superstrat germanique dans les langues romanes*, dins *Atti XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Napoli 15-20 aprile 1974)*, I, ps. 49-97.
- PFISTER, Max (1979...): *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert.
- PFISTER, Max (2003): *Problemgeschichte der romanischen etymologischen Forschung*, dins *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*, I Teilband, Berlin / Nova York, Walter de Gruyter, ps. 309-318.
- PFISTER, Max i LUPIS, Antonio (2001): *Introduzione all'etimologia romanza*, Soveria Mannelli, Rubbettino.
- PTOCHE, Jacqueline (1970): *Problèmes des dictionnaires étymologiques*, «Cahiers de lexicologie», núm. 16, ps. 53-62.
- PIEL, Joseph M. (1955): *Die ältesten Personennamen Kataloniens in ihrem Verhältnis zu den altspanischen un altportugiesischen*, «Boletín de Dialectología Española», núm. 33-34, ps. 797-810.
- PIEL, Joseph M. (1960a): *Antroponimia germánica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 422-444.
- PIEL, Joseph M. (1960b): *Toponimia germánica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 531-560.
- PIEL, Joseph M. (1968a): *Beiträge zur spanischen und portugiesischen Phyto-toponomastik*, I, dins *Litterae Hispanae et Lusitanae. Festschrift Ibero-*

- Amerikanischen Forschungsinstitut*, Munic, Hüber, ps. 331-348; II, *Festschrift W. von Wartburg*, Tübingen, Niemeyer, ps. 175-194.
- PIEL, Joseph M. (1968b): *Kleine Beiträge zur katalanischen Toponomastik*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 237-244.
- PIEL, Joseph M. (1981): *Ensaïos de Etimologia e de Història das palavras*, «Revista lusitana», núm. 1, ps. 99-108.
- PISANI, Vittore (1948): *Introduzione alla linguistica indoeuropea*, 3a ed., Torí, Rosenberg e Sellier.
- PISANI, Vittore (1958): *Relitti lessicali osco-umbri nelle lingue romanze*, dins *Romanica. Festschrift für Gerhard Rohlfs*, Halle / Saale, Niemeyer, ps. 372-385.
- PISANI, Vittore (1960): *Über Volksetymologie*, *Studii și cercetări lingvistice*, XI/A, *Omagiu lui Al. Graur*.
- PISANI, Vittore (1967): *L'etimologia. Storia-questioni-metodo*, Brescia, Paideia.
- POKORNY, Julius (1948): *Zur keltischen Namenkunde und Etymologie*, «Vox Romanica», núm. 10, ps. 220-267.
- POTTIER, Bernard (1958): *La valeur de la datation des mots dans la recherche étymologique*, dins *Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 581-586.
- POTTIER, Bernard (1967): *Elementos constitutivos del español: Galicismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 127-152.
- PRAT SABATER, Marta (2005): *La influència del català sobre el lèxic castellà: visió diacrònica*, «Llengua i literatura», núm. 16, ps. 363-387.
- PRATT, Chris (1980): *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo*, Madrid, Gredos.
- PUȘCARIU, Sextil (1905-1975): *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Winter.
- QUINTANA CABANAS, José María (1987): *Raíces griegas del léxico castellano, científico y médico*, Madrid, Dykinson.
- RABELLA, Joan Anton (2007): *Reflexions sobre el substrat preromà al Pallars i la Ribagorça*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 201-216.
- RASICO, Philip D. (1982): *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RASICO, Philip D. (1993): *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Curial.
- RASICO, Philip D. (1994): *Sobre alguns topònims septentrionals*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, 2, ps. 271-279.

- RASICO, Philip D. (2006): *El català antic*, Girona, CCG Edicions.
- RASICO, Philip D. (2007): *Toponímia del terme de Banyuls de la Marenda (Rosselló): Una enquesta inèdita de J. Coromines (1959)*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 217-230.
- RASICO, Philip D. (2008): *Dues enquestes lingüístiques inèdites de Joan Coromines*, dins Badia i Solà (2008), ps. 223-253.
- REITZENSTEIN, R. (1907): *Etymologica*, dins *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, VI, 1, cols., Stuttgart, ps. 807-817.
- RHEINFELDER, Hans (1928): *Das Wort «Persona»*, Halle, Niemeyer (Supl. 77, ZrPh.).
- RHEINFELDER, Hans (1929-1930): *Liturgie und Wortschatz*, «Volkstum und Kultur der Romanen», núm. 2, ps. 113-138.
- RHEINFELDER, Hans (1933): *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Ginebra / Florència.
- RHEINFELDER, Hans (1951): *Semantik und Theologie*, dins *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, II, Madrid, CSIC, ps. 253-271.
- RHEINFELDER, Hans (1955): *El vocabulario litúrgico y las corrientes lingüísticas*, dins *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona, 7-10 abril 1953)*, I, ps. 495-504.
- RIBES I MARÍ, Enric (2005): *La supervivència de la toponímia precatalana d'Eivissa i Formentera i l'Onomasticon Cataloniae*, Palma / Barcelona, Universitat de les Illes Balears. / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIQUER, Martí de (1968): *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, Ariel.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1957): *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona, Escuela de Filología.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1970): *El latín medieval como fuente para los orígenes de los romances hispánicos*, dins *Actele celui de -al XII-lea Congr. Int. de Ling. Fil. Rom.*, Bucarest, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 2, ps. 145-149.
- RODON BINUÉ, Eulàlia (1972): *Toponímia y latín medieval*, «Emerita», núm. 40, ps. 273-286.
- ROHLFS, Gerhard (1928): *Sprache und Kultur. Vortrag gehalten anlässlich der 56. Vollversammlung deutscher Philologen und Schulmänner zu Göttingen*. Braunschweig, Westermann. — Edició castellana: *Lengua y cultura. Estudios lingüísticos y folklóricos*, Anotaciones de Manuel Alvar, Madrid, Ediciones Alcalá, 1966.
- ROHLFS, Gerhard (1954): *Die romanischen Ostbaumbezeichnungen*, Heidelberg.

- ROHLFS, Gerhard (1956): *Studien zur romanischen Namenkunde*, Munic, Beck.
- ROHLFS, Gerhard (1957): *Zur Methodologie der romanischen Substratforschung. Substratomanie und Substratophobie*, dins *Syntactica und Stilistica. Festschrift für Ernst Gamillscheg zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, ps. 495-509.
- ROHLFS, Gerhard (1964): *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris. Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität*, Tübingen.
- ROHLFS, Gerhard (1968): *Traditionalismus und Irrationalismus in der Etymologie. Etymologische Streitfragen*, dins *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag (18. Mai 1968)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 197-212.
- ROHLFS, Gerhard (1971): *Romanische Sprachgeographie*, Munic, Beck.
- ROHLFS, Gerhard (1979): *Romanische Lehrübersetzungen aus germanischer Grundlage*, dins *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag (17 Nov. 1979)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 805-812.
- ROHLFS, Gerhard (1984): *Dizionario storico dei cognomi nella Sicilia orientali*, Palerm.
- ROHLFS, Gerhard (1985): *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine: aspetti e problemi*, Tübingen, Narr.
- ROHLFS, Gerhard (1986): *Panorama delle lingue neolatine. Piccolo atlante linguistico pan-romanico*, Tübingen, Narr.
- ROQUES, Gilles (1990): *Étymologie et histoire du lexique français*, dins *Lexikon der Romanistischen Linguistik. V/1*, Tübingen, Niemeyer, ps. 507-518.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç (2007): *Els noms catalans dels rius segons Joan Coromines. Entre l'erudició i la saviesa*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 433-438.
- RUBIERA I MATA, Maria Jesús (1993): *Els arabismes del català. Història d'un rebuig*, dins *Actes del Novè Colloqui Intern. de Llengua i Literatura catalanes (Alacant-Elx, 9-14 set. 1991)*, II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 301-317.
- RUHSTALLER, Stefan (2007): *Análisis topomástico de un documento alfonsí: el amojonamiento de la Torre de Borjabenzohar (1253)*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 231-242.
- SACHS, Georg (1932): *Die germanischen Ortsnamen in Spanien und Portugal*, Jena / Leipzig, Gronau.
- SÁEZ, Emilio (1967): *Fuentes del español: Fuentes históricas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 393-446.
- SALABERRI, Patxi (2007): *Sobre algunas etimologías vascas en la obra de Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 243-252.

- SALVADOR, Gregorio (1967): *Elementos constitutivos del español: Lusismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 239-261.
- SÁNCHEZ, Juan (2007): *La presencia de Hispanoamérica en la obra de Joan Coromines*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 439-448.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1951): *De toponimia arábigo-valentina*, «Revista Valenciana de Filologia», núm. 1, ps. 259-271.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1954): *El léxico marinero mediterráneo*, «Revista Valenciana de Filologia», núm. 4, ps. 7-12.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1956a): *Els noms catalans de la cuereta (Mota-cilla alba)*, «Estudis Romànics», núm. 5, ps. 141-159.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1956b): *Los nombres del murciélago en el dominio catalán*, «Revista Española de Filología», núm. 40, ps. 91-125.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1960): *El mozárabe peninsular*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 293-341.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1966): *Contribució al nomenclàtor geogràfic del País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SANDERS, Willy (1967): *Grundzüge und Wandlungen der Etymologie*, «Wirkendes Wort», núm. 17, ps. 361-384.
- SANDMANN, Manfred (1973): «*L'origine étymologique*» —*une notion périmée? Experiences et critiques: Essais de linguistique générale et de philologie romane*, París, Klincksieck.
- SAURA RAMI, José Antonio (2007): *Notes d'etimologia aragonesa*, dins Casanova i Terrado (2007), ps. 253-262.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1945): *Curso de lingüística general*, Trad. esp., Buenos Aires, Losada.
- SCHMITT, Christian (1989): *À propos des catalanismes du français contemporain*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, ps. 303-308.
- SCHMITT, Christian (2001): *Wörter und Sachen*, dins *Lexikon des Romanistischen Linguistik*, I, Tübingen, ps. 235-292.
- SCHMITT, Christian (2008): *Derivazione o composizione? Sull'origine della parola marangon(e) 'falegname'*, «Estudis Romànics», núm. 30, ps. 141-159.
- SCHUCHARDT, Hugo (1855): *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*, Berlín, Oppenheim.
- SCHUCHARDT, Hugo (1896): *Etymologien Afflare*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», núm. 20, ps. 535-536.
- SCHUCHARDT, Hugo (1899): *Romanische Etymologien II* (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, vol. 141.3), Viena, Gerold., ps. 54-187, 204-219.

- SCHUCHARDT, Hugo (1902): *Etymologische Probleme und Prinzipien*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 26, ps. 385-407.
- SCHUCHARDT, Hugo (1903): *Zur Wortgeschichte*. Trouver, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 27, ps. 97-105.
- SCHUCHARDT, Hugo (1907): *Zur romanischen Wortgeschichte*, «Zeitschrift für romanische Philologie», núm. 31, ps. 1-35.
- SCHUCHARDT, Hugo (1928): *Etymologie und Wortforschung*, dins *Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Halle, Ed. Leo Spitzer, ps. 108-121.
- SECRETAN, Isabelle (1988): *Traité d'ichthyonymie catalane*, Viena, Dissertationen der Universität Salzburg.
- SEEBOLD, Elmar (1981): *Etymologie: eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*, Munic, Beck.
- SEGARRA, Mila (2008): *Recepció i continuïtat de l'obra catalana de Joan Coromines*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 177-186.
- SGROI, Salvatore Claudio (1985): *Agglutination et déglutination de l'article arabe dans les arabismes espagnols et siciliens*, dins *XVIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes (Aix-en Provence, 29 août-3 sept. 1983)*, 7, Marsella, ps. 141-151.
- SGROI, Salvatore Claudio (1986): *Interferenze fonologiche, morfo-sintattiche e lessicali fra l'arabo e il siciliano*, Palerm.
- SGROI, Salvatore Claudio (1992): *Arabo e dialetti italiani a contatto: il caso della deglutinazione dell'articolo determinativo*, dins *L'Europa linguistica: contatti, contrasti, affinità di lingue. Atti del XXI Congresso internazionale di studi (Catania, 1987)*, Roma, ps. 247-257.
- SOBERANAS, Amadeu-J. (1980): «Macari», *un hellenisme inadverit en el català medieval*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, I. Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 31-37.
- SOLÀ, Joan (ed.) (1999): *L'obra de Joan Coromines*, Sabadell, Fundació Caixa Sabadell.
- SOLÀ-SOLÉ, José María (1950): *Alguns arabismes catalans*, «Estudis Romànics», núm. 2, ps. 107-111.
- SOLÀ SOLÉ, José María (1960): *Toponimia fenicio-púnica*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 495- 499.
- SOLÀ-SOLÉ, José María (1968): *El artículo al- en los arabismos del ibero-románico*, «Romance Philology», núm. 21, ps. 275-285.
- SPITZER, Leo (1913): *Etymologisches aus dem Katalanischen*, «Neuphilologische Mitteilungen», núm. 15, ps. 157-179.

- SPITZER, Leo (1917): *Katalanische Etymologien*, Hamburg.
- SPITZER, Leo (1918): *Katalanische Etymologien, dins Mitteilungen und Abhandlungen aus dem Gebiet der romanischen Philologie*, 4.
- SPITZER, Leo (1920): *Sobre la formació de paraules onomatopeïques en català*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 8, ps. 60-68.
- SPITZER, Leo (1921): *Lexicalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iber-romanischen Sprachen* (Suppl. Archivum Romanicum), Ginebra, Olschki.
- SPITZER, Leo (1923): *Etimologies catalanes*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. 11, ps. 119-122.
- SPITZER, Leo (1925): *Aus der Werkstatt des Etymologen*, «Jahrbuch für Philologie», I, ps. 129-159.
- SPITZER, Leo (1934): *Glanures dans le Dictionari Alcover-Moll*, «Bolletí del Dictionari de la Llengua Catalana», núm. 16, ps. 140-142.
- SPITZER, Leo (1941): *Trouver*, «Romania», núm. 66, ps. 1-11.
- SPITZER, Leo (1943): *Étymologies catalanes et provençales*, dins *Miscellània Fabra*, Buenos Aires, Coni, ps. 264-279.
- STEFENELLI Arnulf (1992): *Das Schicksal des lateinischen Wortschatzes in den romanischen Sprachen*, Passau, Wiss. Verl. Rothe.
- STEIGER, Arnald (1932): *Contribución a la fonética del hispanoárabe y de los arabismos en el iberorománico y en el siciliano*, «Revista de Filología Española», anejo XVII, Madrid.
- STEIGER, Arnald (1955): *Penetración del léxico arábigo en el catalán y el provenzal*, *Actas del VII Congreso Intern. de Lingüística Románica* (Barcelona, 7-10 abril 1953), III, ps. 555-570.
- STEIGER, Arnald (1967): *Elementos constitutivos del español: Arabismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 93-126.
- STRAKA, Georges i PFISTER, Max (eds.) (1990): *Kurt Baldinger: Die Faszination der Sprachwissenschaft*, Tübingen, Niemeyer.
- SWIGGERS, Pierre (1982): *Hugo Schuchardt: le point de vue d'un romaniste dans la querelle autour des lois phonétiques*, «Beiträge zur romanischen Philologie», núm. 21, ps. 325-328.
- TAGLIAVINI, Carlo (1963): *Storia di parole pagane e cristiane attraverso i tempi*, Brescia, Morcelliana.
- TAGLIAVINI, Carlo (1973): *Orígenes de las lenguas neolatinas. Introducción a la filología romance*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- TALLGREN, Oiva J. (1911-1914): *Glanures catalanes et hispano-romanes*, «Neuphilologische Mitteilungen», núm. 13, ps. 151-174; 14, ps. 12-34, 161-177; 16, ps. 64-105.

- TALLGREN, Oiva J. (1932): *Glanures catalanes et arabes*, dins *Miscelánea filológica dedicada a D. Antonio M. Alcover*, Palma de Mallorca, ps. 61-69.
- TALLGREN, Oiva J. (1943): *Petites glanures de sémantique catalane*, dins *Miscellània Fabra*, Buenos Aires, ps. 280-288.
- TAPPOLET, Ernst (1905): *Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen», ps. 101-123.
- TAVANI, Giuseppe (1970): *Termini marinareschi catalani secondo il Llibre de consolat de mar*, «Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo», núm. 9-12, ps. 221-230.
- TERLINGEN, Juan (1967): *Elementos constitutivos del español: Italianismos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 263-305.
- TERRACINI, B. A. (1932): *Etimologia*, dins *Enciclopedia Italiana* (ed. 1949), núm. 14, ps. 455-459.
- TERRADO, Xavier (2006): *L'Onomasticon que ara podem fer*, dins *Badia* (2006), ps. 107-120.
- TERRADO, Xavier (2007): *Escorcollant la Divina Comèdia amb ulls de toponimista*, dins *Casanova i Terrado* (2007), ps. 449-456.
- TERRADO, Javier (2008): *El proyecto corominiano de un anomasticon hispánico*, dins *Badia i Solà* (2008), ps. 333-367.
- Thesaurus linguae latinae. Editus auctoritate et consilio academicarum quinque germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri*, 1900.
- THOMAS, Antoine (1899): recensió a H. SCHUCHARDT: *Romanische Etymologien II*, Viena, 440, i a G. PARÍS: *Mélanges linguistiques*, ps. 615-626.
- THOMAS, Antoine (1900): *Schuchardt: Romanische Etymologien II*, «Romania», núm. 29, ps. 438-440.
- THOMAS, Antoine (1902): *Problèmes étymologiques. 2.trouver*, «Romania», núm. 31, ps. 7.
- THOMAS, Antoine (1904): *Nouveaux essais étymologiques*, 2 vol., París (II), ps. 334-343).
- THURNEYSEN, Rudolf (1905): *Die Etymologie. Eine akademische Rede*, Freiburg im B., Speyer u. Kaerner.
- TILANDER, Gunnar (1967): *Fuentes del español: Fuentes jurídicas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 447-460.
- TORT I DONADA, Joan (2007): *Per a una interpretació geogràfica de l'obra etimològica de Joan Coromines*, dins *Casanova i Terrado* (2007), ps. 263-287.
- TOVAR, Antonio (1960a): *Lenguas prerromanas indoeuropeas. Testimonios*

- antiguos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 101-125.
- TOVAR, Antonio (1960b): *Lenguas prerromanas no indoeuropeas. Testimonios antiguos*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 5-26.
- ULLMANN, Stephen (1968): *Semántica y etimología*, dins *Lenguaje y estilo*, trad. de l'anglès per Juan Martín Ruiz-Werner, Madrid, Aguilar, ps. 34-59.
- UNTERMANN, Jürgen (1999): *Joan Coromines y la onomástica de la Hispania antigua*, dins Solà (1999), ps. 183-192.
- VALKHOFF, Marius-François (1967): *Elementos constitutivos del español: Préstamos de lenguas modernas*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, II, Madrid, CSIC, ps. 365-376.
- VALLRIBERA, Pere i RIERA, Carles (1998): *A propòsit de l'etimologia d'un terme del llenguatge científic: pultaci -àcia*, dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 639-646.
- VÁRVARO, Alberto (1999): *Joan Coromines y la lingüística románica*, dins Solà (1999), ps. 17-28.
- VENDRYÈS, J. (1953): *Pour une étymologie statique*, «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris», núm. 49, 1 (num. 138), ps. 1-19.
- VENY, Joan (1957): *Los supervivientes románicos de «talentum» 'deseo'*, «Revue de Linguistique Romane», núm. 81-82, ps. 106-137.
- VENY, Joan (1958-1960): *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes*, «Revista de Filología Española», núm. 42, ps. 91-149; 43, ps. 117-202.
- VENY, Joan (1968): *Els noms de l'«esternut» en català*, «Estudis Romànics», núm. 13, ps. 95-125. — Reproduït a Veny (1978).
- VENY, Joan (1977): *Problemas de ictionimia catalana*, dins *Actas del V Congreso Internacional de Estudios del Mediterráneo*, Madrid, ps. 315-329.
- VENY, Joan (1978): *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, Joan (1979a): *De la bèl·lua al tauró: supervivents catalans del llatí «pistrix»*, «Randa», núm. 9, ps. 51-62. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictionims*).
- VENY, Joan (1979b): *Sobre els castellanismes del rossellonès*, dins *Hommage à Jean Ségué* 2, Tolosa, ps. 401-438. — Reproduït a Veny (1978).
- VENY, Joan (1980a): *Antroponímia i lingüística diacrònica*, «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. 1, ps. 38-39. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1980b): *El cognom Gamundí / Gamundi, germanisme o arabisme?*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra* 2, Barcelona, ps. 584-595. — Reproduït a Veny (1996b).

- VENY, Joan (1980c): *Sobre els occitanismes del rossellonès*, dins *Actes del Cinquè Colloqui internacional de llengua i literatura catalanes (Andorra 1979)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 441-494.
- VENY, Joan (1980d): *Transfusió i adaptació d'ictiònims en el «Dictionarium» de Pere Torra*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes 1. Homenatge a Josep M. de Casacuberta 1*, ps. 69-102.
- VENY, Joan (1981): *De re ficaria: cat. «bordissots» i «paratjals», «Affar»*, núm. 1, Palma de Mallorca, ps. 37-46. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1985): *Etimologia ictiònima: el català PETARC 'crenilabrus scina'*, dins *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Vitòria, ps. 753-761. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1986): *L'ètim de merita 'fredeluga': entre l'arabisme i l'onomatopeia*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 12. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 4, ps. 37-61. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988a): *Llei fonètica, onomatopeia i polisèmia en els noms catalans del 'grill'*, dins *Miscellanea di Studi Romanzi offerta a Giuliano Gasca Queirazza*, vol II, Torí. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988b): *De MALICA a les «figues melenquines»*, dins *Studia in honorem Prof. M. de Riquer 3*, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 177-194. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1988c): *Origen dels cognoms catalans Mirabent i Porcet*, dins A. MANENT i J. VENY (eds.). *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 281-295. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1989a): *CATXEL «cardium edule», un nou mossarabisme del català*, dins G. HOLTUS, G. LÜDI i M. METZELTIN (eds.), *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, ps. 463-475. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1989b): *L'equivalència acústica B = G en català: els casos de bo lerany 'remolí' i boixac 'galdiró'*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 18. *Miscel·lània Joan Bastardas*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 101-127. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1990): *Cap a una tipologia de l'etimologia popular*, dins *Profesor Francisco Marsá. Jornadas de Filología*, Universitat de Barcelona, ps. 137-152. — Reproduït a Veny (1991).
- VENY, Joan (1991): *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries.
- VENY, Joan (1992): *De l'occità gronau al català garneu «Trigla lyra»*, dins *Ac-*

- tes del Sisè Colloqui Internacional d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Vancouver 1990), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 61-88. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1993a): *Aproximació a la història lingüística dels vins catalans*, dins *Vinyes i vins: mil anys d'història. Actes i comunicacions del III Colloqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer de 1990*, Universitat de Barcelona, ps. 103-115. — Reproduït a Veny (1991).
- VENY, Joan (1993b): *Dos caballas advenedizas en dominio catalán*, dins *Antiqua et nova Romania. Estudios lingüísticos y filológicos en honor de José Mondéjar en su sexagésimoquinto aniversario 1*, Universidad de Granada, ps. 505-524.
- VENY, Joan (1993c): *El valencià antic SAURA «gralla» no és un mot fantasma*, dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 307-317.
- VENY, Joan (1993d): *Origine de l'ichtyonyme hispanique BAILA «dicentrarchus punctatus»*, dins *Actes du XX Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Zürich 1992)*, 4, Tübingen, ps. 761-774. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1993e): *Els «joglars» de la mar*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 26. *Miscel·lània Jordi Carbonell*, 5, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 159-175. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1994): *Contacte de llengües en la llista de peixos de Jordi de Puig (1786)*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, Vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 77-94.
- VENY, Joan (1995): *Joan Coromines, etimologista. Parlament pronunciat el 25 d'abril de 1995 a l'Ateneu Barcelonès en ocasió del 90è aniversari del filòleg*. — Reproduït a Veny (1996b).
- VENY, Joan (1996a): *Erotisme i litúrgia en els noms del quetsémper (Synodus saurus L.)*, dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, 3. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 289-309. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1996b): *Onomàstica i dialectologia*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VENY, Joan (1997a): *Els noms catalans del «mosquit»*, «Revista de Filologia Romànica», *Memoria-homenaje a Pedro Peira*, núm 14, vol. I. Madrid, Universidad Complutense, ps. 487-501. — Reproduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1997b): *Ittionimia catalana: nuove proposte etimologiche*, dins *I dialetti e il mare. Congresso Internazionale di studi in onore di Manlio*

- Cortelazzo (*Chioggia, 21-25 settembre 1996*), Pàdua, ps. 19-21. — Reproduït i traduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1997c): *Joan Coromines, maestro de la etimología*, «La Vanguardia», 3 enero 1997, ps. 32.
- VENY, Joan (1998a): *Tradición e innovación en los nombres catalanes del «Eryobotria japonica» y su fruto*, dins *Acti del XXI Congresso Internazionale di Linguística e Filologia Romanza (Palermo 1995)*, Tübingen, III, ps. 927-940. — Reproduït i traduït a Veny (2001a).
- VENY, Joan (1998b): *Les dénominations catalanes du «Bothus podas» (Delaroché 1809) et d'autres pleuronectiformes*, dins *Actes du Colloque International «Les Zoonymes» (Nice 1997)*. — Reproduït a Veny (2001a: *Cap a les arrels dels nostres ictiònims*).
- VENY, Joan (1999): *Joan Coromines i la dialectologia catalana*, dins Solà (1999), ps. 155-168.
- VENY, Joan (2001a): *Llengua i entorn natural*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, Joan (2001b): *Llengua històrica i llengua estàndard*, Universitat de València; «Biblioteca lingüística catalana».
- VENY, Joan (2001c): *Topònims i gentilicis en la ictionímia catalana*, dins *Estudios de toponimia valenciana en honor de Vicent M. Rosselló Verger*, a cura de Joan F. Mateu i Emili Casanova, València, Ed. Denes.
- VENY, Joan (2003): *Esriptura i oralitat a Mallorca*, Mallorca, Editorial Moll.
- VENY, Joan (2004): *Sobre els significats de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia*, «Caplletra», núm. 37, ps. 35-54.
- VENY, Joan (2006a): *Cap a les arrels dels nostres noms de lloc*, dins *I Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística (Palma, 27 i 28 d'octubre de 2005)*, Palma, Universitat de les Illes Balears, ps. 11-25.
- VENY, Joan (2006b): *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València, Universitat de València.
- VENY, Joan (2007a): *Coromines, colós de l'etimologia*, «Zeitschrift für Katalanistik», núm. 20, ps. 3-19.
- VENY, Joan (2007b): *Moll, etimologista*, dins *Congrés Francesc de B. Moll* (en premsa). — Reproduït a Veny (2007c).
- VENY, Joan (2007c): *Escrits lingüístics mallorquins*, Mallorca, Ed. Moll, ps. 29-53.
- VENY, Joan (2008): *Conferència «Joan Coromines i l'etimologia Catalana»*, dins Cabré, Prat i Torruella (2008), ps. 149-176.
- VERNET GINÉS, Juan (1960): *Toponímia aràbiga*, dins *Enciclopedia Románica Hispánica*, I, Madrid, CSIC, ps. 561-576.

- VIDOS, B. E. (1957): *Étymologie organique*, «Revue de linguistique romane», núm. 21, ps. 93-105.
- VIDOS, B. E. (1973): *Manual de lingüística románica*, Madrid, Aguilar.
- VIGUERA MOLINS, María Jesús (2002): *Lengua árabe y lenguas románicas* «Revista de filología románica», núm. 19, ps. 45-54.
- VILLAR, Francisco (1999): *Joan Coromines y los substratos prerromanos de la península Ibérica*, dins Solà (1999), ps. 53-66.
- VROONEN, Eugène (1967): *Les noms des personnes dans le monde (Anthroponymie universelle comparée)*, Bruxelles.
- WAGNER, Max Leopold (1943): *Betrachtungen über die Methodenfrage der Etymologie*, «Cultura Neolatina», núm. 3, ps. 5-26.
- WAGNER, Max Leopold (1958): *Einiges über die Vorgeschichte, die Entstehung und die Anlage des «Dizionario etimologico sardo»*, dins *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, Tübingen, Niemeyer, ps. 843-855.
- WAGNER, Max Leopold (1960-1964): *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, Winter (=DES).
- WARTBURG, Walther von (1922-2003): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn (=FEW).
- WARTBURG, Walther von (1925): *Zur Frage der Volksetymologie*, dins *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal*, Madrid, Hernando.
- WARTBURG, Walther von (1931): *Grundfragen der etymologischen Forschung*, «Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung», núm. 7, ps. 222-235.
- WARTBURG, Walther von (1939): *Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft*, dins *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Ginebra.
- WARTBURG, Walther von (1951): *Problemas y métodos de la Lingüística*, Madrid, Gredos.
- WARTBURG, Walther von (1952): *La délimitation des familles de mots voisines de sens et de forme*, «Revista de Filología Española», núm. 36, ps. 308-310.
- WARTBURG, Walther von (1954): *Le Französisches Etymologisches Wörterbuch. Evolution et problèmes actuels*, «Word», núm. 10, ps. 288-305.
- WARTBURG, Walther von (1961): *L'expérience du FEW. Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles*, dins *Colloques internationaux du CNRS (Strasbourg, 12-16 novembre 1957)*, París, CNRS, ps. 209-218.
- WIJK, H. L. A. v (1949): *L'élément arabe en espagnol*, «Neophilologus», núm. 33, ps. 13-23.

- WINET, Monika (2001a): *Der arabische Artikel al- und die Arabismen der iberoromanischen Sprachen: intra- und extralinguistische Lösungsansätze*, «Asiatische Studien», núm. 55, ps. 4, 1069-1076.
- WINET, Monika (2001b): *Der arabische Artikel in den iberoromanischen Sprachen*, «Bulletin der Schweizerischen Gesellschaft Mittlerer Osten und Islamische Kulturen», núm. 12, ps. 16. [Anunci de la seva tesi doctoral inédita encara: *Der arabische Artikel in den iberoromanischen Sprachen: phonetische, morphologische und semantische Aspekte der lexikalischen Transferenz.*]
- ZAMBONI, Alberto (1988): *La etimología*, Madrid, Gredos.
- ZAUNER, Adolf (1903): *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, «Romanische Forschungen», núm. 14, ps. 339-530.
- ZOLLI, Paolo (1999): *Le parole straniere: francesismi, anglicismi, iberismi, germanismi, slavismi, orientalism, esotismi, a cura di Flavia Ursini*, Bologna, Zanichelli.
- ZUMTHOR, Paul (1955): *Évolution et structure du Français*, *Etymologisches Wörterbuch (FEW)*, «Orbis», núm. 4, ps. 200-231.
- ZUMTHOR, Paul (1958): *Fr. Étymologie (essai d'histoire sémantique)*, *Etymologica. Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag (18. Mai 1958)*, ps. 873-893.

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

ISBN 978-84-92583-12-6

9 788492 583126